



DEJINY

1/2015

ISSN 1337-0707

Dejiny 1/2015 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12015.html>

Dejiny 1/2015 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12015.html>

Ilustrácia na obálke: Prokip Kolisnyk – Majdan (2005, plátno, kombinovaná technika)

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Gonč, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., Mgr. Maroš Melichárek,
PhD., Mgr. Tibor Dohnanec, PhDr. Miroslav Baláž

Recenzenti čísla:

doc. Mgr. Ján Adam, PhD., doc. PhDr. Ľubica Babotová, CSc., PhDr. Milan Belej, CSc.,
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc., doc. PhDr. Ľubica
Harbuľová, CSc., Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová,
PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Preklady resumé:

Mgr. Maroš Melichárek, PhD. (do angličtiny), PhDr. Miroslav Baláž (do nemčiny)

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2015
ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

<i>Peter ŠVORC</i>	7
Na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

<i>Ján MOJDIS</i>	10
Dejepis vo svetle zmien „Milénia“, regionálne dejiny a absolvent štúdia dejepisu / History in the light of changes of „Millennium“, regional history and graduates in history. (Recenzenti: doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD.)	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	19
Prvé novostavby ľudových škôl na Šariši po vzniku ČSR / First new buildings of elementary schools in the region of Šariš after the establishment of Czechoslovakia. (Recenzenti: Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc.)	

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

<i>Lubica HARBULOVÁ</i>	34
Pripomínáme si 100. výročie narodenia doc. Vasila Grivnu – prvého vedúceho katedry dejín na Filozofickej fakulte v Prešove / We remember the 100 th Birth Anniversary of doc. Vasil Grivna - the first head of the department of history at the Philosophical Faculty in Prešov	
<i>Ján MOJDIS</i>	39
Zakladateľ vedecko-výskumného bádania dejín na východe Slovenska / Founder of research and scientific exploration of history in Eastern Slovakia	
<i>Vasil GRIVNA</i>	43
Jevhen Perfeckyj / Jevhen Perfeckyj	
<i>Libuša FRANKOVÁ</i>	51
Ján Francisci – Rimavský a slovenské študentské spolky na východnom Slovensku. (Prvá polovica 19. storočia) / Ján Francisci-Rimavský A Slovak student association in Eastern Slovakia (The first half of the 19 th century) (Recenzent: doc. Mgr. Ján Adam, PhD.)	
<i>Ján LAJČÁK</i>	69
Machiavelli – radca vládarov / Machiavelli – advisor of the rulers. (Recenzenti: Prof. PhDr. Lubomír Belas, CSc., PhDr. Peter Kovaľ, PhD.)	

MATERIÁLY / MATERIALS

<i>Csilla FEDINEC – István CSERNICSKÓ</i>	80
Poznámky na margo jedného úradného vestníka: Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатский Вѣстникъ (1939 – 1944) / Remarks on one official gazette Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатский Вѣстникъ (1939 – 1944). (Recenzent: Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.)	

Veronika PLEŠTINSKÁ - Pavol KAŠŠÁK	97
Kvetinová symbolika ornátu z roku 1821, uloženého v archíve nitrianskeho biskupstva na Nitrianskom hrade / Floriculture symbolics of ornament from 1821, deposited in the archives of the Nitra bishopric at Nitra castle. (Recenzenti: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.)	

PREDSTAVUJEME/ WE INTRODUCE

Jozef KUŠNÍR	114
Minulosť a súčasnosť Krajského múzea v Prešove / Past and Present of the Regional Museum in Prešov	
Gabriel BLAŠKO	120
Svidník a kraj pod Duklou – priestor vojenskej muzeálnej činnosti / Svidník and Dukla region – space for military museal activities	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

Ján DŽUJKO	140
Rozhovor s PhDr. Ivanom Kamencom, CSc., pracovníkom Historického ústavu SAV a dlhodobým predsedom slovenskej časti Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov / Interview with PhDr. Ivan Kamenec, CSc. Member of Institute of History of SAS and long time head of Slovak part of Czech-Slovak/Slovak-Czech committee of Historians	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

Katarína BUŽBACHEROVÁ	146
<i>Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska III.</i> Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2014. 202 s. ISBN 978-80-89614-14-1	
Patrik DERFIŇÁK	147
GRANADOS LOUREDA, Juan Antonio. <i>Španělsťi Bourboni</i> . Praha : Grada, 2012. 264 s. ISBN 978-80-247-4097-3.	
Patrik DERFIŇÁK	148
<i>Česko-slovenská historická ročenka 2013.</i> Eds. Vladimír Goněc, Roman Holec. Skalica – Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2014. 312 s. ISBN 978-80-89391-35-6.	
Martin HAJDUK	150
<i>Spišské exody v 20. storočí.</i> Eds. Peter Švorc, Miroslav Pollák. Levoča – Bratislava : Občianske združenie Krásny Spiš a Kalligram, 2015. 228 s. ISBN 978-80-8180-883-1.	
Martin HAJDUK	152
ŠVORC, Peter – DERFIŇÁK, Patrik. <i>Východné Slovensko a Židia v medzivojnovom období. Sondy do spoločensko-politického, hospodárskeho a kultúrneho života.</i> Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. 244 s. ISBN 978-80-555-1142-9.	
Štefánia KOVÁČOVÁ	155
IVANEC, Andrij. <i>Krymska problema v dijalnosti UNR perody Dyrektoriji (kinec 1918 – 1920 rr.)</i> . Symferopol : DOLA, 2013. 176 s. ISBN 978-966-366-619-8.	

<i>Peter KOVAL</i>	156
<i>Informační boj o Československo / v Československu (1945 – 1989). Ed. Jaroslav Pažout. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů; Technická univerzita v Liberci, 2014. 288 s. ISBN 978-80-7494-089-7</i>	
<i>Peter ŠVORC</i>	158
<i>NĚMEČEK, Jan a kol. Československo-sovětská smlouva 1943. Praha : Historický ústav AV ČR, 2014. 212 s. ISBN 978-80-7286-237-5</i>	

KRONIKA / CHRONICLE

<i>Luciána HOPTOVÁ</i>	164
<i>Jeden deň vysokoškolákom IV. Prešov, 4. február 2015 / An university student for one day IV. Prešov. 4th February 2015</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	166
<i>Erasmus+ mobilita na Ústave historických vied Pardubickej univerzity, Česká republika. Pardubice, 16. – 19. marec 2015 / Erasmus mobility at Department of historical sciences University of Pardubice, Czech Republic, Pardubice, 16. – 19. March 2015</i>	
<i>Martin HAJDUK</i>	168
<i>Prezentácia knihy Východné Slovensko a Židia v medzivojnovom období. Prešov, 24. marec 2015 / Presentation of the book East Slovakia and the Jews in the interwar period. Prešov, 24th March, 2015</i>	
<i>Annamária KÓNYOVÁ</i>	170
<i>Študentská vedecká konferencia. Prešov, 25. marec 2015 / Student scientific conference. Prešov, 25th March 2015</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	172
<i>Prezentácia vedecko-výskumnej a publikačnej činnosti Inštitútu histórie. Prešov, 14. apríla 2015 / Presentation of research activities and publications of Institute of History. Prešov, 14th April 2015</i>	
<i>Peter ŠVORC</i>	175
<i>42. zasadnutie Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov. Ružomberok, 21. – 23. apríl 2015 / 42nd Session of Czech-Slovak/Slovak-Czech committee of Historians, 21. – 23. April 2015</i>	
<i>Zuzana KOLLÁROVÁ</i>	179
<i>Osobnosti, na ktoré nemožno zabudnúť. Poprad Velká, 23. apríl 2015 / Personalities, which must not be forgotten, Poprad 23rd April 2015</i>	
<i>Štefánia KOVÁČOVÁ</i>	182
<i>„Večery s históriou“ – prednáška PhDr. Slavomíra Micháleka, DrSc. Prešov, 28. apríl 2015 / „History nights“ – lecture of PhDr. Slavomíra Micháleka, DrSc. Prešov, 28th April 2015</i>	
<i>Luciána HOPTOVÁ</i>	184
<i>História v regióne – región v histórii. Prešov, 6. máj 2015 / History in the region - the region in history. Prešov, 6th May 2015</i>	
O autoroch / a word about authors	186
Informácie pre autorov / Information for contributors	190



Vážení čitatelia,

v tomto roku vstupuje náš časopis do desiateho roku svojej existencie. Nie je to ešte veľa, keď sa porovnávame s niektorými printovými odbornými časopismi, ale už nie tak málo, ak hovoríme o moderných elektronických periodikách.

V roku 2006 sa v rámci reorganizácie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity zlúčili dve katedry histórie - Katedra slovenských dejín a archívnicva a Katedra všeobecných dejín do Inštitútu histórie, a vtedy sa zrodila myšlienka vytvoriť popri printovej ročenke s názvom *Annales historici Prešovenses* aj moderný elektronický časopis, prístupný širokej verejnosti v podstate v ktoromkoľvek kúte sveta. Nazvali sme ho DEJINY s podtitulom *Internetový časopis Inštitútu histórie*. Keďže však administrácia veľkých inštitúcií na Slovensku bola a aj je zväčša ťažkopádna, pri vzniku časopisu vtedy pomohlo vydavateľstvo odbornej literatúry UNIVERSUM. To od Univerzitetnej knižnice Komenského univerzity – Národnej agentúry ISSN v Bratislave vyžiadalo ISSN a prevzalo na seba vydavateľskú prípravu časopisu – sadzbu, korektúry, grafiku,... S čiastkou finančného zabezpečenia vstúpilo do prípravy časopisu občianske združenie *Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov*. A tak sa stal časopis DEJINY spoločným dielom týchto troch inštitúcií.

Prvá šesťčlenná redakčná rada i redakcia zároveň pripravila najskôr tri ročníky DEJÍN a až potom postupne oslovovala popredných historikov zo Slovenska a zahraničia s ponukou stať sa členom redakčnej rady časopisu. Ten čas, ktorý si zakladatelia časopisu DEJINY nechali k dispozícii, mal byť aj časom na preverenie životaschopnosti tohto elektronického periodika. Keď sa potvrdila, redakčná rada sa rozrástla o nových členov zo Slovenska i zahraničia, a tí svojimi cennými radami prispievali k skvalitneniu časopisu a v podstate aj k jeho obsahovej náplni.

Obsah časopisu DEJINY sa postupne kryštalizoval do súčasnej podoby s cieľom, aby časopis prinášal nové poznatky z dejín, aby reflektoval dianie v živote historickej komunity, najmä cez recenzie a anotácie vydaných odborných prác a cez správy o vedeckých podujatiach na Slovensku i v zahraničí. Isté špecifikum, ktoré sa snažila redakcia s podporou redakčnej rady uviesť a udržať, bolo početnejšie zastúpené informácií zo života Inštitútu histórie a vedeckých aktivít jeho členov. Priznáme sa, že to bolo mienené aj ako prezentácia Inštitútu histórie a zároveň aj ako akási kronika jeho života. V tom urobila podstatný kus práce jeho prvá zodpovedná redaktorka PhDr. Darina Vasilová, PhD. Žiaľ, Darinka, ako sme ju familiárne volali, už siedmy ročník DEJÍN nedotiahla do konca. V septembri 2012 sme sa s ňou navždy rozlúčili. Jej pozíciu prevzala doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., s rovnakou ambíciou ako jej predchodkyňa – robiť časopis zaujímavým a príťažlivým. Pravda, to, či sa to celému kolektívu redakcie a redakčnej rady podarilo a či sa to aj darí, posúdi najlepšie náš čitateľ.

Od roku 2013 sme začali prostredníctvom obálok jednotlivých čísel predstavovať súčasných slovenských výtvarníkov, usilujúc sa o prepojenie dvoch sfér – vedeckej a umeleckej – do jedného harmonického celku.

Čo tvorcov časopisu potešilo, bola skutočnosť, že internetový časopis DEJINY v krátkom čase zaujal odbornú verejnosť tak na Slovensku, ako aj v zahraničí, a to i napriek tomu, že väčšina publikovaných príspevkov bola v slovenskom jazyku, len s rozsiahlejším anglickým a nemeckým resumé. Napriek tomu, celý rad internetových databáz spravovaných národnými

vedeckými knižnicami v univerzitných i vedeckovýskumných akademických centrách na viacerých kontinentoch zaradilo časopis DEJINY do svojho portfólia. Pre vydavateľov je to potešujúca správa, ale aj veľký záväzok pripraviť časopis DEJINY tak, aby bol i naďalej reflektovaným, čítaným, ale aj citovaným slovenským vedeckým periodikom. S týmto záväzkom teda vstupujeme do desiateho ročníka existencie časopisu, tešiac sa na pozitívne, inšpirujúce ohlasy čitateľskej verejnosti.

*Peter Švorc
predseda redakčnej rady*

ŠTÚDIE



Bardejov, radnica a v pozadí Kostol sv. Egídia. Foto Jozef Jurčišín

DEJEPIS VO SVETLE ZMIEN „MILÉNIA“, REGIONÁLNE DEJINY A ABSOLVENT ŠTÚDIA DEJEPISU¹

Ján MOJDIS

Abstract: *History in the light of changes of „Millennium“, regional history and graduates in history.* The question of further development of education in Slovakia is often discussed topic, but the results of these discussions are brought into wider professional debates only marginally. The aim of this paper is to highlight some fundamental issues of development of history teaching in primary, secondary and high schools. At the same time we also consider putting regional history in the educational process. Conclusion outlines the options that should change the system of history teaching at universities in line with current trends in educational practice.

Key words: *History, the public education program, regional history, history teaching*

Zusammenfassung: *Geschichtsunterricht im Lichte der Veränderungen des neuen Millenniums, Regionalgeschichte und der Absolvent des Studienfaches Geschichte.* Die Frage der weiteren Entwicklung des Schulwesens in der Slowakei gehört zu den oft diskutierten Themen. Die Ergebnisse dieser Diskussionen werden in den Fachdebatten jedoch nur marginal behandelt. Das Ziel unseres Beitrags ist es, auf einige grundlegende Fragen der Entwicklung des Geschichtsunterrichts in den Grund-, Mittel- und Hochschulen aufzuzeigen. Gleichzeitig befassen wir uns mit der Problematik der Anwendung der Regionalgeschichte im Unterrichtsprozess. Abschließend skizzieren wir die Möglichkeiten, die die Art des Geschichtsunterrichts an den Hochschulen im Einklang mit gegenwärtigen Trends in der pädagogischen Praxis verändern sollten.

Schlüsselwörter: *Die Geschichte. Das staatliche Bildungsprogramm. Die Regionalgeschichte. Der Geschichtsunterricht.*

Historický vývoj výučby dejepisu na Slovensku od roku 1989 prešiel významnými obsahovými aj štrukturálnymi zmenami, ktoré zmenili nielen vnímanie školy ako takej, ale predovšetkým zmenili obsahové a vzdelávacie aspekty. Došlo k zmenám od primárnych až po vysokoškolské formy vzdelávania. Vzniklo veľké množstvo nových škôl a paleta možností pre potencionálnych záujemcov sa rozšírila. Pritom však nedošlo iba ku kvantitatívnemu rastu, bola tu snaha aj o kvalitatívnu zmenu, tá však je dnes mnohými odborníkmi zaoberajúcimi sa školstvom často spochybňovaná, čoho dokladom majú byť výsledky rôznych hodnotení, výskumov, či prieskumov v oblasti školstva. Možno aj preto sa v súčasnej dobe stále viac hovorí o zvyšovaní efektivity vo vyučovaní. Podľa týchto názorov by moderná škola nemala žiakom podávať len faktické vedomosti, ale rovnako by mala podporovať ich schopností a kritické myslenie, schopnosť pracovať v skupinách a naučiť ich vyhľadávať informácie a následne ich vedieť využiť v každodennom živote. V tejto sú-

1 Príspevok vyšiel v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0428/15 Šariš v historickom kontexte jedného storočia (1848 – 1948).

vislosti sa dnes veľa pozornosti venuje aktivizujúcim metódam, ktoré učiteľ využíva vo vyučovaní a taktiež realizácii využitia rôznych foriem informačne – technologickej prostriedkov (IKT).

Najvýraznejšiu zmenu v školskom systéme v uplynulom období znamenalo prijatie Vysokoškolského zákona v roku 2002 a jeho následne inovácie, kurikulárna transformácia vzdelávania na základných a stredných školách vychádzajúca z *Návrhu koncepcie výchovy a vzdelávania v treťom tisícročí pod názvom Milénium*, ktorá vychádza zo zákona Národnej rady SR č. 245/2008 Z.z o výchove a vzdelávaní, ktorý nadobudol účinnosť od 1. septembra 2008. Z hľadiska výučby dejepisu za dominantné problémy prípravy učiteľa dejepisu považuje členenie prípravy budúceho učiteľa na bakalársky a magisterský stupeň, presadenie vyváženej všeobecnej a národných dejín, nutnosť akceptácie obsahu ISCED 2 a ISCED 3 pre pedagogickú prax, zaoberá sa tiež znižujúcim záujmom o štúdium humanitných vied a výraznejšie presadenie IKT v realizácii výučby dejepisu.

Dejepis je výchovno-vzdelávacia vyučovacia disciplína o dejinách. Jej úlohou je podávať komplexné poučenie o živote a historickom vývoji spoločnosti, o všetkých činnostiach človeka, jeho výtvoroch a prejavoch. Dotýka sa obsahu učiva u väčšiny učebných predmetov a opiera sa o ne. Všetky poznatky, ktoré jednotlivé učebné predmety žiakom poskytujú, dejepis z hľadiska spoločensko-historického integruje. Dejepis patrí spolu s vyučovacím jazykom, cudzími jazykmi, občianskou náukou, telesnou a športovou výchovou k predmetom, ktoré sa vyučujú vo všetkých základných školách a stredných školách bez ohľadu na ich zameranie, avšak s rôznou hodinovou dotáciou. Podieľa sa na občianskom a intelektuálnom rozvoji žiakov. V Štátnom vzdelávacom programe (ŠVP) spolu s geografiou a občianskou náukou tvorí vzdelávaciu oblasť „Človek a spoločnosť“. Je však prepojený aj s ďalšími vzdelávacími oblasťami – *Umenie a kultúra* a *Človek a hodnoty*, pričom musí spĺňať kritériá v súlade so ŠVP:

- mať svoje učebné osnovy,
- musí spĺňať príslušné vzdelávacie štandardy – obsahové aj výkonové,
- od 1. 9. 2011 platia upravené rámcové učebné plány pre ZŠ a SŠ, ktoré obsahujú iba údaj o minimálnej časovej dotácii pre jednotlivé predmety za celý stupeň vzdelávania. Rozdelenie hodín a rozvrhnutie vzdelávacieho obsahu v ročníkoch je v kompetencii riaditeľov škôl.

Čo je hlavným zameraním výučby dejín charakterizuje Štátny vzdelávací program v tomto duchu : *„Cieľom vzdelávacej oblasti Človek a spoločnosť „je zoznámiť žiakov s vývojom ľudskej spoločnosti, s najvýznamnejšími spoločenskými javmi a procesmi, ktoré sa premietajú do každodenného života, a vnímať svet integrujúco vo vzájomnom vzťahu medzi prírodou a spoločnosťou. Poznanie minulosti svojho národa, ako aj národov Európy a sveta, oboznámenie sa so zemepisnými charakteristikami svojej vlasti a regiónov sveta a utváranie pozitívnych postojov je predpokladom získania občianskych kompetencií, ktoré patria ku kľúčovým vo vzdelávaní. Žiaci cez poznanie najbližšieho prostredia (rodina, škola), ktorého sú súčasťou, získavajú základné vedomosti o svojom najbližšom spoločenskom prostredí, o miestnej obci, regióne a o ostatných regiónoch Slovenska. Učia sa orientovať v čase, časových údajoch, histórii vlastnej rodiny, svojej vlasti i ľudskej spoločnosti. Vedú sa k pochopeniu vlastného miesta a roly v spoločnosti, ako aj k tomu, aby svojimi postojmi*

a konaním prejavovali občiansku aktivitu, vlastenectvo, zodpovednosť k sebe, svojim blízkym, národu a celej spoločnosti. Vychováva žiakov k láske k vlasti a súčasne rozvíja a upevňuje vedomie príslušnosti k európskemu civilizačnému a kultúrnemu prostrediu“.² Aj keď takto všeobecne naznačené ciele sa veľmi neodlišujú od predchádzajúcich východísk, o ktoré sa usilovali učitelia dejepisu či platná legislatíva v predchádzajúcom období, táto nová pedagogická norma apeluje na tie momenty života dnešnej spoločnosti, ktoré ako ukazuje naša dnešná spoločnosť je potrebné „prebudiť k životu“.

Hlavnou funkciou dejepisu je kultivovanie historického vedomia žiaka ako celistvej osobnosti a uchovanie historickej pamäti v zmysle odovzdávania historickej skúsenosti či už z miestnej, regionálnej, celoslovenskej, európskej alebo svetovej perspektívy. Súčasťou jej odovzdávania je predovšetkým postupné poznávanie takých historických udalostí, dejov, javov a procesov v priestore a čase, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili vývoj slovenskej spoločnosti a premiestnili sa do obrazu našej prítomnosti. Pričom kladie dôraz na dejiny 19. a 20. storočia, v ktorých môžeme nájsť z väčšej časti korene súčasných spoločenských javov a problémov. Významné miesto v rámci vyučovania dejepisu majú aj regionálne dejiny, ktoré získali možnosti širšieho uplatnenia v pedagogickej praxi. V rámci ISCED 1 je charakterizované miesto dejín s dôrazom na regionálne dejiny v tomto vyjadrení: „*Vlastiveda je predmetom, ktorý skúma reálny svet, v ktorom sa žiak bezprostredne pohybuje. Je to blízke alebo menej vzdialené okolie domu, školy, obce alebo regiónu, v ktorom žiak žije. V krátkosti to môžeme nazvať ako objavovanie reálneho sveta žiakmi v určitom čase a priestore, vzájomné ovplyvňovanie sa človeka a prírody. Práve čas a priestor sú chápané ako základné kategórie spoločenského života, ktorými si ľudia môžu odovzdávať svoje informácie.*“³ V rámci výučby na základných školách ISCED 2 sa v rámci výučby dejepisu zdôrazňuje, že: „*Cieľom vzdelávacej oblasti je zoznámiť žiakov s vývojom ľudskej spoločnosti, s najvýznamnejšími spoločenskými javmi a procesmi, ktoré sa premietajú do každodenného života a vnímať svet integrujúco vo vzájomnom vzťahu medzi prírodou a spoločnosťou. Poznanie minulosti svojho národa ako aj národov Európy a sveta, oboznámenie sa so zemepisnými charakteristikami svojej vlasti a regiónov sveta a utváranie pozitívnych občianskych postojov je predpokladom získania občianskych kompetencií, ktoré patria ku kľúčovým vo vzdelávaní. Žiaci cez poznanie najbližšieho prostredia (rodina, škola), ktorého sú súčasťou, získavajú základné vedomosti o svojom najbližšom spoločenskom prostredí, o miestnej obci, regióne a o ostatných regiónoch Slovenska.*“⁴ Avšak v Rámcovom vzdelávacom programe ISCED 3 sledujeme, že je v dejepise venovaná menšia pozornosť regionálnym dejinám a značná pozornosť sa venuje skôr prepojeniu regionálnych, národných a všeobecných dejín, čo súvisí s tým, že žiaci na tomto stupni štúdia už poznajú v dostatočnej miere regionálne dejiny a tak sa väčšia pozornosť venuje všeobecným dejinám. „*Hlavnou funkciou vzde-*

2 Štátny vzdelávací program. ŠPU [citované 2015-04-22]. Dostupné z: <http://www.statpedu.sk/sk/Statny-vzdelavaci-program/Statny-vzdelavaci-program-pre-2-stupen-zakladnych-skol-ISCED-2/Clovek-a-spolocnost.alej>.

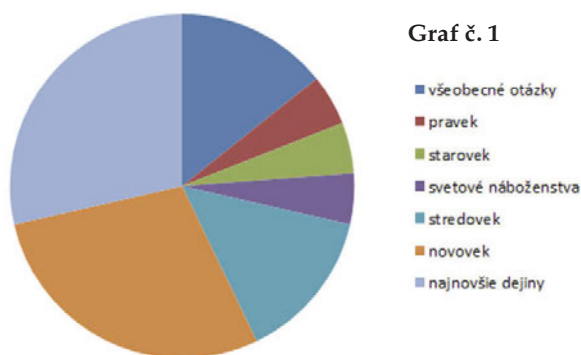
3 ŠVP, Vlastiveda – príloha ISCED 1 [citované 2015-04-22] Dostupné z: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/1stzs/isced1/vzdelavacie_oblasti/vlastiveda_isced1.pdf, s. 15.

4 ŠVP, Dejepis príloha ISCED 2 [citované 2015-04-22] Dostupné z : http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/2stzs/isced2/isced2_spu_uprava.pdf, s. 15.

*lávacej oblasti je aktívny prístup k reflektovaniu minulaj a súčasnej spoločenskej skutočnosti z miestnej, regionálnej, celoslovenskej, európskej a celosvetovej perspektívy.*⁴⁵

Tematické celky ISCED 2: Od blízkeho k vzdialenému
 Človek v premenách priestoru a času
 Človek a komunikácia
 Obrazy pravekého sveta
 Obrazy starovekého sveta
 Svetové náboženstvá
 Obrazy stredovekého sveta
 Predkovia Slovákov v Karpatskej kotline
 Slováci v Uhorskom kráľovstve
 Obrazy novovekého sveta
 Habsburská monarchia
 Európa na ceste k moderným národom
 Moderný slovenský národ
 Rakúsko – Uhorsko
 Prvá svetová vojna
 Európa v medzivojnovom období
 Česko-Slovensko v medzivojnovom období
 Druhá svetová vojna
 Slovenská republika (1939 – 1945)
 Povojnový svet
 Československo za železnou oponou
 Slovenská republika 1993
 Súčasný svet

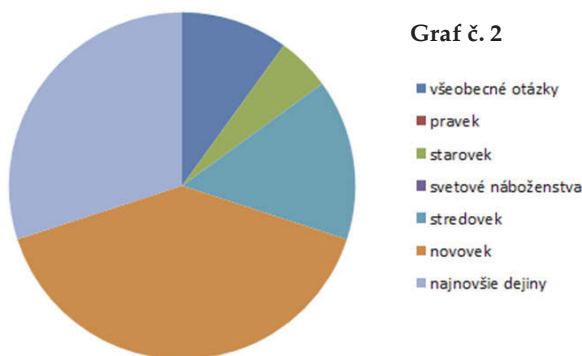
Tieto sú podrobnejšie rozpracované v obsahovom a výkonovom štandarde. Z hľadiska obsahu sú najviac zastúpené najnovšie dejiny, následne dejiny novoveku a postupne so staršími dejinami percentuálne klesá percento zastúpenia jednotlivých historických období. Tak ako nám to dokladá nasledujúci graf č. 1, ktorý graficky znázorňuje aké zastúpenie majú jednotlivé historické obdobia.



5 ŠVP, Dejepis – príloha ISCED 3 [citované 2015-04-22] Dostupné z: http://www.statpedu.sk/files/documents/svp/gymnazia/isced3_spu_uprava.pdf, s. 16.

Tematické celky ISCED 3A: Z regiónu do minulosti
 Historikova dielňa
 Fenomény antického sveta
 Fenomény stredovekého sveta
 Predkovia Slovákov v Karpatskej kotline
 Uhorské kráľovstvo
 Fenomény novovekého sveta
 Habsburská monarchia
 Zrod modernej doby a nacionalizmus
 Moderný slovenský národ
 Európska expanzia 1492-1914
 Od koncertu veľmoci k prvej svetovej vojne
 Slováci v Rakúsko – Uhorsku
 Prvá svetová vojna
 Slováci a vznik ČSR
 Na ceste k druhej svetovej vojne
 Konflikt ideológií
 Premeny Československa
 Integrácia Európy
 Vznik Slovenskej republiky 1993

Tematické celky pre ISCED 3 A z hľadiska zastúpenia jednotlivých historických období je ešte výraznejšie postavenie pre najnovšie dejiny, čo nám dokumentujú jednotlivé tematické celky, ktoré sú obsahom učiva dejepisu pre gymnázia. Pravek nám úplne absentuje, na úkor rozšírenia výučby dejepisu najnovších dejín. Graficky nám to dokumentuje graf č. 2.



Objavujú sa nám osobitne vyčlenené regionálne dejiny, ktoré sa stavajú pevnou súčasťou štúdia ISCED 2 ako aj ISCED 3. Regionálne dejiny chápeme ako veľmi dôležitý didaktický prostriedok, ktorý počas vyučovania dejepisu národných dejín plní významné pedagogické úlohy a ciele. Možno povedať, že sú neoddeliteľnou súčasťou obsahu vyučovania dejepisu na rôznych typoch škôl. U žiakov rozvíjajú a obohacujú nielen vedomosti, poznatky a zručnosti z oblasti regionálnych dejín, ale predovšetkým aj ich vzťah k regiónu a vlasti, v ktorej sa narodili, vyrastali a v ktorej žijú. Regionálne dejiny si získali pevné miesto v didaktickom systéme dejepisu a v súčasnosti

je im pripisovaný značný význam. Poznávanie vedomostí o konkrétnom regióne, prepojenie témy vyučovacej hodiny s regionálnou hodnotou výchovy sa stali dôležitým didaktickým prostriedkom pri plnení pedagogických úloh a cieľov vyučovania národných dejín. Prostredníctvom vhodne zvoleného pedagogického materiálu, ako aj vhodne spracovanej tematiky pedagogickej činnosti počas vyučovania, dochádza u žiakov k prehĺbovaniu rôznych hodnôt výchovy. Pod pojmom regionálne dejiny rozumieme dejiny menších územných celkov, ako je teritórium štátu alebo krajiny, dokonca aj históriu jednotlivých subjektov, konkrétnejšie povedané: nielen dejiny stolíc, žúp, okresov, osídlených aglomerácií, ale aj dediny miest, obcí, závodov a pod. Máme aj vlastný názov „miestne dejiny“, ktorý sa už veľmi nepoužíva, hoci v minulosti bol bežným termínom. Tento pojem bol nahradený pojmom regionálne dejiny, v dôsledku rôznych vydaných publikácií s načrtnutým širším územným záberom, takže stratil alternatívnu akvivalentu. Aj keď tieto pojmy možno bežne zamieňať a pritom si rozumieť, podľa Albertyho je pojem „regionálny“ širších parametrov ako „miestny“. Pod regionálnymi dejinami rozumieme skúmanie vývoja spoločenských štruktúr a pospolitosti na území menšom než je štát či národ, či už sa nazýva krajom, okresom, oblasťou, mestom až po jednotlivé obce a sídla.

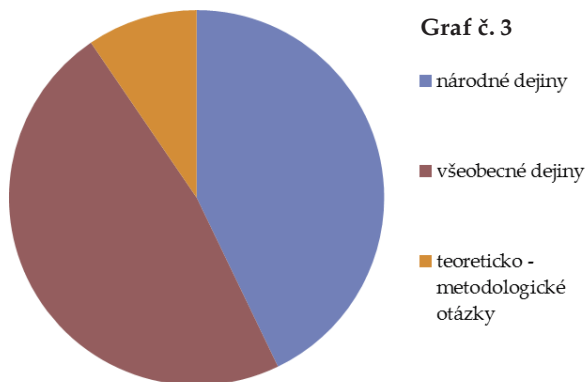
Vo všeobecnej rovine sa regionálne dejiny zaoberajú tým istým predmetom ako národné a všeobecné dejiny. To zároveň znamená, že regionálne zameranému výskumu sú vlastné všetky postupy a techniky výskumu, ktoré využíva historiografia pri výskume všeobecných dejín. Predmetu a cieľom regionalistiky sú veľmi blízke snahy o využitie interdisciplinárneho výskumu. M. Bodnárová v tejto súvislosti zdôrazňuje, že úloha regionálnych dejín nie osobitnou vednou oblasťou: „*Pre regionálne dejiny má mimoriadny význam vzťah k národným a celoštátnym dejinám. Regionálne dejiny chápeme ako organickú súčasť národných, štátnych dejín. Nejde tu o samostatný odbor ani o osobitnú vedeckú disciplínu, ide o časť národných, či štátnych dejín.*“⁶

Regionálne dejiny Slovenska v poslednom desaťročí predstavujú pomerne dôležitú záležitosť pri bádani a odhaľovaní minulosti Slovákov a Slovenska ako celku. Aj napriek tomu sú však regionálne dejiny viac prebádané, skúmané a spracúvané z pohľadu dejín jednotlivých miest a dedín. Tento stav je výsledkom posledného desaťročia 20. storočia, pretože slovenská historiografia začala vnímať Slovensko a jeho dejiny nielen ako dejiny jedného veľkého celku, ale predovšetkým ako dejiny konkrétneho regiónu, ktorý patrí do väčšieho územného celku. Takéto skúmanie našej minulosti s prihliadnutím na konkrétny región, je oveľa efektívnejšie, a predovšetkým oveľa zaujímavejšie tak pre historikov, ktorí sa regionálnemu bádaniu venujú, ako aj pre žiakov či učiteľov, ktorí získané skutočnosti týkajúce sa daného regiónu preberajú na vyučovacích hodinách, ale tiež pre laikov, ktorých láka poznanie minulosti svojho regiónu a vlasti. Mnohé témy týkajúce sa výskumu regionálnych dejín Slovenska sú však ešte v procese riešenia prostredníctvom odbornej diskusie. Regionálne dejiny si získali pevné miesto v didaktickom systéme dejepisu a je im pripisovaný najmä v súčasnosti značný význam. Zvlášť po novembri 1989 zasiahli regionálne dejiny do spoločenského života najmä zásluhou miestnej samosprávy

6 BODNÁROVÁ, M. Vzťah regionálnych a všeobecných dejín. In *Regionálne dejiny a dejiny regiónov*. Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2004. Prešov : Universum, 2004, s. 10.

a miestnych spoločenských subjektov. Prejavilo sa to nielen zvýšeným záujmom o vyhľadávanie mestských i obecných erbov, ale i spisovaním monografií o histórii miest a obcí, oživovaním historických spoločenských zvyklostí, obnovením tradičných jarmokov, miestnych historických remesiel, pripomínaním si historických výročí a pod.

Ďalšou osobitosťou v prístupoch k výučbe dejepisu je aj rozsah výučby národných a všeobecných dejín, kde sa rozširuje rozsah všeobecných dejín na úkor národných dejín a zmenšený priestor ostáva aj pre teoreticko-metodologické otázky (Graf č. 3).



Vychádzajúc z týchto faktov dochádzame k záveru, že na základe rozsahu učiva, ktorý je daný pre základné a stredné školy, kde sa v najväčšom objeme zabezpečuje výučba dejepisu mala by aj príprava budúcich učiteľov na vysokých školách, kde sa vyučuje študijný predmet dejepis v rámci učiteľstva akademických predmetov dejepis, byť rešpektovaná uvedená štruktúra. Avšak na väčšine vysokých škôl na Slovensku tento fakt nie je plne realizovaný, nakoľko záväzne opisy, ktoré predpisuje akreditačná komisia Ministerstva školstva Slovenskej republiky je naďalej presadzovaná štruktúra skoro rovnomerného zastúpenia všetkých historických období, čím sa má na jednej strane prax výučby dejepisu podľa nového ŠVP koncentrovať do období stredovek, novovek a najnovšie dejiny, avšak budúci učitelia dejepisu sa venujú pri svojom štúdiu rovnomerne všetkým historickým obdobiam od praveku až po najnovšie dejiny. Ani posledná akreditácia v roku 2014 nepriniesla zásadnejšie zmeny, takže budúci učitelia dejepisu nemajú možnosť získať väčšiu sumu poznatkov, ktoré budú môcť uplatniť najviac vo svojej pedagogickej praxi. Napríklad opis Akreditačnej komisie pre Bc. stupeň je uvedený v takejto podobe: „*Nosné témy jadra znalostí študijného odboru : úvod do štúdia dejepisu, historický proseminár, jazyk prameňov, pravek Európy, klasické pomocné vedy historické, dejiny staroveku, všeobecné dejiny I. – V. , slovenské dejiny I. – V. Ďalšie témy jadra znalostí študijného odboru : dejiny európskeho umenia, paleografia pre historikov, dejiny správy pre historikov, historická geografia pre historikov.*“⁷ Vychádzajúc z tohto vymedzenia nie je tu jednoznačne vymedzené,

7 Akreditačná komisia MŠ SR [citované 2015-04-22]. Dostupné z: <http://www.akredkom.sk/index.pl?tmpl=odbory>.

čo je obsahom prípravy učiteľa, nakoľko všetky historické obdobia sú rovnocenne rozložené a neakcentuje sa tu to, čo je obsahom ISCED 2 a ISCED 3A. Čo dokladá aj vymedzenie odborného profilu absolventa, kde sa v časti teoretické vedomosti absolventa uvádza stručne, že: „*Absolventi odboru História (1. stupeň) získajú poznatky z propedeutických historických disciplín a základné poznatky z kľúčových etáp vývoja ľudskej spoločnosti.*“⁸ Podľa nášho názoru problém spočíva v tom, že nakoľko sa zmenou Školského zákona z roku 2008 zmenil systém vzdelávania na všetkých typoch základných a stredných škôl, vysoké školy v tomto zmysle tieto zmeny nepreniesli do prípravy budúcich učiteľov. Učiteľ dejepisu mal by mať prehľad o dejinách ako celku vo všetkých historických obdobiach, avšak nakoľko akcent sa kladie na obdobie novovekých a najnovších dejín, tento moment by sa mal odzrkadliť v oveľa širšom zábere aj v celkovej príprave budúcich učiteľov dejepisu, nehovoriac o tom, že aj jednoznačný prienik IKT do týchto procesov by sa mal taktiež odzrkadliť v oveľa väčšom meradle pri príprave učiteľa, a osobitne aj učiteľa jednotlivej aprobácie a teda aj učiteľa dejepisu.

Ďalším z problémom výučby dejín v súčasnosti je aj prílišná byrokratizácia celého výchovno-vzdelávacieho procesu. Rozvoj dvojúrovňového (participatívneho) systému pedagogických dokumentov v podobe štátneho vzdelávacieho programu (ŠVP) a školského vzdelávacieho programu (Školský vzdelávací program - ŠkVP) priniesol do školstva celý rad nových momentov. Učitelia sa v pomerne krátkej dobe (jún – september 2008) museli oboznámiť so základnými princípmi kurikulárnej transformácie vzdelávania a spracovať povinnú pedagogickú dokumentáciu – ŠkVP pre základné školy, ŠkVP pre 1. až 4. ročník stredných škôl, vrátane tematických výchovno-vzdelávacích plánov na jednotlivé vyučovacie predmety. ŠkVP predstavuje druhú úroveň participatívneho modelu koncipovania obsahu vzdelávania. Je záväzným dokumentom utvoreným na základe ŠVP. Vydáva ho riaditeľ školy po prerokovaní v pedagogickej rade školy, rade školy a písomnom súhlase zriaďovateľa školy podľa školského zákona. Odráža sa v ňom poslanie, funkcie a zameranie školy, ako aj stratégie, ktoré určuje vedenie školy spolu s regiónom a obcou. Tvorí ho celý pedagogický zbor. Škola v ňom využíva voliteľné hodiny a vypracováva si vlastný učebný plán. Sú v ňom uvedené aj nové predmety, ktoré neboli zaradené v ŠVP. Je v ňom tiež špecifikované uplatnenie prierezových tématických (ŠVP). V súčasnosti – v školskom roku 2014/15 platí tento školský zákon už vo všetkých ročníkoch ZŠ.

Vychádzajúc z týchto skutočností v rámci zefektívnenia prípravy budúcich učiteľov dejepisu, by sa na VŠ mali upraviť opisy pre výučbu dejepisu (týka sa to aj iných predmetov), následne v príprave absolventov by mali byť v oveľa väčšej miere zohľadnené v štúdiu predovšetkým obdobia novovekých a najnovších dejín a širší priestor venovať aj príprave študentov vo využívaní IKT. Rozsah možnosti pre výučbu regionálnych dejín sa javí ako dostatočný. Na základných a stredných školách by bolo optimálne, aby sa opäť nemenil ŠVP, aby sa odbúrala byrokracia, čím by učitelia mali viac možnosti venovať sa obsahu výučby.⁹ Problémom, ktorými prechádza však

8 Akreditačná komisia MŠ SR[citované 2015-04-22] Dostupné z: <http://www.akredkom.sk/index.pl?tmpl=odbory>. Študijný odbor 2.1.7. História, s. 2.

9 Avšak už dnes (máj 2015) vieme, že od septembra 2015 sa majú opäť upravovať ŠVP.

dnešné školstvo je oveľa viac, avšak našou snahou je upozorniť aspoň na tie, ktoré pociťujú učitelia dejepisu. Mnohé z týchto problémov by bolo možné riešiť bez navýšenia financií, úpravami legislatívy, väčšou ochotou vrcholných riadiacich orgánov, avšak aby k tomu došlo, bolo by potrebné rozprúdiť širšiu celospoločenskú diskusiu, do ktorej by mali v oveľa väčšej miere vstúpiť aj učitelia dejepisu, učitelia na VŠ, ba vlastne všetci, ktorí majú návrhy a riešenia na zmenu daného stavu k lepšiemu.

PRVÉ NOVOSTAVBY LUDOVÝCH ŠKÔL NA ŠARIŠI PO VZNIKU ČSR¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Abstract: *First new buildings of elementary schools in the region of Šariš after the establishment of Czechoslovakia. One important task of the newly established Czechoslovakia in 1918 in the field of education was to provide school buildings and facilities for pupils and teachers with new school equipment that would reflect the changed political situation. Building of new schools, especially folk was very acute problem because the old school buildings mostly did not meet hygiene and teaching requirements of that time. In eastern Slovakia were several school buildings damaged and decayed due to acts of war. The first new building in Šariš were State Grammar School in Poliakovce, which was put into operation on November 23 1924. Its construction was initiated by the village mayor Andrej Harčiar and his deputy Ján Mihaľ. The second school, the State Grammar School in Okružle, the construction and equipment was financed by the local native, at the time a successful banker living in USA Michal Bosak. It was built on the ruins of the pub as a condition that the community will have more pubs. After the mentioned two schools were built in 1929 at Šariš other 19 elementary schools.*

Key words: State elementary schools. Education at Šariš. School buildings and equipment. Banker Michal Bosák.

Zusammenfassung: *Die ersten Neubauten von Volksschulen in Šariš nach der Entstehung der Tschechoslowakei. Eine der wichtigsten Aufgaben in der 1918 gegründeten Tschechoslowakei im Bereich des Schulwesens war der Erwerb von Schulgebäuden und die Ausstattung der Schulen mit Lehr- und Lernmitteln, die der gewandelten politischen Situation entsprochen hätten. Der Bau von neuen Schulen, besonders der Volksschulen war ein akutes Problem im Bereich des Schulwesens, weil die alten Schulgebäude meistens den pädagogischen und hygienischen Anforderungen der damaligen Zeit nicht mehr entsprachen. Infolge der Kriegereignisse waren mehrere Schulgebäude in der Ostslowakei beschädigt und auch verwüstet. Der erste Schulneubau in der Region Šariš war die staatliche Volksschule in Poliakovce, die ihren Betrieb am 23. November 1924 aufgenommen hat. Den Anstoß zum Bau der Schule gaben der Gemeindevorsteher Andrej Harčiar und sein Stellvertreter Ján Mihaľ. Eine weitere staatliche Volksschule wurde in Okružle gebaut. Der Bau des Schulgebäudes und die räumliche und sächliche Ausstattung der Schule wurden von Michal Bosák, dem in Okružle geborenen und damals in den USA lebenden erfolgreichen Bankier finanziert. Bosák ließ die Schule an der Stelle der abgebrochenen Kneipe unter der Bedingung bauen, dass es in der Gemeinde keine Kneipe mehr geben wird. Bis zum Jahre 1929 wurden dann in Šariš 19 weitere Volksschulen gebaut.*

Schlüsselwörter: Staatliche Volksschulen. Das Schulwesen in Šariš. Schulgebäude und Schuleinrichtungen. Bankier Michal Bosák.

1 Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA MŠ SR 1/0428/15 Šariš v historickom kontexte jedného storočia (1848 – 1948).

„Budúcnosť národa je v neposlednej miere závislá od činnosti škôl“.²

Vznik Československej republiky v októbri 1918 priniesol slovenskému národu nové možnosti aj v rozvoji slovenského školstva. Závažnosť riešenia otázok spojených s touto sférou života umocňoval okrem iného aj vysoký stupeň negramotnosti na Slovensku, ako dôsledok uhorskej školskej politiky v predvojnovom období.³ Bolo nevyhnutné vybudovať školský systém zodpovedajúci novému štátnemu zriadeniu a zmeneným spoločensko-politickým pomerom. Túto skutočnosť zohľadňovalo i jedno z prvých vyhlásení dočasnej skalickej vlády zo 6. novembra 1918 týkajúce sa školstva, zrušilo sa ním vyučovanie v maďarskom jazyku na školách v slovenských obciach. V nasledujúcom období prešiel celý tento rezort viacerými výraznými kvalitatívnymi i kvantitatívnymi zmenami, ktoré sa týkali všetkých typov škôl vrátane ľudových. V školskom roku 1917/1918 bolo na Slovensku 797 štátnych ľudových škôl a 2723 cirkevných.⁴

Nové školské orgány na čele Referátom Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) v Bratislave⁵ sa museli vyrovnáť s množstvom nových úloh a problémov. Týkalo sa to aj škôl v Šarišskej župe, kde všetky zmeny zabezpečoval a koordinoval školský inšpektorát so sídlom v Prešove ustanovený v januári 1919, ktorý sa riadil pokynmi a nariadeniami vydávanými Referátom MŠaNO. Za župného školského inšpektora bol menovaný rodák z Liptovského Sv. Mikuláša Pavel Gallo. Krátko po tom, ako sa ujal tejto funkcie 10. januára 1919 bolo jeho prvoradou povinnosťou zriadiť školský inšpektorát a urobiť súpis škôl a učiteľov.⁶ Dôležitou úlohou bolo odmaďarizovať školy i pedagógov vo svojom obvode a pracovať na povznesení národného povedomia. Najzávažnejším problémom v slovenskom školstve, zvlášť na východe Slovenska, bol nedostatok vhodných pedagogických kádrov.⁷ Do značnej miery sa ich počet znížil po tom, ako na jar 1919 boli učitelia pôsobiaci na Šariši vyzvaní školským inšpektorom Pavlom Gallom, aby sa dostavili na stretnutie za účelom zloženia sľubu vernosti novému československému štátu. Vopred boli upovedomení, kde a na ktorú hodinu sa majú na tento akt zloženia sľubu prísť a všade sa aj dostavili. Učitelia pôsobiaci na viactriednych školách sa zvyčajne rozhodli odmietnuť zložiť sľub, pričom sa vzájomne povzbudzovali v správnosti takéhoto postoja, v jednotriedkach bola situácia viac - menej iná, tu sa osamelí učitelia podrobili sľubu zväčša z čisto

2 Ukoly nášho školstva. In *Slovenský východ*, roč. 6, 4. 9. 1924, č. 203, s. 1.

3 Školská dochádzka bola vtedy v mnohých obciach veľmi nepravidelná, zvlášť v období jarných a jesenných prác.

4 MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch. In *Historický časopis*, roč. 29, 1981, č. 4, s. 483.

5 MÁTEJ, Jozef a kol. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : SPN, 1976, s. 344. Jeho zamestnanci boli k dispozícii ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska. Československá vláda vyhlásila neskôr Referát MŠaNO v Bratislave za súčasť Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe.

6 JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Prvý povojnový inšpektor na Šariši Pavel Gallo. In *Spoločnosť a kultúra východného Slovenska (knižná kultúra, udalosti a osobnosti)*. Eds. Libuša Franková - Marcela Domenová. Prešov : PU v Prešove, 2014, s. 108-123.

7 V novembri 1918 bolo na Slovensku len tristo národne uvedomelých slovenských učiteľov pre národné školy.

existenčných dôvodov. Ako dôsledok odmietavého postoja učiteľov k zloženiu slubu vernosti ostalo v Šarišskej župe asi 165 učiteľských pracovísk neobsadených.⁸ Nedostatok učiteľov v Šarišskej župe zvlášť postihol cirkevné ľudové školy, vyše 100 z nich bolo bez učiteľa. O tom, že nepriaznivá situácia v obsadení učiteľských miest pretrvávala dokladuje aj výzva uverejnená v Šarišských listoch pod názvom Hľadáme dobrých slovenských učiteľov, kde sa konštatuje: „Ak niekde, tak v Šariši a na Slovenskom východe potrebujeme opravdových národných pracovníkov, učiteľov.“⁹

Úspešnosť vyučovacieho procesu bola okrem iného podmienená zabezpečením vhodných učebných pomôcok, zvlášť kníh pre učiteľov a žiakov. Pre vedenia škôl to bol problém, pretože vybavenosť slovenských škôl, vrátane vnútorného, bola značne zaostalá a učebné pomôcky nevyhovovali novému duchu. Z tohto dôvodu bolo nevyhnutné vydávať nové knihy pre školy, pretože dovtedy používané nevyhovovali nielenže z hľadiska jazykového, ale ani ideovo-politického.

Veľmi akútnym problémom bolo, iniciovať a podporovať budovanie nových škôl, zvlášť ľudových, lebo staré školské budovy zväčša nevyhovovali pedagogickým a hygienickým požiadavkám doby. Mnoho škôl len živorilo, boli umiestnené v starších budovách. Na východnom Slovensku boli viaceré školské budovy v dôsledku vojnových udalostí poškodené a aj spustnuté. Podľa základného školského zákona o organizácii národného školstva (z roku 1868),¹⁰ povinnosť zriaďovať a udržiavať školy pripadla obciam, a to všade tam, kde sa o to nepostaral štát, konfesie alebo jednotlivci. Budovanie nových a renovácia starých školských budov sa aj v československom štáte až do roku 1925 uskutočňovala len veľmi pomaly, čo nezodpovedalo skutočným potrebám. Najväčšou prekážkou výstavby v obciach bol nedostatok finančných prostriedkov a úverových možností,¹¹ a tak sa vzhľadom na finančné a technické možnosti spočiatku otvárali najmä učebne a stavali prístavby pri starých školách. Stavebné práce sa obmedzili len na opravy, vznikali tak len provizórne miestnosti, ktoré neboli vybavené ani najzákladnejšími prostriedkami, nemali toalety, zborovňu a pod. Pri budovaní nových školských budov, zriaďovaní učební a prístavieb bolo dôležité aj zabezpečenie vnútorného vybavenia tabuľou, lavicami, stoličkami, stolom, učebnicami, učebnými pomôckami a pod. V povojnovej situácii, ako aj pri slabej finančnej možnosti a chudobe väčšiny obcí na Šariši to bolo ťažko dosiahnuteľné.

Jedným z problémov, ktoré spadali do kompetencie školského inšpektorátu a s ktorým sa museli školské inšpektoráty vážne zaoberať bola kontrola stavu školských budov. Prehliadkou týchto objektov v obciach i mestách sa zisťovalo, v akom stave je školská budova spolu s príslušenstvom – záhradou, cvičiskom, telocvičňou, aká je čistota v škole, či má hygienické zariadenia, či disponuje bytom pre učiteľa a aký je, či majú žiaci k dispozícii potrebné pomôcky ako knihy, zošity a v akom množstve, či škola disponuje knižnicou pre učiteľov a knižnicou pre žiakov a s kol-

8 GALLO, Pavel. Šarišské školstvo. In *Šarišské hlasy*, roč. 1, 1919, č. 5, s. 6.

9 GALLO, Pavel. Školstvo. Hľadáme dobrých slovenských učiteľov do Šariša. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 11. 7. 1920, č. 28, s. 4.

10 Tento zákon ostal v platnosti aj po vzniku ČSR.

11 MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch. In *Historický časopis*, roč. 29, 1981, č. 4, s. 490.

kými zväzkami a pod.¹² Školský inšpektor na Šariši Pavel Gallo zistil, že okrem veľkých absencií v školskej dochádzke detí boli školské budovy prevažne v nezodpovedajúcom stave, zvlášť budovy v správe cirkví. Okrem niekoľkých novostavieb viactriednych veľkých škôl boli ostatné sotva alebo celkom nevyhovujúce. Gallo sa riadil zásadou, že nielen učebňa (trieda) má byť útulným a zdravým miestom, ale aj učiteľ by mal bývať v útulnom byte, ako za odmenu, že v záujme výučby a výchovy bol nútený bývať často na odľahlom mieste, vzdialenom od kultúrneho prostredia. Z pozície svojej funkcie sa pričínal o výstavbu či prestavbu budov niekoľkých ľudových škôl na Šariši.

Podieľal sa aj na prvej novostavbe štátnej ľudovej školy v obci Poliakovce neďaleko Bardejova. V roku 1924 tu bolo 40 školopovinných detí a tak obec chcela mať svoju školu i učiteľa, aby deti nemuseli chodiť do školy v susednej obci Hrabovec. Iniciatívu v tejto záležitosti vzali na seba tunajší richtár Andrej Harčiar a jeho zástupca Ján Mihaľ. V záujme kladného vybavenia povolenia na výstavbu školy a pridelenia učiteľa museli neraz cestovať do Prešova a to tak, že najprv išli pešo do Bardejova a odtiaľ vlakom do Prešova. Svojou snahou a vytrvalosťou si získali sympatie inšpektora Pavla Gallu, ktorý sa neraz kriticky vyjadril na adresu tých obcí, ktoré sa chovali ľahostajne, ba až nedbalo ku svojim školám. S rozhorčením konštatoval, že „mnohé obce ešte ani za pomoci štátnej podpory dodnes si školu neopravili“.¹³ Aj na Gallov príhovor podporil štát obec Poliakovce, ktorá dostala 50 000 korún na výstavbu školy. Keďže jej občania boli prví, ktorí si žiadali školu, zaslúžili si, podľa Pavla Gallu, aby „v histórii školstva našej župy obec Poliakovce bola zaznačená, že po prevrate tu bola postavená prvá slovenská štátna ľudová škola“.¹⁴ Jej výstavba si vyžiadala nemalo síl a entuziazmu jej iniciátorov a nemalú finančnú čiastku od obyvateľov obce, pretože v tom čase bolo potrebné na výstavbu takejto školy 140 000 korún. Obec samotná prispela na jej výstavbu kameňom, drevom, tehloou, pieskom, ručnou aj vozovou prácou a okrem uvedených naturálií dali jej obyvatelia na výstavbu školy 40 000 korún, ktoré si museli požičať.¹⁵

Škola v Poliakovciach bola slávnostne otvorená 23. novembra 1924.¹⁶ S úvodným príhovorom, po zaznení hymny, vystúpil škôldozorca Pavel Gallo, ktorý poukázal na význam školy a ocenil najmä veľké úsilie a obetavosť občanov obce pri jej výstavbe. Po ňom sa ujal slova zemský školský inšpektor J. Ballo. Občanov, žiakov a učiteľa upozornil na povinnosti a slávnostne odovzdal budovu školy do užívania. Krátky príhovor predniesol aj okresný náčelník Perčina, ktorý slúbil pomoc škole v prípade potreby. Za vedenie obce sa občanom za ich pomoc a podporu poďakoval zástupca richtára J. Mihaľ. Novoustanovený mladý učiteľ Gajdoš slúbil, že sa svojho poslania

12 Štátny archív v Prešove, pobočka Prešov. Fond Školský inšpektorát v Sabinove (1921 – 1948), kartón 1, inv. č. 395. *Protokol o inšpekčnej porade...*

13 GALLO, P. Odovzdanie prvej novostavby štátnej ľudovej školy na našom východe. In *Slovenský východ*, roč. 6, 8. 12. 1924, s. 4.

14 GALLO, P. Odovzdanie prvej novostavby štátnej ľudovej školy na našom východe. In *Slovenský východ*, roč. 6, 8. 12. 1924, s. 4.

15 GALLO, P. Odovzdanie prvej novostavby štátnej ľudovej školy na našom východe. In *Slovenský východ*, roč. 6, 8. 12. 1924, s. 4.

16 Pôvodne sa plánovalo jej odovzdanie v polovici prázdnin.

pedagóga na škole zhostí čo najlepšie. Slávnosť spestrili deti zaspievaním slovenskej národnej piesne. Prítomní boli tiež školský inšpektor pre Bardejov - Svidník Ferdinand Klocháň, správca veľkostatku Meloun, učiteľ Mankovič, rodina nového učiteľa a občania obce i blízkeho okolia.

Za úplne iných okolností a podmienok bola vybudovaná ďalšia novostavba ľudovej školy na Šariši a to v obci Okružle (pri Svidníku), ktorú dal vystaviť na vlastné náklady tunajší rodák bankár Michal Bosák, pôsobiaci v USA.¹⁷ Myšlienka jej vybudovania vzišla z rozhovoru škôldozorcu Pavla Gallu s uvedeným bankárom na stretnutí krátko po vzniku Československa a to počas prvej Bosákovej návštevy Slovenska v lete 1920. V 20. rokoch 20. storočia bol na vrchole svojej spoločensko-hospodárskej aktivity, pretože bol prezidentom Bosak State Bank v Scrantone, členom správnej rady Bank of Europe v New Yorku, First National Bank v Olyphante, County Savings Bank v Scrantone a Pennsylvania Bank and Trust Co. vo Wilkes-Barre.¹⁸ Michal Bosák sa snažil pomáhať svojim rodákom. Angažoval sa nielen v spolkoch v USA, ale svoju štedrosť vo vzťahu k Slovákom prejavil už v predvojnovom období a to v súvislosti s tragickou udalosťou, ktorá sa odohrala v Černej pri Ružomberku v októbri 1907. Smrť 15 ľudí z tejto obce ho nenechala chladným a vzdal sa

17 Michal Bosák sa narodil 10. decembra 1869 v obci Okružle, ktorá sa nachádza v bývalej Šarišskej župe (teraz okres Svidník). Bol najstarším synom roľníka Michala Bosáka a Anny, rodenej Tokárskej. Prvé štyri triedy ľudovej školy vychodil v susednej obci Radoma, potom pracoval na otcovom gazdovstve. V lete 1886, keď mal necelých 17 rokov sa rozhodol ísť za prácou do USA, kde spočiatku pracoval v bani. Dňa 9. mája 1891 sa oženil so Zuzanou Hudákovou rodáčkou z Harhaja. Krátko na to v roku 1893 si otvoril vlastný obchod v Olyphante, ktorý postupne rozširoval. Svojou usilovnosťou, sebavzdelávaním a prirodzenou inteligenciou si získal uznanie svojich krajanov, ktorí sa naňho obracali s prosbami o radu a pomoc v rôznych finančných transakciách. V roku 1897 z malej krčmičky už vytvoril veľkoobchod s liehovými nápojmi. Zároveň si otvoril súkromnú banku Michal Bosák Private bank a agentúru lodných spoločností. V roku 1902, keď mal 33 rokov, pomohol organizovať Citizens bank a v tom istom roku First National Bank v Olyphante. Bosák sa chcel stať riaditeľom tejto banky a tak sa rozhodol skupovať akcie až sa napokon stal majiteľom rozhodujúceho balíka akcií First National Bank a bol zvolený za prezidenta. V tej dobe americká vláda povoľovala niektorým bankám vydávať doláre. Aj First National Bank dostala toto povolenie, a tak sa podpis Michala Bosáka dostalo na 10-dolárovú bankovku, ktorá bola vydaná 25. júna 1907. Keď sa v roku 1908 presťahoval do Scrantone v štáte Pennsylvánia, bol už skúseným bankárom. Aj tu si otvoril súkromnú banku a cestovnú agentúru. Postupne sa stal významnou osobnosťou v Amerike. V roku 1912 sa rozhodol založiť výlučne so Slovákami vo Wilkes-Barre štátnu banku Slavonic Deposit Bank. Dňa 1. novembra 1915 Michal Bosák založil v Scrantone banku, ktorá niesla názov Bosak State Bank. Bosákove banky a podniky sa postupne rozrastali. Rozvoj a rozmach Bosákových bánk zastavila všeobecná hospodárska kríza. Jeho finančné podniky reprezentovali v roku 1929 hodnotu 12 – 15 miliónov dolárov. V roku 1931 počas hospodárskej krízy skrachovali. Bosák bol podporovateľ činnosti slovenských spolkov v USA (Prvá katolícka slovenská jednota, Slovenská liga v Amerike, Slovenská katolícka Matica školská a i.) Jeho práca v prospech slovenského národa vyvrcholila v období prvej svetovej vojny. Bosákov podpis sa nachádza aj na Pittsburskej dohode 30. mája 1918. Zomrel 18. februára 1937 v Scrantone. Bližšie pozri: BOSÁK, Martin – BOSÁK, Rudolf. *Michal Bosák. Americký bankár zo Šariša*. Prešov : Polygraf Print, spol. s r. o., 2001, s. 22-24.

18 *Slovenský biografický slovník*, zv. 1., A – D. Martin: MS, 1986, s. 302. Heslo Michal Bosák.



*Pamättná tabuľa umiestnená v škole.
Foto Nadežda Jurčišinová*

v prospech černovských sirôt celoročného platu, ktorý mal v Prvej katolíckej slovenskej jednote.¹⁹

Svoju štedrosť k Slovákom a záujem pomôcť im prejavil aj počas spomínanej prvej návštevy Slovenska po mnohých rokoch, ale aj pri nasledujúcich každoročných návštevách. Je samozrejmé, že zavítal aj na východ Slovenska k svojim rodákom. Zastavil sa v Stropkove, kde po obhliadke katolíckeho kostola, ktorý bol vo vojne poškodený, sa rozhodol darovať väčšiu sumu peňazí na opravu jeho strechy a pri tejto príležitosti prisľúbil, že v Amerike medzi rodákmi usporiada zbierku na dôstojnú úplnú renováciu kostola.²⁰ V nádeji, že bude zbierka úspešná, nariadil, aby sa práce na kostole hneď začali a daroval značnú sumu. Po návrate do

Ameriky začal realizovať slúbenú zbierku, avšak príspevky nepokryli ani desatinu potrebnej a slúbenej sumy. Napokon ostatok doplnil z vlastného vrecka. Dal opraviť aj rímskokatolícky kostol sv. Mikuláša v Prešove investovaním 110 000 korún. Na malý organ v tomto kostole prispel sumou 45 000 korún a založil zbierku na veľký organ.²¹ Pomoc poskytol aj obyvateľom obce Radoma, keď už pri návšteve v roku 1920 dal na vlastné náklady úplne opraviť a vybaviť vojnou značne poškodenú budovu tunajšej rímsko-katolíckej ľudovej školy, do ktorej ako mladý školák chodieval. Pyšne ju nazýval svojou „akadémiou“. Zakúpil do školy kachle, lavice a tabuľu, aby už deti nemuseli sadieť na zem ako to bolo za jeho čias.²² V nasledujúcom roku 1921 dal zrenovovať kostol v Radome, čo dokladuje aj nápis nad oltárom. Rodnej obci Okružle pomohol ešte aj tým, že za sumu 40 tisíc korún dal opraviť kostol. Ten mal byť ovakovaný zvonku i z vnútra, mal dostať novú strechu a opraviť sa mali aj

19 BOSÁK, Martin – BOSÁK, Rudolf. *Michal Bosák. Americký bankár zo Šariša*. Prešov : Polygraf Print, spol. s r. o., 2001, s. 105.

20 Chýrnik. Kostol v Stropkove In *Gazdovské noviny* (predtým Šarišské hlasy), roč. 2, 31. 7. 1920, č. 31, s. 3.

21 BOSÁK, Martin – BOSÁK, Rudolf. *Michal Bosák. Americký bankár zo Šariša*. Prešov : Polygraf Print, spol. s r. o., 2001, s. 107.

22 Ako nazíva náš vidiek. Na miesto krčmy staváme školu. In *Slovenský východ*, roč. 7, 4. 8. 1925, č. 174, s. 5.

predné dvere kostola. Práce mali byť ukončené do októbra 1921 a peniaze poslal cez Americko-slovenskú banku. Kostol mal byť oplotený novým plotom.²³ Do opravy farskej budovy v Okrúhľom investoval 25 000 korún. V Prešove venoval na žiacku knižnicu Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia 5 000 korún. Krátko pred návštevou Slovenska bol 16. júna 1920 na audiencii u Svätého otca – pápeža Benedikta XV. v Ríme, kde hovoril spolu s bývalým županom v Užhorode Ladislavom Moyšom o slovenských záležitostiach.²⁴ Pri tejto príležitosti odovzdal pápežovi 5 000 lír na československé kolégium, na ktorom sa mali vzdelávať aj slovenskí kňazi. Správca tohto ústavu Msgr. Bouzek slúbil, že sa postará, aby kolégium bolo čo najviac navštevované Slováckmi.²⁵ Založil tiež Bosákovo štipendium pre vysokoškolákov a jeho spravovaním poveril škôldozorcú Pavla Gallu. Z tohto štipendia boli okrem iných podporovaní aj bratia Fričovci študujúci medicínu.²⁶ Pri ďalšej návšteve Slovenska sa dňa 13. septembra 1924 zúčastnil tretieho riadneho valného zhromaždenia Spolku východoslovenských akademikov v Prešove, ktoré sa uskutočnilo pod protektorátom župana Jána Rumana a za prítomnosti niektorých verejných činiteľov mesta Prešov. Toto valné zhromaždenie malo v porovnaní s predchádzajúcimi dôstojnejší ráz, pretože boli na ňom schválení dvaja noví čestní členovia spolku – prezident súdnej tabule v Košiciach Martin Mičura a bankár Michal Bosák.²⁷

Miestom pobytu Michala Bosáka a jeho rodiny počas návštevy Slovenska v roku 1920 boli Bardejovské kúpele.²⁸ Pobyt v nich si pochvaloval, cítil sa tam dobre, len sa ponosoval na maďarský ráz kúpeľov. Stretol sa tu aj s poslancom za XXI. Prešovský volebný okres, popredným slovenským medzivojnovým politikom Milanom Hodžom. V nedeľu 18. júla 1920 usporiadal Michal Bosák v Bardejovských kúpeľoch slávnostnú recepciu, na ktorej bol prítomný aj župan Šarišskej župy Pavel Fábry s manželkou, ako aj mnoho ďalších pozvaných hostí z celej Šarišskej župy. Nechýbali ani Bosákovi najbližší príbuzní z Okrúhleho, starosta a učiteľ z Radomy, farár zo Stropkova a starostovia zo šarišských mestečiek a dedín. Podaktorí prišli na vozoch,

23 BOSÁK, Martin – BOSÁK, Rudolf. *Michal Bosák. Americký bankár zo Šariša*. Prešov : Polygraf Print, spol. s r. o., 2001, s. 106.

24 Ladislav Moyš organizoval spolu s Vavrom Šrobárom politický život na Slovensku. V roku 1920 bol hlavným členom delegácie Klubu slovenských poslancov, ktorí odišli do USA s významným politickým poslaním - získať podporu amerických Slovákov pre československú ústavu z roku 1920. Moyš bol zástancom jednotnej republiky. V USA navštívil 12 štátov, v ktorých predniesol pred krajanmi 59 prednášok, najviac z nich v New Yorku. Dostupné : <http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=58925>

25 Chýrnik. Mister Bosák. In *Gazdovské noviny*, roč. 2, 31. 7. 1920, č. 31, s. 2.

26 GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 174.

27 Ústredným bodom rokovania valného zhromaždenia Spolku východoslovenských akademikov v Prešove bolo zdôrazniť význam riešenia otázky vysokých škôl na Slovensku. Za predsedu spolku bol zvolený Jozef Tomášik, za podpredsedu Jozef Kozlík. Bližšie : *Študentská hliadka. Študentské dni v Prešove*. In *Slovenský východ*, roč. 6, 20. 9. 1924, č. 216, s. 5.

28 Mister Bosák z Ameriky, rodák šarišský, medzi nami. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 25. 7. 1920, č. 30, s. 1.



Budova ľudovej školy v Okružlom z r. 1925 v súčasnosti. Foto Nadežda Jurčišinová

iní na koňoch.²⁹ S úvodným príhovorom vystúpil vzácny hosť Milan Hodža, po ňom sa ujal slova Michal Bosák. V krátkosti sa zmienil o práci Slovákov Amerike.³⁰ Po ňom sa prítomným prihovorel župan Pavel Fábry, ktorý spomenul ťažké začiatky verejnej správy na Šariši pri jej preberaní a následne poďakoval Slovákom pôsobiacim v Amerike za ich účinnú pomoc. Krátky pobyt na Slovensku, ktorý trval do 28. augusta 1920, využil bankár aj na návštevy svojich známych. Aj v nasledujúcich rokoch často vycestoval z USA na návštevu Slovenska. Bosákova prvá návšteva Slovenska neušla pozornosti tlače. Šarišské listy o nej informovali v obsiahlejšom úvodníku pod názvom Mister Bosák z Ameriky, rodák šarišský, medzi nami.³¹

Záujem oňho prejavili aj finančné kruhy. Bosák chcel pomôcť rozvoju československého bankovníctva a tak založil Americko-slovenskú banku, ktorá vznikla uznesením valného zhromaždenia zo dňa 31. augusta 1920 z Roľníckej a priemyselnej banky, ktorá bola založená v roku 1909 vo Veľkých Levároch. Sídlo Americko-

29 BOSÁK, Martin – BOSÁK, Rudolf. *Michal Bosák. Americký bankár zo Šariša*. Prešov : Polygraf Print, spol. s r. o., 2001, s. 83.

30 Poslanec Hodža v Bardiove. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 25. júla 1920, č. 30, s. 2.

31 Autor článku vyjadril nadšenie z návštevy tak vzácného hosťa, popísal jeho plány počas pobytu na Slovensku a označil ho za srdečného a láskavého človeka, za ktorého hovoria nie slová, ale skutky. Ponúkol stručný životopis v tom čase úspešného bankára a podnikateľa, rodáka z Okružleho (v tom čase okres Giraltovec). Dôraz položil na opis jeho úspechov v oblasti finančníctva.



Budova školy v Okružlom pohľad zozadu. Foto Nadežda Jurčišínová

-slovenskej banky bolo v Bratislave, pričom mala 12 filiálok po celom Slovensku, dve z nich boli na Šariši a to v Bardejove a v Prešove. V roku 1923 dal pre banku postaviť aj novú budovu, ktorá je dodnes pre Prešovčanov známa ako Bosákova banka a stojí na rohu Hlavnej a Levočskej ulice.³² V tom istom roku 1923 bol zvolený za prezidenta tejto banky.

Už počas prvej návštevy sa Bosák stretol so škôldozorcom Gallom, ktorý sa chcel bankárovi odvdáčiť za jeho skutok pri rekonštrukcii radomskej školy. Zvažoval, že by bolo dobré postaviť školu v jeho rodnej obci Okružle, ktorú v tom čase tvorilo 41 domov a žilo tu 307 obyvateľov, z nich bolo 259 Slovákov, päť Maďarov, jeden Nemec, 14 Židov, 28 iných. Školopovinných detí od 6 do 12 rokov bolo v obci 36, od 13 do 15 rokov deväť.³³ Každoročne tu bolo okolo 40 školopovinných detí, ktoré museli tak v dobrom, ako i zlom počasi chodiť do susedných škôl v Radome a Šapinci. Gallo podnikal všetko pre to, aby stavba školy sa zrealizovala, avšak stretol sa s neprístupnosťou občanov obce. Na margo svojej angažovanosti v tejto záležitosti poznamenal: „Prezradím, že ani odmietavosť občanov ma nezastrašila, lebo som určite počítal i s hmotnou podporou tohto nášho veľkého Šarišana. Za tolké dary, ktorými prispel dosiaľ na naše národné ciele, chcel som i ja pre neho pripraviť milé prekvapenie: previesť za pomoci štátnej podpory stavbu školy v jeho rodisku“³⁴ Prekvapenie sa mu však nevydarilo. Ponosoval sa Bosákovi, že sa mu žiadnym spôsobom nedarí prehovoriť obyvateľov Okružleho, aby pre svoje školopovinné deti

32 BOSÁK, Martin – BOSÁK, Rudolf. *Michal Bosák. Americký bankár zo Šariša*. Prešov : Polygraf Print, spol. s r. o., 2001, s. 89-90.

33 GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 175-176.

34 Na mieste krčmy staviame školu. In *Slovenský východ*, roč. 6, 6. 12. 1924, č. 280, s. 2.



Školské lavice v škole v Okrúhlom z roku 1925. Foto Nadežda Jurčišinová

postavili vlastnú školskú stavbu. Tým dal impulz Bosákovi, ktorý sa rozhodol, že dá v Okrúhlom postaviť a vnútorne vybaviť školu na vlastné náklady a tým bude môcť prejavíť naj dôstojnejšie radosť nad oslobodením svojho ľudu. Mal však len jednu podmienku, že v obci zrušia krčmu a ani viacej tam krčma nebude, za čo sa mal zaručiť Gallo.³⁵ Opodstatnenosť tejto podmienky zdôvodnil tým, že videl svojich spoluobčanov v obci aj po mnohých rokoch ubiedených, na čom mala zásluhu aj krčma. So svojím rozhodnutím oboznámil P. Gallu pri príležitosti ďalšej návštevy rodného kraja a obce Okrúhle, ktorej sa zúčastnili manželka a obaja synmi Michal a František – pričom starší bol už dospelý a vedúci banky. Bosák vtedy Gallu vyzval: „Vykonajte všetko, čo je potrebné, ja staviteľa zjednám.“³⁶ Ten reagoval na ponuku promptne, vybral miesto pre vybudovanie školy a to pohorenisko po bývalej krčme, vybavil formality súvisiace so zabezpečením pozemku, úradné obhliadnutie, zbieral podpisy na osvedčenie, že občania nechcú v obci krčmu, dal vypracovať stavebný plán a tak sa mohla stavba školy začať. Plánovali položiť jej základy ešte za prítomnosti Bosáka, to sa im však nepodarilo pre komplikácie so zabezpečením pozemku, ktorý patril veľkostatku a tak Bosák už len stihol podpísať zmluvu so

35 Chýrnik. Zamenili krčmu na školu. In *Gazdovské noviny*, roč. 7, 21. 8. 1925, č. 34, s. 2.

36 GALLO, P. Na mieste krčmy staviame školu. In *Slovenský východ*, roč. 6, 6. 12. 1924, č. 280, s. 2.

staviteľom školy a odišiel späť do USA. Základy novej školy boli položené v decembri 1924 za prítomnosti škôldozorca Pavla Gallo, zemského školského inšpektora J. Ballu a staviteľa. Nechýbal ani fotograf Lútočka, ktorý tento akt zvečnil. Uvedení páni navštívili pri tejto príležitosti aj Bosákov rodný dom, ktorý sa jeho pričinením zmenil na tie časy moderne zariadený hospodársky dom a stretli sa s jeho matkou. Zavítali aj do ľudovej školy v Radome.³⁷

A tak v Okrúhľom na mieste, kde stála predtým krčma, ktorá bola zničená a v tom čase z nej boli len ruiny, sa začala budovať škola. Jej výstavbou bol poverený stavbár z Prešova Jozef Patzelt z Prešova, ktorý už mal za sebou výstavbu Bosákovej banky. Celá stavba školy stála asi 170 000 korún a drevo 4000 korún.³⁸ Novu budovu jednotriednej štátnej ľudovej školy v Okrúhľom tvorila jedna učebňa, kabinet vybavený knihami a učebnými pomôckami, predsieň, dvojizbový kompletný byt pre učiteľa a bočné miestnosti. Hoci na základe predpisov stačil pre školu pozemok v rozlohe 600 štvorcových siah, zakúpených bolo takmer 4000 siah. Na výstavbu školy dala zdarma stavebné drevo firma Zajíček a Jarábek z Okrúhleho a zároveň sa zaviazala, že kým ona bude mať v prenájme lesy okrúhľanského veľkostatku, dá škole zdarma ročne 16 m³ palivového dreva.³⁹ Ostatné náklady na výstavbu budovy školy a jej zariadenie vo výške asi 200 tisíc korún uhradil Michal Bosák. V tej dobe to bola jedna z najmodernejšie vystavených a zariadených jednotriednych ľudových škôl a bola akýmsi vzorom pre ďalšie novostavby.⁴⁰ Bosák kúpil aj javisko s kulisami pre divadelné hry, školský dvor, záhradu na pestovanie ovocia a zeleniny a zaplatil oplotenie celého areálu školy. Podľa jeho plánov mala mať škola aj telocvičňu a kabinety, ale stavitelia tak neurobili.⁴¹ Na žiadosť darcu za učiteľa školy bol vymenovaný Július Ciulis, rímskokatolícky učiteľ z Radomy, ktorý bol nápomocný škôldozorcovi Gallovi pri stavebných prácach.⁴²

V nedeľu 9. augusta 1925 o tretej hodine popoludní sa v Okrúhľom uskutočnila slávnosť odovzdávania novej ľudovej školy. Do obce prišli hodnostári a zástupcovia úradov, prítomný bol okresný náčelník Perčina, notár Molnár, prednosta Obvodnej úradovne inžinier Albini, školský inšpektor Pavel Gallo, župný inšpektor Bučenica a mnoho iných. Nechýbal samozrejme i Michal Bosák s manželkou a prítomný bol syn František. Na akte odovzdania školy ako daru pre štát a občanov obce boli prítomní aj jej obyvatelia i ľudia z okolia. Slávnosť otvoril notár a následne sa prítomným prihovril hlavný aktér Michal Bosák, po ňom vystúpili povereník školstva

37 GALLO, P. Na mieste krčmy staviame školu. In *Slovenský východ*, roč. 6, 10. 12. 1924, č. 282, s. 5.

38 GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 175.

39 GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 175.

40 GALLO. Ako nažíva náš vidiek. Na miesto krčmy staváme školu. In *Slovenský východ*, roč. 7, 4. 8. 1925, č. 174, s. 5.

41 BOSÁK, Martin – BOSÁK, Rudolf. *Michal Bosák. Americký bankár zo Šariša*. Prešov: Polygraf Print, spol. s r. o., 2001, s. 100.

42 GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 175.

Bučenec a za obec richtár. Na záver vystúpil s príhovorom škôldozorca Pavel Gallo: „Preberám školskú budovu plný radosti nad dielom, pri ktorom som bol od kolísky. Radosť je dvojnásobná, lebo nielen že máme stánok maličký, kde ho nebolo, ale že ho postavil zdarný syn vašej obce. Ako sa radujem, tak chcem dvojnásobne bdiieť, aby príbytok tento ozaj stál v službe osvety, aby urovnal to, čo ten druhý zničil, aby veľký syn, ešte kým žije, vidieť mohol úspechy a splnilo sa odchovať niekoho, na ktorého tiež bude obec tak hrdá ako na darcu tejto školy a rodáka obce.“⁴³ Po zaspievaní hymny sa slávnosť odovzdania novostavby školy skončila. Budova školy aj so zariadením bola verejne odovzdaná štátu do ďalšej opatery, aby slúžila na vzdelanie mládeže a stala sa aj „prameňom a strediskom osvety tohto hodne zanedbaného a opusteného kraja“. Na príprave aktu odovzdania školy sa podielali štátne i školské úrady.⁴⁴ Nasledovala slávnostná hostina, na ktorej sa zozbieralo pre školskú knižnicu ďalších 800 korún. Bosák pri tejto príležitosti poznamenal, že to bol jeden najkrajší deň v jeho živote.⁴⁵

Súčasťou slávnostného aktu bolo aj odhalenie mramorovej pamätnej dosky a vloženie pamätnej listiny do základov novostavby ľudovej školy. V jej úvode sa píše: „Nech riadky tieto budúcemu pokoleniu – keď dakedy budova táto podľa zákonov pomínuteľnosti podľahne osudu – hlásajú nasledovné: Slovenský ľud trpel za vlády maďarskej v úplnom poddanstve. Zvlášť kraje východného Slovenska boli veľmi krivdené. Zemským pánom nezáležalo na osvete, veď chceli mať v svojich Slovákoch poslušných poddaných, bezstarostne žiť z ich mozoľnej dlane. V tomto čisto slovenskom kraji, i keď boli poriadku školy, trápili deti slovenské maďarčinou, by zanevreli na svoj pôvod. Ľud bol duševne otupený, využítkovaný a nie div, že mnohí padli za obeť zvodnému alkoholu.“⁴⁶ Súčasne bola na budove školy odhalená pamätná tabuľa, na ktorej je napísané: „Veľký rodák obce, p. Michal Bosák st., prezident Bosak State Bank, Scranton, Pa., nemohol dôstojnejšie prejaviť radosť nad oslobodením svojho ľudu, ako že – mimo iných darov zo skvelých výsledkov mozoľnatej práce – na rumoch bývalej krčmy v roku 1925 vlastným nákladom postavil a zariadil túto štátnu ľudovú školu. Nehynúca pamiatka nech slúži i iným čo jasný príklad obetavosti.“⁴⁷

Ako sme uviedli, jedinou podmienkou mecéna školy Michala Bosáka bolo, aby sa občania Okrúhleho zriekli krčmy. Čo sa aj stalo, avšak bývalý krčmár Braun sa voči tomu kroku ohradil, ale jeho žiadosť o zachovanie krčmy bola odmietnutá. Nevzdal sa však a oproti novostavbe budovy školy začal v čase jej ukončovania s výstavbou novej budovy. Gallo sa nádejalo, že nepôjde o krčmu, pretože sa nechcel dožiť toho, aby Bosák musel dodržať slová, ktoré povedal: „Ak sa dozviem, že tam, kde som na troskách krčmy postavil školu, krčma znovu ožije a ďalej kosiť bude svoje obeť; nikdy

43 GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 176.

44 Ako nazíva náš vidiek. Na miesto krčmy staváme školu. In *Slovenský východ*, roč. 7, 4. 8. 1925, č. 174, s. 5.

45 Chýrnik. Zamenili krčmu na školu. In *Gazdovské noviny*, roč. 7, 21. 8. 1925, č. 34, s. 2.

46 GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 174.

47 Podľa mylného vyjadrenia šarišského školského inšpektora v Spomienkach to bola prvá novostavba školy nielen v Šariši, ale na celom Slovensku po vzniku Československa. Bližšie: GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 174.

viac moja noha nevkróči do oslobodenej vlasti, kde som s toľkou radosťou po 40 rokoch hneď po prevrate prišiel a každoročne chodím.“⁴⁸ Do akej miery svoju hrozbu naplnil nevieme, ale faktom ostáva, že posledná návšteva Michala Bosáka na Slovensku sa uskutočnila v roku 1925 a Okružle krčmu má.⁴⁹

Počas Gallovoho inšpektorovania bolo na Šariši do roku 1929 postavených či upravených 21 budov pre ľudové školy v rôznych obciach. Sám sa na margo tohto svojho pôsobenia vyjadril: „S odstupom času sám sa čudujem, ako som to mohol (zolaďnúť) pri vtedajších ťažkostiach za 10 rokov môjho pôsobenia na Šariši, prevažne neprístupných miestach, bez komunikačných prostriedkov, často pešo sa brodiť, prehliadať pozemok, viac ráz na mieste prejednávať príspevky na školskú stavbu, obstarávať plány, sledovať, súriť a preberať novostavby i prístavby škôl.“⁵⁰ Počas jeho pôsobenia boli postavené, rekonštruované či upravené okrem spomínaných dvoch novostavieb štátnych ľudových škôl v Poliakovciach a v Okružlom aj tieto školské stavby: rímskokatolícka ľudová škola v Teriakovciach, rímskokatolícka ľudová škola v Kendiciach, gréckokatolícka ľudová škola vo Vyšnej Olšave, rímskokatolícka ľudová škola v Chmelove, rímskokatolícka ľudová škola v Luboticiach, rímskokatolícka ľudová škola v Beňadikovciach, rímskokatolícka ľudová škola v Brezove, rímskokatolícka ľudová škola v Nižnej Šebastovej, gréckokatolícka ľudová škola v Ruskej Novej Vsi, evanjelická ľudová škola v Chmelove, štátna ľudová škola v Kalnistom, gréckokatolícka škola v Štiavniku (Šarišskom), štátna ľudová škola v Želmanovciach, štátna ľudová škola v Haniske (pri Prešove), rímskokatolícka ľudová škola v Malom Šariši, rímskokatolícka ľudová škola v Záhradnom, evanjelická ľudová škola v Šarišskej Porube, štátna ľudová škola v Ruskom Kručove a veľká novostavba štátnej ľudovej školy v Solivare.⁵¹

48 GALLO. Ako nažíva náš vidiek. Na miesto krčmy staváme školu. In *Slovenský východ*, roč. 7, 4. 8. 1925, č. 174, s. 5.

49 Bol znepokojený politickou a ekonomickou situáciou na Slovensku a preto sa tu už nevrátil. Nepodarilo sa nám presnejšie zistiť, od kedy má obec túto krčmu.

50 GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 176.

51 GALLO, Pavel. Zo spomienok na školstvo a kultúru v Prešove a v okolí po roku 1918. In *Nové obzory* 12. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 176.



ŽEHNAJ, PANE, NÁŠ NÁROD
 ZA KTORÝ TÍTO ZOMIERALI.
 27. X. 1907

JOZEF LEJKO	55 R.
JOZEF LAJCIAK	54 R.
JOZEF HLINKA	50 R.
PAVEL JANJI	49 R.
MICHAL PÓLIEVKA	43 R.
JOZEF FULA	42 R.
ONDREJ SULIK KUCERA	39 R.
JOZEF DEMKO	35 R.

KATARÍNA DEMKOVÁ R. HUBOVÁ	35 R.
ONDREJ UHRINA	28 R.
TEREZIA DEMKOVÁ R. JELENKOVÁ	28 R.
IGNÁC JANCEK	25 R.
KAROL OTIEPKA	25 R.
ROZÁLIA FAGOVA	15 R.
ANTONIA LEJKOVA	15 R.

1907

1937



LUDIA A DOBA



*Socha T. G. Masaryka, prvého prezidenta ČSR
v Strážnici. Foto Nadežda Jurčišínová*

◀ *Pomník obetiam černovskej tragédie z roku 1907. Foto Nadežda Jurčišínová*

Pripomíname si 100. výročie narodenia doc. Vasila Grivnu – prvého vedúceho Katedry dejín na Filozofickej fakulte v Prešove

V druhej dekáde apríla 2015 uplynulo 100 rokov od narodenia doc. Vasila Grivnu, prvého vedúceho Katedry dejín na Filozofickej fakulte v Prešove. Storočnica od narodenia zakladateľa nášho historického pracoviska bola pre Inštitút histórie Filozofickej fakulty PU v Prešove podnetom na pripomenutie si osobnosti Vasila Grivnu aj na stránkach nášho periodika. Uverejnením biografického portréту doc. Vasila Grivnu, spomienok jeho bývalého študenta i reedície jednej z jeho priekopníckych štúdií by sme radi vzdali hold jeho pamiatke.

Doc. VASIL GRIVNA

(* 22. 4. 1915, Becherov, okr. Bardejov – † 19. 1. 1987, Prešov)¹



Rok 1915 bol druhým rokom Veľkej vojny, počas ktorého vojnové udalosti zasiahli aj územie dnešného Slovenska. Práve v tomto pohnutom roku sa 22. apríla 1915 na severovýchode Slovenska v dedinke Becherov narodil Vasil Grivna.

V rannom detstve spolu s o rok staršou sestrou Máriou úplne osirel. O súrodencov sa začala starať teta Anna Guzyová. Národnú školu vychodil v rokoch 1922 – 1930 v rodnom Becherove. Jeho túžba po ďalšom vzdelaní však bola determinovaná zložitou sociálnou situáciou rodiny. Vasil Grivna začal pracovať ako roľnícky pomocník u Jozefa Čegiňa v Beloveži (v rokoch 1933 – 1934). Popri práci sa učil, aby urobil skúšky a pokračoval v štúdiu na gymnáziu. S podporou rôznych dobrodincov sa mu podarilo splniť svoje predsavzatie. Od roku 1935 začal študovať na gymnáziu v Mukačeve. Vývoj udalostí vo svete a eskalácia



Študent gymnázia, 1937



Gymnázium v Mukačeve,
na ktorom študoval V. Grivna

1 Fotografie V. Grivnu sú z archívu rodiny Grivnovej.



Absolventské tablo študentov Ruského gymnázia v Prahe



Bratislava – študent FF UK

medzinárodnopolitickej situácie na konci 30. rokov 20. storočia zasiahla aj Podkarpatskú Rus. V dôsledku politického vývoja musel Vasil Grivna v roku 1938 štúdium na gymnáziu v Mukačeve prerušiť. V roku 1939 sa snažil pokračovať v štúdiu na gymnáziách v Rachove a v Svaľave, no vypuknutie druhej svetovej vojny spôsobilo, že mladý študent bol nútený pokračovať v gymnaziálnych štúdiách mimo tohto regiónu. Osud ho zaviedol do Prahy, kde sa stal študentom Ruského reálneho gymnázia, ktoré ukončil v roku 1940 maturitnou skúškou.

Po ukončení gymnaziálneho štúdia sa v jeseni 1940 zapísal na Lekársku fakultu Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Vzhľadom na finančnú náročnosť štúdia na tejto fakulte v jeseni 1941 prestúpil na filozofickú fakultu bratislavskej univerzity na študijný odbor ruský jazyk – dejepis. Už ako študent filozofickej fakulty začal spolupracovať so Slovenským rozhlasom v Bratislave, pre ktorý pripravil sériu článkov o ľudových zvykoch na severovýchode Slovenska. Jeho materiál bol spracovaný do rozhlasových relácií, ktoré rozhlas odvysielal v priebehu roka 1941. Rodný kraj, jeho obyvatelia, ich zvyky a tradície sa stali postupne predmetom celoživotného záujmu Vasila Grivnu. V roku 1943 musel vysokoškolské štúdium prerušiť a nastúpiť vojenskú službu, ktorú absolvoval v Novom meste nad Váhom a v nemeckom meste Dessau-Roßlau.

Po príchode Červenej armády na Slovensko vzhľadom na to, že veľmi dobre ovládal ruštinu, pôsobil krátko ako tlmočník pre sovietskych veliteľov. Po vojne uvažoval, že ostane v Bratislave a krátky čas (2 mesiace) aj vyučoval na Obchodnej akadémii v Bratislave. Túžba vrátiť sa domov, do rodného kraja však bola silnejšia. Keď počul o založení Ruského gymnázia v Humennom, rozhodol sa uchádzať o miesto učiteľa dejepisu na tejto škole. Bol prijatý a od 1. 11. 1945 nastúpil na novozriadené gymnázium v Humennom. Počas pôsobenia v Humennom ukončil aj vojnu prerušené vysokoškolské štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. V decembri 1947 zložil štátne záverečné skúšky v študijnom odbore ruský jazyk – dejepis pred komisiou, ktorej členmi boli prof. Alexander Vasiljevič



V. Grivna ako člen pedagogického kolektívu Ruského gymnázia v Humennom

Isačenko, prof. Vojtěch Ondrouch, prof. Daniel Rapant a prof. Branislav Varsík. Na Ruskom gymnáziu v Humennom Vasil Grivna vyučoval do augusta 1952.

V septembra 1952 prešiel do Prešova, ktorý sa mu stal novým domov. V Prešove začal najskôr pôsobiť ako stredoškolský profesor na Pedagogickej škole Klementa Gottwalda. Po šiestich mesiacoch prešiel ako odborný asistent na formujúci sa ústav dejín Vyššej školy pedagogickej. Vasil Grivna po príchode na nové pracovisko bol od 1. 3. 1953 poverený vedením Ústavu dejín pri Katedre spoločenských vied na Vyššej škole pedagogickej v Prešove, ktorý začal postupne personálne aj odborne formovať.



*V. Grivna a neskorší
dekan FF UPJŠ
prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc.*



V. Grivna s kolegami z FF UPJŠ, sprava prof. Rohál

Po vzniku Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove v roku 1959 jedným z jej zakladajúcich pracovísk bol aj Ústav dejín. Ústav dejín sa v roku 1959 stal samostatným fakultným pracoviskom a jeho vedúcim bol Vasil Grivna. Po organizačných zmenách v štruktúre pracovísk na filozofickej fakulte v roku 1961 bol ústav dejín zmenený na Katedru dejín FF UPJŠ. Na čele novokonštituovanej katedry bol opäť Vasil Grivna. Vo funkcii vedúceho katedry zotrval až do roku 1968. Na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove pôsobil súvisle až do roku 1982, do odchodu na dôchodok.

Okrem riadiacej činnosti doc. Vasil Grivna pôsobil v rôznych spoločenských organizáciách, bol členom Vedeckej rady FF PU, no prioritou pre neho bola vzdelávacia a prednášková činnosť. V pedagogickej oblasti prednášal a viedol semináre z disciplíny všeobecné dejiny – obdobie feudalizmus, československé dejiny – obdobie feudalizmu. Zabezpečoval aj výučbu výberových prednášok zo všeobecných dejín a z disciplíny dejiny Slovanov. Počas svojho pôsobenia na prešovskom historickom pracovisku vchoval stovky absolventov, ktorí našli uplatnenie na základných, stredných a vysokých školách, ale aj v iných oblastiach spoločenského života.

Vo vedeckovýskumnej činnosti sa Vasil Grivna zamerl na oblasť všeobecných stredovekých dejín a dejiny slovanských národov. Z uvedeného obdobia a problematiky si vybral aj tému habilitačnej práce, v ktorej analyzoval vzťah Poľska a Uhorska k Haličskej Rusi. Habilitácia Vasila Grivnu sa uskutočnila v roku 1963 v odbore všeobecné dejiny a habilitačná práca niesla názov *Vzťahy Poľska a Uhorska k Haličskej Rusi v 12. – 13. storočí*. Oblasť Haliče pútala jeho odborný záujem aj v nasledujúcom období, pričom sa zamerl na spracovanie osudov predstaviteľov národného hnutia v Haliči, napríklad Daniela Haličského.

Vasil Grivna venoval systematickú pozornosť aj výskumu národného obrodovania Ukrajincov na území východného Slovenska, problematike ukrajinsko-slovenských vzťahov v rokoch 1848 – 1918 i téme Podkarpatskej Rusi a jej kultúrnych dejateľov. S cieľom získania nových poznatkov k uvedeným okruhom problémov absolvoval v roku 1958 a v roku 1973 výskumné cesty do archívov na Zakarpatskej Ukrajine.

Priekopníckou štúdiou Vasila Grivnu bola biografická štúdia o Jevgenijovi Perfeckom, v ktorej ako jeden z prvých v slovenskej historiografii priblížil život a prácu ruského historika žijúceho na Slovensku, ktorý sa výskumne venoval problematike dejín Podkarpatskej Rusi.²

Oblasťou celoživotného vedeckého záujmu Vasila Grivnu sa stal výskum ľudových tradícií ukrajinského obyvateľstva na Slovensku, osobitne v jeho rodnom kraji. Túto výskumnú problematiku finalizoval v roku 1973 v podobe monografickej práce o ľudových zvykoch na Makovici.³ Záujem o históriu, zvyky, tradície a život ukrajinského obyvateľstva na severovýchode Slovenska u neho pretrvávali aj v nasledujúcich rokoch a našli odraz v jeho populárno-vedeckej produkcii (rozhlasové relácie, popularizačné odborné články, publicistické články).

2 GRIVNA, Vasil. Jevhen Perfeckyj (11. 4. 1888 – 18. 8. 1947). In *Naukový zbirnyk. 8. Muzeju ukrajinskoj kultury u Svidniku*. Svidnik 1976, s. 363-380.

3 GRIVNA, Vasil. *Narodni zvyčaji Makovyci*. Prešov 1973. 162 s.

Po odchode na dôchodok sa doc. Vasil Grivna odborne odmlčal, no neprestal sledovať najnovšiu odbornú literatúru. Knihy, ich štúdium a získavanie nových poznatkov ho sprevádzali aj v rokoch zaslúženého odpočinku.

Doc. Vasil Grivna sa do povedomia študentov i kolegov z fakulty zapísal ako človek skromný, ktorý veľmi dobre, priam encyklopedicky ovládal svoj odbor, mal preštudované množstvo odbornej literatúry a ktorý sústavne študoval. Všetci jeho študenti, medzi ktorými bol veľmi obľúbený, vedeli že mal rád knihy a dodnes si pamätajú jeho pracovňu plnú kníh, v ktorej robili skúšky zo stredovekých dejín a odpovedali na jeho všetečné otázky. Na doc. Vasila Grivnu si aj po rokoch spomínajú nielen absolventi histórie prešovskej filozofickej fakulty, ale aj tí, ktorým vysvetľoval zásady historického vývoja ako stredoškolský profesor na Ruskom gymnáziu v Humennom (M. Soták, P. Hapák, V. Čorňák, A. Gabaľ, V. Latta).

Všetci, ktorí poznali doc. Vasila Grivnu osobne – kolegovia i študenti – sa zhodujú v tom, že bol človekom so silným sociálnym cítením. Potvrdzujú to aj spomienky slovenského historika, rodáka z východoslovenskej dedinky Pinkovce žijúceho v Bratislave, Pavla Hapáka, ktorý bol žiakom Vasila Grivnu na Ruskom gymnáziu v Humennom. Pavol Hapák však v spomienkach poukazuje aj na to, že doc. Vasil Grivna v zlomových životných chvíľach vedel zaujať hlboko ľudský a principiálny postoj: „*Chcem spomenúť svoje pôsobenie v Prešove v školskom roku 1954/1955, keď som prednášal na Pedagogickej fakulte. Sedeli sme (s V. Grivnom – poz. L. H.) v jednej miestnosti. Keď prišla správa o zatknutí prof. Alexeja Fariniča⁴ „za protištátnu činnosť“ V. V. Grivna zareagoval veľmi emotívne a vyhlásil: „Ja Fariniča poznám od detstva, on by proti štátu nešiel.“ O niekoľko rokov neskôr ma V. V. Grivna navštívil v Bratislave a povedal mi, že po uväznení Fariniča pomáhal jeho rodine tak, že anonymne vkladal pod dvere ich bytu obálku s peniazmi. Na moju otázku, prečo to doteraz nepovedal rodine Fariniča, odpovedal, že rodina by mu určite chcela peniaze vrátiť, no on to nechce. Aj mňa poprosil, aby som o tom mlčal. Pred niekoľkými rokmi som zavolať dcéru Fariniča Tatiane, ktorá potvrdila informáciu o anonymných obálkach s peniazmi pod dverami. Rodina až do dnešných dní nevedela, od koho boli tieto peniaze, no boli neznámemu darcovi vďační.“* Aj takýto bol náš predchodca, zakladateľ nášho inštitútu a pre niektorých členov dnešného Inštitútu histórie FF PU v Prešove aj bývalý kolega a učiteľ – doc. Vasil Grivna.

Lubica Harbulová

Literatúra:

Heslá v slovníkoch a encyklopédiách:

Gryvna, Vasyľ. In *Narodnyj kalendar* 1990, s. 138.

A. K. Gryvna, Vasyľ. In *Krajeznavčyj slovnyk rusyniv-ukrajinciv Prjašivščyna*. Prjašiv 1999, s. 95.

Kovač, A. Gryvna, Vasyľ. In *Encyklopedija sučasnoji Ukrajiny*. Tom 6, Go – Gju. Kyjiv 2006.

4 Alexej Farinič (1911, Becherov – 1991, Prešov) – pedagóg, spisovateľ, novinár, kultúrny dejateľ. V rokoch 1945 – 1953 riaditeľ Ruského gymnázia v Prešove. V roku 1953 uväznený a odsúdený za „protištátnu činnosť“ a „buržoázny nacionalizmus“.

Hryvna, Vasil. In *Biografický lexikón Slovenska*. III. G-H. Martin 2007, s. 666.
Harbulová, Lubica. Vasil Grivna. In *Osobnosti Filozofickej fakulty v Prešove*. Prešov 2013, s. 80-81.

Biografické články:

POPOVIČ, Michal. Grivna – učiteľ a bádateľ. In *Východoslovenské noviny*, roč. 14. 22. 4. 1965, č. 96, s. 2.
Družno vpered, 15, 1965, č. 4, s. 27.
Nove žyttá, 25, 1975, č. 16, s. 5.

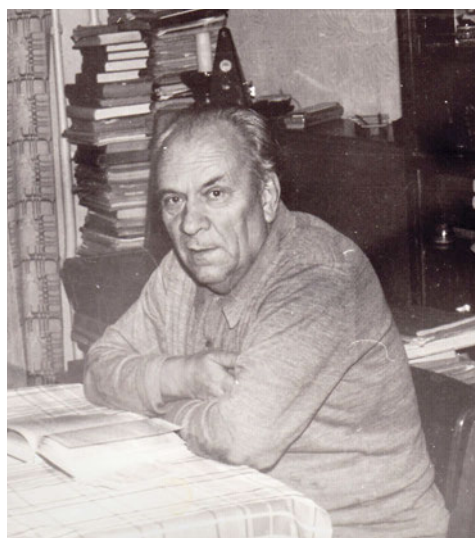
Nekrológy:

KOVAČ, A. M. Pam'jati Vasyľa Gryvny. In *Dukla*, 35, 1987, č. 3, s. 66-67.
KOVAČ, A. M. Pomer docent Vasyľ Vasyľovyč Gryvna. In *Družno vpered*, 36, 1987, č. 3, s. 7.
KOVAČ, A. M. Bula ľudyna nema iji i ne bude. In *Nove žyttá*, 37, 30. 1. 1987, č. 3, s. 2.

Zakladateľ vedecko- výskumného bádania dejín na východe Slovenska

V zložitom a búrlivom spoločensko-politickom vývoji po skončení druhej svetovej vojny v roku 1945 a po počiatkových rokoch formovania nielen ekonomických, ale aj spoločenských základov obnoveného Československa, bolo na začiatku päťdesiatych rokov 20. storočia východné Slovensko naďalej najmenej rozvinutou oblasťou krajiny.

Hospodársky slabé východné Slovensko medzivojnového obdobia i slovenského štátu bolo v závere druhej vojny zničené prechodom frontu. Tento fakt po skončení vojny predstavoval jeden z najväčších a zároveň aj najakútnejších problémov, ktoré bolo potrebné vyriešiť. Ďalším problémom, ktorý bol s tým spojený a premietal sa do života tohto regiónu, bolo nedostatočne rozvinuté školstvo a veľká absencia vzdelaných ľudí, ktorí by na východnom Slovensku žili, tu aj pôsobili a prispievali k jeho celkovému pozdvihnutiu. Doslova každý, kto sa rozhodol po absolvovaní stredoškolských a najmä vysokoškolských štúdií zostať na východe Slovenska a tu pracovať, znamenal preň veľký prínos. Jedným z nich bol rodák z rusínskej dediny na severe Slovenska – Becherova – **doc. Vasil Grivna**, vtedy ešte čerstvý absolvent Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Napriek tomu, že mal možnosti ostať v Bratislave, vrátil sa na rodný východ republiky, keďže mal vždy k tomuto regiónu silný citový vzťah.



doc. V. Grivna na dôchodku

V. Grivna i napriek nie najlepším materiálnym, personálnym a politickým podmienkam začal v Prešove postupne budovať historické pracovisko, ktoré sa stalo základom nielen pre vysokoškolské štúdium dejín ale aj pre formovanie budúceho vedeckovýskumného centra na východe Československej republiky. Vedecko-pedagogické pracovisko v Prešove začalo v povojnových rokoch pracovať takmer na „zelenej lúke“. Doc. V. Grivna ako jeho vedúci pri formovaní pracoviska mohol a vychádzal iba z vlastných skúseností, ktoré nadobudol počas vysokoškolského štúdia. Problémov bolo na začiatku dosť, a jedným z nich bolo aj personálne obsadenie Ústavu dejín, keďže v tomto období na východe Slovenska pôsobilo iba mizivé percento vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Väčšina z nich mala pracovné príležitosti v Bratislave, prípadne v iných ekonomicky a spoločensky viac rozvinutých regiónoch Slovenska či Československa a pre prácu na východnom Slovensku sa rozhodovala veľmi ťažko. Okrem toho, problémy boli aj so získavaním mladých ľudí, aby prišli študovať na vysokú školu, a potom, aby prišli študovať na vysokú školu do Prešova a nie do Bratislavy.

Treba však povedať, že i napriek týmto ťažkostiam sa doc. Vasilovi Grivnovi podarilo pomerne rýchlo vytvoriť podmienky pre vysokoškolské štúdium v odbore dejepis, a následne preň získavať študentov.



Doc. Vasil Grivna vo svojej pracovni

Počas svojho pôsobenia na jednotlivých pracoviskách, či už VŠP, či neskôr na FF UPJŠ, venoval sa doc. V. Grivna pedagogickej, riadiacej ale aj vedeckovýskumnej činnosti. Jeho záujem sa sústreďoval predovšetkým na všeobecné stredoveké dejiny, čo dokladá aj jeho habilitačná práca, ktorá bola historickou analýzou vzťahov Poľska a Uhorska k Haličskej Rusi v 12. a 13. storočí. V. Grivna sa zaoberal aj osobnosťami národného obrodnenia Ukrajincov na území východného Slovenska, či problematike ukrajinsko-slovenských vzťahov v novoveku. Jeho srdcu blízkou bola problematika výskumu ľudových tradícií na východnom Slovensku, ale aj v okolí jeho rodiska – dedinky Becherov v okrese Bardejov. Aj keď osobitne nepublikoval práce z dejín významného slovenského stredovekého mesta Bardejov, predsa mal k nemu osobitý vzťah, čo sa odzrkadľovalo v témach, ktoré spracovali pod jeho vedením študenti, či už v rámci seminárnych prác,



15. 9. 1962 – stretnutie s historikmi z Ukrajiny



10. 2. 1977 – na konferencii FF UPJŠ
s kolegom doc. PhDr. Andrejom Kovačom, CSc.

z jeho prínosných štúdií publikovaných v ukrajinskom jazyku.⁵

sa s nimi lúčil, nie z toho dôvodu, že by ich nechcel požičať, ale mal knihy rád a obával sa o ich „osud“. Zaslúžil sa o zvýšenie záujmu študentov o dejiny skôr neúnavnou a „tichou prácou“, než tvrdými a nekompromisnými postupmi, takže ho študenti mali radi a on im to opätoval „prižmúrením očí“ nad ich nie vždy stopercentnými výkonmi. Medzi kolegami mal prirodzenú autoritu a hoci nemal rád spoločenské podujatia, zúčastňoval sa ich v akejsi „osobnej utajenosti“. Nestál o osobnú popularitu, ale skôr dbal o dobro a rozvoj katedry, spokojnosť kolegov a naplnenie snáh študentov rozšíriť si svoj obzor z oblasti histórie.

Vasil Grivna po odchode do dôchodku už vedecky nepracoval a ani nepublikoval zo svojich starších výskumov. Aj to bol dôvod, prečo sa postupne vytratil zo zorného poľa odbornej historickej obce Slovenska, ale, žiaľ, aj zorného poľa svojich poslucháčov, ktorí po skončení štúdia odchádzali na rôzne pracovné miesta do celého Československa i za jeho hranice. Až teraz, po rokoch pri príležitosti stého výročia jeho narodenia sa jeho materské pracovisko, dnes už v úplne novej podobe, vracia k svojmu predchodcovi i de facto zakladateľovi a pripomína si ho nielen krátkym životopisným medailónom, ale aj prekladom jednej

Doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.
bývalý študent doc. Vasila Grivnu

5 Príspevok vyšiel v súvislosti s riešením projektu VEGA č. 1/0428/15 2015-2017 *Šariš v historickom kontexte jedného storočia (1848 – 1948)*.

Z publikačnej činnosti doc. Vasila Grivnu

V roku 1941 sa Vasil Grivna stal študentom Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Jedným z jeho učiteľov bol aj Jevgenij Julianovič Perfeckij, ruský emigrant. Jevgenij Julianovič Perfeckij prišiel do Bratislavy v roku 1921 a začal pôsobiť na Filozofickej fakulte Univerzity J. A. Komenského. V svojej pedagogickej i vedeckovýskumnej činnosti sa venoval problematike dejín východných Slovanov a dejinám Podkarpatskej Rusi. V Bratislave žil a pracoval až do svojej smrti v roku 1947. O osobnosti Jevgenija Julianoviča Perfeckého sa začalo písať v slovenskej historiografii až začiatkom 90. rokov 20. storočia, keď sa po rokoch tabuizácie začal realizovať systematickejší výskum pôsobenia politickej emigrácie z Ruska po roku 1917 na území medzivojnového Československa i samotného Slovenska.⁶

Jedným z prvých,⁷ kto priblížil osobnosť Jevgenija Julianoviča Perfeckého slovenskej verejnosti, bol práve Vasil Grivna, žiak profesora J. J. Perfeckého. Vasil Grivna v štúdiu uverejnenej ešte v roku 1976 priblížil život a dielo svojho učiteľa.⁸

Pri výbere ukážky, ktorou by sme si pripomenuli publikačnú činnosť doc. Vasila Grivnu sme siahli práve po uvedenej štúdiu. Vzhľadom na to, že štúdiá vyšla pôvodne v ukrajinskom jazyku, uverejňujeme ju v slovenskom preklade. Názvy diel Perfeckého, spomenuté v štúdiu, uvádzane v jazyku originálu. Súčasťou pôvodnej štúdie bol aj zoznam prác J. J. Perfeckého vydaných do roku 1933. Ten sme však do nášho výberu nezaradili.

Lubica Harbulová

6 NEVRLIJ, M. Dva lysty j čotyry lystivky do Je. Perfec'kogo. In *Duklja*, 42, 1994, č. 4, s. 42-45; DOSTAL, M. Ju. Bratislavské roky historika Eugena Julianoviča Perfeckého. In *Slovenské štúdie*. 1995, č.1, s. 51-56; DOSTAL, M. Ju. Perfeckij Je. Ju. – popularizator slavjanskoj ideji v Slovakiji v 20-je gody XX v. In *Berescejski chronograf. Zbornik naukovych prac*. Brest 1999, s. 273-279.

7 Pred V. Grivnom upozornil na osobnosť J. J. Perfeckého M. Nevrlý. NEVRLI, M. Glubokyj doslidnyk Zakarpattja. (20 rokov z dnja smerti J. Perfec'kogo. In *Duklja*, 1967, č. 5.

8 GRIVNA, V. Ričnici, juvileji, informacija. Jevhen Perfeckij (11. 4. 1888 – 18. 8. 1947). In *Naukovyj zbirnyk 8. Muzeju ukrajinskoj kultury u Svidniku*. 1976, s. 363-378.

JEVHEN PERFECKYJ

(11. 4. 1888 – 18. 8. 1947)

Vasil GRIVNA

V roku 1977 uplynie 30 rokov od smrti významného historika Jevhena Julianoviča Perfeckého, ktorého práce z histórie Zakarpatských Ukrajincov i Ukrajincov východného Slovenska obohatili náš kultúrny život. Perfeckyj ako profesor a dekan Filozofickej fakulty v Bratislave vychoval celý rad historikov mladšieho pokolenia, ktorým ukázal svoju lásku ku karpatiske, a ktorí pokračovali v jeho práci v podmienkach nového socialistického života. O rok, v roku 1978, by mal Jevhen Julianovič 90 rokov. Jeho študenti plní vďaky za pedagogickú prácu nebohého profesora, ctia si pamiatku tohto významného učiteľa – historika.

Jevhen Julianovič sa narodil 1. apríla 1888 v Nosove, v Konstantinskom okrese bývalej Cholmskej gubernie v Rusku v rodine kňaza. V roku 1898 začal Perfeckyj študovať na gymnáziu, ktoré ukončil v roku 1908 v meste Sedlec. Tu ho zastihli udalosti rokov 1904 – 1905. J. Perfeckyj mal vtedy sedemnásť rokov a nadšene reagoval na odohrávajúce sa revolučné udalosti. Študoval a veľa čítal. „*Môj cieľ je slúžiť národu*“ – hrdo hovoril Perfeckyj svojim priateľom.

Zanietený, niekedy ostrý v slovách, gymnazista Perfeckyj sa v rokoch 1904 – 1905 zúčastňoval mítingov. Vnímavý mládenec ťažko znášal panovanie Mikuláša II., ktorý ako náhrobný kameň dusil život národov v Rusku. „*Ak chceme byť skutočnými Slovanmi, musíme predovšetkým dbať na blahobyť svojho národa. Slovanstvo sa upevní len vtedy, keď niektoré jeho časti t. j. Česi, Slováci, Juhoslovania, Poliáci, Rusi a Ukrajinci sa upevnia každý zolášť a svorne podpora jeden druhého v spoločnom cieli. Dajte národu vzdelanie a uvidíte, čo on je schopný urobiť, aký vie byť uvedomelý, ako naberá vlastnú dôstojnosť, aká sila sa mu vlieva do žíl, koľko energie mu pribudne*“ – opakoval skúsený Jevhen Julianovič.

Vtedajšie postoje mladého Perfeckého i jeho program prebudenia národa mali liberálno-demokratické smerovanie a vychádzali z národného základu. V súlade s týmto postojom sa Perfeckyj snažil zakladať národné knižnice. Pochopiteľne, že to nemohlo byť východiskom z napätej sociálnej situácie, ktorá hrozila revolúciou. Podľa neskoršej charakteristiky Perfeckého, jeho mladický zápal bol velavravný.

Od roku 1908 navštevoval budúci učiteľ univerzitu v Petrohrade, kde na historicko-filozofickej fakulte študoval dejiny Ruska, dejiny Slovanov a slovanskú filológiu. Na univerzite bol jeho učiteľom akademik A. A. Šachmatov pre obdobie staroruskej a ruskej histórie. Ďalšími jeho učiteľmi na univerzite boli profesori S. R. Platonov, S. V. Roždestvenskij, ale aj profesori P. A. Lavrov a N. V. Jastrebov – dejiny Slovanov.

Po potlačení revolúcie 1904 – 1905 študent Perfeckyj spoločne s revolučnou mládežou univerzity naďalej zastával opozičný postoj voči samoderžavii a stále viac na seba pútal pozornosť cárskej tajnej polície. Ktovie, ako by to bolo skončilo, ak by mu nepomohol jeho obľúbený učiteľ, akademik Šachmatov. Ten poslal Jevhena Julianoviča v roku 1909 do Poliskej a Pidlašskej oblasti (Cholmščina) oficiálne s cieľom zozbierať dialektologický materiál, no v skutočnosti ho tam poslal preto, aby ochránil svojho talentovaného študenta pred nebezpečenstvom, ktoré mu hrozilo v Petrohrade.

Jevhen Julianovič zozbieral na Cholmštine početný materiál a odovzdal ho ruskej Akadémii vied. Na základe tohto materiálu napísal pre Akadémiu vied štúdiu s názvom *Особливості малоросійської Північної Холмщини і Полісся*.

V roku 1911 bol Jevhen Julianovič vyslaný Akadémiou vied do Cholmohoru, v Archangelskej gubernii, starobylého centra ruského a európskeho severu. Cieľom jeho cesty bolo štúdium historického materiálu v tamojšom cirkevnom archíve, ktorý spravoval Preobraženský chrám a zozbieranie etnografického materiálu na území Archangelskej gubernie. Na základe zozbieraného etnografického materiálu napísal Jevhen Julianovič prácu *Бытовые языческие черты в свадебных обрядах русского населения Архангельской губернии*, ktorú Archangelská vedecká spoločnosť vydala ako cennú štúdiu na ceste k preskúmaniu ruského severu (1912).

V roku 1912 ukončil Jevhen Julianovič univerzitu a na návrh akademika A. A. Šachmatova zostal na univerzite v Petrohrade s cieľom pripraviť sa na habilitáciu.

V snahe opäť ochrániť nádejného mladého historika od prenasledovania akademik Šachmatov zabezpečil pre Perfeckého v Slovanskom výbore Akadémie vied štipendium na výskum rakúsko-uhorských Slovanov. V priebehu leta a jesene 1913 Perfecký študoval dokumenty v archíve kláštora sv. Mikuláša v Mukačeve a v biskupskom archíve v Užhorode. V roku 1913 dvakrát navštívil Budapešť (v lete a zime), kde pracoval v Maďarskom kráľovskom štátnom archíve (Magyar Kír. Országgyűlés Levéltár). Zaujímal sa o materiály, ktoré sa dotýkali dejín osídlenia Zakarpattia (aj súčasného východného Slovenska) a rozšírenia ukrajinského elementu v dejinách Uhorska. Navštívil mesto Nady Karoly (dnes Carei v Rumunsku – pozn. Š. K.) v Satmárskej župe, kde pracoval v neuvedenom tajnom archíve. Zároveň od roku 1912 J. J. Perfecký realizoval aj výskum historického materiálu Zakarpatska v biskupskom archíve v Užhorode, v kláštorných archívoch – v Mukačeve, v Krásnom Brode, v Malom Bereznom, aj v Imstičeve. Navštívil tiež Prešov, kde istý čas študoval materiály týkajúce sa dejín gréckokatolíckej cirkvi na východnom Slovensku a v Zakarpatí v 18. – 19. storočí.

V roku 1914 navštívil mladý historik ešte raz Budapešť, kde pokračoval v štúdiu materiálov v štátnom archíve. Výsledkom Perfeckého štúdia boli práce vydané ruskou Akadémiou vied: *Обзор угрорусской историографии*, (1914); *Религиозное движение в Угорской Руси в 15 ст. и в начале 16 ст.*, (1915); *Печатная церковнославянская книга Угорской Руси в 17 – 18 вв.*, (1916). V roku 1922 boli tieto práce predložené autorom ako habilitačné na Univerzite J. A. Komenského v Bratislave.

V rokoch 1912 – 1914 navštívil Perfecký niekoľko razy Halič, kde v Lvove, v archíve kláštora sv. Onufria (ako aj v archíve Národného domu), študoval cenný historický materiál z 15. až 18. storočia. V kláštore sv. Onufria našiel kamennú náhrobnú dosku prvého ruského tlačiaru Ivana Fiodorova, ktorý odišiel z Moskvy do Lvova, kde v roku 1583 zomrel a bol pochovaný práve v kláštore sv. Onufria.

Perfecký v tom čase objavil aj karpatskú ľudovú legendu o kniežati Sviatoslavovi, ktorého podľa ruského letopisu zabili v roku 1015 v Karpatoch. A. A. Šachmatov použil spomínanú legendu vo svojej známej práci *Повесть временных лет* (1915, s. 384). O vedeckom výskume v rokoch 1912, 1913, 1914 v Uhorsku a v Haliči detailne informoval Perfecký v správach určených ruskej Akadémii vied. V rokoch 1912 –

1914 boli správy publikované v Zvestiach oddelenia ruského jazyka a slovesnosti cárskej Akadémie vied (1913 – 1915).

V rokoch 1912 – 1914 bol Perfecký študentom Filozofickej fakulty vo Viedni, kde sa usiloval prehĺbiť svoje vedomosti z histórie balkánskych štátov, dejín Byzancie a prameňov z nemeckej histórie. Študoval u profesora Konstantína Jirečka, prof. Isbesbergera a prof. Osvalda Redlicha, s ktorým udržiaval úzke vedecké kontakty. Je potrebné spomenúť, že prof. Redlich bol predtým vedúcim Akadémie vied vo Viedni.

Výskum Perfeckého na území Rakúsko-Uhorska sa uskutočňoval v podmienkach napätých politických vzťahoch medzi habsburskou monarchiou a cárskym Ruskom, ktoré sa zhoršili v rokoch 1879 a 1882, keď Habsburgovci uzavreli najprv vojenskú dohodu s Nemeckou a potom Trojspolok s Nemeckom a Talianskom, čo bolo jedným s prvých momentov prípravy prvej svetovej vojny. V nepokojných dňoch na začiatku prvej svetovej vojny sa Perfecký vrátil do Ruska.

Okrem spomínanej vedeckej činnosti skúmal historik aj poľské letopisy. Pracoval vo Verejnej knižnici v Petrohrade, v rukopisnom oddelení Akadémie vied. Súčasne sa pripravoval na habilitáciu z dejín Ruska, ktorá sa uskutočnila 2. septembra 1919 v Kyjeve. Habilitoval sa aj z dejín Poľska a zo všeobecných dejín stredoveku a novších dejín.

Historické udalosti roku 1917 zastihli Perfeckého v Kyjeve. Jevhen Julianovič vnímal revolučné zmeny ako následok veľkých sociálnych a národných krívd, ktoré uskutočňoval cársky režim na veľkom území Ruska.

Na univerzite v Kyjeve prednášal Perfecký už ako docent v rokoch 1919/20 – 1920/21. Témy jeho prednášok boli venované takým problémom ako *Haličská Rus a Poľsko v 14. – 16. storočí*, *Povstania kozákov a Poľsko v 16. – 17. storočí*. Súčasne bol Perfecký zvolený za profesora Vyššieho pedagogického inštitútu, kde prednášal o dejinách Ruska a dejinách Zakarpattia. Koncom školského roka 1919/20 sa Perfecký stal riaditeľom Vyššieho pedagogického inštitútu a v tejto funkcii zotrval až do zlúčenia Inštitútu s Univerzitou v Kyjeve v roku 1921.

Dňa 27. augusta 1921 odcestoval Perfecký z Ruska do Viedne. Vďaka odporúčaniam profesorov Vatroslava Jagyča a Lubomíra Niederlého Rada profesorov Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského v Bratislave pozvala Perfeckého prednášať dejiny Podkarpatskej Rusi do Bratislavy od 1. decembra 1921. Na základe rozhodnutia Ministerstva škôl a národnej osvety v Prahe (č. 116, 384/1921) bolo Jevhenovi Julianovičovi určené prednášať dejiny Podkarpatskej Rusi dve hodiny týždenne v pozícii asistenta historického seminára na filozofickej fakulte. V letnom semestri 1922 sa Perfecký habilitoval na Univerzite J. A. Komenského na docenta dejín Ruska so zvláštnym zreteľom na dejiny Podkarpatskej Rusi.

Začiatkom roka 1922 sa Perfecký venoval štúdiu letopisov z českých a poľských dejín. Množstvo cenného materiálu pre svoju prácu našiel v Národnej knižnici vo Viedni, kde pravidelne študoval.

V rokoch 1923 – 1924 niekoľkokrát navštívil Nemecko s cieľom študovať letopisy z českých a nemeckých dejín. Pobudol v Drážďanoch, kde študoval materiál v krajskom archíve a v Lipsku, kde pracoval v univerzitnom archíve.

V rokoch 1923 – 1924 J. J. Perfecký navštívil aj Prahu, kde v archíve Strahovského kláštora študoval české letopisy. Výsledkom jeho vedeckého výskumu, osobitne zá-

padoslovanských, nemeckých a ruských prameňov, boli práce Русские летописные своды и их взаимоотношение (Bratislava, 1922), Новгородская киевская летопись (Lvov 1924), *K otázke doby vzniku letopisného svodu Nikonovského* (Bratislava 1931), *Obščij istočnik drevnejšego českogo i drevnejšego polskogo letopisanija* (Praha 1932), *Historie Polonica Jana Długosza a ruské letopisectvo* (Bratislava 1932).

Na pozvanie profesora bratislavskej univerzity dr. Erdmanna Haniša Perfeckýj participoval na vedeckom historickom časopise *Jahrbucher für Kultur und Geschichte der Slaven* (Breslav, 1927 – 1929).

Napriek pracovnej vyťažnosti pokračoval aj vo výskume dejín Podkarpatskej Rusi. Archívy, ktoré navštívil v roku 1923, opätovne navštívil aj v rokoch 1925, 1928, 1929, 1931, 1932 (pričom sa sústredil predovšetkým na archív kláštora svätého Mikuláša v Mukačeve a biskupský archív v Užhorode). Poznatky, ktoré získal, posúvali výskum dejín stredoveku na Zakarpatí dopredu.

V roku 1923 Perfeckýj navštívil známe historické zakarpatskoukrajinské dediny Hrušovo, Teresvu, Nižnú Apšu, Solotvyno, Mstičevo, Svalavu, Nevycke, Seredne a mnohé ďalšie, v ktorých našiel informácie o ich dejinách a tiež staré rukopisné knižky a prvotlače cirkevnoslovanských kníh.

Cesta Perfeckého z Užhorodu cez Mukačevo do Berehova a Iršavy v roku 1925 mu umožnila zozbierať cenný folkloristický materiál zachytávajúci historické tradície miestneho obyvateľstva a legendy o kráľovi Matejovi Korvínovi. Na základe výskumu historického materiálu zo Zakarpatska napísal Perfeckýj niekoľko prác: *Важливе вивчення історії Підкарпатської Русі* (1922), *Князь Феодор Корятович Мукачевський* (1922), *Пřehled dějin Podkarpatské Rusi* (1923), *Східна церква Підкарпатської Русі в стародавньому часу* (1923), *Сociálněhospodářske poměry Podkarpatské Rusy v st. XIII – XV* (Bratislava 1924), *Boj za národnostnú a náboženskú samostatnosť cirkvi v Podkarpatské Rusi na začiatku 18. storočia* (1924), *Podkarpatské a haličsko-ruské tradice o králi Matyašovi Korvínovi* (1926), *Про католицькі візитації в 50-их роках XVIII ст. в Марамороській, Ужгородській та Угочській журах* (1931), *Назва Боржава в джерелах XIII – XV ст.* (1932).

V rokoch 1922 – 1931, už ako pedagóg Univerzity Komenského, Perfeckýj odprednášal štyridsať prednášok. Vystúpil v rôznych mestách a mestečkách na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi: Bratislava, Banská Bystrica, Levice, Brezno, Rimavská Sobota, Kremnica, Kežmarok, Levoča, Spišská Nová Ves, Michalovce, Humenné, Mukačevo, Berehovo a v mnohých ďalších. Na univerzitných kurzoch pre učiteľov všetkých stupňov prednášal v Užhorode (1923), v Martine (1927) a v Prešove (1928). Témami prednášok boli základné problémy dejín Ruska, Čiech, Slovenska, dejiny Ukrajincov a južných Slovanov. V prednáškach sa venoval otázkam ideologického a duchovného života Ruska v 18. a 19. storočí.

V roku 1935 sa Jevhen Julianovič stal docentom. Dňa 28. februára 1935 bol vymenovaný za mimoriadneho profesora Univerzity J. A. Komenského v Bratislave. Od 31. júla 1939 sa stal riadnym profesorom východoeurópskych dejín a dejín Slovanov na bratislavskej univerzite. V školskom roku 1946/47 prednášal dejiny Slovanov na Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci.

V roku 1946 – 1947 bol Jevhen Julianovič Perfeckýj dekanom Filozofickej fakulty Univerzity J. A. Komenského. Vo funkcii ostal do 18. augusta 1947, keď nečakane umrel v Bardejove, kde sa liečil.

Vedecké práce Jevhena Julianoviča je možné rozdeliť na dve skupiny: práce o prameňoch ruských, českých, poľských a uhorských dejín a práce o dejinách Zakarpatska. Výskum dejín Zakarpatska sa začal v ruskej vede oveľa skôr, ešte na začiatku 19. storočia (Історія карпато-россів I. *Orlaja v „Север. Вестнике“*, 1804) a literatúra venovaná Zakarpatsku, Ukrajine, ktorá bola časťou Ruska, Uhorsku a Čechám bola dosť rozsiahla. Napriek tomu sa bádatelia pri výskume dialektológie, folklóru, etnografie, dejín cirkvi mýlili, čo konštatoval Jevhen Julianovič vo svojej práci v roku 1914 pod názvom *Огляд угро-російської історіографію*. Podľa Perfeckého príčinou tohto stavu historiografie Zakarpatska bolo, že karpatoruské dejiny neboli dlhý čas dostatočne preskúmané, a že karpatoruská história vo vedeckých kruhoch mala len pomocnú úlohu a nie samostatné miesto. V lepšom prípade bola len nástrojom zrodzenia národného povedomia Podkarpatskej Rusi.

V rámci potrieb súčasnej historickej vedy (z hľadiska obsahu i metodológie) po prvýkrát začali spracovávať dejiny Zakarpatska O. L. Petrov a J. J. Perfeckij. Bolo dojemné s akou láskou Perfeckij podriaďoval svoje vedecké záujmy a venoval veľkú časť svojho života výskumu ďalekého kúta východoslovanského sveta – zakarpatským a východoslovenským Ukrajincom. Ukrajincom, ktorí aj napriek tomu, že boli dlhý čas oddelení od národných koreňov nie len horami, ale aj politickými špekuláciami feudálnej a buržoáznej vrstvy v národe, nestratili svoje historické meno, jazyk, ani bremeno rodných bratov na východe. J. J. Perfeckij skromne a ticho, neženúc sa za vonkajším úspechom, cielavedome išiel životnou cestou, nájdu veľkú spokojnosť v presvedčení, že jeho práce venované Podkarpatskej Rusi budú užitočné zakarpatskoukrajinskému národu, prispieť k poznaniu jeho minulosti a budú napomáhať formovaniu národného a politického vedomia zakarpatských Rusínov. Perfeckij prešiel celú Podkarpatskú Rus, dobre poznal každú dedinu, všetky knižnice, archívy, poznal všetko čo bolo napísané o zakarpatskom pracujúcom národe, sledoval všetky novinky o tejto téme.

Rovnako ako Petrov aj Perfeckij bol presvedčený, že Podkarpatská Rus bola osídlená Rusínmi postupne v priebehu 11. – 13. storočia. Poukazuje na fakt, že Podkarpatská Rus mala vždy úzke kultúrne kontakty s Ukrajinou patriacou Rusku, no sociálny a politický stav krajiny sa formoval na základe toho, že politicky bola súčasťou Uhorska, s ktorým bolo Zakarpatsko spojené celých tisíc rokov.

Je potrebné spomenúť, že súčasné výskumy, predovšetkým sovietska historická veda, (hlavne archeológia) niektoré tvrdenia Perfeckého presvedčivo vyvrátili iné spresnili. Ale taký je osud každého významného historika, ktorého výskum je kladením nového stupňa k dosiahnutiu úplnej pravdy. Perfeckij sa v mnohých smeroch stal tiež vyšším stupňom v procese vytvárania historickej pravdy o zakarpatských Ukrajincoch. Nepodliehal pochybnostiam, že východní Slovania osídľovali územie terajších zakarpatských Ukrajincoch pred 11. storočím. Množstvo historických právd odkrytých J. J. Perfeckym o dejinách zakarpatských Ukrajincoch sa stali opornými bodmi v ďalšom vývoji karpatickej vedy.

Profesor Perfeckij pracoval na poli karpatickej vedy s neochvejným záujmom. Stopy jeho mimoriadnej pracovitosti nachádzame aj v jeho listoch a poznámkach. Napríklad v liste zo 6. decembra 1945 píše: *„Stále vedecky pracujem, dňom a nocou, ale chvalabohu práca sa posúva dopredu, a ešte učím – štrnásť hodín prednášok týždenne na univerzite.“* 24. februára 1947 napísal: *„Pricestoval som z Humenného domov veľmi*

unavený, a hneď na druhý deň som musel skoro ráno cestovať do Olomouca. Bol tam veľký sviatok. Hovoril som dvakrát s veľvyslancom Zorinom a Z. Fierlingerom, tiež s ministrom školstva, s ktorým sme hovorili o našej ruskej školskej správe. Prišiel som domov z Olomouca celkom zničený a prechladnutý.“ 18. decembra: „Pracujem a pracujem. Moje dejiny Ruska sú odovzdané do tlače. Znova som zobral dejiny Karpatskej Ukrajiny a prepracoval niektoré časti. Na univerzite je pusto, bez života. Nekúria, tak vždy utekám z prednášok domov, hoci na mojich prednáškach o dejinách Slovanov je vždy plno.“

Jednou z najdôležitejších prác Jevhena Julianoviča Perfeckého z karpatistiky je práca *Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatské Rusi v stolytí XIII – XV* (1924). Perfeckýj v nej porovnáva život a charakter „silných a zdravých Slovanov“ s prehnutým zriadením a životom západnej Európy. V súvislosti s tým ostro vystupuje proti smerovaniu ruskej historiografie, ktorá prežívala pod otrockým vplyvom západu a celkom ignorovala alebo venovala len málo pozornosti vlastným základom, vlastnému vzdelaniu, praxi a rusko-slovanským tradíciám. Jevhen Perfeckýj stál na pozíciách mladej sovietskej historiografie, ktorá v tom období začala robiť prvé kroky a smerovala svoju pozornosť na národ ako tvorcu dejín.

Ďalšia dôležitá práca J. J. Perfeckého *Ruské letopisné svody a ich vzájomný pomer* (Bratislava, 1922) obsahuje päť kapitol. Autor v nej poukazuje na to, že ruský letopisný materiál je bohatý a rozmanitý. Ruské letopisy sú obsiahle a všetky otázky, ktorých sa dotýkajú vytvárajú ojedinelú jednotnosť. Autor analyzuje prínos takých bádateľov staroruských prameňov ako A. L. Šlecer, M. M. Karamzin, M. I. Pogodin, S. M. Solovjov, D. I. Ilovajskij, A. N. Pypin, M. S. Hruševskij, I. I. Sreznevskij, M. I. Suzomanov, N. I. Kostomarov, K. N. Bestužev-Rjumin. Osobitne v celej práci ocenil A. A. Šachmatova, ktorého vklad do bádania ruských prameňov otvoril novú etapu vo výskume staroruskej histórie.

V práci *Podkarpatské a haličsko-ruské tradice o králi Matyašovi Korvínovi* (1926) Perfeckýj poukazuje na rôznorodý materiál venovaný legendám o kráľovi Matejovi Korvínovi, ktorý zozbieral na Zakarpatsku. Legendy – ľudové tradície o kráľovi Matejovi Korvínovi pochádzajú z Haliče a Zakarpatskej oblasti. Jedna z legiend bola zaznamenaná Vl. Hnatukom v dedine Voročov v Užhorodskom okrese. Ďalšiu zapísal Jevhen Julianovič v dedine Nevické v Užhorodskom okrese. V dedine Ublá zapísal príbeh o múdrej dievčine a Matejovi Korvínovi. Ľudové legendy o Matejovi, ktoré pochádzajú z Haliče a Zakarpatskej oblasti majú podľa Jevhena Julianoviča nielen spoločné črty, ale siahajú hlbšie do minulosti než bolo panovanie Mateja Korvína. Spomínané legendy sú sčasti ohlasom najstarších ľudových tradícií boja zakarpato-ukrajinského a v podstate aj ukrajinského národa s Turkami, Polovcami a Tatármi. Vo všetkých legendách vystupuje Matej Korvín ako „Rusín“ „rusinský“ „východnej viery,“ ktorý sa v čase vládnutia opiera o rusínske obyvateľstvo. Legendy hovoria o tom, že „naše rusínske obyvateľstvo“ žilo v ťažkých sociálno-ekonomických podmienkach a bojovalo za lepší život. V ich boji im často pomáhal Matej Korvín, ktorý v ľudovom podaní nebol hrdým, ale naopak prístupným, odlišoval sa od iných panovníkov ľudskosťou a láskavosťou. Nemal rád ak sa okolo neho točilo služobníctvo, rozprával rozvážne, mal rád vedu, schádzal sa z remeselníkmi, bol spravodlivým voči vlastnému ľudu. Podľa zaznamenaného materiálu bol Matej prekážkou pre šľachtu pri zneužívaní ich vlády. Vo voľnom čase sa obliekol do poľovníckeho odevu

a obchádzal dediny, aby videl všetko na vlastné oči a vedel aké sú potreby jeho ľudu. Príbehy majú rozprávkový charakter o dobrom kráľovi a o utláčateľoch ľudu.

V práci *Cár Peter I. a Leibniz* (Sb. Fil. fak. U. K. v Bratislave, ročník III. číslo 34/8, Bratislava 1925) Perfeckyj hovorí o tom, že Moskovský štát, zvlášť v 16. storočí, pripravoval pôdu pre reformy cára Petra I., dôkazom čoho bolo rýchle narastanie úradníctva organizovaného a pripraveného pre štátnu službu, a tiež nová organizácia štátu postavená na úradníkoch. Rozdelenie vyšších rezortov na správne úrady sa začalo v 16. storočí a z nich sa vytvorila rada Petra I. To potvrdzuje, že reforma ústredného zriadenia uskutočnená Petrom I. vznikla do veľkej miery zo základov staroruského štátneho zriadenia. Praktické štátne reformy v Rusku spočívali predovšetkým v tom, že Peter I. uviedol staroruské zriadenie do poriadku pod vplyvom napríklad švédskej štátnej reformy uskutočnenej v 16. a začiatkom 18. storočia Karolom IX., Gustávom Adolfom a Karolom XII. Najviac sa to prejavilo na vzniknutí rady a sformovaní ruského senátu. Výsledkom reforiem Petra I. bolo, že organizácia nadobudla väčší byrokratický charakter v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. Staré Rusko a Švédsko dali Petrovi I. materiál, kde teoretické, politické a štátne svetonázory cára do značnej miery podmienili vedomosti ruského štátneho predstaviteľa s názormi veľkého filozofa vtedajšej doby Gottfrieda Wilhema Leibniza, ktorého meno bolo známe celej Európe.

Prvou úlohou Leibniza po prijatí do štátnej služby v Rusku bolo hľadanie schopných ľudí za hranicami. V rámci snahy o organizáciu škôl a Akadémie vied Peter I. sa postaral o preklad európskych kníh o pedagogike a o preklady školských učebníc. Poznal diela Jana Amosa Komenského, ktoré si veľmi cenil. Okrem toho Peter I. pozorne dozeral na to, aby sa Rusi učili cudzie jazyky, pri učení ktorých navrhoval využiť Komenského metódy.

Perfeckyj napísal množstvo prác a článkov venovaných historickým témam, ale aj otázkam politického života, vedy a pedagogiky. V dedičstve nebohého profesora bol nájdený rukopis pod názvom *Soznam tlačéných vedeckých prác Dr. Eugena Perfeckého, docenta Univerzity Komenského*, ktorý nebol datovaný, ale predpokladáme, že vznikol v roku 1933, možno trocha neskôr, pretože posledná práca v ňom uvedená vyšla v roku 1933. Zoznam je možné doplniť ešte o prácu *Historia Polonica Jana Dlugosze a nemecké letopisectvo* (Bratislava 1949), ktorá patrila k väčším prácam nebohého historika.

V populárnom slovenskom časopise *Prúdy* profesor Perfeckyj publikoval zaujímavé kritické pohľady vtedajšej vedeckej literatúry na rôzne otázky z histórie národov krajín strednej a juhovýchodnej Európy (Balkánu). V rade monografií a štúdií ponúkol Perfeckyj dôkladnú analýzu histórie života ukrajinského obyvateľstva Zakarpatska. Prínos profesora Perfeckého do zakarpatskej historickej literatúry je značný a zahŕňa sociálne, politické a kultúrne otázky zakarpatoukrajinského spoločenského života v dávnej minulosti.

„Keď po skončení strednej školy,“ – spomínal jeden z jeho žiakov – „sme prišli prvýkrát na jeho prednášky, odkryl sa pred nami úplne nový svet – široký, ešte neznámy, svet vedy. Hneď od prvej chvíle, od prvej prednášky, zapálil v nás Perfeckyj lásku k svojmu predmetu. Vedel v nás prebudiť záujem o ruskú históriu, o problémy a otázky, ktoré nám boli vzdialené a neznáme. S mimoriadnym záujmom sme počúvali jeho prednášky. Približoval nám dejiny Slovanov, zoznamoval nás s počiatkami ruských dejín, vysvetľoval a odrýval už-

točnosť a dôkladnosť reforiem Petra I. No predovšetkým nás naučil pracovať na seminároch, naučil nás nachádzať to podstatné v historickom procese a porozumieť mu. Nemožno zabudnúť na jeho slová o význame Ivana Hrozného, Petra I. Každá jeho prednáška odkrývala pred nami rozsiahle vedecké horizonty, vynárali sa pred nami ľudia, ktorí vytvárali ruský štát. S vedeckou objektívnosťou sme súčasne prežívali aj lásku profesora k jeho predmetu a aj dnes mu ďakujeme hlavne za jeho prednášky z dejín predoktóbrového Ruska, ktoré boli pre nás nezvyčajne zaujímavé a podnetné. Profesor Perfeckij vedel zaujať vhodnými a presvedčivými citátmi Solovjeva, Klučevského i z ruských letopisov. Ešte aj dnes spomíname ako Jevhen Perfeckij rozumel zákonitostiam vývoja ľudstva. Na svojich prednáškach to formuloval tak, že aj pokrokoví študenti (a bola ich väčšina) nepochybovali o tom, čo mal profesor na mysli. V čase tzv. slovenského štátu ani na okamih, ani v časoch dočasných nemeckých úspechoch na fronte, nepochyboval o zničení nemeckého fašizmu. Na ľudí, ktorí pochybovali o víťazstve spojencov sa pozeral s neskryvanou iróniou.“

Myšlienky o tom, že rozvoj spoločnosti nie je výsledkom náhody alebo vôle niektorých ľudí, ale postupne prechádza do rozvoja organizmu – podľa známych zákonitosti, profesor Perfeckij vytrvalo prednášal svojim študentom. Bol to jeho politický prínos v boji s rôznymi idealistickými názormi.

Profesor Perfeckij umrel v jeden septembrový večer v roku 1947 v milovanom Bardejove. Rozprávali, že mu zdravotná sestra priniesla lieky. Chorý sa na ňu pozrel, prívetivo sa usmial a naraz mu prišlo zle. „Čo je to koniec?“ – opýtal sa. A skutočne to bol koniec. Jevhen Julianovič umrel.

Perfeckij vychoval celý rad učiteľov dejín, ale aj historikov-vedcov zaoberajúcich sa dejinami Slovanov i dejinami Zakarpatska. K jeho žiakom patria Olena Rudlovčáková, Omeljan Stavrovský, Michal Popovič a ďalší, ktorí v súčasnosti pôsobia v rôznych historických inštitúciách a na školách. Všetci študenti si spomínajú na svojho profesora len v tom najlepšom, ako na človeka a vedca, ktorý venoval všetky svoje sily rozvoju historickej vedy a vlastnou snahou sa dopracoval k historickému materializmu ako jedinej správnej metódy poznávania historických javov.

Z ukrajinčiny preložila Mgr. Štefánia Kováčová

JÁN FRANCISCI-RIMAVSKÝ A SLOVENSKÉ ŠTUDENTSKE SPOLKY NA VÝCHODNOM SLOVENSKU¹

(Prvá polovica 19. storočia)

Libuša FRANKOVÁ

Abstract: *Ján Francisci-Rimavský A Slovak student association in Eastern Slovakia (The first half of the 19th century)* National activities of Ján Francisci, devoted to solving of Slovak question in democratic and liberal way, started already during Levoča and Bratislava studies on the soil of the student youth movement Young Slovakia. A little later, during the teaching operation at Levoča Evangelical Lyceum and study at the Prešov Evangelical College, continued efforts by organizing national cultural Slovak students on the post of chairman of the all-Slovak Youth Slovak unity at schools of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Hungary based in Levoča. The Slovak student movement, despite attacks from the Hungarian state power, occurred his efforts towards deepening of national consciousness of Students, with their orientation to particular social issues concerning the life of the wider working classes. Youth Slovakia unity also became an important promoter of Štúr's literary language between Slovak university students. In the spirit of romantic messianism, accompanied by the Slovaks revolutionary perspectives, with a view to the liquidation of feudalism, he tried Slovakia to create a second major centre of Štúr generation from eastern Slovakia.

Key words: *Ján Francisci. Levoča. Prešov. Student. Teacher. Slovak student movement.*

Zusammenfassung: *Ján Francisci-Rimavský und slowakische Studentenvereine in der Ostslowakei. (Die erste Hälfte des 19. Jahrhunderts)* Patriotische Aktivitäten von Jan Francisci, die auf die Lösung der „slowakischen Frage“ im Sinne demokratischer und liberaler Prinzipien gerichtet waren, begannen sich bereits während seines Studiums in Levoča (Leutschau) und Bratislava (Pressburg) in seiner Selbstbildungstätigkeit im Studentenverband Mladé Slovensko (Junge Slowakei) zu entwickeln. Später, während seiner Tätigkeit als Lehrer am Evangelischen Lyzeum in Levoča und seines Studiums am Evangelischen Kollegium in Prešov unterstützte er als Vorsitzender des gesamtslowakischen Vereins „Jednota mládeže slovenskej pri školách evanjelických a.v. v Uhorsku“ (Verein der slowakischen Jugend in den evangelischen Schulen A. B. in Oberungarn) mit dem Sitz in Levoča nationalkulturelle Bestrebungen slowakischer Studenten. Trotz mehrfacher Attacken seitens der ungarischen Staatsmacht kam es innerhalb der slowakischen Studentenbewegung auch dank der Anstrengung von Francisci zur Vertiefung des Nationalbewusstseins der studierenden Jugend und zur Fokussierung ihrer Aufmerksamkeit auf konkrete, das Leben der breiteren Bevölkerungsschichten betreffende Sozialfragen. Verein der slowakischen Jugend

1 Príspevok je výstupom z grantového projektu VEGA č. 1/004/15 (2015 – 2017) Prínos osobností slovenského národného života do rozvoja východoslovenského regiónu (Šariša a Spiša) v období formovania moderného slovenského národa (19. storočie).

wurde auch zu einem wichtigen Befürworter der slowakischen Schriftsprache von Ludovít Štúr (Ludwig Stur) unter der slowakischen studierenden Jugend. Im Sinne des romantischen Messianismus, der mit den Aussichten auf ein revolutionäres Auftreten der Slowaken gegen den Feudalismus verbunden war, bemühte er sich, aus der Ostslowakei ein zweites wichtiges Zentrum der Stur – Generation zu erschaffen.

Schlüsselwörter: Ján Francisci. Levoča. Prešov. Der Student. Der Lehrer. Die slowakische Studentenbewegung.

Politik, národohospodársky činiteľ, publicista, redaktor, prekladateľ, básnik, zberateľ a vydavateľ ľudovej slovesnosti Ján Francisci-Rimavský, rodák z Hnúšte,² patrila v 19. storočí popri Ludovítovi Štúrovi, Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, Michalovi Miloslavovi Hodžovi a Štefanovi Markovi Daxnerovi k významným predstaviteľom a organizátorom slovenského národného života. Už počas bratislavských štúdií v 30. rokoch sa prejavil ako aktívny účastník študentského hnutia Mladé Slovensko a v polovici 40. rokov ako organizátor a predseda celoslovenskej Jednoty mládeže slovenskej pri školách evanjelických a. v. v Uhorsku so sídlom v Levoči.

S východným Slovenskom, s Levočou a Prešovom, boli národné aktivity Jána Francisciho³ späté počas jeho stredoškolských štúdií a krátkeho učiteľského pôsobenia v prvej polovici 19. storočia. Národný život v tomto slovenskom regióne bol v uvedenom období z hľadiska formovania moderného slovenského národa rozvíjaný málopočetnou národne uvedomelou inteligenciou, pretože širšie spoločenské vrstvy sa nachádzali mimo národnokultúrneho aj politického diania. Nepriaznivé geografické, spoločenské a hospodárske faktory, a tiež národnostné pomery od prvej polovice 19. storočia, prehlbované po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 silnejúcimi maďarizačnými mocenskými snahami v Uhorsku, ovplyvňovali na východnom Slovensku, viac ako na ostatnom území obývanom Slovákmi, slovenský národný vývin v spoločensko-politickom a kultúrnom zmysle až do konca prvej svetovej vojny.

Evanjelickú ľudovú školu navštevoval v rokoch 1827 – 1830 v rodisku. Pokračoval na evanjelickej a. v. seniorálnej gymnaziálnej škole v Ožďanoch, aby sa naučil „maďarský jazyk... jazyk pánov“, a to aj napriek tomu, že rodina Francisciho patrila

-
- 2 Ján Francisci (1. jún 1822 Hnúšťa, okr. Rimavská Sobota – 7. marec 1905 Martin). Detstvo prežil v Hnúšti, v tom čase v malej urbáriálnej obci, nachádzajúcej sa v Gemersko-malohontskej stolici, v Rimavskej doline. Otec Ján Francisci, matka Mária, rodená Chrapanová, dcéra tisovskeho meštana a súkennického majstra. V roku 1836 prijal ako študent na levočskom lýceu ku krstnému menu Ján meno Vrastislav a v roku 1840 si ku priezvisku pridal ešte Rimavský, ako sám uviedol „od rieky Rimavy, na ktorej brehu som sa narodil“. Ján Francisci. *Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*, Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909. s. 9-10.
 - 3 Nepochádzal ani zo zemianskej, ani zo vzdelaneckej vrstvy a ako sám hovoril mal pôvod „ľudový po meči aj praslici“. Sociálnym pôvodom sa odlišoval od mnohých slovenských národovcov, keďže jeho otec, ktorý sa vykúpil z poddanstva, sa pokúsil o skutočné meštianske podnikanie. FRANKOVÁ, Libuša. *Ján Francisci-.Rimavský (1822 – 1905). Politik a národovec, predstaviteľ vznikajúceho moderného slovenského meštianstva*. Prešov : CAV, 2010, s. 11-13, 119.

v Hnúšti k rodinám, ktoré si už uvedomovali príslušnosť k slovenskému národu.⁴ Gymnázium nevlplyvalo pozitívne na prebúdzanie národného vedomia slovenských študentov a podľa spomienok samotného Francisciho „okrem latinskej gramatiky, všetko ostatné bolo po maďarsky, aj zemepis Uhorska... maďarčenie bolo medzi žiakmi tuho zavedené, čoho by ani veľká potreba nebola bývala, keď obyvateľstvo dediny bolo číro čiste maďarské... naskrze nebolo slobodno chlapcom ani medzi sebou, ani s nikým iným inak prehovoriť, len po maďarsky... na výstrahu a pokutu bolo zavedené signum“. Pozitívom v období ožďianskych štúdií boli pre Francisciho kontakty so slovensky hovoriacimi spolužiakmi.⁵

V školskom roku 1834/35 začal študovať na evanjelickom lýceu v Levoči gramatiku nemeckého jazyka. Nemčinu si neosvojil na očakávanej úrovni, keďže so spolužiakmi sa rozprával po slovensky a so spolužiakmi z Ožďian, ktorí prišli na štúdium do Levoče po maďarsky. Profesormi mu boli napríklad Michal Hlaváček, Juraj Müller a Ján Pavol Tomášek.⁶ Pripravujúc sa na kňazské povolanie pokračoval v školskom roku 1838/39 v štúdiu vo filozofickej triede a v spomienkach uvádzal, že „zo všetkých profesorov bol Hlaváček najučenejší a k profesorstvu najpripravenejší... učil budúcich teológov gréčtinu a hebrejčinu... bol povahy prísnej, ale spravodlivý, dobroprajný človek“, u ktorého spoznával slovenskú reč – slovakizovanú češtinu.⁷

-
- 4 Učiteľ Ján Wittenberg, rodák z Polomy, kládol dôraz najmä na cirkevno-náboženskú výchovu. Počas troch rokov si Francisci osvojil na dobrej úrovni zručnosti počítania, čítania a písania po slovensky a získal prvé základy z maďarského jazyka. *Ján Francisci. Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 12-13; BOKES, František. Ján Francisci-Rimavský. In *Ján Francisci. Vlastný životopis. Črty z doby Moyzesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 53-54, 56; PASIAR, Štefan. Ján Francisci-Rimavský v slovenských dejinách (K 150. výročiu jeho narodenia.) In *Obzor Gemera*, roč. 3, 1972, č. 2, s. 39.
- 5 *Ján Francisci. Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 14-15, 30.
- 6 V čase prázdnin mu v auguste 1836 náhle zomrel otec. Ako štrnásťročný pri prezeraní otcových kníh našiel „knížtičku dosť obšúchanú a starobou ožlknutú... Slovenskú gramatiku od Šrámka“. Prekvapený, že „existuje aj slovenská gramatika, keďže sa už od šiestich rokov učil gramatiku latinskú, maďarskú, nemeckú a počul... že vo vyšších triedach učia sa i gramatiku grécku a hebrejskú, ale o slovenskej gramatike... nikdy nič neslýchal, ani netušil“, začal sa zaujímať o slovenskú reč s vedomím, že „musí byť taká vzácna ako iné, keď tiež má svoju gramatiku“ a že je „jeho vlastná... materinská“. Objavenie gramatiky, tzv. biblickej češtiny – československej gramatiky, použíwanej evanjelickými vzdelancami „spájal so svojím národným prebudením: „to bolo prebudenie sa vo mne Slováka“. *Ján Francisci. Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 14-18.
- 7 Michal Hlaváček bol zároveň aj farárom levočskej slovenskej evanjelickej cirkvi a. v., aj keď v meste bola málopočetná a najviac farníkov mala vo filiálke Iľašovce. Do Levoče prišiel z Bratislavy, kde bol kaplánom pri superintendentovi Preddunajského dištriktu Pavlovi Bilnicovi a v školských rokoch 1830/31 a 1831/32 bol aj predsedom slovenskej študentskej spoločnosti na bratislavskom evanjelickom lýceu, Spoločnosti Česko-slovenskej. Pavel Tomášek mal dvoch bratov, pritom všetci traja si ináč písali svoje priezvisko. Samuel, farár v Chyžnom v Gemersko-malohontskej stolici, slovenský spisovateľ a básnik, autor piesne Hej, Slováci! bol Tomášik a Karol, lekárnik v Debrecíne, bol Tamásy. *Ján Francisci. Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 20-21.

V čase príchodu na levočské lýceum slovenskí študenti, u ktorých bolo prítomné silné slovenské a slovanské vedomie, naplno rozvíjali na škole vzdelávací spolkový život, podľa vzoru študentov na bratislavskom evanjelickom lýceu. Zapojil sa do študentskej spolkovej činnosti v literárnej oblasti písaním a posudzovaním prác v slovenčine, zapisovaných do *Pamätnice* a „najvydarenejšie“ boli vydané v Levoči v literárnom almanachu *Jitřenka, čili výbornejší práce učenců česko-slovenských ev. a v. levočských*, v roku 1840, podľa príkladu bratislavským Ústavom slovanským vydaných v roku 1836 *Plodov Zboru učenců řeči československé prešporského*. Počas troch rokov štúdia sa medzi slovenskými študentmi posilnilo aj jeho národné ctenie, „rozmýšľajúc o spravodlivosti, slobode, rovnosti, národe a o obetiach“ ktoré podnietilo jeho túžbu „byť osožným slovenskému národu“. Uvedené predsavzatie ho priviedlo k štúdiu na bratislavskom evanjelickom lýceu v presvedčení, že na pôde Ústavu slovanského nájde naplnenie svojho záujmu o postavenie slovenského národa a Slovanov v uhorskej spoločnosti.⁸

Evanjelické lýceum v Bratislave bolo v čase Francisciho štúdií, od školského roku 1839/40 do školského roku 1842/43, dôležitým centrom slovenského študentského hnutia a vôbec študentským mestom, v ktorom študovala nemecká mládež, prevažne miestna, tiež maďarská, či skôr maďarónska, pochádzajúca zväčša z hornouhorských mestečiek a slovenská mládež. Lýceum pôsobilo v meste, v ktorom sa konali uhorské snemy, korunovácie a blízko bola Viedeň, čo priťahovalo najmä evanjelické žiactvo, ale aj pravoslávnych Srbov z Dolnej zeme a zo srbského kniežactva.⁹ Krátko po začatí školského roku 1839/40 sa zoznámil s námestníkom profesora Juraja Palkoviča a predsedom Ústavu slovanského s Augustom Horislavom Škultétym, ktorý prijal miesto po Ludovítovi Štúrovi v čase jeho odchodu na štúdium do Halle. Škultéty bol podľa jeho slov „skromný, beznáročný, básnický nadaný mladík, pilný pracovník, úprimný priateľ, zápalistý horliteľ za Slovensko a Slovanstvo“.¹⁰

8 NIŽŇANSKÝ, Jozef, zodp. red.. *Ján Francisci. Vlastný životopis. Črty z doby Moyzesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956 s. 63, 81-82; *Ján Francisci. Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 23, 29-30; MINÁČ, Vladimír. *Dúchanie do pahrieb*. Bratislava : Tatran, 1972, s. 43-44.

9 Lýceum, známe po celom Uhorsku, bolo materiálne zabezpečené Preddunajským dištriktom a bratislavskou evanjelickou cirkvou, so značnými finančnými základinami a disponovalo viacerými štipendiami pre študentov. Na škole pracovali tri študentské spoločnosti – slovenská, maďarská a nemecká *Ján Francisci. Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 25-26; Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium (EKP) Prešov, inv. č. 106. *Foundationes Scholae Distr. Eperiesiensis*. Néhai nagymélt. Királyfalvi Róth Johanna asszonyságnak, gróf Teleki József ur özvegyének végrendelete;

10 Neskôr pôsobil ako kaplán u superintendenta Potiského dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku Pavla Jozeffyho v Tisovci, potom ako farár v Hosúsove, riaditeľ revúckeho vyššieho evanjelického gymnázia v Revúcej a napokon ako farár v Kraskove. KRAUS, Cyril, 1970. Prejav na slávnostnej akadémii v Tisovci dňa 7. júna 1969 pri príležitosti 150. výročia narodenia J. D. Čipku a A. H. Škultétyho. In BOLFÍK, Július, zost.. *Jonatan Dobroslav Čipka. August Horislav Škultéty*. Bratislava : Obzor, s. 10-15.

Po návrate Štúra z Halle na miesto námestníka profesora Juraja Palkoviča navštevoval Francisci v školských rokoch 1841/42 a 1842/43 jeho prednášky, najmä z *československej gramatiky*, slovanskej histórie a filozofie, ktorými, ako napísal Augustovi Horislavovi Škultétymu otváral „*novou silu cestu po nich kráčať nám ku pravé človeckosti a účinnému vlastenectví je dlžné íst*“.¹¹ Do študentských aktivít sa zapojil ako mladší knihovník Ústavu v školskom roku 1840/41, riadny knihovník v školskom roku 1841/42 a zapisovateľ či prednostu výboru v školskom roku 1842/43. Ludovít Štúr v slávnostnej rozlúčkovej reči na konci školského roku 1841/42, v ktorej dakoval študentom za ich proslovenské aktivity, vyslovil osobitné poďakovanie Franciscimu, „*spozorujúc jeho schopnosti a oddanosť národným veciam*“. Francisci bol prítomný aj na dôvernej porade členov Ústavu 14. februára 1843, ktorá sa konala k uzákonneniu spisovnej slovenčiny. Koncom februára 1843 informoval Agusta Horislava Škultétého o pripravovanej slovenčine, v ktorej plánoval Štúr vydávať aj politické noviny.¹² Bol medzi prvými, ktorí si uvedomili nevyhnutnosť a plnú opodstatnenosť požiadavky spisovnej slovenčiny¹³ a patril k tým málo jedincom, s ktorými sa Štúr osobne a dôverne radil o pripravovanej kodifikácii. Jozef Miloslav Hurban v reakcii na útoky proti štúrovskej spisovnej slovenčine v zborníku vydanom v Prahe v roku 1846 pod názvom *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* uviedol, že popri Štúrovi sa najmä Francisci a Samo Bohdan Hroboň podieľali na utváraní novej spisovnej slovenčiny tým, že ju „*skúšali a opravovali a iní Slováci ju dopĺňali, čistili, vytvárali podľa toho, komu aké formy boli známe ako slovenskejšie*“.¹⁴

V súvislosti s kodifikáciou spisovnej slovenčiny navštívil Francisci aj Jozefa Miloslava Hurbana v Hlbokom a niekoľko dní mu pomáhal pri zostavovaní druhého ročníka almanachu *Nitra*, ktorý vyšiel v roku 1844 v štúrovskom spisovnom jazyku. Štúrovi bol nápomocný aj ako sprostredkovateľ jeho písomných a osobných kontaktov s Augustom Horislavom Škultétym, prostredníctvom ktorého udržiaval styky so superintendentom Potiského dištriktu Pavlom Jozeffym v Tisovci, najmä v období priprav Slovenského prestolného prosbopisu a zakladania Slovenských národných novín. Oproti rozvážnejšiemu Štúrovi bol v rozhodovaní impulzívnejší, vedel vzbĺknúť za dobrú vec, ale bol aj dôverčivý. Už nie ako študent bratislavského lýcea vedel napríklad rozhodne vyvolať dôsledky z protištúrovskej vládnej akcie v rokoch 1843 – 1844, aj následného exodu bratislavských slovenských študentov do Levoče.¹⁵ Ich

11 Literárny archív (LA) Slovenská národná knižnica (SNK) Martin, sign. M 104 B 21. *List Jána Francisciho Augustovi Horislavovi Škultétymu z 16. decembra 1841.*

12 LA SNK Martin, sign. M 104 B 21. *List Jána Francisciho Augustovi Horislavovi Škultétymu z 26. februára 1843.*

13 K podielu Francisciho na kodifikácii spisovnej slovenčiny v roku 1843. BARTKO, Ladislav. Ján Francisci-Rimavský a spisovná slovenčina. In CHRÁSTEKOVÁ, Libuša, zodp. red.. *Literárne postavy Gemera 3. Janko Francisci-Rimavský.* Martin : Osveta, 1980, s. 160-164.

14 CHMEL, Rudolf, ed.. J. M. Hurban. *Životopisy a články.* Bratislava : Tatran, 1973, s. 138.

15 LA SNK Martin, sign. M 104 B 21. *List Jána Francisciho Augustovi Horislavovi Škultétymu z 18. marca 1842;* BOKES, František. Ján Francisci-Rimavský. In NIŽŇANSKÝ, Jozef, zodp. red.. *Ján Francisci. Vlastný životopis. Črty z doby Moyzesovskej.* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 11; AMBRUŠ, Jozef. Ján Francisci a Ludovít Štúr. In CHRÁSTEKOVÁ, Libuša, zodp. red.. *Literárne postavy Gemera 3. Janko Francisci-Rimavský.* Martin : Osveta, 1980, s. 55.

protestné vystúpenie bolo v súlade s jeho názormi už v začiatkoch bratislavských štúdií, a to nielen v sociálnej oblasti smerom k širokým ľudovým vrstvám, ale aj v oblasti organizácie národného hnutia. V roku 1841 napríklad zdôrazňoval potrebu aktívnejšieho vystupovania študujúcej mládeže, konštatujúc „čo činíme, činíme viac pasívne; a čo celok, čo národ, sme ešte nikde nevyslovili.“¹⁶ Zároveň upozorňoval na realnosť potreby spoločného vystupovania obidvoch národných ideových prúdov na verejnosti v duchu osobitosti slovenského národa.¹⁷ Do študentského hnutia v bratislavskom prostredí, kde sa naplno rozvinul jeho organizátorský a politický talent, sa aktívne zapojil aj z presvedčenia o základnej príčine sociálnej nerovnosti spoločenského systému. Vladimír Mináč uviedol, že „možno mal už vtedy záujem o vodcovstvo, ale o tom mlčal a iní hovorili málo. Búril sa občas proti Štúrovej autorite, ale takticky a včas ustupoval. Málokomu musel Štúr tak často naprávať hlavu ako jemu“.¹⁸ Stal sa nielen stúpencom národnokultúrnych a politických aktivít Ludovíta Štúra, ale prostredníctvom poľských kníh už v tom čase aj obdivovateľom poľských revolučných ideí, ku ktorým inklinoval aj v čase štúdia na prešovskom evanjelickom kolégiu.

Po dokončení bratislavských štúdií, ešte pred spomínaným študentským exodom, a to filozofického a dvojročného teologického kurzu odcestoval domov, do Hnúšte.¹⁹ Navštevoval Štefana Marka Daxnera a Augusta Horislava Škultétyho, kaplána superintendenta Pavla Jozeffyho v Tisovci, a tiež Jonatana Čipku, tisovského rodáka, významného zberateľa ľudovej slovesnosti, pôsobiaci v tom čase ako vychovávateľ u veľkostatkára a župana Trenčianskej stolice Juraja Révaya v Mošovciach. Ako kandidát teológie sa začal pripravovať na univerzitné štúdiá do Nemecka, ale po stretnutí so Štúrom začiatkom školského roku 1843/44 a ponuky pomáhať mu pri redigovaní Národných novín, ktorých povolenie od Uhorskej kancelárie vo Viedni očakával, sa rozhodol zostať v Bratislave. Začal pripravovať vydanie slovenských povestí a piesní a bol rozhodnutý zostať tu dovtedy, kým nedokončí editorskú prácu a v prípade povolenia novín aspoň rok, kým sa nevráti niektorý študent zo štúdií v Nemecku, ktorý by pomáhal Štúrovi pri ich vydávaní.²⁰

-
- 16 PASIAR, Štefan. Ján Francisci-Rimavský v slovenských dejinách. In *Obzor Gemera*, roč. 3, 1972, č. 2, s. 41.
- 17 JÁN FRANCISCI. *Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 25, 43; BUTVIN, Jozef. *Slovenské národno-zjednocovacie hnutie (1780 – 1848). (K otázke formovania novodobého slovenského národa.)* Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1965, s. 273, 277-279, 293-294.
- 18 MINÁČ, Vladimír. *Dúchanie do pahrieb*. Bratislava: Tatran, 1972, s. 54.
- 19 Získal dve vysvedčenia, datované 29. júnom 1843. Zložil kandidátsku skúšku pred superintendentom Preddunajského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. Františkom Stromským a profesorským zborom, s vysvedčením vyhotoveným 28. júna 1843. Po príchode domov zložil kandidátsku skúšku aj u superintendenta Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. Pavla Jozeffyho a na základe vysvedčenia z 9. augusta 1843 bol hodnotený najlepšou klasifikačnou známkom. JÁN FRANCISCI. *Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 26.
- 20 LA SNK Martin, sign. M 104 B 21. *List Jána Francisciho Augustovi Horislavovi Škultétymu z 15. septembra 1843*; JÁN FRANCISCI. *Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov.)* Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 47-48.

Bez financií a povolenia na Štúrove noviny sa však rozhodol 5. mája 1844 vrátiť do Hnúšte, uvažujúc o pôsobení na levočskom evanjelickom lýceu, kde v tom čase z postu námestníka profesora Michala Hlaváčka odišiel Štefan Homola a kde mohol rozvíjať pronárodné aktivity aj smerom k slovenskej študujúcej mládeži. Do Levoče prišiel na „turičné sviatky“ 29. mája 1844, navštíviac profesorov Michala Hlaváčka, Jána Pavla Tomášeka, Juraja Müllera a prekonzultujúc s nimi možnosť pôsobenia na škole. Po návrate do Hnúšte a konzultáciách aj podpore Pavla Jozeffyho, Augusta Horislava Škultétyho, Samuela Reussa a Štefana Marka Daxnera sa rozhodol, v snahe zabezpečiť si vlastnú existenciu, získať podporu pre levočské pôsobenie u Ludovíta Štúra, Jozefa Miloslava Hurbana, Michala Miloslava Hodžu počas zakladajúceho valného zhromaždenia Tatrína 26. – 28. augusta 1844 v Liptovskom Sv. Mikuláši.²¹ Štúr veľmi skoro postrehol jeho organizačné schopnosti, snažiac sa ich využiť v prospech utlmujúceho sa študentského hnutia. A tak napríklad na jar 1844 požiadal superintendenta Pavla Jozeffyho o podporu pri jeho presadení za námestníka profesora Michala Hlaváčka slovami „*dal by dobrý Boh, aby sa náš znamenitý Francisci v Levoči usadil: o majte to, Otče, zcela na srdci! To by bola pre nás výhra veľká!*“. Charakterizoval ho ako znamenitú osobnosť, oduševnenú pre spravodlivé riešenie slovenskej otázky. Považoval ho za najpovolanejšieho organizovať levočskú mládež v národnom duchu, pretože bol „*pilný, činný, mnohých známostí a dobrého úsudku mládenec*“.²²

Na levočskom lýceu začal pôsobiť ako námestník profesora Hlaváčka od školského roku 1844/45, v čase neúspechu Slovenského prestolného prosbopisu, oslabenia bratislavského Ústavu slovanského stratou Štúrovho námestníctva na lýceu a silnejúcich represálií proti slovenským národným snahám, ktoré naznačovali stupňovanie maďarizačných tlakov na slovenský národný život. Pozornosť zameral na národné aktivity slovenských študentov. Lýceum sa v tom čase stávalo pre slovenských národovcov novým možným centrom národnokultúrnej výchovy slovenskej mládeže, ktoré malo nahradiť bratislavský Ústav slovanský. V Levoči rozvíjal samostatnú organizačnú činnosť slovenskej študujúcej mládeže, pozorne sledujúc aj Štúrove národné aktivity. Už počas bratislavských štúdií v rokoch 1842 – 1843 odmietol Štúrov autoritatívny spôsob vystupovania a jeho princípy disciplíny na bratislavskom Ústave. Uvedený postoj k Štúrovi si zachoval nielen v Levoči, ale o niečo neskôr aj v Prešove a napokon počas celého svojho života, a to aj napriek tomu, že

21 V Levoči s Hurbanom a Hodžom navštívili profesorov Hlaváčka, Tomášeka a Müllera, a tiež inšpektora Imricha Andaházyho. Získal ich súhlas pre pôsobenie na poste námestníka po tom, čo prisľúbil, že „*prijme ochotne a bezplatne... zastupovanie iných prednáškami obťažovaných profesorov v prednáškach menej odborných, na pr. statistiky*“. Cestou do Levoče podnikol Jozefom Miloslavom Hurbanom, Jankom Králom a Jonášom Guotom z Hýb výstup na Kriváň. Po výstupe sa k nim v Lučivnej pridali Michal Miloslav Hodža, odkiaľ cestovali do Levoče. *Ján Francisci. Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarstvo účastinársky spolok, 1909, s. 48-49.

22 Listy Ludovíta Štúra Pavlovi Jozeffymu z 5. apríla, 23. mája a 22. júna 1844. In AMBRUŠ, Jozef. *Listy Ludovíta Štúra II. 1844 – 1855*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956, s. 31, 39-40, 48.

sa naďalej stretávali, napríklad v tom čase na tatrínskych zhromaždeniach.²³ Práve neúčast na treťom zasadnutí Patrína a dovtedy prezentované názory Francisciho na činnosť Štúra vniesli mnoho nedorozumení do ich vzájomných vzťahov, o ktorých sa zmienil najmä v listoch Augustovi Horislavovi Škultétymu a Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi.²⁴ V liste Samovi Bohdanovi Hroboňovi z októbra 1846 opätovne uviedol, že Štúr jeho neprítomnosť na treťom tatrínskom zhromaždení považoval za „*utiahnutie, t. j. za odpadnutie od národných snáh*“, vytykajúc mu nedostatočnú pozornosť Jednote mládeže slovenskej v čase jeho štúdia na kolégiu v Prešove, a tiež pôsobenie v prešovskej Maďarskej spoločnosti, obviňujúc ho takmer „*zo zrady*“. Francisciho trápila nedôvera ľudí, pred ktorými roky úprimne prejavoval svoje názory a pocity a ktorí ho označovali za „*zmaďarčeného*“, najmä nedôvera Štúra. Na druhej strane však uviedol, že jeho názory prezentované v Maďarskej spoločnosti v prospech slovenskej otázky boli jej členmi akceptované, aj v zmysle vzájomnej spolupráce, pretože „*Slovák pri celej láske k slovenstvu nemusí byť nepriateľ maďarizmu*“. Zároveň zdôraznil, že aj „*on má rád slobodu a uhorskú vlasť ako ktorýkoľvek Maďar, aj jeho cieľom je zachovať Uhorsko, ale národnostne rovnoprávne*“.²⁵

Spolahlivou oporou Ludovíta Štúra v pravopisných otázkach spisovnej slovenčiny bol však práve Francisci, ktorý dôsledne zastával pôvodnú jazykovú koncepciu. Štúr bol zase pre Francisciho ideovým medzníkom v prechode mladšej štúrovskej generácie od slovanského k slovenskému vedomiu, t. j. k národnej samobytnosti Slovákov. Odmietal však Štúrov priširoký princíp národnosti a navrhoval ho nahradiť liberálnym princípom rovnoprávnosti, slobody občianskej. Upozorňoval na možnosť istého postupu s uhorským liberalizmom a radil byť opatrnými vo vzťahu k Chorvátom, ktorí boli infiltrovaní aristokratickým konzervativizmom. Avizoval nadchádzajúce revolučné udalosti rokov 1848 – 1849, od ktorých bude závisieť ďalší národný život Slovákov. Slovanmi Oskara Čepana „*ak u Štúra zavážili predovšetkým objektívne potreby zachovania života národa, t. j. ohlady politického minimalizmu, u Francisciho*

23 Patril k dvadsiatim trom zakladateľom Patrína, predchodcu Matice slovenskej, založeného 26. – 28. augusta 1844 v Liptovskom Sv. Mikuláši. Bol jeho členom a funkcionárom, pracoval v jazykovom výbore pre posúdenie Štúrovej *Náuky reči slovenskej*, z ktorej mal pripraviť aj výťah pre školy. Zúčastnil sa druhého výročného tatrínskeho zhromaždenia 6. – 7. augusta 1845 v Liptovskom Sv. Mikuláši, na ktorom prvý deň viedol a podpísal zápisnicu. Tretieho zasadnutia 16. – 17. septembra 1846 v Liptovskom Sv. Mikuláši ako už bolo uvedené sa nezúčastnil. Na štvrtom zasadnutí 9. – 10. augusta 1847 v Čachticiach na rímskokatolíckej fare u Jozefa Urbanovského viedol zápisnicu, ktorú podpísal za obidva dni. BOTTO, Július. *Ján Francisci. Nákras životopisný. Na 100-ročnú pamiatku narodenia Jána Francisciho*. Rimavská Sobota : Miestny odbor Matice slovenskej, 1922, s. 4; NIŽŇAN-SKÝ, Jozef, zodp. red.. *Ján Francisci. Vlastný životopis. črty z doby Moyzesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 131; RAPANT, Daniel. *Tatrín. (Osudy a zápasy)*. Martin : Matica slovenská, 1950, s. 54.

24 BUTVIN, Jozef. *Slovenské národno-zjednocovacie hnutie (1780 1848). (K otázke formovania novodobého slovenského národa)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 311, odvolávajúc sa na list Francisciho superintendentovi Pavlovi Jozeffymu z 30. marca 1844 a Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi z 8. februára 1844.

25 LA SNK Martin, sign. M 44 B 12. *List Jána Francisciho Samuelovi Bohdanovi Hroboňovi z 23. októbra 1846*.

sa stalo rozhodujúce hladisko absolutizovania maximálnych kritérií, vytýčené z romantickej perspektívy približujúceho sa zániku starého politického systému“.²⁶ Zásadný ideový rozpor medzi Franciscim a Štúrom vznikol najmä vo vzťahu k realizovaným Štúrovým aktivitám v duchu kompromisného „minimalizmu a opatrnosti“, ktoré prezentoval najmä na stránkach Slovenských národných novín. Noviny, ako slovenský politický orgán prijal Francisci s nadšením, ale kritické stanovisko zaujal k Štúrovi ako ich redaktorovi, ktorý podľa neho postupoval v redakčnej činnosti umiernené a obozretne, snažiac sa nevzbudiť príliš veľkú pozornosť na maďarskej strane. Dôkazom toho je napríklad jeho list Štúrovi z jari 1847 z Prešova, v ktorom mu ostro vytýkal, že neurčil novinám jasnú politickú líniu v demokraticko-liberálnom duchu, že noviny nevenujú pozornosť aktuálnym otázkam v Uhorsku a že nepripravujú ľudové vrstvy k veľkým revolučným udalostiam, ktoré Francisci predvídal. Od novín očakával istú silu, ráznosť a pribojnosť v presadzovaní riešenia slovenskej otázky, konštatujúc, že noviny vychádzali „viacej preto, aby vychádzali, ale nie preto, aby dačo, čoby sa na ne ako na orgán národný politický svedčilo, vykonali“. Za ich hlavnú úlohu a povinnosť pokladal potrebu „viesť slovenský ľud k politickému a občianskemu životu“, atď..²⁷ Slovenské národné noviny vnímal ako málo pribojné, zrejme nepoznajúc Štúrove ťažkosti s ich vydávaním. Na druhej strane samotný Štúr nepoznal v plnom rozsahu jeho národné aktivity. Francisci sa nestal aktívnym prispievateľom Štúrových novín, v apríli až máji 1847 v nich uverejnil na pokračovanie jediný príspevok *Ohlas opozdení, ale na čase* a v Orle tatránskom niekoľko krátkych príspevkov, v ktorých obraňoval spisovnú slovenčinu a propagoval myšlienku boja proti alkoholizmu.²⁸

Levoča sa s Francisciho príchodom stávala novým centrom slovenských národných snáh študujúcej mládeže, keďže mal jasnú predstavu o rozvoji slovenského študentského hnutia a jeho národnopolitickom zameraní v štúrovskom duchu. Stal sa prednostom Ústavu slovanského, zreorganizoval spolkovú činnosť študentov podľa skúseností z Bratislavy a dôraz kládol na upevňovanie idey slovenskej národnej osobitosti, s ktorou úzko súviselo aj uzákonenie štúrovskej spisovnej slovenčiny v roku 1843. Pod jeho vedením diskusie, najmä o aktuálnych národnopolitických, etnických, spoločenských a filozofických otázkach, zapisovanie literárnych prác do rukopisných časopisov *Život*, *Holubica* a *Považie* a rozvíjanie národnokultúrnej činnosti, ktorá mala byť prípravou pre pôsobenie budúceho vzdelanca v národnom duchu predstavovali nówum v spolkovej činnosti.²⁹ Ako neskôr uviedol študent levočského lýcea a aktívny člen Ústavu slovanského Pavol Dobšinský, nikoho nenútil do spolkovej činnosti, ale u členov Ústavu dbal, aby čo najprísnejšie plnili a dodržiavali nielen školské, ale aj spolkové zákony a aby si pri spolkových plnili aj školské

-
- 26 ČEPAN, Oskar. Ján Francisci organizátor levočskej mládeže. In CHRÁSTEKOVÁ, Libuša, zodp. red.. *Literárne postavy Gemera 3. Janko Francisci Rimavský*. Martin : Osveta, 1977, s. 19.
- 27 LA SNK Martin, sign. 26 B 15. *Koncept listu Jána Francisciho Ludovítovi Štúrovi* (datovaný februárom – marcom 1847).
- 28 AMRUŠ, Jozef. Ján Francisci a Ludovít Štúr. In CHRÁSTEKOVÁ, Libuša, zodp. red.. *Literárne postavy Gemera 3. Janko Francisci-Rimavský*. Martin : Osveta, 1980, s. 56, 58.
- 29 SEDLÁK, Imrich. Účasť prešovského kolégia v slovenskom národnom hnutí. In SEDLÁK, Imrich, ed.. *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 100.

povinnosti. A to aj napriek tomu, že „študentom nie vždy chutilo cvičenie sa na školách v tom a plnenie toho, čo sami za mŕkvo a neživotné... uznávali“. Varoval ich pred „lenivosťou, telesnosťou, nesvárstvom, čoho verejné školy neboli by schopné bývaťi“.³⁰

V Levoči len krátku dobu zastával funkciu námestníka profesora Hlaváčka, a to od septembra do konca roka 1844. Levočský evanjelický konvent mu 5. januára 1845 na základe obvinení advokáta Francseka zakázal prednášať a viesť Ústav slovanský. O uvedených skutočnostiach informoval v liste zo 6. januára 1845 superintendenta Pavla Jozeffyho, v ktorom okrem iného uviedol, že bol „námestníctva pozbavený... a to aj napriek trojnásobnému Hlaváčkovmu zdôrazňovaniu, že bol do funkcie námestníka inšpektorom riadne potvrdený a že sa nedopustil ničoho zakázaného“. Zároveň v liste predstavil svoje plány zostať v Levoči celý školský rok a „ukázať tým zlomyselníkom, že súkromne, keď ho k tomu prinútili, urobí viacej zlého a pre Slovákov dobrého“.³¹

Na východnom Slovensku sa už v tom čase začali naplňovať zámery maďarizácie, prezentované zákonmi uhorského snemu z rokov 1838 – 1840 v prospech maďarčiny vo verejnom živote. Od začiatku 40. rokov zosilneli útoky maďarských vládncích kruhov aj proti slovenským jazykovým ústavom na stredných a vyšších evanjelických školách na území obývanom Slovákami, najmä proti levočskému Ústavu. Bezprostredným podnetom k uvedeným útokom bolo vystúpenie Karola Kramarčíka, profesora nižšieho evanjelického gymnázia v Rožňave, proti obsahovému zameraniu levočského študentského literárneho almanachu *Jitřenka* a profesorovi Michalovi Hlaváčkovi. Podnietil a ovplyvnil zosilnenie útokov proti levočskému Ústavu, konkrétne proti „panslavizmu“ levočských študentov, ktoré sa postupne rozšírili aj proti aktivitám slovenských študentov na ďalších školách. Slovenské študentské spoločnosti začali byť považované za protiuhorské a protimaďarské, za zdroj panslavizmu, boli obviňované z pestovania „rodného jazyka a literatúry“, z obrany slovenského národa a z rozvíjania národného vedomia. Vytykalo sa im neuznávanie maďarského jazyka ako verejného a diplomatického.³²

Francisci v Levoči rezignoval na verejné učiteľské pôsobenie a v národných aktivitách pokračoval súkromnými hodinami a neverejným vyučovaním. Študujúcu mládež začal aktivizovať na pôde súkromnej študentskej spoločnosti po tom, ako sa s ňou dohodol, že bude prednášať na súkromne založenom Ústave slovanskom. Pavlovi Jozeffymu v liste z februára 1845 uviedol, že „dostal od 50 (študentov pozn. L. F.) požiadanie o prednášanie, ktoré prijal a 11. februára začal prednášať gramatiku a históriu slovanskú“. Súčasťou činnosti spoločnosti bolo aj cvičenie sa v štylistike „na základe vypracovaných a posudzovaných prác jej členov“.³³ Keďže pomenovanie Ústav slovan-

30 DOBŠINSKÝ, Pavol. Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848. Súkromná činnosť. Beh činnosti. Obecné zasadnutie. In KOCÁK, Michal, zodp. red.. *Faksimile* 3. Martin : Matica slovenská, 1972, s. 59.

31 ELIÁŠ, Michal, zost. *Listy Jána Francisciho* 1. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 61-62.

32 RAPANT, Daniel. *Slovenský prestolný prosbopis*. I. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 43 an, 83-84; SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 235-236; SEDLÁK, Imrich. *V letokruhoch národa*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 155-159.

33 ELIÁŠ, Michal, zost. In *Listy Jána Francisciho* 1. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 68. List Jána Francisciho Pavlovi Jozeffymu z 24. februára 1845.

ský bolo v podstate nelegálne, pretože bol zakázaný, pokračoval v organizovaní študentských aktivít na pôde súkromnej spoločnosti – *Jednoty mládeže slovenskej*. Činnosť začala v danom školskom roku 15. februára a skončila 7. júna 1845 rozlúčkovým zasadnutím. Levočská Jednota z organizačného hľadiska sa stala náhradou za bratislavský Ústav slovanský a zabezpečovala jednotnú centralizovanú organizačnú bázu.³⁴

Členovia levočskej Jednoty sa schádzali na poschodí domu puškára Spingera na Dolnej ulici v prenajatej priestrannej miestnosti a neskôr v dome, v ktorom býval Francisci. Pod jeho vedením realizovali teoretické a praktické vzdelávacie hodiny a uskutočňovali kultúrne podujatia. V izbe Francisciho sa uskutočňovali nielen porady Jednoty a niektoré prednášky, ale aj divadelné predstavenia.³⁵

V roku 1845 sa aj pod vplyvom návštevy Sándora Petöfiho na jar 1845 v Prešove začali výraznejšie aktivizovať maďarské študentské spolky, najmä na stredných a vyšších školách v Prešove, Rožňave, Kežmarku a Levoči. Francisci sa preto pokúsil, popri organizovaní študentských aktivít v Levoči, o novú organizačnú štruktúru a obsahovú náplň slovenského študentského hnutia v duchu svojich centralizačno-organizačných snáh. Nešlo mu len o organizačné spojenie slovenského študentstva, ale o vytvorenie jednotnej národnej politickej bázy, ktorá mala posilniť spoluprácu študentov s národnými dejateľmi a stať sa oporou národnému hnutiu. O uvedených zámeroch informoval slovenské študentské spolky na stredných školách, ktoré sa postupne začali pretvárať na miestne Jednoty mládeže slovenskej. O niečo neskôr sa hlásili k ústrednej *Jednote mládeže slovenskej pri evanj. a. v. školách v Uhorskej – Bratstvu slovenskjemu*, so sídlom v Levoči, založenej Franciscim 6. augusta 1845 v Liptovskom Sv. Mikuláši, v čase konania druhého zhromaždenia Tatrína. Ústredná Jednota sa stala spojivom slovenskej mládeže na evanjelických školách v Levoči, Prešove, Kežmarku, Banskej Štiavnici, Bratislave a neskôr v Sarvaši, pričom sa nažila o nadviazanie kontaktov s katolíckou študujúcou mládežou a so slovenskými vzdelancami, a tiež o sprostredkovanie spolupráce slovenskej študujúcej mládeže s Tatrínom. Zákoný ústrednej Jednoty mládeže slovenskej – *Sústava jednoty mládeže slovenskej pri školách ev. a. v. v Uhrách*, prezentovali v kontexte slovenského národného programu vytvorenie celoslovenskej študentskej organizácie. Okrem zaužívaného samovzdelávania, zdôrazňovali naliehavú požiadavku zrealizovať s väčšou intenzitou národnopolitické aktivity mládeže, s cieľom pripraviť ju na prácu v slovenskom národnom hnutí. Na čele ústrednej Jednoty bol hlavný správca Ján Francisci. Pomocným orgánom mu bola Vyššia rada, ktorú tvorili správcovia miestnych Jednôt a menovaní členovia. Správca miestnej Jednoty mal k dispozícii Nižšiu radu ako pomocný orgán. Dôležitú úlohu v ústrednej Jednote mali Všeobecné zhromaždenia, ktoré sa konali štvrťročne a jedno výročné, počas prázdnin. V miestnych jednotách rozhodujúcim orgánom boli Obecné zhromaždenia, konajúce sa raz mesačne. Na Všeobecných zhromaždeniach sa prerokovávali správy miestnych Jednôt za účasti ich správcov a vyslaných delegátov a koordinovala sa činnosť miestnych Jednôt prostredníctvom

34 SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek 1*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 227-228.

35 SEDLÁK, Imrich. *V letokruhoch národa*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 226; *Ján Francisci. Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských Pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 50.

vzájomnej výmeny informácií a prijímania spoločných rozhodnutí v študentských aktivitách.³⁶

Ťažisko činnosti miestnych Jednôt bolo v usporadúvaní zasadnutí, na ktorých študenti prednášali svoje literárne práce, zdokonaľujúc sa aj v recitácii poézie. Najmä činnosť levočskej miestnej Jednoty bola v školskom roku 1844/45 pod Francisciho vedením všestranná a cieľavedomá, s jasným národnopolitickým programom. Teoretická činnosť bola zameraná na vyučovanie slovenského jazyka a ďalších slovanských a iných jazykov. V školskom roku 1845/46 bolo napríklad do teoretických prednášok a praktických cvičení Jednoty zavedené aj vyučovanie maďarčiny a nemčiny. Študenti si prehlbovali vedomosti zo spomínanej slovenskej literatúry, slovenských a slovanských dejín a dejín iných národov a oboznamovali sa nielen so psychológiou, ale aj estetikou, matematikou, hudbou atď.. Praktická samovzdelávacia činnosť prebiehala v kolách, kde študenti prednášali vlastné literárne práce, posudzovali ich a diskutovali o niektorých aktuálnych literárnych otázkach. Počas „rečnických cvičení“ diskutovali o obsahu a formách činnosti Jednoty, o aktuálnych otázkach slovenského národného života atď.. Popri vzdelávacích hodinách uskutočňovali aj ochotnícku divadelnú činnosť. Myšlienka hrať v Levoči divadlo vznikla začiatkom októbra 1845 na porade u Francisciho. Založili *Súkromné divadlo slovenských ochotníkov v Levoči* a ich divadelné predstavenia boli niekedy sprístupnené aj verejnosti. Navštevovala ich miestna inteligencia, samotný profesor Michal Hlaváček, levočskí mešťania a tiež slovenskí študenti z evanjelického lýcea v Kežmarku. Pod réžiou Štefana Mandelíka boli uvádzané prevažne hry od slovenských, ale aj nemeckých a maďarských autorov. Študentské divadelné predstavenia sa konali takmer každý týždeň. Ženské úlohy hrávali Ján Čajak a Ján Makovický a programy divadelných predstavení vysádzal a tlačil Francisci vo Werthmüllerovskej kníhtlačiarňi. Pod jeho vedením sa študenti venovali tiež zbieraniu ľudovej slovesnosti, významného zdroja spoznávania slovenskej národnej minulosti a formovania národného vedomia. Uskutočňovali telovýchovné a hudobné podujatia, napríklad nácvič hudby a spevu v založenom hudobnom zbore, telovýchovné cvičenia, napríklad v šermovaní, ktoré viedol Ľudovít Reuss.³⁷

Zvlášť významnú úlohu pripisoval Francisci činnosti levočských študentov na pôde študentského *Spolku miernosti*, založeného 19. februára 1845. Ako sám uviedol v životopise, „v samotnej Levoči boli na každej ulici pivovarské meštianske domy, v ktorých v istom poriadku pivo varievali a za dva týždne vo svojom dome vymeriavať mohli. Pivo bolo veľmi lacné, za šajnový groš holbový pohár... žiaci radi chodievali na pivo a tým svoje

36 Petöfi navštívil Maďarskú spoločnosť na evanjelickom kolégiu v Prešove v apríli 1845, na jej zasadnutí prednášal básne a na jeho počesť zorganizovali maďarskí študenti slávnostný pochod mestom. FRANKOVÁ, Libuša. *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999, s. 79.

37 BUTVIN, Jozef. Jednota mládeže slovenskej Bratstvo slovenskje. (K otázke slovenského študentského hnutia v r. 1845 1848.) In : *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského XV*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1964, s. 279-297; FRANKOVÁ, Libuša. *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999, s. 111-112; Ján Francisci. *Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských pohľadov..)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 50.

skromné groše márnili a učenie a svoje práce zanedbávali“. Na rozdiel od abstinentných združení, ktoré v tom čase zakladali národní dejatelia po celom Slovensku, sa usiloval dať študentskému protialkoholickému hnutiu charakter výlučnej asketickosti, v duchu absolutizácie princípu zvrchovaného ducha, t. j. zaviazal študentov k prísnejšiemu dodržiavaniu spolkových stanov počas štúdia a k zrieknutiu sa alkoholu na celý život. Spolok založili 28 študenti, ktorí sa „sviatočne zaviazali na celý ich čas žiaci od všetkých opojných a rozpaľujúcich nápojov sa zdržať načisto, okrem kde sa niektorý ako liek užiť musí“. Zdráhali sa však dodržiavať pravidlá po ukončení štúdia.³⁸

Levočský Spolok miernosti nadviazal písomné kontakty so slovenskými národovcami angažujúcimi sa v hnutí spolkov miernosti. Na turističné sviatky v roku 1845 navštívil napríklad Francisci spolu s Jánom Kučerom, Petrom Kellnerom a Ludovítom Gáberom rímskokatolíckeho farára v Bardejove Jána Andraščíka, autora protialkoholického spisu v šarištine pod názvom Šenk pálenčeni, ktorý levočská mládež, napriek tomu že bol skonfiškovaný, s nadšením rozširovala.³⁹ O bardejovskej návšteve informoval listom Sama Bohdana Hroboňa: „bol som na sviatky v Šariši, menovite v Bardejove a poznal som sa s Andraščíkom, plebánom, spisovateľom Palenčenieho šenku. Človek ten je veľmi vážny pre náš život“. A oveľa neskôr, v liste Jaroslavovi Vlčkovi z apríla 1889, si na Andraščíka spomínal ako na inteligentného muža „strednej postavy, štíhleho zrastu, príjemných spôsobov obcovania, živého v rozhovore atď., slovom veľmi sympatického zjavu a tiež osobnosti“.⁴⁰

V Levoči nadviazal Francisci písomné kontakty s Jánom Hollým, trnavskými seminaristami a s významnými predstaviteľmi mladej bernolákovskej generácie – propagátormi spolkov miernosti, s Júliusom Plošičom, Štefanom Závodníkom, Alojšom Šoltésom a Andrejom Radlinským. S Radlinským, ako s mimoriadne aktívnym organizátorom kultúrnych a národnozjednocovacích aktivít sa snažil zoznámiť aj osobne. Podarilo sa mu to počas všeobecného zasadania ústrednej Jednoty mládeže slovenskej 4. augusta 1846 v Banskej Štiavnici, kde Radlinský pôsobil ako rímskokatolícky kaplán.⁴¹

Študentské spolky miernosti, ktoré boli z iniciatívy Francisciho zakladané pri miestnych Jednotách, zohrávali významnú úlohu v činnosti študentského hnutia, najmä v kontexte

38 Ján Francisci. *Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 50-51.

39 DOBŠINSKÝ, Pavol. Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848. Obecné zasadnutie a Rada. Spolok Miernosti. In KOCÁK, Michal, zost.. *Faksimile 3*. Martin : Matica slovenská, 1972, s. 153; ELIÁŠ, Michal, zost.. *Listy Jána Francisciho 1*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 61-62. List Jána Francisciho Pavlovi Jozeffymu z 24. februára 1845.

40 LA SNK Martin, sign. 44 B 12. *List Jána Francisciho Samovi Bohdanovi Hroboňovi z 18. mája 1845*; ELIÁŠ, Michal, zost. *Listy Jána Francisciho 2*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 324-325, 445. List Jána Francisciho Jaroslavovi Vlčkovi z 19. apríla 1889.

41 Radlinský sa začal zaujímať o činnosť evanjelickej študujúcej mládeže v meste, ktorá ho tajne navštevovala a radila sa s ním o aktuálnych národných otázkach a o možnosti spolupráce obidvoch národných ideologických prúdov – bernolákovcov a štúrovcov. BUTVIN, Jozef. *Slovenské národno-zjednocovacie hnutie (1780 – 1848)*. (K otázke formovania novodobého slovenského národa.) Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 368-369; PASIAR, Štefan. Ján Francisci-Rimavský v slovenských dejinách. In *Obzor Gemera*, roč. 3, 1972, č. 2, s. 41.

protialkoholických aktivít národných dejateľov medzi širšími vrstvami slovenského ľudu. Pritom popri protialkoholických aktivitách, ktoré boli v národnom hnutí považované za jeden z dôležitých prostriedkov odstraňovania sociálneho a mravného úpadku slovenského ľudu, kládol v činnosti študentských spolkov miernosti dôraz aj na rozvíjanie mravnej výchovy budúcej národnej inteligencie.

Pred začatím školského roku 1846/47 sa vzdal predsedníctva miestnej levočskej Jednoty, v ktorej sa mu nepodarilo zabrániť poklesu študentských aktivít a odišiel na štúdium práva do Prešova. Rozhodnutie opätovne študovať okomentoval v liste Johane Lehockej v septembri 1846 slovami: „*či som privykol k študentstvu? To bude vari najväčšia moja chyba, že som sa naozaj stal žiakom. Boh vie, ja sa znám do všetkého hodiť a všetko mi tak pristane, ako by som sa v tom a k tomu narodil. Ja by znal aj najhorším lumpom byť aj najsvätejším moralistom, aj najotrockejším sluhom aj najliberálnejším panovníkom, čo so mňa svet má a Boh chce mať, to uvidíme*“.⁴² Do Prešova prišiel na jednoročné štúdium práva spolu so slovenskými študentmi Mikulášom Štefanom Ferienčíkom, Leopoldom Abaffym, Augustínom Ondrušom, Gustávom Gáberom, Samom Droppom, Michalom Michnom, Karolom Petrenkom. Kontakty Francisciho ako správcu ústrednej Jednoty mládeže slovenskej a Spolku miernosti mládeže slovenskej na ev. školách tatranských s prešovskou študujúcou mládežou na kolégiu boli už pred jeho príchodom do Prešova.⁴³

Právne disciplíny na evanjelickom kolégiu navštevoval spolu s ďalšími približne 90 študentmi u prešovského právnika a profesora Ondreja Čupku. Na základe jeho spomienok Čupka prednášal „*civilné právo bez kompendium, t. j. stručnej príručky, rukoväti alebo zošitov a ústne, voľne a hodne obšírne a ostatné právne disciplíny len nakrátko odhajduchoval v maďarskom jazyku a v šarištine, vyslovujúc všetko krátko. Prednášky realizoval bezplatne, t. j. bez didaktra, teda školného, ale zozbierané peniaze študentmi často prevyšovali školský poplatok za výučbu*“.⁴³ V jeho advokátskej kancelárii vykonával Francisci aj prax. Na jeseň a na jar navštevoval spolu s Ferienčíkom a Abaffym hodiny telocviku a v zimných mesiacoch chodil do kolegiálnej šermiarne, ktorej dozorcom bol profesor Andrej Vandrák. Hodiny šermu navštevoval tiež súkromne nielen s Ferienčíkom a Abaffym, ale aj s Tomášom Péchym, neskorším snemovým predsedom a dištriktuálnym inšpektorom Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. a s Jozefom Bánóm, neskorším snemovým poslancom, ale aj s ďalšími mladými šarišskými zemanmi. Jednoročné štúdium práva na kolégiu ukončil záverečnou verejnou

42 V liste Samovi Bohdanovi Hroboňovi z apríla 1846 uviedol, že dlhšie uvažoval o mieste štúdia – Pešti, Bratislave a Prešove. Pešť ho lákala svojou koncentráciou uhorskej politiky, aj celého uhorského života, Bratislava zase možnosťou byť pri novinách, Štúrovi a aj Ústave a podobne Prešov so študentskými aktivitami. Ale za Prešov aj skutočnosť, že by nebol pri Štúrovi a mohol sa tak „*sám v sebe ešte lepšie ustáliť a utvrdiť, a tiež by mohol v Prešove a v Šariši skúsiť kus života, a potom aj prostredníctvom častejšieho kázania v slovenskom kostole, čo by ako kandidatus sl. theologie robil, dôveru slovenských cirkevníkov k cirkvi oživil a aj seba ukázal svetu*“.⁴² LA SNK Martin, sign. 44 B 12. List Jána Francisciho Samovi Bohdanovi Hroboňovi z 2. apríla 1846 a sign. M 20 E 11. List Jána Francisciho Johane Miloslave Lehockej z 30. septembra 1846.

43 BOTTO, Július. *Ján Francisci. Nákras životopisný. Na 100-ročnú pamiatku narodenia Jána Francisciho*. Rimavská Sobota : Miestny odbor Matice slovenskej, 1922, s. 4.

skúškou, na ktorej musel nariadením rektora školy Fridricha Hažlinského „valedikovať“, t. j. predniesť rozlúčkovú reč so zosnulým.⁴⁴

V Prešove veril, že sa mu spolu s Ferienčíkom a Abaffym podarí zaktivizovať študentskú spolkovú činnosť, ktorá bola v dôsledku maďarského a promaďarského ovzdušia v meste a na škole málopočetná, sprevádzala ju plachosť a únikovosť v národných snahách, ba až stagnácia. Pavol Dobšínský uviedol, že „v Prešove maďaromanstvo a pritom dozorstvo na súkromné počínanie žiakov boli tu väčšie; nebolo by ani možné bývalo veci tak na hlas a zrejme pokonávať ako v Levoči. Medzi žiakmi... nebolo ani prebudených jednotlivcov, ktorí by sa boli chceli nakloniť k inému ako k tomu trocha čítania kníh a homiletickému cvičeniu... Medzi žiakmi tried právnických panoval zase často duch maďarský a časoduch svojvoľného ľahko študujúceho svetáctva, že tu a teraz ešte o potrebe slovenčiny i pri právnickve nikomu sa ani nesnívalo a že prijímú dakoho k prísnejším prácam vzdelávania seba bolo veľmi ťažko. Rimavského a súdruhov jeho vzali zase maďarskí a maďaromanskí spoluprávnici na oko a akoby na skúšku, či v nej tak panslavisticky budú si počínať ako v Levoči, či a nakoľko povolia panujúcemu prúdu maďarizmu a rozuzdenému žiackemu životu“.⁴⁵

Prvá schôdzka miestnej Jednoty mládeže slovenskej na kolégiu sa konala 28. októbra 1846, na ktorej Francisci poveril Mikuláša Štefana Ferienčíka vedením Jednoty. Nepodarilo sa mu však získať záujem väčšieho počtu prešovských študentov o spolkovú činnosť, napríklad plánované zasadnutie 13. decembra 1846 sa nezrealizovalo pre nezáujem členov. Začiatkom roka 1847, keď mu v existujúcich spoločenských a národnostných pomeroch v Prešove nevyšiel zámer rozvinúť študentské aktivity, Jednotou rozpustil a vyslovil „bolesť a žalosť nad ničomným hýbaním sa Jednoty tejto“.⁴⁶ Na kolégiu, ako už bolo uvedené, nadviazal kontakty so študentmi Maďarskej spoločnosti, čo mu vyčítal Ludovít Štúr v tom zmysle, že sa odťahuje od práce so slovenskými študentmi a že nedostatočne propaguje medzi nimi Slovenské národné noviny. Na uvedenú kritiku reagoval v liste Augustovi Horislavovi Škultétymu slovami, že ho „k práci v nej neprivedla ani podlosť a tým menej strach, že sa necíti byť vinným, keďže Slovač je tu naničhodná, pedagogiami a boh vie čím celkom zotročená“ a že sotva sa mu podarí ako hlavnému správcovi ústrednej Jednoty udržať činnosť prešovskej miestnej Jednoty. Svoje aktivity na pôde Maďarskej spoločnosti charakterizoval ako tolerantné a korektné z obidvoch strán. Uviedol, že bol „s Maďarmi v dobrej harmónii“ a na pôde ich študentskej spoločnosti vo svojich vystúpeniach zdôrazňoval, že uhorský štát nič neudrží, iba rovnoprávnosť občianska, národná a neposlednom rade náboženská a že aj napriek jeho názorom ako Slováka boli „maďarskí študenti k nemu dobrí“. Spočiatku síce verili, že ho získajú pre maďarskú vec, ale čoskoro zistili, ako uviedol zase v liste Samovi Bohdanovi Hroboňovi, že „pri všetkom priateľstve s mada-

44 Ako uviedol v životopise, „predniesol ju naspamäť v maďarčine, bez potknutia sa, s citom a výrečne tak, že profesora Csupku a inšpektora Ferenca Malatinského a iných prítomných pohla k slzám“. Ján Francisci. *Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 53-54.

45 DOBŠÍNSKÝ, Pavol. *Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848. Školský rok 1846/47. Činnosť a dej jednoty mládeže slovenskej III. Jednota v Prašove*. In KOCÁK, Michal, zost.. *Faksimile* 3. Martin : Matica slovenská, 1972, s. 158-159.

46 LA SNK Martin, sign. M 39 B 72. *Zápis zo všeobecného zasadnutia jednoty mládeže slovenskej v Prešove 10. januára 1847*.

rizmom slovenské nezaprel, a že ho časť maďarských študentov mala veľmi rada, druhí si ho vážili a tretí o ňom pochybovali, nemajúc k nemu dôveru“.⁴⁷ Francisciho spolupracovník na pôde prešovskej Jednoty Mikuláš Štefan Ferienčík, ktorý sa nedokázal vyrovnáť s národnou nečinnosťou slovenských študentov na kolégiu, sa stal dopisujúcim členom levočskej Jednoty. V kontexte uvedených skutočností Všeobecné zasadnutie ústrednej Jednoty mládeže slovenskej v Levoči 19. apríla 1847 už len skonštatovalo lútosť nad tým, že „*sami Prešovania nemohli medzi sebou činnosť vyvinúť a že v Prešove nebolo už možné ďalej udržať a rozvíjať činnosť miestnej Jednoty*“.⁴⁸

Ideové nezhody s Ludovítom Štúrom ovplyvnili v tom čase, popri vzrastajúcom maďarskom politickom reformnom hnutí a stupni rozvoja slovenského národného hnutia ďalšiu orientáciu a organizačnú štruktúru ústrednej Jednoty mládeže slovenskej. Od školského roku 1846/47 poklesli študentské národné aktivity vo všetkých miestnych Jednotách a Štúr hľadal príčiny stagnácie národnej angažovanosti študentského hnutia v samotnom Franciscim. Nezhody so Štúrom sa snažil Francisci vysvetliť už v spomínanom liste Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi z januára 1846, v ktorom okrem iného tiež uviedol, že „*Štúra má rád, ctí ho a chce s ním robiť, ale nech nikto od neho nežiada slepú poslušnosť, dokonca aj tam kde bol jeho názor lepší*“.⁴⁹ Zdôraznil, že ak sa Štúr „*o vážnosť bojí, tak ju mať nebude. Ak sa bojí, že poodpadávame od neho, tak skutočne odpadneme, lebo sa on skamenie na jeho punkte, odtrhne sa tým väčšmi od hnanja sa ducha nášho, a my sa ponesieme s pokrokom národným vedení jeho slobodným vekom*“.⁴⁹ V obsiahlom liste Štúrovi z jari 1847, ktorý bol reakciou na jeho list plný nedôvery, výčítiek a konštatovaní, že sa utiahol a ostal nečinný v národných aktivitách, ktorý dostal okolo 10. decembra 1846, reagoval slovami: „*Vy ste nemali toľko dôvery ku mne, že ja čo robím, bez príčiny nerobím, že čo robím, pre dobro veci našej robím a naskrze ne pre pohodlie... za viac rokov som roztváral dušu moju pred Vami a verejne i súkromne, boli ste svedkom môjho vyvíňovania od prvého precitnutia môjho... a predsa ste stratili dôveru*“.⁴⁹ Neskôr si na Štúra spomínal ako na abstraktného idealistu, sangvinického optimistu, ale aj pesimistického melancholika, pričom posledné dve vlastnosti sa podľa neho objavovali „*zakaždým, keď mu na národnom poli prajný alebo neprajný chýr, či ako skutočný fakt, a či len ako nezaručený chýr, prišiel do uší*“.⁵⁰

Stagnácia činnosti miestnej Jednoty v Prešove v čase Francisciho štúdia mohla byť aj odrazom situácie, do ktorej sa dostal po odhalení jeho kontaktov s poľskými emigrantmi v meste. Najmä s Jánom Viliamom Burchardom, ktorý vlastnil továreň na ocot a šampanské, krčmu v dome nad vodným mlynom neďaleko „čarvenej karč-

47 LA SNK Martin, sign. M 104 B 21. *List Jána Francisciho Augustovi Horislavovi Škultétymu z 10. novembra 1846*; sign. 44 B 12. *List Jána Francisciho Samovi Bohdanovi Hroboňovi z 23. októbra 1846*.

48 DOBŠINSKÝ, Pavol. Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848. Vyššia rada Jednoty. Všeobecné zasadnutie. In KOCÁK, Michal, zost.. *Faksimile 3*. Martin : Matica slovenská, 1972, s. 176-177.

49 LA SNK Martin, sign. 23 B 26. *List Jána Francisciho Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi z 15. januára 1846*.

50 LA SNK Martin, sign. 26 B 15. Koncept listu Jána Francisciho Ludovítovi Štúrovi datovaný Jozefom Ambrušom na február – marec 1847. Uverejnený AMBRUŠ, Jozef, zost. *Listy Ludovíta Štúra III. Dodatky*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1960, s. 85-105.

my“ a niekde v Šariši aj hutu na výrobu skla. Zoznámil sa aj s Wagnerom, bývalým ulánskym kapitánom v poľskom povstaní v roku 1831, ktorý v Prešove pôsobil ako učiteľ šermovania. V Šariši v tom čase bývalo viacej poľských emigrantov, ktorí podľa Francischo spomienok árendovali hospodárstva šarišských zemanov. Lahkoverne a dôverčivo sa niekedy máji až v júni 1847 zoznámil prostredníctvom Marcela Turánskeho, študenta na kolégiu, ktorého matka bola poľského alebo maloruského pôvodu a otec liptovský zeman, s domnelým poľským emigrantom Zielonkom. V skutočnosti bol to agent viedenskej vlády Karol A. Rieth, ktorý vo východoslovenskom regióne sledoval ohlasy na haličské povstanie. Na základe poverenia centra poľskej emigrácie v Paríži bol pritom jedným z organizátorov pomoci tzv. haličskému povstaniu a do jeho prípravy zainteresoval aj časť mladých radikálov na východnom Slovensku. Uchvátený rozhovormi so Zielonkom a na jeho podnet napísal Francisco ohlas k slovenskému ľudu v duchu Lamennaiseových *Les paroles un croyant*, ktorý mal vyjsť v Paríži. Išlo o jeho menej známu rukopisnú prácu *Zrkadlo pre ľud slovenský*, v ktorej povzbudzoval Slovákov k povstaniu, k zvrhnutiu a zničeniu utlačovateľov slovami, že „*ak chcú byť slobodní musia posekať utlačateľov*“. Vo Vlastnom životopise uviedol, že „*keby národ ten (slovenský – pozn. L. F.) mal smelosť chytiť sa kosa a sekery, lahko by sa bol oslobodil*“. Tiež uviedol, že napísal akýsi spis, na obsah ktorého sa už nevie rozpoznať, ale na to áno, že bol demagogického a poburujúceho obsahu, a že ho dal k dispozícii predstaviteľovi poľskej revolučnej emigrácie Zielionkovi nevediac, že bol agentom viedenskej vlády. A že až o niečo neskôr prišiel k presvedčeniu, že išlo o úradníka haličskej, alebo práve viedenskej polície, ktorý mal „*špehovať držanie sa poľských emigrantov v Prešove a v Šariši*“⁵¹. Životopis približuje Francischiho radikalizmu v romanticko-mesianistickom duchu

V sledovanom období a pod vplyvom názorov spomínaného Marcela Turánskeho kritizoval Francisco aj Štúrovu novinársku činnosť a konkrétne Slovenské národné noviny, v tom zmysle, že mohli častejšie uverejňovať prebraté články z Pesti Hir-lapu a všímať si vzťah Slovákov k Maďarom. Odsudzoval Štúrove kompromisy so zemianstvom a odrodilým meštianstvom a za prioritu v národnom hnutí považoval orientáciu na drobné meštianstvo a najmä ľudové vrstvy a riešenie roľníckej otázky. Pripúšťal aj násilnú metódu odstránenia feudálnych vzťahov, čo možno dokumentovať jeho názormi v liste Samovi Bohdanovi Hroboňovi z januára 1847, v ktorom okrem iného uviedol, že „*už oddávna mu na srdci leží ako ťažký kameň osud slovenského národa, ktorý je ťažko utláčaný zo strany uhorskej vlády a aristokracie a jej nacionálnej ideológie. Upozornil, že Slováci „mohli proti maďarskému národnému útlaku využiť len mladú... neustálenú, nesústredenú silu, ktorá bohužiaľ okrem novín... ešte žiadneho prostriedku svojho zjavenia a pôsobenia nemá*“. S uvedenou skutočnosťou sa nedokázal vyrovnáť, podobne ako so spomínanou obsahovou náplňou Štúrových novín a s ich redakciou, v zmysle dodržiavania „liberálneho a demokratického princípu, t. j. rovnomerné rozdeľovanie práce“. Ak mali byť noviny politické a „slovensko-národné“ mali byť demokratické aj vo vzťahu k postaveniu Slovákov v Uhorsku a k slovanskému princípu. Maďarskú žurnalistiku vnímal napriek jej liberalizmu ako „aristokratickú žurnalistiku“, ktorá slúžila záujmom maďarizácie. Pri hodnote-

51 Ján Francisco. *Vlastný životopis. (Odtisk zo Slovenských pohľadov)*. Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 53-54.

ní vývoja slovenského národného hnutia z politického hľadiska upozorňoval, že ak chcú Slováci žiť a zabezpečiť si rovnoprávne postavenie v Uhorsku musia sa národní dejatelia orientovať na ľudové vrstvy.⁵² V ideovom spore Francisci a Štúr sa tak už od začiatku 40. rokov, slovami Vladimíra Mináča, začínal „spor medzi mladými a starými... medzi tými, ktorí idealizovali a medzi tými, ktorí sa viac pridržiavali reality sveta. Ako všetky spory... aj tento spor ostal pritlmený, potreba jednoty bola priveľmi zjavná“.⁵³

Slovenská historiografia Francisciho prešovskú epizódu viac menej ozrejmila, konštatujúc evidentnosť stykov štúrovcov s poľskými revolucionármi, ktoré neboli náhodné a sporadické. Samotný Francisci prišiel do kontaktu s poľskými emigrantmi ešte počas bratislavských štúdií, kedy sa mu dostali do rúk aj revolučne ladené práce poľských autorov, napríklad od Adama Mickiewicza *Ksiegi naroda polskiego*, ktoré v čase konania uhorského snemu v roku 1840 priniesli na Slovensko poľskí grenadier. Na sklonku života, v súvislosti s poľskými revolučnými spismi, však už uviedol, že „emigranti, tie knižtičky mladú fantáziu a mladistvú neskúsenosť (slovenských študentov – pozn. L. F.) ľahko mohli pomýliť“. Ale ak by sa to pri niektorom i bolo stalo, Štúrove prednášky vpravili ho do pravej koľaje“.⁵⁴

Levočské a prešovské obdobie bolo v živote Francisciho⁵⁵, v jeho organizačnej a ideovo-politickej činnosti ako pedagóga a organizátora študentského hnutia, veľmi aktívne. Jednota mládeže slovenskej sa stala dôležitým propagátorom štúrovského spisovného jazyka medzi slovenskou študujúcou mládežou. V duchu romantického mesianizmu, sprevádzaného perspektívami revolučného vystúpenia s likvidáciou feudalizmu, sa snažil z východného Slovenska vytvoriť druhé významné centrum štúrovcov. V čase prešovských štúdií bol vedúcou osobnosťou radikálneho prúdu slovenského národného hnutia, ktorý v predvečer revolúcie zodpovedal celkovej spoločenskej situácii a bol vhodnou ideologickou základňou pre riešenie slovenských národnopolitických otázok. Vystupoval v opozícii voči umiernenému štúrovskému prúdu, aj keď napokon v revolučných udalostiach rokov 1848 1848 sa ocitol na strane slovenských dobrovoľníckych výprav. Vo Francisciho národnom vedomí od študentských čias a najmä pod vplyvom Jána Kollára však nikdy nebola prítomná nenávisť k iným jazykom a národom, ani k maďarskému ľudu a maďarčine. Patril k najtolerantnejším predstaviteľom slovenského národného hnutia.

52 LA SNK Martin, sign. 44 B 12. *List Jána Francisciho Samovi Bohdanovi Hroboňovi* z 3. januára 1847.

53 MINÁČ, Vladimír. *Dúchanie do pahrieb*. Bratislava : Tatran, 1972, s. 61.

54 Francisci, aj keď sa obával zatknutia za kontakty s poľskými emigrantmi, poslal 11. marca 1847 levočským študentom list plný povzbudení a viery v lepšiu budúcnosť: „približujú sa slávnosti veľkonočné a Vy... rozlietnete sa zlatí moji, po velebnom Slovensku našom ako mladí sokolovia... nuž leťte k ľudu tomu, z ktorého ste všetci vyrástli ako mládniky (letorasty) budúcnosti, jar, akej svet ešte nevidal, slubujúci. Potešte ten ľud vyvolený v utrápení jeho vierou nekonečnou v blízku budúcnosť spravodlivosti a lásky Božej“. *Ján Francisci. Vlastný životopis*. (Odtisk zo *Slovenských pohľadov*). Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1909, s. 39, 55.

55 Na všeobecnom zhromaždení ústrednej Jednoty mládeže slovenskej 2. augusta 1847 v Liptovskom Sv. Mikuláši sa Francisci vzdal funkcie hlavného správcu – predsedu ústrednej Jednoty, ktorú prevzal Peter Kellner-Hostinský. FRANKOVÁ, Libuša. *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999, s. 121-122.

MACHIAVELLI – RADCA VLADÁROV

Ján LAJČÁK

Abstract: *Machiavelli – advisor of the rulers.* Machiavelli, one of the most important personalities of the Italian Renaissance thinking, constantly stimulates the interest of experts of various orientations. In this paper, the author focuses primarily on the life of the Renaissance thinker. Gradually he shows his youth and education, which had a significant impact on his future career. Next part is dedicated to active political activity of Machiavelli in the years 1498-1512, during which he had the opportunity to familiarize himself with the real political life, and his subsequent creative, writer's work.

Key words: Machiavelli, Renaissance, Renaissance Philosophy

Zusammenfassung: *Machiavelli – Berater der Herrscher.* Machiavelli, eine der bedeutendsten Persönlichkeiten des italienischen Renaissancedenkens, erregt immer wieder das Interesse der Fachleute aus verschiedenen Bereichen. Der Autor konzentriert sich in seinem Beitrag primär auf das Leben dieses Renaissancedenkens. Er schildert schrittweise Machiavellis Jugendzeit und auch seine Ausbildung, die einen bedeutenden Einfluss auf seine zukünftige Karriere hatte. Der Autor widmet sich der aktiven politischen Tätigkeit von Machiavelli in den Jahren 1498-1512. Während dieser Tätigkeit hatte Machiavelli die Möglichkeit, sich mit dem realen politischen Leben bekannt zu machen. Der Autor widmet sich außerdem der nachfolgenden schöpferischen schriftstellerischen Tätigkeit von Machiavelli.

Schlüsselwörter: Machiavelli. Renaissance. Renaissance-Philosophie.

V dejinách všeobecne a rovnako tak i v dejinách filozofického myslenia nachádzame neraz pozoruhodné osobnosti. Ich život a odkaz zanechaný nasledujúcim generáciám v nás vzbudzuje obdiv, ale neraz i zmiešané, rozporuplné pocity. Jedným z mužov, ktorých dielo budí už dlhé obdobie neustále v rôznych odborných kruhoch nevšedný záujem a na druhej strane mnohokrát i kontroverzné pocity, je taliansky renesančný mysliteľ Niccolo Machiavelli.

Ak chceme pochopiť myšlienky nejakého človeka, mali by sme poznať jeho životný príbeh. Ten nám zaiste najlepšie načrtne dôvody, prečo rozmyšľal a konal tak, či onak. Život Niccola Machiavelliho, ktorý bol rovnako zaujímavý ako diapazón jeho myšlienok zanechaný v jeho jedinečných dielach, by sme mohli rozdeliť do troch základných etáp. Prvú časť môžeme datovať rokmi 1469 až 1498, teda od jeho narodenia po začatie politickej kariéry v jeho rodnej a milovanej Florencii. Druhá fáza predstavuje obdobie rokov 1498 – 1512, keď pôsobil v štátnických funkciách a aktívne sa zúčastňoval na chode Florentskej republiky. No a tretiu, záverečnú etapu života florentského mysliteľa, môžeme vymedziť rokmi 1512, keď sa skončila jeho politická kariéra, až po rok 1527, keď jedna z najvýznamnejších osobností talianskej histórie zomrela.

O nami vymedzenej prvej fáze Machiavelliho života máme pomerne málo informácií. Vieme, že sa narodil 3. mája 1469 v srdci Toskánska, vo Florencii.¹ Bol synom právnika Bernarda Machiavelliho a jeho manželky Bartolomey, dcéry Stefana Nelliho. Do rodiny žijúcej v skromných pomeroch sa narodil ako tretie dieťa. Bol prvým synom Bernarda a Bartolomey, ktorí mali skôr dve dcéry: Primavera a Margheritu. Neskôr, v roku 1474, sa rodina rozrástla naposledy, keď sa opäť narodil syn, ktorý dostal meno Totto. Machiavelliho rodina patrila medzi staré florentské rodiny. Nepatrila však medzi najbohatšie, pretože nepodnikala ani v obchode, ani v peňažníctve, ktorých chod v tomto období určovali práve bohaté mestá na Apeninskom polostrove, ale opierala sa o vlastný pozemkový majetok.

Najmä zásluhou otca dostal Niccolo vzdelanie v tzv. humanitných odboroch (studia humanitatis), typické pre príslušníkov jeho spoločenskej vrstvy. Bernardo bol intelektuálom, nadšencom humanizmu s obrovskou láskou ku knihám, vďaka čomu v jeho knižnici mladý Niccolo čítal a študoval rôzne diela takých významných autorov, akými boli Cicero, Titus Livius, Priscianus a podobne. Bernardo taktiež poznal niektorých významných humanistov pôsobiacich v meste a kládol veľký dôraz na to, aby sa jeho synovi dostalo kvalitného vzdelania. Humanisti „očakávali od študentov, že začnú zvládnutím latinčiny, ďalej sa budú školiť v rečníckom umení a napodobňovaní najlepších klasických štylistov a dokončia svoje štúdiá dôkladným skúmaním starovekých dejín a morálnej filozofie“.² Tak postupoval i mladý Niccolo, ktorý od siedmich rokov začal štúdium latinčiny. Neustále sa v nej zdokonaľoval, až sa „stáva jeho druhou prirodzenosťou“.³ Postupne začal písať i svoje prvé práce a kratšie básne, naplnené jemu typickou jemnou iróniou. Literárny talent zdedil pravdepodobne po svojej matke, ktorá sa venovala písaniu básní s náboženskou tematikou. „Nemôže byť teda žiadna pochybnosť o tom, že láska oboch rodičov k literatúre mala veľmi skorý a intenzívny vplyv na myšlienky mladého Machiavelliho.“⁴ Bohužiaľ, z týchto jeho ranných prác sa do dnešných čias nezachovali takmer žiadne.

Mladý Niccolo sa od rannej mladosti zaujímal o politické otázky. Vynikal v čítaní pováh ľudí, ktorí pôsobili vo verejnom živote spoločnosti. Už len z letného pohľadu na jeho práce vidíme, že – zväčša veľmi kriticky – sa staval k aktérom vtedajšieho politického života na Apeninskom polostrove. Mimoriadne kritickým tónom sa neraz vyjadroval napríklad o Girolamovi Savonarolovi. Tento dominikánsky mních, náboženský a politický reformátor zaviedol v roku 1494 v kolíske renesancie po vpáde Karola VIII. na Apeninský polostrov a následnom vyhnaní rodiny Medicejovcov teokratický režim. Mesto sa štyri roky zmiatlo v Savonarolových reformách, ľudia boli neustále nútení počúvať jeho kázne, prorocké vízie a apokalyptické predpovede. Racionálne založený Machiavelli nebol vôbec Savonarolovým obdivovateľom.

-
- 1 Obzvlášť zaujímavým sa ukazuje fakt, že rodný dom Niccola Machiavelliho pretrval až do druhej svetovej vojny, kedy ho, ako uvádza Michael White (*Machiavelli. Nepochopený muž*. Praha : BB/art., 2006, s. 22, zničila spojenecká bomba.
 - 2 SKINNER, Quentin. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 11.
 - 3 PREZZOLINI, Giuseppe. *Život Niccola Machiavelliho učiteľa vladařů*. Praha : Nakladatelství FAUN, 1999, s. 17.
 - 4 BLUSTAIN, Jonah. In defense of Machiavelli. In *The Journal of the Core Curriculum*. Volume XVII, 2008, s. 28.

Práve naopak, z jeho prvých listov a rovnako tak i z jeho neskorších najvýznamnejších diel⁵ cítiť, že hoci považoval Savonarolu za výborného rečníka, k jeho názorom a predpovediam bol v značnej miere nedôverčivý. Aj keď mal Savonarola sprvoti šťastie na oddanosť ľudu, „akonáhle mu ľudia prestali veriť, pretože nemal prostriedky ako udržať vo viere kolísajúcich, jeho poriadok stroskotal“.⁶ Postupne sa proti nemu obracalo čoraz viac florentských občanov a vážneho nepriateľa si získal i mimo mesta. Ním nebol nikto iný ako pápež Alexander VI. Ten Savonarolu v roku 1497 uvrhol do kliatby a exkomunikoval z cirkvi. Po jeho poprave nasledovalo v živote Florencie obdobie, keď bola nastolená republika. Tá jestvovala medzi rokmi 1498 – 1512. A tu sa dostávame k druhej etape Machiavelliho života, etape, ktorá bola z Machiavelliho pohľadu najúspešnejšou. Počas týchto rokov sa aktívne zúčastňoval na politickom živote svojho milovaného rodného mesta. Ešte pomerne mladý, ako 29-ročný bol zvolený za sekretára Druhého kancelárstva Florentskej republiky, úradu, „ktorý by sme dnes nazvali ministerstvom zahraničných vecí a vojny. Teda akýmsi „lietajúcim“ vyslancom republiky a zároveň inšpektorom florentských ozbrojených síl“.⁷ Práve konštatované by mohlo vyvolávať zdanie, že pozícia, v ktorej vstúpil do politického života, bola významnou v chode republiky. Avšak „v skutočnosti sa stal iba obyčajným úradníkom“,⁸ s platom dokonca menším, než dostávali iní sekretári. Preto si ho nemôžeme v žiadnom prípade predstavovať ako významného politického predstaviteľa mesta, ale skôr ako pracovitého úradníka, ochotného neustále sa svojou troškou podieľať na správe vecí verejných. To však bola práca, ktorú miloval. Práca, bez ktorej si už viac nechcel predstaviť svoj život a pre ktorú neskôr veľmi trpel. Na druhej strane musíme spomenúť i skutočnosť, že i keď tento post možno nebol najvýznamnejším v správe republiky, ani najlepšie plateným, „funkcia tajomníka Druhého kancelárstva bola vyhradená vysoko uznávaným a skúseným právnikom, ktorí už predtým dlhé roky pôsobili v politickej aréne“.⁹

Tu vyvstáva otázka, ako je možné, že Machiavelli dokázal získať takéto miesto, keď prv sa aktívne nepodieľal na verejnom živote svojho rodného mesta. Podľa Michaela Whitea pre historikov táto otázka „zostáva doposiaľ nevyriešeným tajomstvom“.¹⁰ Ako možné odpovede sa nám ukazujú viaceré možnosti, respektíve súhra viacerých možností. Za prvé, je nutné zdôrazniť význam už spomenutého, nadobudnutého vzdelania. V období prevládajúceho humanizmu na Apeninskom polostrove bolo nutnosťou každého človeka, podieľajúceho sa na politických záležitostiach krajiny, mať zbehosť v tzv. humanitných odboroch. „Keď renesanční humanisti nazývali svoje štúdiá humanitnými vedami alebo štúdiá humanitatis, tak vyjadrovali presvedčenie, že tieto štúdiá prispievajú k výchove ideálnej ľudskej bytosti, a teda sú pre človeka ako človeka nevyhnutné. Naznačili tak základný záujem o človeka a jeho vznešenosť, a toto úsilie sa explicitne

5 Pozri napr. MACHIAVELLI, Niccolo. Vladár. 6. kapitola. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001, s. 29-31.

6 MACHIAVELLI, Niccolo. Vladár. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001, s. 31.

7 HAJNÝ, Josef. Predslov. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001, s. 9.

8 PREZZOLINI, Giuseppe. *Život Niccola Machiavelliho učitele vladařů*. Praha : Nakladatelství FAUN, 1999, s. 44.

9 WHITE, Michael. *Machiavelli. Nepochopený muž*. Praha : BB/art., 2006, s. 56.

10 WHITE, Michael. *Machiavelli. Nepochopený muž*. Praha : BB/art., 2006, s. 56.

prejavilo v mnohých humanistických dielach.“¹¹ Humanisti Machiavelliho obdobia držali v rukách významné posty nielen v politickom živote, ale hrali kľúčovú úlohu i vo vzdelávacom procese na univerzitách a ďalších významných inštitúciách verejného života. „*Toto humanistické zázemie je zrejme kľúčom k tomu, prečo Machiavelli v lete roku 1498 náhle obdržal svoje úradné postavenie.*“¹² Druhým závažným faktorom bola blízka naviazanosť Bernarda Machiavelliho i samotného Niccola na popredných humanistov a politickú elitu v meste. Bez týchto kontaktov je len veľmi ťažko predstaviteľné, aby sa tak mladý občan, navyiac bez hlbších politických skúseností a vyššieho právnického vzdelania dostal k tomuto postu. Tretím, rovnako dôležitým, faktorom bola Machiavelliho povaha. Kontakty, akokoľvek významné, by asi len ťažko stačili na to presvedčiť potrebných ľudí, že práve on je tým pravým z piatich kandidátov,¹³ keby jeho osobnostné črty a verejné vystupovanie nezodpovedali využiteľnosti na tejto pozícii. Machiavelli mal takéto vlastnosti. Z jeho budúcich diplomatických pôsobení i neskorších diel je zrejme, že vynikal výrečnosťou, bystrým umom, vedel čítať v ľudských charakteroch i znamenito popisovať uskutočňujúce sa politické udalosti, a čo je dôležité, nebál sa práce s ľuďmi, vyjednávania a komunikácie. Za posledný, štvrtý, rovnako dôležitý faktor považujeme jeho „politickú nevinnosť“. Doposiaľ sa nepodieľal na politickom živote v meste, a tak mal čistý štít. Nestál za žiadnym škandálom, žiadnou spreneverou ani krviprelieváním, teda nebolo mu možné v tomto smere nič vážnejšie vyčítať. Práve na základe súhry týchto skutočností získal podľa nášho názoru Niccolo Machiavelli v lete roku 1498 pozíciu sekretára Druhého kancelárstva a začal svoju politickú kariéru.

S úradnou pozíciou, ktorú zastával v rokoch 1498 – 1512 bolo spojené diplomatické pôsobenie a časté cestovanie po okolitých mestách a krajinách. Pri tomto dlhoročnom výkone funkcie „*mal príležitosť stretnúť sa s najdôležitejšími vedúcimi osobnosťami svojej doby*“,¹⁴ mal možnosť pozorovať a analyzovať ich konanie a charakterové črty, čo neskôr využil pri písaní politických diel. Rovnako tak mal i možnosť zúčastňovať sa na rokovaníach či vojenských výpravách a dôsledne sa oboznámiť s vtedajšou politikou nielen v štátoch na Apeninskom polostrove, ale i mimo neho.

Machiavelli ihneď po uvedení do funkcie začal plniť diplomatické povinnosti, „*jeho patriotizmus a jeho jasná inteligencia boli vždy k dispozícii v najlepšom záujme jeho domova, Florencie*“.¹⁵ Cieľom prvej úlohy, ktorá mu bola pridelená, bolo vyriešenie konfliktu s vojenským veliteľom v Piombine, mestečku neďaleko Florencie. Po tejto misii, ktorú doviedol mladý sekretár k zdarnému výsledku, si začal budovať v rodnom meste meno a ešte v tom istom roku bol vyslaný na dvor Kataríny Sforzovej. Tam bolo jeho fundamentálnym cieľom obnoviť zmluvy medzi Signoriou a Katarínou

11 KRISTELLER, Paul Oskar. Filozofia človeka v renesančnej filozofii. In *Kritika & kontext*. No. 32, s. 10.

12 SKINNER, Quentin. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 13.

13 Pozri: PREZZOLINI, Giuseppe. *Život Niccola Machiavelliho učiteľa vladařů*. Praha : Nakladatelství FAUN, 1999, s. 44.

14 VIROLI, Maurizio. 2005. Introduction. In MACHIAVELLI, N. *The Prince*. Oxford : Oxford University Press, s. 11.

15 BLUSTAIN, Jonah. In defense of Machiavelli. In *The Journal of the Core Curriculum*. Volume XVII, 2008, s. 28.

niným synom Ottavianom, čo sa mu však nepodarilo. Dôvodom nebola neschopnosť florentského sekretára, ale neústupnosť oboch strán, ktorých ciele sa ukázali v tejto dobe nesúmerateľné. Kým Signoria zamýšľala dosiahnuť zníženie výdavkov spojených s Ottavianovým platom, kondotierom plateným Florentskou republikou, tak Katarína a jej syn žiadali, aby sa florentská strana zaviazala chrániť ich panstvá Forli a Imolu v prípade vojenského napadnutia tretej strany. To sa však ukázalo ako nerealizovateľné a Machiavelli sa musel vrátiť do Florencie bez úspechu. „*Hoci táto diplomatická misia stroskotala, Machiavellimu to napodiv nijako neuškodilo*“,¹⁶ a tak bol za krátky čas vyslaný na svoju ďalšiu zahraničnú cestu. Dostal za úlohu riešiť konflikt s Pisou. Tá sa po roku 1494, keď moc vo Florencii chytil do svojich rúk už spomínaný dominikánsky mních Girolamo Savonarola, osamostatnila. Florencia sa s touto významnou stratou nechcela v žiadnom prípade zmieriť a podnikala aktivity k znovuzískaniu strateného územia. V druhej polovici roku 1499 vyslala svojho sekretára na bojisko s cieľom zlomiť odpor protivníka. Mestská kasa Florencie bola neustále ochudobňovaná o financie súvisiace s týmto nič neprinášajúcim ťažením, a tak sa Signoria v spolupráci s francúzskym vojskom rozhodla napadnúť protivníka priamym útokom. Tejto možnosti bol naklonený i Machiavelli. Samotný útok sa javil sprvoti ako dobré riešenie. Avšak po nepochopiteľnom ťahu veliteľa spojených florentských a francúzskych žoldnierskych vojsk Paola Vitteliho, ktorý v rozhodujúcich chvíľach ustúpil, hoci vojsko už bojovalo pod bránami nepriateľa, dopadlo vojenské ťaženie fiaskom. Vittelli bol odsúdený a popravený a Florentská republika bola nútená zaplatiť obrovskú finančnú čiastku francúzskym spojencom. Nanajvýš nepríjemná situácia sa ešte väčšmi vyhrotila po tom, čo Signoria zadržala nespoľahlivým žoldnierom žold. Tí sa vzbúrili voči Florentčanom a opustili ťaženie, čo samozrejme znamenalo nutný neúspech celého florentského snaženia. Machiavelli, muž, ktorý si vedel z každej situácie a každej svojej pracovnej cesty vziať ponaučenie, videl dôvod fatálneho neúspechu v tom, že Florencia nedisponovala vlastným vojskom, neustále sa spoliehala na žoldnierov, ktorých pomoc bola nielen nespoľahlivá, ale i veľmi nákladná. Po tomto fiasku si florentský sekretár vytvoril k tomuto druhu vojska značnú averziu, dokumentovanú na mnohých miestach svojich prác¹⁷ a snažil sa presvedčiť vrchných predstaviteľov mesta o nutnosti vybudovať občiansku armádu.

Po návrate domov nepobudol Niccolo dlho v kruhu svojich blízkych a nestihol ani oplakať smrť svojho otca Bernarda, ktorý skončil v čase, keď sa ťaženie proti Pise chýľilo k svojmu koncu. Signoria ho takmer okamžite po návrate v júli roku 1500 vyslala na pomerne významnú zahraničnú cestu na dvor francúzskeho kráľa Ľudovíta XII., kde zostal spoločne spolu s Francescom della Casa takmer pol roka. Jeho ťažiskovou úlohou bolo uistiť francúzsku stranu, že nezdar spojený s ťažením proti Pise nebol len chybou Florencie. Rovnako tak bolo jeho snahou zlepšiť vzťahy s francúzskym kráľom, zmeniť podmienky, za ktorých splácala Florentská republika svoj dlh a získať ochranu Francúzska pri prípadnom útoku Cezara Borgiu, vojvodu z Va-

16 WHITE, Michael. *Machiavelli. Nepochopený muž*, Praha : BB/art., 2006, s. 63.

17 Pozri napr. MACHIAVELLI, Niccolo. Vladár. 12. kapitola. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001, s. 45-48.

lentína. Veľmi rýchlo po svojom príchode však obaja vyslanci pochopili, aký majú v skutočnosti Francúzi na ich vlasť názor, a teda, že považujú Florentskú republiku za pomerne bezvýznamný štátik. I napriek tomuto zisteniu sa snažili dosiahnuť obaja vyslanci svoje ciele. Ich snaženie však stroskotávalo na nečinnosti a nerozhodnosti florentskej Signorie, ktorá nebola schopná zaslať do Francúzska ďalšie posolstvo a opätovne jednať o podmienkach spojenectva. V tejto nepríjemnej situácii ho zasiahla ďalšia smutná správa, keď sa dozvedel o smrti svojej staršej sestry Primavera, ktorá skonala po krátkej chorobe. Navyše si uvedomoval, že miesto, ktoré zastával, môže byť po jeho dlhej neprítomnosti ohrozené, a preto chcel v najkratšom možnom čase vyriešiť záväzky viažuce sa k francúzskemu dvoru a vrátiť sa do vlasti. Nakoniec sa dočkal a koncom roku 1500 získal kópiu listu, v ktorom Ludovít XII. vystríha vojvodu z Valentína pred útokom na územie spravované Florentskou republikou. V januári roku 1501 sa vrátil do Florencie. Aj z tejto misie si zobral mnoho cenných poznatkov, ktoré neskôr vo svojich dielach znamenite spracoval a analyzoval. Medzi najvýznamnejšie skúsenosti, získané počas pôsobenia na dvore francúzskeho kráľa, by sme celkom určite mohli zaradiť Machiavelliho poznatky o postavení Florencie i ostatných štátov ležiacich na Apeninskom polostrove v rámci európskej vysokej politiky. Taktiež dospel k poznaniu, čo spôsobuje nerozhodné konanie a prietahy v politickom jednaní. Preto vo svojich dielach nabádal konať smelo a rýchlo,¹⁸ pretože šťastena sa prikloní skôr k rozhodnému, než k váhavému.

Machiavelliho po návrate domov čakala situácia, ktorú doposiaľ nezažil. Po smrti matky, ktorá zomrela ešte v roku 1496 a nedávnej smrti otca, sa stal hlavou rodiny. Azda i to malo svoj podiel na tom, že krátko po návrate do Florencie sa zasnúbil s Mariettou Corsiniovou, ktorú si ešte na jeseň toho istého roku vzal. „*Marietta zostáva v Machiavelliho príbehu tieňovou postavou, ale jeho dopisy naznačujú, že k nej nikdy nestratil náklonnosť, kdežto ona mu porodila šesť detí, zrejme trpezlivo znášala jeho nevery, a nakoniec ho o štvrtstoročie prežila.*“¹⁹ Mladomanžel Machiavelli sa počas prítomnosti vo Florencii vrátil k bežným činnostiam, ktoré boli späté s jeho funkciou. Vybavoval rôzne korešpondenčné a byrokratické záležitosti spojené so správou územia Florentskej republiky a obchádzal územia na nej závislé. V tom čase však neďaleko hraníc Florencie získaval moc už spomínaný Cesare Borgia, vojvoda z Valentína, čo samozrejme mestskú radu značne znepokojovalo. Borgia, syn pápeža Alexandra VI., bol v roku 1501 menovaný vojvodom Romagne. Krátko potom začal vojenské ťaženia s cieľom získať čo možno najväčšie územia, samozrejme i v blízkosti Florentskej republiky. Tá sa v snahe upokojiť situáciu rozhodla pokúsiť o rokovania s vojvodom o spolupráci a spojenectve. Týmto náročným poslaním poverila Machiavelliho, ktorý „*bol vysoko cenený florentskými predstaviteľmi pre jeho strohý, jasný štýl, zoradovanie všetkej evidencie vytvorenej pre ich rozhodovanie a tiež pre jeho zásadovú opatrnosť.*“²⁰ Pre Machiavelliho predstavovala táto úloha jednu z najvýznamnejších epizód jeho politickej kariéry. Machiavelli sa počas svojho pôsobenia na vojvodovom dvore sna-

18 Pozri napr. MACHIAVELLI, Niccolo. Vladár. 12. kapitola. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001, s. 71-73.

19 SKINNER, Quentin. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 16.

20 BLUSTAIN, Jonah. In defense of Machiavelli. In *The Journal of the Core Curriculum*. Volume XVII, 2008, s. 29.

žil vyjednať pre Florenciu výhodnú spoluprácu, ale koncom roku 1502 už neveril v možnosť dohody a požiadal Signoriu o možnosť návratu do vlasti. Stalo sa tak v závere januára 1503, lebo Borgia žiadal viesť ďalšie rokovania iba s niektorým z členov vlády. Počas tejto diplomatickej misie viedol Machiavelli s vojvodom časté rozhovory. A práve tu „dospel ku konečnému úsudkom o väčšine vodcov, ktorých politiku mohol sledovať“.²¹ Tu sa zrodili základné myšlienky, na báze ktorých neskôr napísal svoje diela. A čo je rovnako neopomenuteľné, vojvoda z Valentína na Machiavelliho urobil obrovský dojem. Je to práve Borgia, ktorý sa stáva pre Machiavelliho vzorom vládára.²²

Machiavelli sa teda začiatkom roku 1503 vrátil do Florencie, doma však dlho nepobudol. V auguste toho roku zomrel v Ríme vojvodov otec, pápež Alexander VI. na následky otravy a Cesare len s obrovskou dávkou šťastia prežil. Po smrti Alexandra VI. zasadol na svätý stolec Pius III., ktorý zomrel len pár dni po tom, čo sa stal pápežom. Muselo dôjsť k opätovnej voľbe pápeža a Machiavelli bol vyslaný, aby túto udalosť sledoval a podával hlásenia Signorii, pretože výsledok tejto voľby mohol výrazne ovplyvniť nielen fungovanie samotnej cirkvi, ale samozrejme i politiku na Apeninskom polostrove. Po príchode do Ríma zistil Machiavelli, že Cesare Borgia je po otrave jedom akýsi iný, už nie je tým rozhodným a sebavedomým mužom, snažiacim sa o presadenie kardinála Guliana della Rovere v boji o svätý stolec. Borgia tak konal, pretože sa chcel stať vrchným veliteľom pápežských vojsk. Voľba dopadla tak ako chcel, kardinál sa stal pápežom a prijal meno Július II. Tento ťah bol však pre Machiavelliho nepochopiteľný. A to z jednoduchého dôvodu, pretože vedel, že vojvodov otec, pápež Alexander VI. svojho času kardinálovi Gulianovi della Rovere veľmi poškodil tým, že ten musel prežiť desať rokov svojho života počas pontifikátu Alexandra VI. vo vyhnanstve. Z tohto dôvodu mal Borgia robiť všetko preto, aby sa della Rovere pápežom nestal. No keďže konal naopak, bola voľba pápeža začiatkom jeho konca. Borgia sa nielenže nestal vrchným veliteľom pápežských vojsk, ale v novembri toho istého roku bol zajatý. Po dlhom väznení ho nakoniec pápež poslal do vyhnanstva k navarrskému kráľovi, kde neskôr v roku 1507 zomrel.

Po zvolení nového pápeža a odstránení Borgiu z politického života sa situácia na Apeninskom polostrove výrazne zmenila. Vzniknuté mocenské vákuum v neďalekom susedstve Florencie chcel obsadiť nielen nový pápež, ale nárok na bývalé územie vojvodu si robili i Benátčania. Táto skutočnosť, spoločne s porážkou Florentského spojenca Francúzska Španielskom koncom roku 1503, dostala Machiavelliho rodisko do zložitej situácie. Navyše sa Florencia rozhodla obnoviť snahu o dobytie Pisy, na tento účel využívala žoldnierske vojsko. To sa síce vyznamenalo v roku 1505, keď v neďalekom okolí mesta porazilo taktiež žoldniersku armádu, financovanú Benátčanmi, ktorej úlohou bolo viesť nájazdy na Florentské územie, avšak Pisu sa im dobyť nepodarilo a namiesto toho utrhli nepríjemnú porážku. Ak Machiavelli sa snažil presvedčiť predstaviteľov mesta o nutnosti vybudovať občiansku armádu, tak ideálna možnosť nastala práve v tejto chvíli. Ovzdušie v meste po porážke od

21 SKINNER, Quentin. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995, s. 16-17.

22 Pozri napr. MACHIAVELLI, Niccolo. Vladár. 7. kapitola. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001, s. 31-36.

Pisy v spojení s podporou Machiavelliho myšlienky od doživotného gonfaloniera Piera Soderiniho spečatila Machiavelli doterajšie snahy, a tak sa mohol začiatkom roku 1506 pustiť do práce spojenej s budovaním vlastnej florentskej armády. „Z titulu tajomníka Vojenskej rady desiatich osobne riadil každý jeden krok tohto procesu.“²³ Zodpovedal tak za verbovanie nádejných vojakov, ich veliacich dôstojníkov, pravidelné cvičenia, miesta výcvikov, vojacom dokonca navrhol i vojenské uniformy. Táto časť Machiavelliho politickej kariéry patrila bezpochyby medzi najvýznamnejšie.

Aj keď mal Machiavelli početné povinnosti späté s tvorbou a prípravou florentských vojenských oddielov, musel sa zaoberať i zahranično-politickou, diplomatickou prácou. V Miláne roku 1504 opätovne rokoval s tradičným spojencom Francúzskom, v roku 1506 v Ríme získaval informácie o plánoch pápeža, ktorého snahou bolo tentoraz získať Perugiú, Bolognu a prilahlé oblasti pod správu pápežského štátu. Pápež spravil na Machiavelliho výrazný dojem a podarilo sa mu Perugiú i Bolognu ovládnuť. Ďalšou významnou Machiavelliho zahraničnou cestou bola návšteva Maximiliána I. v roku 1507. Ten sa chcel v Ríme dať korunovať za cisára Svätej ríše rímskej a od Florencie žiadal finančnú podporu svojho úmyslu. Machiavelli pri dvore Maximiliána I. zostal spolu s priateľom Francescom Vettorim až do júna nasledujúceho roku, a preto si mohol urobiť názor i na tohto panovníka. A treba poznamenať, že nebol mimoriadne pozitívny a cisára považoval za neschopného panovníka.²⁴

Po návrate z tejto zahraničnej misie do Florencie sa Machiavelli v roku 1509 opätovne pustil do výcviku vojska. Cieľom bolo konečné dobytie tradičného nepriateľa – Pisy. To sa nakoniec podarilo uskutočniť dohodou a víťazstvo vyvolalo vo Florencii rozruch a nadšenie. V tom istom roku však môžeme hľadať i pomalý začiatok konca Florentskej republiky. V Cambrai bola uzavretá Svätá liga, organizovaná pápežom Júliusom II. v spolupráci s Maximiliánom I., Ludovítom XII. a Ferdinandom II. proti Benátskej republike. Benátky boli vzhľadom na silu protistrany porazené, ale pápež v záujme udržania rovnováhy na Apeninskom polostrove nedovolil úplnú porážku nepriateľa. Práve naopak, jeho snahou bolo udržať Benátky natoľko silné, aby mohli vojensky konkurovať Francúzom. Celá vzniknutá situácia sa ešte väčšmi zhoršila, keď Ludovít XII. prejavil snahu zvolať do Pisy koncil, ktorý by pápeža odsúdil. Pápež v napätej situácii reagoval tak, že vyhlásil nad Florentskou republikou, spojencom francúzskeho kráľa interdikt a vytvoril novú koalíciu, ktorej úlohou bola porážka Francúzska. Machiavelli v snahe obrániť vlasť, ktorá sa ocitla medzi dvoma mlynskými kameňmi, presvedčil Ludovíta XII., aby sa koncil konal v Miláne, nie v Pise. Veci už však boli v plnom chode a protifrancúzska koalícia vytlačila vojská Ludovíta XII. z Milána. Florentská republika zostala v týchto chvíľach bez svojho významného spojenca, výsledkom čoho bol jej pád a návrat rodiny Medicejevských k moci v roku 1512.

Tu sa dostávame k tretej etape Machiavelliho života. So zmenou vlády nastal rýchly pád Machiavelliho aktívnej politickej kariéry. Aj keď veril, že môže rodnému

23 WHITE, Michael. *Machiavelli. Nepochopený muž*, Praha : BB/art., 2006, s. 119.

24 Pozri napr. MACHIAVELLI, Niccolo. Vladáť. 23. kapitola. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001, s. 69-70.

mestu poslúžiť i po tejto zmene, veľmi rýchlo pochopil, že tomu tak nebude. Medicejskí už príslušníka bývalého režimu neplánovali zahrnúť do svojich plánov. Sprvoti bol Machiavelli odvolaný z funkcie, neskôr dopadol ešte horšie. Proti staronovým pánom mesta bolo plánované sprisahanie. To bolo prezradené a sprisahanci zajatí, mučení a nakoniec popravení. Machiavelliho meno sa objavilo na zozname, za pomoci ktorého boli sprisahanci odhalení. Pritom Machiavelliho by „ani vo sne nenapadlo kuť nejaké pikle proti Medicejským“.²⁵ Toto zaradenie do zoznamu potenciálnych spoluaktérov povstania však stačilo na to, aby bol zajatý a uväznený. Následne bol opakovane mučený, ale napriek tomu sa nepoddal a k ničomu sa nepriznal. Po viac ako mesačnom väznení bol prepustený po tom, čo sa stal pápežom Lev X. a Machiavellimu bola udelená amnestia. Avšak dostal zákaz podieľať sa na verejnom i politickom živote mesta a zakrátko musel opustiť brány milovanej Florencie a „odísť na svoj malý statok Sant'Andrea pri San Casciane“.²⁶

Realita, ktorej musel Machiavelli v týchto chvíľach čeliť, bola zaiste frustrujúca. Politická kariéra, ktorej venoval väčšinu z posledných 14 rokov svojho života sa zrútila a Machiavelli sa zrazu ocitol na vidieku, mimo mestských záležitostí. „Tu sa venoval štúdiu historických prameňov a zamýšľal sa nad osudom rímskej ríše a nad osudom Florencie a Talianska vôbec.“²⁷ Cez deň sa potuloval po okolí statku, neustále s nejakou knihou v ruke a večer, keď sa zotmelo, si obliekal svoje najlepšie šaty a v pracovni študoval významných klasických autorov. Na politický život rodného mesta nezaбудol. Viedol početnú korešpondenciu, najmä s Francescom Vettorim a dozvedal sa o plánoch Medicejských. Zaiste neustále veril i v návrat do verejného života.

Práve tu na svojom statku, v exile, napísal svoje najvýznamnejšie diela. „*Tragizmus Machiavelliho situácie a diela spočívajú najmä v tom, že takmer všetko z toho, čo napísal, napísal vo vyhnanstve vo svojej vile neďaleko San Casciana, t. j. v období, keď sa jeho diplomatická a politická kariéra pretrhla.*“²⁸ Vo svojich dielach spojil početné skúsenosti z vlastnej aktívnej politickej dráhy, znalosti získané zo štúdia klasických autorov i vedomosti z početných korešpondencií a debát s priateľmi, ktoré mu vyplňovali čas na vidieku. Postupne tak vznikli jeho najvýznamnejšie diela – *Vladár*, predstavujúci pravdepodobne najvýznamnejšie a najpopulárnejšie dielo florentského sekretára, *Úvahy o prvej dekáde Tita Livia* a dielo *Vojenské umenie*. Machiavelli nie je iba autorom politických spisov, ale písal i prózu (napr. *Život Castruccio Castracaniho z Luky*), divadelné hry (napr. *Mandragora*, *Clizia*), či historické dielo *Dejiny Florencie*, ktorého spísaním ho poveril kardinál Giulio Medici v roku 1520. O rok neskôr mal Machiavelli už spísaných osem kníh florentských dejín, ktoré ešte neskôr doplnil a v roku 1525 finálnu verziu predložil už v tom čase pápežovi Klementovi VII. S touto úlohou je spojená Machiavelliho posledná snaha o návrat do sveta aktívnej politiky. Tento pokus však znovu dopadol neúspešne, a to v dôsledku udalostí na Apeninskom polostrove v roku 1527. V tomto roku došlo k vyplieneniu Ríma, osla-

25 PREZZOLINI, Giuseppe. *Život Niccola Machiavelliho učiteľa vladařů*. Praha : Nakladatelství FAUN, 1999, s. 78.

26 PREZZOLINI, Giuseppe. *Život Niccola Machiavelliho učiteľa vladařů*. Praha : Nakladatelství FAUN, 1999, s. 80.

27 HAJNÝ, Josef. Predslov. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001, s. 10.

28 SEMAK, Oleg. 1993. Etuda o Niccolovi Machiavellim. In *Filozofia*, roč. 48, 1993, č. 12, s. 795.

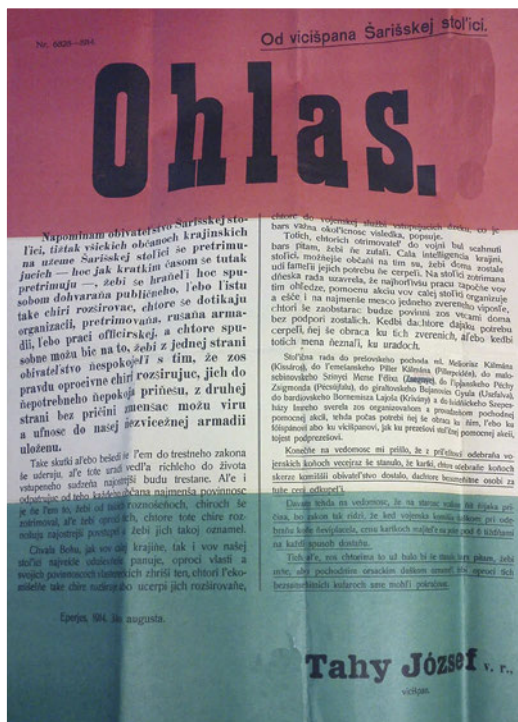
beniu moci pápeža a s tým spojeného oslabenia vládnucej Medicejovskej rodiny vo Florencii. Opätovne bola ustanovená republika, ale Machiavellimu nebolo umožnené podieľať sa na jej spravovaní.

Možno i tieto udalosti sa podpísali pod zhoršenie jeho zdravia a zanedlho 27. mája 1527, iba v kruhu svojich blízkych, v chudobe a verejnom zabudnutí zomrel. Takto, pomerne v tichosti, odišla z tohto sveta jedna z najvýznamnejších osobností talianskeho a svetového myslenia. Nápis na jeho náhrobnom pomníku dokonale charakterizuje veľkosť ním zanechaného odkazu: „*Tanto nomini nullum par elogium*“ (v preklade: *Takému menu sa žiadna chvála nevyrovná*).

Použitá literatúra:

1. BLUSTAIN, J. 2008. In defense of Machiavelli. In *The Journal of the Core Curriculum*. Volume XVII, s. 27-33.
2. HAJNÝ, J. 2001. Predslov. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001. s. 7-14.
3. KRISTELLER, P.O. 2006. Filozofia človeka v renesančnej filozofii. In *Kritika & kontext*. No. 32, s. 8-18.
4. MACHIAVELLI, N. 2001. Vladař. In *Úvahy o vládnutí a o vojenství*. Praha : Argo, 2001. 343 s.
5. PREZZOLINI, G. 1999. *Život Niccola Machiavelliho učitele vladarů*. Praha : Nakladatelství FAUN, 1999. 137 s.
6. SEMAK, O. 1993. Etuda o Niccolovi Machiavellim. In *Filozofia*. ISSN 0046 – 385 X, 1993, roč. 48, č. 12. s. 792-797
7. SKINNER, Q. 1995. *Machiavelli*. Praha : Argo, 1995. 105 s.
8. VIROLI, M. 2005. Introduction. In MACHIAVELLI, M. *The Prince*. Oxford : Oxford University Press, s. 7-39.
9. WHITE, M. 2006. *Machiavelli. Nepochopený muž*. Praha : BB/art., 2006. 296 s.

MATERIÁLY



Výzva šarišského župana k obyvateľom Šarišskej župy, aby nešírili poplašné správy o pomeroch na východnom fronte, 1915

**POZNÁMKY NA MARGO JEDNÉHO
ÚRADNÉHO VESTNÍKA:
Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатский Вѣстникъ
(1939 – 1944)**

Csilla FEDINEC – István CSERNICSKÓ

Abstract: *Remarks on one official gazette Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатский Вѣстникъ (1939 – 1944).* The districts with the official name of Carpathian regency (abbreviated Podkarpatsko), existing in the years 1939 - 1944, in terms of public organizations has stood out from the Hungarian legal system, which has been applied in other regions of the country. Broad-spectrum research focused on this specific region, successfully mapped many historical, legal, linguistic and political aspects of life in its territory. Un-explored space existing in research has been a survey regional history on level of local regulations. In this study we examine the directions, and particularly local content policy in the context of nationwide events. And also whether there existed areas of questions for which were born specific answers, in connection with that we shall try to find answer for question whether this specific position in Hungarian public administration was due to name only and part of life within this administrative unit, or its uniqueness had a deeper context.

Key words: *Administrative unit, Electoral legislation. Hungary. Carpathian regency.*

Zusammenfassung: *Anmerkungen zu einem Amtsblatt: Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатский Вѣстникъ (1939 – 1944)* Die in den Jahren 1939 – 1944 existierende territoriale Selbstverwaltungseinheit mit dem offiziellen Namen Regentschaft Karpatenukraine entzog sich aus der Sicht der Organisation der regionalen Verwaltung der ungarischen Rechtsordnung, die in den übrigen Regionen des Landes angewendet wurde. Vielfältige Untersuchungen, die diese spezifische Region fokussieren, haben manche geschichtliche, rechtliche, sprachliche und politische Aspekte des Lebens in dieser Region erfolgreich ausgewertet. Eine Lücke in der bisherigen Forschung stellte ein Überblick über die Geschichte der Region auf der Ebene der Erlassung von regionalen Vorschriften. Die vorliegende Studie untersucht Entwicklungslinien, Bereiche und vor allem den Inhalt der regionalen Politik im Zusammenhang mit der gesamtstaatlichen Entwicklung. Überdies wird untersucht, ob es Themenkreise gab, die örtliche spezifische Antworten erforderten. Anschließend suchen wir nach der Antwort auf die Frage, ob dieser spezifischen Stellung im Rahmen der ungarischen öffentlichen Verwaltung nur der Name und einige Details der Existenz dieser territorialen Selbstverwaltungseinheit entsprachen, oder ihre Besonderheiten auch einen tieferen Inhalt hatten.

Schlüsselwörter: *Territoriale Selbstverwaltungseinheit. Wahlgesetzgebung. Ungarn. Regentschaft Karpatenukraine.*

Územnosprávna jednotka s oficiálnym názvom Podkarpatské regentstvo (skrátene Podkarpatsko), existujúca v rokoch 1939 – 1944, z hľadiska organizácie verejnej správy sa vymykala z rámca maďarského právneho poriadku, ktorý sa uplatňoval v ostatných regiónoch krajiny. Širokospektrálny výskum, zameraný na tento špecifický región, úspešne zmapoval mnohé historické, právne, jazykovo-

politické aspekty života na jeho území. Bielym miestom doterajšieho výskumu bol prehľad histórie regiónu na úrovni tvorby miestnych nariadení. V tejto štúdii skúmame smery, oblasti a najmä obsah miestnej politiky v kontexte celoštátneho diania. Okrem iného preskúmame, či existovali okruhy otázok, na ktoré sa rodili miestne špecifické odpovede, a v nadväznosti na to budeme hľadať odpoveď na otázku, či tomuto špecifickému postaveniu v rámci maďarskej verejnej správy zodpovedal iba názov a niektoré detaily života tejto územnosprávnej jednotky, alebo jej osobitosti mali aj nejaký hlbší obsah.

Právna úprava volieb v Maďarsku

Na tomto mieste nechceme analyzovať volebný systém, o tejto téme boli publikované viaceré veľmi kvalitné odborné štúdie,¹ je však potrebný stručný prehľad právnej úpravy ako základu, z ktorého vychádzali procesné pravidlá volieb.

V Maďarsku v medzivojnovom období v rokoch 1920 až 1926 vykonávalo funkciu zákonodarného zboru jednokomorové Národné zhromaždenie, potom v rokoch 1927 až 1945 dvojkomorový parlament (Poslanecká snemovňa a Horná komora). Do Národného zhromaždenia, resp. neskôr do Poslaneckej snemovne sa poslanci dostali prostredníctvom volieb, kým členovia Hornej komory boli určovaní či menovaní na základe ich cirkevnej alebo svetskej hodnosti, resp. na základe pôvodu.

Vznikom Rakúsko-Uhorskej monarchie sa volebný systém Maďarska v podstate nezmenil. Volebný zákon z roku 1877 systém upravil v tom, že sa zvýšil podiel osôb s volebným právom na 7 %. K rozšíreniu aktívneho volebného práva došlo až po prvej svetovej vojne. Úprava prijatá vládou Istvána Fridricha na jeseň roku 1919 (nariadenie ministerského predsedu č. 5985/1919) garantovala volebné právo 40 % obyvateľstva, právo voliť bolo priznané aj ženám, verejné voľby z obdobia dualizmu nahradili tajné voľby.

Nová volebná legislatíva bola prijatá v roku 1922 (nariadenie ministerského predsedu č. 2200/1922). Nariadenie znamenalo radikálny krok späť, podiel oprávnených voličov sa znížil na 30 %, boli znovu zavedené verejné voľby. Z 245 mandátov bolo 195 obsadených poslancami volenými vo verejných voľbách. Aktívne volebné právo mali muži vo veku nad 24 rokov, ktorí ukončili aspoň štyri ročníky základnej školy. U žien bol podmienkou dovŕšený vek 30 rokov a šesť ukončených tried, alebo tri živé deti, alebo samostatná domácnosť financovaná z vlastných zdrojov. Pri verejnej voľbe voliči pred volebnou komisiou ústne deklarovali, komu dávajú svoj hlas. Nariadenie z roku 1922 parlament uzákonil v roku 1925 (zákon č. XXVI/1925).

1 Pozri napr. PÜSKI, Levente. A magyar parlament szerkezete a Horthy-korszakban – kelet-közép európai kitekintésben. In MAZSU, János – OROSZ, István – PALLAI, László – PÓSÁN, László (szerk.) *Magyarság és Európa – tegnap és ma*. Debrecen : 2006, s. 153-167; PÜSKI, Levente. Választási rendszer és parlamentarizmus a Horthy-korszakban. In Romics Ignác (szerk.) *A magyar jobboldali hagyomány 1900 – 1948*. Budapest : 2009, s. 73-101; PÜSKI, Levente. Parlamenti ciklusok, ülészakok, ülések a két világháború közötti Magyarországon. In MIKLÓS, Péter (szerk.) *Újragondolt negyedszázad – tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szeged : 2010, s. 35-45.

Posledný volebný zákon z tohto obdobia bol prijatý v roku 1938 (zákon č. XIX/1938). Popri iných zmenách zaviedol všeobecné tajné voľby, zvýšil vekovú hranicu u mužov na 26, u žien na 30 rokov, v obvodoch veľkých miest sa vytvorili viacmandátové volebné obvody, v ktorých sa hlasy odovzdávali pre volebné listiny, vo vidieckych obvodoch sa kombinovali jedno- a viacmandátové volebné obvody.

Počas trvania horthyovského Maďarska sa uskutočnilo šesť parlamentných volieb: v rokoch 1920, 1922, 1926, 1931, 1935 a posledné v roku 1939. Všetky voľby vyhrala tá istá strana, ktorá však prešla viacerými organizačnými zmenami a viackrát si zmenila aj názov: v rokoch 1922 – 1932 *Egységes Párt*, v rokoch 1932 – 1938 *Nemzeti Egység Pártja*, v rokoch 1939 – 1944 *Magyar Egység Pártja*. Strana pri každých voľbách získala väčšinu a mohla zostaviť vládu.²

Posledné voľby medzivojnového obdobia sa konali koncom mája 1939, potom až do konca vojny sa uskutočnili už len doplňujúce voľby. Na územiach, ktoré boli v rámci revízie hraníc pripojené k Maďarsku, voľby neboli vyhlásené. Platí to aj pre Podkarpatsko, ktoré už bolo súčasťou Maďarska.

Revízia a Podkarpatsko

Južné pásmo územia Podkarpatska s väčšinovým maďarským obyvateľstvom pripadlo Maďarsku vďaka Prvej Viedenskej arbitráži, regióny s rusínskym obyvateľstvom boli k Maďarsku pripojené po vojenskej operácii v marci 1939. Prvá Viedenská arbitráž sa do maďarského právneho poriadku transponovala zákonom č. XXXIV/1938 „o zjednotení k Maďarskej svätej korune znovu pripojených felvideckých území s krajinou“, pripojenie vojensky dobitého rusínskeho územia sa uzákonilo zákonom č. VI/1939 „o zjednotení podkarpatských území, ktoré sa vrátili k Maďarskej svätej korune, s krajinou“. Oba zákony sa zaoberali aj tým, že z nových území sa do Hornej komory dostanú noví zástupcovia menovaním – teda obdobne, ako sa stávali členmi Hornej komory osobnosti z ostatných regiónov krajiny; poslanci Poslaneckej snemovne však budú z týchto regiónov, na rozdiel od ostatku krajiny, pozývaní.

Podľa § 2, zákona č. XXXIV/1938, „zo senátorov a poslancov Národného zhromaždenia alebo krajinského parlamentu zvolených obyvateľmi pripojených felvideckých území silou tohto zákona sa stanú členmi Poslaneckej snemovne Maďarského národného zhromaždenia zvolanej 27. apríla 1935 tí, ktorých na návrh maďarského kráľovského ministerského predsedu Národné zhromaždenie uznesením oboch komôr pozve“.³ Poslanci z Felvidéku, vrátane šiestich podkarpatských poslancov – v danom období nazývali celé územie pripojené Viedenskou arbitrážou „Felvidék“, vrátane Maďarmi obývanej časti Podkarpatska, čiže daných poslancov iba podmiennečne môžeme nazývať podkarpatskými – sa stali členmi Poslaneckej snemovne od 5. decembra 1938. Oni tvorili

2 Pozri: ROMSICS, Ignác. *Nyíltan vagy titkosan? A Horthy-rendszer választójoga*. Rubicon, 1990/2. Dostupné z: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/nyiltan_vagy_titkosan_a_horthy_rendszer_valasztojoga/ (navštívené: 10. 02. 2015); *Választójog-történeti forrásgyűjtemény*; Dostupné z: http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/TantargyiProgramok/segedanyag_doc/kepes/A_magyar_valasztojog_jogforrasok.pdf (navštívené: 10. 02. 2015).

3 1938. évi XXXIV. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről. 1000 év törvényei. Dostupné z: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8089> (navštívené: 10. 02. 2015).



Мапа Подкарпатська в роках 1939 – 1944

v snemovni „skupinu felvidéckych poslancov“. Všetci boli členmi Zjednotenej maďarskej strany, ktorá vznikla v Nových Zámkoch v roku 1936 (ešte v Československu) a ktorá sa 15. marca 1940 zlúčila s maďarskou vládnu stranou, so Stranou maďarského života.

Paragraf 2 zákona č. VI/1939 ustanovil: „Кým nebude možné usporiadať парламентне volby на Подкарпатську, посланцями Посланецької снємовне Народного зхромаžденя зволаней 10. јуна 1939 са стану ті, которých зо сенаторов а poslancov Народного зхромаžденя alebo krajinského парламенту зволєných обыватєлми подкарпатських ұземі, з нáhradнїков зволєných з voleбнých лїстїн маďарських стрáн, alebo з чєнов нáроднých рáд зволєných авточтóннymi обыватєлми Подкарпатська Народне зхромаžденє узнесенїм обох комóр позве. Поčet такто позванých несмїє прєсїахнуť десáť.“⁴ Тїто десїатї посланцї з ұземїа Подкарпатського регєнтствá болї до Посланецької снємовне позванї по том, ако са на даном ұземї завїєдла цивїлна спрáва.

Paragraf 4 citovaného zákona ďalej stanovil: „Ukladá sa ministerstvom прїправїт на подкарпатських ұземїах volby до 30. јуна 1940.“ Літера zákона са але ненаплнїла. Под-ла zákона ч. XVIII/1939 „о volbe poslancov Народного зхромаžденя на felvidéckých ұзе-

4 1939. évi VI. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről. 1000 év törvényei. Dostupné z: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8100> (navštivené: 10. 02. 2015).

1939. évi XVIII. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról. 1000 év törvényei. Dostupné z: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8112> (navštivené: 10. 02. 2015).

miach znovu pripojených k Maďarskej svätej korune a na podkarpatských územiach, ktoré sa vrátili k Maďarskej svätej korune,⁵ ktorý bol vyhlásený 31. decembra 1939, na Podkarpatsko pripadlo 11 mandátov – toľko bolo okresov v Podkarpatskom regentstve. Ani tento zákon nebol vykonaný. Premiér Pál Teleki vo svojom parlamentnom vystúpení 19. júna 1940 hovoril o tom, že do 30. júna mali prebehnúť voľby na Podkarpatsku, pre vojnové pomery ale boli odložené na neurčito. Miesto toho predĺžili mandát pozvaným poslancom, resp. uprázdnené kreslá obsadili pri nástupe (pozvaných) poslancov z navrátených južných území.⁶

Oficiálne zverejňovanie zákonov a nariadení

Maďarské zákony a nariadenia sa od roku 1867 zverejňovali v úradnom tlačovom orgáne maďarskej vlády. Týmto orgánom bol v rokoch 1867 až 1944 týždenne vychádzajúci *Budapesti Közlöny* (*Budapeštiansky vestník*).⁷ Okrem toho v rokoch 1867 – 1945 existovala aj samostatná zbierka zákonov – *Országos Törvénytár* (*Zbierka krajin-ských zákonov*) a zbierka nariadení – *Magyarország Rendeletek Tára* (*Zbierka nariadení Maďarska*).⁸

V rokoch po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867) sa zákony vyhlasovali priamo v Národnom zhromaždení, od roku 1881 sa vyhlasovali zverejnením v *Zbierke krajin-ských zákonov*. V zbierke vychádzali zákony len v maďarskom jazyku, medzinárodné zmluvy v pôvodnom jazyku a v maďarskom preklade. V období dualizmu vydávali zákony v jazykoch menšín – v nemeckom, chorvátskom, slovenskom, rusínskom a talianskom jazyku – v samostatných zôšitoch. Nariadenia sa vyhlasovali zverejnením v *Budapeštianskom vestníku*, ich účinnosť teda nebola závislá od zverejnení v *Zbierke maďarských nariadení*. Zbierka vychádzala raz ročne, predstavovala výberovú, dodatočne zredigovanú zbierku nariadení.⁹

V rokoch 1938 – 1944 jediný región Maďarska nebol z hľadiska verejnej správy začlenený do župného systému, ale požíval status územnej samostatnosti. Bol to Rusínmi obývaný región Podkarpatska, čiže územie dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny vyčlenené prvou a druhou Viedenskou arbitrážou, oficiálne nazývané Podkarpatské regentstvo. Niekoľko mesiacov po pripojení bolo územie pod vojenskou správou, civilná správa bola zavedená nariadením ministerského predsedu č. 6.200 s účinnosťou od 7. júla 1939.

5 1939. évi XVIII. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken és a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen országgyűlési képviselők választásáról. *1000 év törvényei*. Dostupné z <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8112> (navštívené: 10. 02. 2015).

6 Pozri tiež: HORVÁTH, Lajos. *Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben, 1938 – 1945*. Budapest : 2002.

7 Budapesti Közlöny, 1867 – 1944. *Digitalizált Törvényhozási Tudástár*. Dostupné z <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/jogforrasok/hivatalos-kozlonyok/item/416-budapesti-kozlony-1867-1944> (navštívené: 10. 02. 2015).

8 Magyarország Rendeletek Tára. *Digitalizált Törvényhozási Tudástár*. Dostupné z <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/jogforrasok/rendeletek-tara/item/404-magyarorszag-rendeletek-tara> (navštívené: 10. 02. 2015).

9 KISS, Elemér (szerk.). *A magyar hivatalos közlöny 150 éve*. Budapest : 1998, s. 17-27.

Citované nariadenie *O prechodnej správe podkarpatského územia, ktoré sa vrátilo k Maďarskej svätej korune* ustanovilo, že verejná správa na Podkarpatsku bude trojstupňová: pobočky verejnej správy, okresy a jednotlivé obce. Na čele regentstva stojí komisár, ktorému „v otázkach všeobecného záujmu týkajúcich sa podkarpatského územia“ pomáha osemčlenný, pravidelne zasadajúci „poradný a iniciačný výbor“ vedený hlavným poradcom. Komisára regentstva, hlavného poradcu a členov výboru menoval premiér, vedúcich pobočiek a ich zástupcov minister vnútra, členov miestnych zastupiteľstiev „výhradne spomedzi mužských obyvateľov obce“ hlavný slúžny. Kompetencie komisára boli rovnaké ako kompetencie hlavného župana, no navyše riadil aj správu v školstve, čo v župách patrilo do právomoci hlavného riaditeľa školského obvodu. V zmysle paragrafu č. 11 nariadenia úradnými jazykmi na území regentstva boli maďarčina a „maďarsko-ruský“ jazyk.

Rezortné nariadenia sa samostatne zaoberali dvojjazyčnosťou. Napr. nariadenie M. P. č. 1.460/1940 sa venovalo zápisu firiem na pripojenom podkarpatskom území do obchodného registra v maďarskom alebo v rusínskom jazyku: „Na podkarpatskom území pripojenom k Maďarskej svätej korune firmy neplatia správny poplatok za žiadosti o zápis do obchodného registra a ich prílohy, pokiaľ predmetom žiadosti je zápis v maďarskom alebo rusínskom jazyku alebo dvojjazyčný zápis miesto cudzojazyčného zápisu [...]“.¹⁰

Nariadenie ministerského predsedu č. 6.200/1939 stanovilo aj to, že regentský komisár mal založiť úradný vestník. V ňom sa mali v dvoch jazykoch zverejňovať tie krajiné zákony a nariadenia, „ktorých pôsobnosť sa vzťahuje na podkarpatskú oblasť“, ako aj vyhlášky vydané komisárom, resp. predpisy a oznamy vydané vedúcimi pobočiek. Podľa príslušného paragrafu sa ministerské nariadenia mali vyhlasovať v ústrednom oficiálnom vestníku, no „predmetné právne predpisy – pokiaľ možno, v rovnakom čase, ako v Budapeštianskom vestníku – sa zverejnia aj v oficiálnom vestníku podkarpatskej oblasti, a to v maďarskom a maďarsko-ruskom jazyku v dvoch stĺpcoch“.

Dvojjazyčný oficiálny bulletin Podkarpatského regentstva *Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатский Вѣстникъ* vychádzal, podobne ako *Budapeštiansky vestník*, v týždennej periodicite, v nedeľu. V kalendárnom roku sa jednotlivé čiasťky číslovali postupne, v novom roku sa číslovanie začalo odznovu. Vôbec prvé číslo vestníka vyšlo 30. júla 1939, posledné – v danom kalendárnom roku čiastka č. 39 – 24. septembra 1944. Vydavateľom bol regentský komisár, ako zodpovedný redaktor je uvedený dr. Vilmos Balás. Vestník si mohli predplatiť úrady aj súkromné osoby. Rozsah jednotlivých čiastok sa pohyboval medzi 20 a 40 stranami. Tlačil sa v užhorodskej štátnej tlačiarne, v Užhorodskej pobočke maď. kráľ. štátnej tlačiarne. Zodpovedným vydavateľom bol József Toroczkoí, riaditeľ tlačiarne.

O Toroczkoím nemáme bližšie informácie. Jeho meno sa vyskytuje v zápisniciach zo zasadnutí predsedníctva maďarskej vlády z obdobia do konca 2. svetovej vojny dvakrát: na zasadnutí 12. decembra 1936 mu prideliť titul „vyšší úradník m. kráľ. štátnej tlačiarne“ a zaradili ho do VIII. platovej triedy¹¹ a 27. júna 1939 ho menovali

10 NIZSALOVSKY, Endre. *Kereskedelmi jogi szabályok*. Budapest : Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, 1943. 799 s.

11 Celoštátny archív maďarského národného archívu (MNL OL), K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867 – 1944. 1936. december 12. Dostupné z: <http://adatbazisokonline.hu/>

„riaditeľom odboru štátnej tlačiarne zaradeným do VII. platovej triedy“.¹² To naznačuje, že ho do Užhorodu preložili z Budapešti v lete roku 1939.

Aj o Vilmosovi Balásovi vieme málo. Pravdepodobne je totožný s tým Vilmosom Balásom, ktorý bol jedným zo zakladajúcich členov Literárneho a umeleckého spolku župných úradníkov Istvána Gyöngyösiho. Spolok si vytýčil za cieľ uchovávanie národných tradícií v častiach krajiny, ktoré boli Trianonskou zmluvou odrezané. Založenia sa zúčastnil budapeštiansky „spisovateľ, historik, hon. žup. [honorárny župný] II. hlavný notár“.¹³ V roku 1942 Podkarpatská vedecká spoločnosť vydala jednu 23-stranovú národopisno-historickú prácu Vilmosa Balása.¹⁴

Ak sú naše domnienky správne, potom Balás a Toroczky boli „parašutisti“ – takto nazývali úradníkov posielaných z „anyaország“, z „trianonského územia štátu“ na pripojené územia.

Podkarpatský vestník a miestne nariadenia

Z hľadiska obsahu vestník pozostával z troch častí. Najrozsiahlejšia bola „oficiálna časť“, kde sa zverejňovali ústredné nariadenia. V rokoch 1939 – 1942 sa zákony publikovali v prílohe vestníka – na rozdiel od ostatných (dvojazyčných) materiálov zákony vychádzali len v „maďarsko-ruskom“ jazyku. V niektorých častiach bola aj časť „Nariadenia komisára regentstva“. Napokon poslednú časť tvorili „Oznamy“. Išlo o oznámenia o dražbách hnutelného a nehnuteľného majetku, o voľných pracovných miestach, o nájomných zmluvách, o školeniach úradníkov a pod.

Štúdie, ktoré sa venujú tomuto obdobiu, zväčša spomenú, že vo vestníku vychádzali ústredné právne predpisy a miestne nariadenia, no ešte nikto nepreskúmal faktickú presnosť tejto všeobecnej konštatácie. Po prezretí všetkých častí sme zistili, že publikovaných miestnych nariadení bolo veľmi málo, ročne maximálne jedno – dve, a dokonca ani tieto neboli jednoznačne miestne nariadenia, ale predstavovali posunutie niektorého ústredného nariadenia. Napr. v čiaske č. 20 z 11. mája 1941 komisár upozornil predstavených obcí a veliteľov protiletadlovej civilnej obrany na nariadenie maď. kráľ. ministerstva obrany č. 102.955/el. 35. – 1941, ktoré upravuje postup pri vyhlásení protiletadlovej pohotovosti.

Na otázku, prečo to tak bolo, poskytuje odpoveď komisár Miklós Kozma, ktorý sa na verejnosti ukazoval ako zásadový podporovateľ autonómie. Kozma sa domnieval, že príslub autonómie je nesplniteľný, aj „ruténske Podkarpatsko“ by bolo treba začleniť do župného systému. V prísne dôvernom liste adresovanom ministrovi vnútra Ferencovi Keresztes-Fischerovi z 11. marca 1941 písal: „Toto by bolo ideálnym a takým riešením, ktoré by nás vyviedlo zo slepej uličky, do ktorej sme sa sľubovaním auto-

adatbasis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59848 (navštívené: 10. 02. 2015).

12 MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867 – 1944. 1939. június 27. Dostupné z: <http://adatbazisonline.hu/adatbasis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59905> (navštívené: 10. 02. 2015).

13 JANKOVICS, József. Az irodalmi társaságok mint a Gyöngyösi-kultusz ápolói. In CSÖRSZ, Rumen István (szerk.). *Ghesaurus*. Budapest : 2010, s. 625-636.

14 BALÁS, Vilmos. *Az Erdős Kárpátok és a Nagy-Alföld, ruszinok és magyarok*. Ungvár : 1942.

Kormányzói biztosi rendeletek.

A kárpátaljai terület kormányzói biztosától.

15.225/1941. szám.

Valamennyi község előljárásiának.

Felhívom az előljárásiakat, hogy községek légi védelmi parancsnokait haladéktalanul értesítsék, hogy a m. kir. honvédelmi miniszter ur 102.955/eln. 35.—1941. szám alatt az alábbiakat rendelte el.

A honi légvédelmi készség ideje alatt minden város (község) légi védelmi parancsnoka legkésőbb reggel 8 óráig távbeszélőn vagy távirón jelenteni köteles a területileg illetékes kerületi légvédelmi központnak a város (község) felett lezajlott légi tevékenységét (légiharcot, bombadobást, géppuskatűzet, gyújtólapocskák és röplapok leszállását, kényszerleszállást stb.). A jelentés az alábbi adatokat tartalmazza:

- a) időpont,
- b) a tevékenység neve (pl. 6 bomba ledobása stb.),
- c) az okozott személyi és anyagi károk,
- d) a tett intézkedések vagy egyéb közlemények.

Распоряжения регентского комиссара.

Отъ регентского комиссара Подкарпатской территории.

№ 15.225/1941.-I.

Всѣмъ общиннымъ управамъ.

Вызываю общинныя управы, чтобы начальниковъ противовоздушной охраны общинъ уведомили, что господинъ м. кор. министр народной обороны за н.-ромъ 102.955. през. 35.-1941., распорядился о слѣдующемъ:

Начальникъ противовоздушной охраны каждого города (села) въ продолженіе времени отечественной противовоздушной охраны, долженъ наипозже до 8 часовъ утра, доложить по телефону или телеграфу территориально компетентному районному центру противовоздушной обороны о воздушной дѣятельности (воздушный бой, скидываніе бомбъ, пулеметный огонь, раскидываніе зажигательныхъ пластинокъ и летучекъ, вынужденну посадку самолетовъ и т. д.), происшедшей надъ городомъ (селомъ). Донесеніе должно содержать нижеуказанныя данныя:

- a) время,
- б) родъ дѣйствія (напр. скинуто 6 бомбъ и т. д.),
- в) поврежденія, причиненныя людямъ и имуществу,
- г) сдѣланныя мѣропріятія и ини сообщенія.

Podkarpatskij Vystnik z 11. mája 1941

*nómie politicky dostali.*¹⁵ Tento jeho postoj čiastočne vysvetľuje, prečo bola rubrika „Nariadenie komisára regentstva“ najskromnejšou časťou úradného vestníka. Kozma už pri nástupe do svojho úradu 22. septembra 1940 v Užhorode povedal: „Jazykové a kultúrne práva obyvateľstva Podkarpatska s iným ako maďarským materinským jazykom a ich presadzovanie určujú maďarské zákony a jednoznačný postoj vlády [...] Chcem týmto otázkam venovať maximálnu pozornosť, no hneď dodávam, kultúrna sloboda Rusínov a jazykových menšín nemôže znamenať politickú neviazanosť a odstredivosť, a tak, ako som im v intenciách vlády garantoval slobodu jazyka a kultúry, rovnako garantujem, že za každý odklon od maďarskej štátnej idey a národnej vernosti bude tá najprísnejšia odplata.“¹⁶

„Maďarorusi“

Ministerský predseda Pál Teleki neustále presadzoval prijatie zákona o autonómnom podkarpatskom vojvodstve. Zákon však nebol prijatý, a napokon sa aj sám Teleki vzdal myšlienky, aby sa za danej vnútroštátnej situácie a vo vojnových podmienkach poskytla autonómia slovanskej populácii pri východných hraniciach štátu.

V diskusii na predsedníctve vlády 23. júla 1943 sa argumentovalo nasledovne: „Na území vojvodstva bude rusínsky jazyk úradným jazykom rovnocenným so štátnym jazykom. Rovnocenným postavením sa rusínčina nestane štátnym jazykom; rovnocennosť znamená, že na území vojvodstva je rusínčina takým istým úradným jazykom ako maďarčina.“¹⁷

Je pozoruhodné, ako argumentovali účastníci debát na predsedníctve vlády v súvislosti s etnonymom obyvateľstva. Dali jasne najavo, že prioritu majú politické hľadiská, aj keď Teleki s tým nesúhlasil. Premiér v liste z 2. augusta 1939 k tomu

15 Citované podľa: VASAS, Géza. Az elaltatott alkotmány: a kárpátaljai vajdaság ügye 1939 – 1940-ben. In FEDINEC, Csilla (szerk.) *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktus-történet nemzeti olvasatai*. Pozsony : 2014, s. 90.

16 KOZMA, Miklós. *Beszédek, cikkek, előadások, 1935 – 1940*, IV. k. Budapest : 1940, s. 281-282.

17 Egyed-iratok. MAV Zbierka rukopisov. Ms 10.734/9.

napísal: „Trebá mať na zreteli, že na Podkarpatsku maďarsko-ruský jazyk nie je národnostný jazyk, ale druhý štátny jazyk. Na jazykovú otázku teba hladiet ako na praktický problém, a za žiadnych okolností sa nesmie do nej vnášať politikum.“¹⁸

István Egyed, Telekiho právnik poverený koordináciou záležitostí súvisiacich s podkarpatským vojvodstvom, zhrnul stanoviská k etnonymu, ktoré odzneli na zasadnutiach predsedníctva vlády zvolaných na prerokovanie otázky autonómie nasledovne: „Pred a počas svetovej vojny bol oficiálnym názvom „Rutén“. Ludový zákon [z r. 1918 o Ruskej krajine] používa termín 'Rusín (Rutén)'. Za česko-slovenskej éry sa začal používať názov Rus, Malorus, najnovšie chcú vpašovať aj názov Ukrajinec. [...] Pri výbere názvu má svoju váhu aj medzinárodná situácia. Už len kvôli Poľsku, alebo pre prípadný vznik Ukrajiny by nebolo žiaduce používať názov Ukrajinec, podľa môjho názoru tak isto treba zvážiť aj použitie slova Rus v nejakom variante. My musíme podčiarknuť to, že tu ide o samostatný národ so samostatným, od iných úplne sa líšiacim jazykom, a z tohto hľadiska predvojnový názov „Rutén“ má veľa výhod; Ruténi totiž v iných štátoch nie sú. Názov Mađaro-Rus zasa vyjadruje ich bratstvo s maďarským národom.“ Egyed ešte dodal: „Táto otázka je v podstate rozhodnutá. Zákon č. VI/1939 síce hovorí len o obyvateľoch Podkarpatska, no nariadenie m. p. č. 6.200/1939 už používa názov Mađaro-Rus.“¹⁹

Názov „Mađaro-Rus“ napriek tomu, že bol oficiálny, nebol jednoznačne prijatý ani medzi politikmi. Uvedieme niekoľko príkladov. Endre Korbáth, pozvaný poslanec z Podkarpatska takto polemizoval na zasadnutí Poslaneckej snemovne 1. decembra 1939: „Na severovýchode v Beskydách žije národ, ktorý podľa poslednej ideológie nazývajú mađaroruským. (Hlas zľava: My im hovoríme len Rusíni!) Ja tento názov považujem za veľmi šťastný, a hneď aj vysvetlím, prečo. Toto slovo vlastne nevynašli teraz, ono je v Moskve, v Petrohrade a všeobecne v Ruskej ríši dávno známe, hovorili im Uhrorusíni. (Hlas zľava: Ak skloňujeme, tak uhroruskí!) Z mojej strany chcem povedať len to, že ja toto slovo: Mađarorus vidím veľmi rád, a to tak, keď je písané spolu, ako jedno slovo, lebo ja chcem vidieť a pozdraviť ako brata toho Mađarorusa, kto je v jednom tele, v jednej duši aj Mađar, aj Rus, a nie s rozdelovníkom, nie so spojovníkom, lebo ten spojovník už môže byť nebezpečný. Môže znamenať dva milimetre, ale aj 350 kilometrov, môže byť spojovníkom, jeden koniec ktorého je v maďarskej Budapešti, druhý niekde na ruskej Verchovine. Ja potrebujem takého Mađarorusa, ktorý je ním v jednom zloženom slove, čiže v jednom tele, jednej duši je Mađar a Rus zároveň. (Gürtler Dénes:²⁰ Čiže Rutén! – Smiech.)“²¹ József Kaminszky (Jozef Kaminsky)²² vo svojom vystúpení v Hornej komore 14. decembra 1939 používal pojem vysvetľujúco: „Mađaro-ruský ľud, alebo ako sa mu hovorí, rusínsky ľud“.²³ Vladimirovi Homickovi²⁴, keď vystupoval v Poslaneckej snemovni 12. novembra 1940, takto

18 Egyed-iratok. MAV Zbierka rukopisov. Ms 10.734/15.

19 Egyed-iratok. MAV Zbierka rukopisov. Ms 10734/23.

20 Pozvaný felvidécky poslanec.

21 61. zasadnutie Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia 1. decembra 1939. Képviselőházi napló, 1939. III. kötet, s. 587.

22 Dedičný člen Hornej komory z Podkarpatska.

23 15. zasadnutie Hornej komory Národného zhromaždenia 13. decembra 1939. Felsőházi napló, 1939. I. kötet, s. 158.

24 Pozvaný podkarpatský poslanec.

KÁRPÁTALJAI
KÖZLÖNYПОДКАРПАТСКИЙ
ВѢСТНИК

HIVATALOS LAP. — ОФИЦИАЛЬНЫЙ ОРГАНЪ.

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNP. — ВЫХОДИТЪ ПО ВОСКРЕСЕНИЯМЪ.

Hivatalos hirdetések díja, a 300 szót meg nem haladó ingó- és ingatlanárverések kivételével, az első 10 szóért 28 f., minden további 10 vagy kevesebb szóért 19 f., mely előre fizetendő. — Magánhirdetéseknak egyszeri beiktatási díja felhasábos m/m sor (azaz annak térfogata) után 20 f.

Ezenfelül fizetendő a bélyegilleték, forgalmi adó és az esetleges postaköltség. A 300 szót meg nem haladó ingó- és ingatlanárverési hirdetmények hirdetési díja 6 pengő 10 fillér, mely átalányösszegekben egy támpéldány ára, a bélyegilleték és forgalmi adó, a vidékről feladott hirdetéseknek ezekenfelül a támpéldány- és nyugtakézbétes költségei is befoglaltnak.

A 300 szót meghaladó ingó- és ingatlanárverési hirdetmények hirdetési díjára nézve az egyéb hivatalos hirdetmények díjszámba mértékadó.

Szerkesztőség: Ungvár, Horthy Miklós-tér 7. sz. — Telefon: 126.
Kiadóhivatal: Ungvár, Honvéd-utca 5. sz. — Telefon: 101.

Előfizetési árak:

Hatóságoknak havonként	1 P 00 f.
Magánosoknak havonként	2 „ 50 „
Egyes szám ára 4 old. terjedelmig	— 16 „
Egyes szám ára további 4 oldalanként	— 16 „

За официальных объявлений, за исключением объявлений о лиценциях движимостей и недвижимостей до 300 словъ, платится впередъ 28 фл. за перші 10 словъ, 19 фл. за дальші 10 словъ, или и мѣстѣ. — За однократное помѣщеніе частныхъ объявленій на полустолбцѣ 20 фл. по м/м ряда (т. е. по размѣру).

Сверхъ сего платятся гербовы сборы, подать съ оборота и случайныя почт. расходы.

Плата за объявления о лиценціяхъ движимостей и недвижимостей до 300 словъ составляетъ 6 Пенге 10 филлеровъ, котора пашальная сумма включаетъ въ себя цѣну оправдательнаго номера, гербовый сборъ и подать съ оборота, кромя сего при объявленіяхъ съ ироніицъ расходы по врученію оправдательнаго номера и квитанціи.

При объявленіяхъ о лиценціи движимостей и недвижимостей сверхъ 300 словъ можно руководитися тарифомъ остальныхъ официальныхъ объявленій.

Редакция: Унгварь, площ. Николая Гортія и-ръ 7. — Телефонъ: 126.
Администрація: Унгварь, Гоньедска ул. и-ръ 5. — Телефонъ: 101.

Подписана плата:

Урядамъ ежемѣсячно	1 П 00 ф.
Частнымъ особамъ ежемѣсячно	2 „ 50 „
Цѣна отдѣльнаго в-ра до 4 страницъ	— 16 „
Цѣна отдѣльнаго в-ра за кажды дальші 4 страницъ	— 16 „

Podkarpatskyj Vystnik z 1. júna 1941

skočili do reči: „Druhá vec je používanie ruského jazyka. (Vitéz Szilárd Zerinváry:²⁵ Ruský alebo maďaroruský? – Imre Palló:²⁶ Takého niet!) Používanie ruského jazyka je dôležité aj preto, lebo my, Rusi, žijeme na uzavretom území.“²⁷

Podľa Andrása/Andreja Bródyho, premiéra prvej vlády Podkarpatskej Rusi (október 1938), pozvaného poslanca, predsedu klubu rusínskych poslancov sa v súvislosti s Rusínmi vytvorila aj „kríza dôvery“. Jej podstatu zhrnul vo svojom prejave v Poslaneckej snemovni 7. decembra 1939: „[...] musíme vedieť, že za posledných dvadsať rokov sa náš ľud výrazne rozvinul. Ruténsky ľud, ako si ho pamätáte z r. 1918, aj keď nie na sto percent, ale na sedemdesiat percent nadobudol sebavedomie, a dnes, po dvadsiatich rokoch, sa člení na tri skupiny. Do prvej skupiny patria 50 – 70-roční, ktorí boli vychovávaní v maďarských školách, v maďarskom duchu, ktorí sa pomaďarčili, stali sa dobrými Maďarmi, a keď prišla zmena, nevedeli sa prispôsobiť, utiahli sa, preživali svoje maďarstvo osamelo, a čakali na maďarské oslobodenie, na opätovné pripojenie územia. Do druhej skupiny patria 35 – 50-roční. Títo tiež boli vychovávaní v maďarských školách, v maďarskom duchu, a keď prišla zmena, pre svoj mladý vek sa nemohli vyrovnáť s novou situáciou, skúsili bojovať, najprv defenzívne, útekem k ľudu, hľadali podporu u ľudí, a keď cítili a videli, že majú podporu, začali ofenzívou proti českému režimu. Samozrejme, do tohto boja išli spolu s ľuďom, a spolu s prebúdajúcim sa ľuďom nadobúdali sebavedomie, dorástli na úroveň národa, na úroveň ľudu, ktorý sa sformoval v národ. Teraz po zmene sú z maďarského hľadiska aj oni

25 Poslanec za Stranu šípových krížov.

26 Poslanec za Front šípových krížov.

27 150. zasadnutie Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia 12. novembra 1940. Képviseelőházi napló, 1939. VII. kötet, s. 255.

Ungvár,
Унгварь, 1941.

№ 26. szám.

Vasárnap, június 22.
Неделя, 22. июня.

KÁRPÁTALJAI KÖZLÖNY ПОДКАРПАТСКИЙ ВЪСТНИК

HIVATALOS LAP. — ОФИЦИАЛЬНЫЙ ОРГАНЪ.

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNP. — ВЫХОДИТЪ ПО ВОСКРЕСЕНЯМЪ.

Hivatalos hírdetések díja, a 300 szót meg nem haladó ingó- és ingatlanárverések kivételével, az első 10 szóért 28 f., minden további 10 vagy kevesebb szóért 19 f., mely előre fizetendő. — **Magánhírdetéseknék** egyzeri beiktatási díja félszázados m/m sor (azaz annak félteroga) után 20 f.

Ezenfelül fizetendő a bélyegilleték, forgalmi adó és az esetleges postaköltség. **A 300 szót meg nem haladó ingó- és ingatlanárverési hírdetmények hírdetési díja** 6 pengő 10 fillér, mely átalányösszegekben egy támpéldány ára, a bélyegilleték és forgalmi adó, a vidékről feladott hírdetéseknél ezekenfelül a támpéldány- és nyugtákezesítés költségei is bentfoglaltatnak.

A 300 szót meghaladó ingó- és ingatlanárverési hírdetmények hírdetési díjára névze az egyéb hivatalos hírdetmények díjszabása mértékadó.

Szerkesztőség: Ungvár, Horhy Miklós-tér 7. sz. — Telefon: 126.

Kiadóhivatal: Ungvár, Honvéd-utca 5. sz. — Telefon: 101.

Eiőfizetési árak:

Hatóságoknak havonként	1 P 00 f.
Magánosoknak havonként	2 „ 50 „
Egyes szám ára 4 old. terjedelemig	— 16 „
Egyes szám ára további 4 oldalanként	— 16 „

A lap mai számában közzétett rendeletek tartalomjegyzéke:

A m. kir. belügyminiszter 888/1940. B. M. számú rendelete. Az 1940: VI. törvényekről a gümőkór és a nembetegségek elleni védekezésről szóló rendelkezéseinek végrehajtása.

A m. kir. belügyminiszter ad 888/1940. B. M. számú rendelete. Egyes kórházaknak és egyéb gyógyintézeteknek, illetőleg osztályoknak gümőkóros betegek felülvizsgálatára feljogosítása.

HIVATALOS RÉSZ.

A m. kir. belügyminiszter 888/1940. B. M. számú rendelete.

Az 1940: VI. törvényekről a gümőkór és a nembetegségek elleni védekezésről szóló rendelkezéseinek végrehajtása.

A gümőkór és a nembetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1940: VI. t. c. (a továbbiakban: T.) 1., 2., 4–7., 9., 12–14., 16–19., 21., 22., 27., 31–33., 36., 59., 60. és 64. §-ában kapott felhatalmazás alapján — az érdekelt ministerekkel egyetértve — a következőket rendeltem:

Gümőkór és nembetegségek elleni küzdelem véleményező bizottsága.

1. §.

(1) A gümőkór és a nembetegségek elleni védekezésben résztvevő közületek és intézmények közreműködése összehangjának előmozdítására a T. 1. §-ának (2) bekezdése értelmében megalkotandó bizottság részben kinevezett, részben pedig olyan tagokból áll, akik hivataluknál forva tagjai a bizottságnak.

(2) A bizottságban kinevezés alapján helyt foglaló rendes tagokat és póttagokat, még pedig a vármegyei alispánok közül két rendes és egy póttagot, a törvényhatósági jogú és a megyei városi polgármesterek közül két rendes és egy póttagot, a községi vezető legyzők (köriegyzők) közül egy rendes és egy póttagot, továbbá az Országos Társadalombiztosító Intézet igazgatóságának saját tagjai közül történő kijelölése alapján két rendes és egy póttagot, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete igazgatóságának saját tagjai közül történő kijelölése alapján egy rendes és egy póttagot, végül az Országos Orvosi Kamara választmányának az orvoskamarai tagok sorából történő kijelölése alapján pedig két rendes és egy póttagot a belügyminiszter nevezi ki.

Egyes szám ára 1 P 76 fillér. — Цѣна отдѣльнаго № 1 P 76 филл.

Va официалниъ обявлѣния, за исключениемъ обявлѣний о лизитацияхъ движимостей и недвижимостей до 300 словъ, платятся впередъ 28 филл. за перш 10 словъ, 19 филл. за дальши 10 словъ, или и менѣе. — За ознократное возмѣщеніе частныхъ обявлѣний на полустобѣ: 20 филл. по т/м ряда (т. е. по разжѣру).

Сверхъ сего платятся гербовыя сборы, подать съ оборота и случаиши почт. расходы.

Плата ва обявлѣния о лизитацияхъ движимостей и недвижимостей до 300 словъ составляетъ 6 Пенге 10 филлеровъ, котора пашшалава сума заключаетъ въ себѣ цѣну оправдательнаго номера, гербовый сборъ и подать съ оборота, крохъ сего при обявлѣніяхъ съ промѣнлиъ расходы по врученію оправдательнаго номера и лизитация.

При обявлѣніяхъ о лизитацияхъ движимостей и недвижимостей сверхъ 300 словъ можно руководителю тарифомъ остальныхъ официалныхъ обявлѣний.

Редакция: Унгварь, влоп. Николая Гортыя и-ръ 7. — Телефонъ: 126.

Администрация: Унгварь, Гонедска ул. и-ръ 5. — Телефонъ: 101.

Подписана влаетъ:

Урдакъ ежемѣсячно	1 P 00 ф.
Частнымъ особамъ ежемѣсячно	2 „ 50 „
Цѣна отдѣльнаго и-ра до 4 страницъ	— 16 „
Цѣна отдѣльнаго и-ра за кажды дальши 4 страницы	— 16 „

Отглавленіе распоряженій, обявлѣнныхъ въ настоящемъ и-рѣ.

Распоряженіе м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ № 888/1940. B. M. о приведенія въ исполненіе постановленій ст. зак. VI:1940. объ охранѣ противъ туберкулеза и половыхъ болѣзней.

Распоряженіе м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ № 888/1940. B. M. Уравнобоченность отдѣльныхъ больницъ и лѣчебныхъ учрежденій, респективно отдѣленийъ въ пересидѣлствования туберкулезныхъ.

ОФИЦИАЛЬНА ЧАСТЬ.

Распоряженіе м. кор. министра внутреннихъ дѣлъ № 888/1940. B. M.

о приведенія въ исполненіе постановленій ст. зак. VI:1940. объ охранѣ противъ туберкулеза и половыхъ болѣзней.

На основаніи полномочія, полученнаго въ §§-ахъ 1., 2., 4–7., 9., 12–14., 16–19., 21., 22., 27., 31–33., 36., 59., 60. и 64. ст. зак. VI:1940. объ охранѣ противъ туберкулеза и половыхъ болѣзней, а также объ измѣненія отдѣльныхъ постановленій законовъ по заравохраненію (въ дальнѣйшемъ: 3.) — въ согласіи съ заинтересованными министрами — распоряжаюсь о слѣдующемъ:

Комиссія по подачѣ мнѣнія въ борьбѣ съ туберкулезомъ и половыми болѣзнями.

§ 1.

(1) Для достиженія гармоническаго сотрудничества между участвующими въ охранѣ противъ туберкулеза и половыхъ болѣзней общественными организациями и учрежденіями, подлежаща по смыслу уступа (2) §-а 1. 3-на комиссія состоитъ частично изъ назначенныхъ членовъ, а частично же изъ такихъ членовъ, котори являются членами комисіи по должности.

(2) Занимаемыхъ мѣсто въ комисіи на основанія назначенія регулярныхъ членовъ и запасныхъ членовъ, а именно двухъ регулярныхъ и одного запаснаго членовъ изъ среды поджупановъ жупъ, двухъ регулярныхъ и одного запаснаго членовъ изъ среды старостъ муниципалныхъ и жупныхъ городовъ, одного регулярнаго и одного запаснаго членовъ изъ среды ведущихъ общинныхъ (участковыхъ) нотаровъ, далье двухъ регулярныхъ и одного запаснаго членовъ на основанія предложенія дирекціи Земскаго Учрежденія Общественнаго Страхования изъ среды ихъ членовъ, одного регулярнаго и одного запаснаго членовъ на основанія предложенія дирекціи Страховаго Учрежденія Частныхъ Служащихъ изъ среды ихъ членовъ, наконецъ двухъ регулярныхъ и одного запаснаго членовъ на основанія предложенія Земскаго Лѣкарскаго Комора изъ ряда членовъ лѣкарскаго комора — назначе министр внутреннихъ дѣлъ.

čestní, absolútne spoľahliví, no oproti staršej generácii majú tú výhodu, že sa neodtrhli od ľudu, ale sú v tesnom organickom a duševnom spojení s ľudom, sú predurčení na to, aby maďarské duchovno a vedomosti, nadobudnuté na maďarskej škole, využili v prospech svojho ľudu a celého Maďarska. Tretia generácia, generácia mladých, tzv. 25 – 30-roční. Títo sa už vychovávali v cudzom duchu, vyrastali v cudzom duchu, pre týchto je Maďarsko cudzie, maďarstvo je cudzie, maďarská idea je pre nich terra incognita. (László Tost:²⁸ *Sič-gardisti!*²⁹) Títo, podobne ako bývalí dvadsaťroční, teraz zaujali pasívny postoj, plní bojového odhodlania vyčkávajú, sledujú, čo bude, ako budú môcť žiť svoj národný život. Za tejto krízy nedôvery je vláda toho názoru, že z pohľadu budovania maďarskej štátnosti, maďarskej štátnej idey, je treba stavať na najspoľahlivejších, na týchto starých.³⁰

Ďalšie príklady nachádzame napr. v polemikách o podkarpatskom vojvodstve, vo vyjadreniach rôznych osobností, ktoré prezentovali svoje názory z vlastnej vôle, alebo na požiadanie.³¹

Jazyk úradného vestníka

Pri úrade regentského komisára bola založená samostatná prekladateľská kancelária, ktorá rýchlo vyhotovila dvojjazyčné verzie úradných tlačív. Dvojjazyčné boli aj pečiatky úradov, poštové pečiatky, železničné cestovné poriadky a pod. V kancelárii sa prekladal aj úradný vestník.

Zavedenie úradnej dvojjazyčnosti a prax dvojjazyčnosti v úradnom styku znovu oživilo polemiky okolo jazykovej otázky, ktorá už desaťročia rozdeľovala miestnu inteligenciu. Maďarská štátna moc sa musela rozhodnúť, ktorý jazyk bude popri maďarčine druhým úradným jazykom v regióne: (veľko)ruský, ukrajinský (maloruský) alebo rusínsky, čiže jazyk založený na miestnych nárečiach, ktorý však nemal jednotnú, štandardnú podobu. Na rétorickej úrovni mal privilegované postavenie rusínsky jazyk, používanie ruského jazyka bolo tolerované, kým ukrajinský jazyk bol prakticky zakázaný pre politické prostredie, ktoré bolo považované za nacionalistické. Vo svetle týchto skutočností sa oplatí pozrieť sa, ktorý jazykový variant sa vyskytuje na stránkach úradného vestníka.

Praktické riešenie jazykovej otázky bolo úlohou gramatík, resp. bolo prioritnou úlohou Podkarpatskej vedeckej spoločnosti založenej komisárom Miklósom Kozmom. „V súčasnosti pôsobí na Podkarpatsku za podpory vlády jedna vedecká spoločnosť, ktorá má za úlohu definitívne vyriešiť rusínsku jazykovú otázku, pozdvihnúť ľudový jazyk na úroveň literárneho jazyka, a uzatvoriť raz a navždy Čechmi umelo živenú jazykovú vojnu.“³²

28 Pozvaný felvidécky poslanec.

29 K problematike pozri najnovšie: PAHIRJA, Oleksandr. Út a paramilitáris szervezettől a fegyveres honvédelemig: a Kárpáti Szics. In FEDINEC, Csilla (szerk.) *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Pozsony : 2014, s. 117-154.

30 64. zasadnutie Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia 7. decembra 1939. Képviseleőházi napló, 1939. III. kötet, s. 775.

31 Zozbierané texty pozri FEDINEC, Csilla. *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918 – 1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*, Dunaszerdahely – Somorja, Lilium Aurum – Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2004, s. 481-483, 485-516, 521-525.

32 Vystúpenie Endreho Kricsfalussy-Hrabára v Hornej komore Národného zhromaždenia 20. decembra 1943. *Felsőházi napló*, 1939. IV. kötet, s. 221. Kricsfalussy-Hrabár sa stal členom

Podkarpatská vedecká spoločnosť „by mala mať, ba aj má, dôležité poslanie, ktoré aj plní: organické rozvíjanie ľudovej rusínskej kultúry, ktorú treba osamostatniť od cudzieho vplyvu panrusizmu či panukrajinizmu“.³³

Úrad regentského komisára vydal v roku 1940 „maďaroruskú“ gramatiku,³⁴ ktorá mala za cieľ kodifikovať rusínsky literárny jazyk. Na čele redakčnej rady stál kanonik Sándor Ilnczky (Alexander Ilnický), hlavný poradca komisára Zsigmonda Perényiho. V liste adresovanom premiérovi Telekimu Perényi v súvislosti s učebnicou konštatoval: „Na jednej strane ukončuje dve desaťročia trvajúcu jazykovú vojnu (ktorú česká vláda často umelo podnecovala), a takto poskytuje našim Rusínom možnosť, aby sami ďalej rozvíjali svoju materinskú reč, na druhej strane stavia múr pred odcudzujúcim vplyvom, ktorý je dôsledkom používania cudzích jazykov (ukrajinského, veľkoruského).“³⁵

Predslov k učebnici gramatiky napísal Gyula Marina, vedúci cirkevného a školského odboru úradu komisára, preto je známa aj ako Marinova gramatika. Marina sa v tomto predslve venoval jazykovým právam miestneho slovanského obyvateľstva. Popri zdôrazňovaní významu učebnice však vyjadril názor, že by bol žiaduci návrat ku Vološinovým gramatikám z roku 1907³⁶ a z roku 1919.³⁷

V súvislosti s Vološinovou gramatikou z roku 1907 Sándor Bonkáló vyzdvihol, že bola „prvou gramatikou podkarpatskej rusínčiny, ktorá urobila veľkú službu maďarskej verejnosti, ktorá sa chcela naučiť po rusínsky“, a jej autora charakterizoval ako osobnosť, „ktorá sa zaslúžila o rozvoj rusínskej literatúry a o vzdelávanie ľudu“.³⁸ Aj Jurij Ševeljov sa domnieval, že jedným z hlavných cieľov zostavenia gramatiky v roku 1907 mohlo byť poskytnúť možnosť Rusínom, ktorí sa vzdelávali v maďarskom jazyku, spoznať gramatiku svojho materinského jazyka.³⁹ Podľa Gyulu Marínu Vološina „za napísanie Azbuky“⁴⁰ a zostavenie gramatiky možno považovať za jedného z tvorcov rusínskeho jazyka“.⁴¹ Miklós Kozma vo svojom článku *Ukrajinská otázka na Podkarpatsku* charakterizoval Vološinovu prácu na gramatike nasledovne: „On je pôvodcom dvoch najlepších

om Hornej komory z podkarpatskej oblasti v r. 1942.

- 33 Vystúpenie Alberta Kassa v Hornej komore Národného zhromaždenia 16. decembra 1943. *Felsőházi napló*, 1939. IV. kötet, s. 125.
- 34 *Грамматика угрорусского языка для середних учебных заведений*. Ungvár : Kárpátaljai Területi Kormányzói Biztosi Hivatal, 1940.
- 35 Citované podľa: MARINA, Gyula. *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Nagyszőlős : Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1977/1999, s. 144.
- 36 VOLOSIN, Ágoston. *Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtan*. Ungvár : Unio Könyvnyomda Részvénytársaság, 1907.
- 37 ВОЛОШИН, Августин. *Методическая грамматика карпато-русского языка для народных школ. Для I и II классов народной школы*. Ungvár : Unio Könyvnyomda Részvénytársaság, 1919.
- 38 BONKÁLÓ, Sándor. *A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés*. Pécs : Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1935, s. 59.
- 39 ШЕВЕЛЬОВ, Юрий. *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941). Стан і статус*. Київ : Сучасність, 1987, s. 54.
- 40 Autor má na mysli Vološinovo dielo *Азбука угро-русского и церковно-славянского чтения*. Унгварь : Уніо, 1906.
- 41 MARINA, Gyula. *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Nagyszőlős : Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1977/1999, s. 86.

skutočne ľudových rusínskych gramatík.“⁴² V predslove ku svojej gramatike vydanej v roku 1941 aj Ivan Harajda uviedol, že Vološinova gramatika z roku 1907 bola napísaná „v živom ľudovom jazyku“.⁴³ Sám Vološin na margo svojej práce neskôr poznamenal, že síce „úplne nedocielil vytvorenie čistého maloruského literárneho jazyka, ale urobil rozhodný krok smerom k ľudovému štýlu“. Hrdo oznámil, že na návrh významného slavistu tej doby, Oszkára Asbótha Maďarská akadémia vied vyhodnotila jeho prácu ako prvú gramatiku maloruského jazyka v Maďarsku a oceniла ju aj peňažnou odmenou.⁴⁴

Druhá Vološinova gramatika s názvom *Методическая грамматика* v skutočnosti vyšla aj pred rokom 1919⁴⁵, i neskôr⁴⁶ niekoľkokrát, v početných verziách. Analytici⁴⁷ v jeho prvom vydaní z roku 1899 a v niekoľkých ďalších vydaniach badali vplyv rusofilstva, no zároveň konštatovali, že predmetom gramatík bol jednoznačne miestny



Gramatika z roku 1941 od Dr. Ivana Harajdu

- 42 Kozmov článok prináša BRENZOVIČS, László (szerk.). *Kozma Miklós: Kárpátalja visszaszöetele. Napló*. Ungvár : KMKSZ, 2009, s. 247-254. Citovaný úryvok sa nachádza na s. 250-251.
- 43 Pozri predslov v Harajdovej gramatike. Pozri ešte ЛЯВИНЕЦ, М. Иван Гарайда. *Русинський світ*, 2008/1, s. 7.
- 44 ВОЛОШИН, Августин. *О письменном язичь Підкарпатських русинов*. Ужгород : Унію”. Dostupné z: <http://litopys.org.ua/volosh/volosh30.htm> (Navštívené 01. 03. 2015).
- 45 Pozri ВОЛОШИН, Августин. *Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ*. Ungvár 1899; ВОЛОШИН, Августин. *Методическая грамматика угрорусского литературного языка для народных школ. Матеріаль II-го класса народной школы*. Ungvár : Szt. Bazil Társulat, 1901.
- 46 Pozri ВОЛОШИН, Августин. *Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ*. Ungvár 1899; ВОЛОШИН, Августин. *Методическая грамматика угрорусского литературного языка для народных школ. Матеріаль II-го класса народной школы*. Ungvár : Szt. Bazil Társulat, 1901.
- 47 БІРЧАК, Володимир. *Августин Волошин: его життя и дьяльність: 3 нагоди 50 лятных уродин и 25 лятнонь праць*. Ужгород : 1924, s. 15; БЕЛЕЙ, М. До характеристики еволюції поглядів Августина Волошина як граматиста і методиста мови. In *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць*, 14 (2010), s. 5-10; ЧУЧКА, Павло. Питання літературної мови в Карпатській Україні. In *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Ужгород : 1993, s. 32; МИШАНИЧ, Олекса – ЧУЧКА, Павло (ред.) *Августин Волошин. Твори*. Ужгород : 1995, s. 22; КЛЯП, Маріанна. *Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919 – 1939)*. Ужгород : 2001.

úzus. V súvislosti s verzou vydanou v roku 1923 Birčak⁴⁸ vyzdvihol to, že skorší tvorcovia gramatík spájali cirkevný slovanský, veľkoruský a rusínsky jazyk, napísali teda gramatiku jedného umelého, v skutočnosti neexistujúceho jazyka. Oproti tomu „Augustín Vološin oplával do čistých vôd, oddelujúc rusínsky jazyk [руськы мову] od ruštiny aj od cirkevnej slovančiny v oblasti fonetiky, morfológie aj syntaxe“.

Analyzujúc gramatiky Vološina Nedzeľskij zdôrazňoval, že v jednotlivých zväzkoch sa nachádzajú mnohé dialektické prvky a „maďarizmy“; podľa neho tieto Vološinove práce vychádzali v ústrety zámerom maďarskej jazykovej politiky, autor chcel oddeliť jazyk Rusínov od ruského a ukrajinského jazyka.⁴⁹

Nariadením komisára č. 8.888 z 20. augusta 1940 sa od školského roku 1940/41 začala povinne používať v podkarpatských vzdelávacích inštitúciách Marinova gramatika.⁵⁰ Túto učebnicu ale mnohí kritizovali, pretože neriešila otázku štandardizácie a kodifikácie jazyka, ani problém výučby jazyka na školách. Okrem ďalších problémov miešali sa v nej miestne jazykové špecifiká s veľkoruskými jazykovými normami,⁵¹ výsledkom miešania bola verzia vzdialená od slovanských jazykových variantov používaných v regióne.

Nie je náhoda, že v roku 1941 bola vydaná nová učebnica gramatiky od autora Jánosa Harajdu, ktorá v názve bola „rusínska“.⁵² Táto Harajdom vypracovaná gramatika sa stala základom pre úradné texty vydané na Podkarpatsku v rusínskom jazyku, stala sa aj vzorom pre väčšinu rusínskych novín a časopisov, z nej vychádzali prekladatelia textov do vestníka *Kárpátaljai Közlöny – Подкарпатский Вѣстник*. Nová gramatika sa stala oficiálnou učebnicou nariadením ministra pre cirkevné záležitosti a vzdelávanie č. 27.300/1941.

Analýzou Harajdovej gramatiky – ktorá bola inak prvou publikáciou Podkarpatskej vedeckej spoločnosti – môžeme dospieť k prekvapujúcemu záveru. Zástancovia rusínskej orientácie boli toho názoru, že rusínsky literárny jazyk treba založiť na miestnych, podkarpatských dialeктоch (najmä na marmarošskom dialekte), na jazyku rusínskych literárnych diel 18. storočia a na cirkevnej slovančine, a literárny jazyk treba priblížiť k ľudovej jazykovej praxi. Aj keď v miestnych dialeктоch dodnes badať silný maďarský vplyv (najmä v slovnej zásobe, ale aj na iných jazykových úrovniach),⁵³ jazyková varieta, ktorú Harajda chcel svojou gramatikou kodifikovať,

48 БИРЧАК, Володимир. *Августин Волошин: его жизнь и деятельность: 3 нагоды 50 лѣтних уродин и 25 лѣтнюю работу*. Ужгородъ 1924, s. 17.

49 НЕДЗЬЛЬСКИЙ, Евгений. *Очеркъ карпаторусской литературы*. Ужгородъ : Издание Подкарпаторусскаго Народопроевѣдительнаго Союза, 1932, s. 245-246.

50 КАПРАЛЬ, Михаил (ред.). *Русинський дайджест 1939 – 1944. 3/1*. Кроника. Тексты з ужгородских новинок „Нова Недѣля“ и „Карпатска Недѣля“ 1939 – 1941 гг. Nyíregyháza : Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2010, s. 133.

51 КАПРАЛЬ, Михаил. *Русский язык в Подкарпатье (1938 – 1944)*. In *Studia Russica*, 20, 2003, s. 178-179. Pozri aj: МОЗЕР, Михаель. *Прощання з українством: декілька завваг про мовну історію русинів за влади Міклоша Гортія*. In *Humaniora: Slavica Tartuensis*, 9, 2011, s. 231-251.

52 ГАРАЙДА, Иванъ. *Грамматика руського языка*. Ungvár : Kárpátaljai Tudományos Társaság, 1941.

53 Pozri napr. БАЛЕЦКИЙ, Эміль. *Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комлошка в Венгрии*. In *Studia Slavica*, 4, 1958, s. 23-46; ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Йосип. До

je prakticky úplne očistená od maďarských kontaktoých javov.⁵⁴ Celkom sa však nepodarilo odstrániť prejavy vplyvu ruského jazyka.

Dá sa predpokladať, že prekladatelia vestníka sa priebežne prispôbovali očakávaniam, prejavili obdivuhodnú pružnosť, o čom svedčia zmeny jazyka prekladov. V prvých častiach z roku 1939 badať vplyv Vološinovej gramatiky z roku 1907, v neskorších častiach ruský vplyv Marinovej gramatiky. Ale ani po vydaní Harajdovej gramatiky nedošlo k zjednoteniu úrovne prekladov, ruský vplyv bol počas celého obdobia citeľný v rusínskych (maďaro-ruských) textoch.⁵⁵ Napr. v čiaske č. 19 zo 4. mája 1941 na strane 27 text oznámenia o voľnom pracovnom mieste s titulkom *Объявление о конкурсе* je v podstate písaný v ruštine, čo je zjavné už z niekoľkých prvých slov: „Объявляю конкурс на освободившееся мѣсто участкового врача...“. V čiaske z ďalšieho týždňa je na prvej strane preklad ministerského nariadenia č. 2.620/1941. Tento preklad je taktiež silne ovplyvnený ruštinou: „Если для цели обезпечения сельскохозяйственных работ [...] не обходимо использование исполнений для народной обороны, то по распоряжению оногo предпринимае мѣры министр народной обороны въ согласіи съ министромъ земледѣлія...“.

To, že gramatika z roku 1941 nevyriešila s konečnou platnosťou otázku kodifikácie rusínskej literárnej normy, ilustruje aj nasledovný citát z čiasky Podkarpatského vestníka č. 52 z 26. decembra 1943: „Тотѣ лѣкарѣ, которымъ на приключенныхъ назадѣ, респективно занятихъ назадѣ территорияхъ оправненость къ уживанню титула лѣкаря-спеціалиста уже была признана на основѣ правовыхъ нормъ, дѣйствующихъ подчасъ чужою окупациѣ, суть оправненѣ и дальше къ уживаню титула отповѣдного лѣкаря-спеціалиста, ос колько были принятѣ до дакотрой отечественной лѣкарской коморы.“ Niektoré prvky z citovanej vety (napr. zámeno *тотѣ*, alebo sufix podstatného mena *лѣкарѣ* vyjadrujúci množné číslo) sú blízke miestnej, regionálnej jazykovej praxi, alebo kým v roku 1941 slovo lekár bolo vo vestníku preložené ako „врач“, o dva roky neskôr už miesto ruského výrazu používal prekladateľ ukrajinský výraz *лѣкар*, celkovo je text ešte skôr ruský, než ukrajinský.

Analyzujúc jazyk slovanských prekladov Podkarpatského vestníka, vychádzajúceho v rokoch 1939 – 1944, môžeme súhlasiť s Jurijom Ševeljovom, ktorý charakterizoval jazykovú situáciu na Podkarpatsku pred rokom 1944 nasledovne: „Nepochybne tam bol jazykový chaos, ktorému ale netreba pripisovať priveľký význam. Tri jazykové skupiny – Rusíni, Ukrajinci a Rusi – v skutočnosti neboli od seba tak vzdialené, ako sa to môže niekomu zdať na základe polemických spisov. V čisto ukrajinskom jazyku nevydávali takmer nič, v literárnej ruštine skoro nič, nanajvýš diela autorov, ktorí nepochádzali z regiónu. Prakticky

питання про мадяризми в говорах Закарпатської області. На матеріалах Лінгвістичного атласа. Част. 1. In *Доповіди та повідомлення УжДУ*. Серія Філології 2, 1959, s. 61-64.

54 ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Йосип. І. А. Гарайда як філолог і громадський діяч. In Б. ГАЛАС (ред.). *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Ужгород : Патент, 1993, s. 142-156; ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Йосип. Гарайда як філолог. In *Acta Hungarica*, 7/8, 1996/1997, s. 144-167; КАПРАЛЬ, Михаил. Языковая ситуация в Подкарпатье 1938 – 1944 гг. In *Slavica Tartuensia*, 8, 2008, s. 190.

55 ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Йосип. І. А. Гарайда як філолог і громадський діяч. In Б. ГАЛАС (ред.). *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Ужгород : Патент, 1993, s. 154.

všetky publikácie obsahovali proky miestnych dialektov, rozdiely medzi nimi boli iba v podiele ich výskytu. Z tohto hľadiska zánik tradičného variantu »rusínskeho jazyka« nesúvisel s odmietaním tohto variantu, ale s tým, že v rôznych textoch sa syntetizoval s rôznymi jazykmi. Takáto bola skutočná podkarpatská cesta k literárnemu jazyku – buď k ukrajinskému, alebo k ruskému”.⁵⁶

V tomto kontexte je zaujímavá myšlienka historika Petra Pastora: „Prečo Stalin, ktorý opovrhoval Ukrajincami, nepripojil Podkarpatsko k Rusku tak, ako to urobil v prípade východopruského Königsbergu (Kaliningrad) a prilahlých oblastí. Je zjavné, že chcel kooptovať ukrajinských nacionalistov, ktorí ešte aj po ukončení vojny pokračovali v ozbrojenom boji proti sovietskej moci. Zároveň Podkarpatsko nepredstavovalo pre Rusko územnú stratu, pretože Stalin považoval Ukrajinu za neoddeliteľnú súčasť »vnútornej ríše«.“⁵⁷ Z tejto analýzy je jasné, že v polovici 40. rokov v miestnej komunite boli rovnaké predpoklady pre rozvoj rusínskeho aj ukrajinského jazyka. Počas sovietskeho obdobia v celom štáte, aj v Ukrajinskej republike, učili na národnostných školách nie jazyk danej republiky, ale „jazyk porozumenia medzi národmi“, čiže ruštinu. Na školách s ruským vyučovacím jazykom síce existoval ako predmet jazyk republiky, ale dalo sa požiadať o oslobodenie od tohto predmetu. Privilegované postavenie ruského jazyka na Podkarpatsku viedlo k tomu, že „na ulici“ slovanským jazykom bola ruština, alebo miestny variant, rusínčina. Po rozpade Sovietskeho zväzu sa na samostatnej Ukrajine na prvé miesto dostal ukrajinský jazyk ako štátny jazyk, čo na Podkarpatsku z jazykového hľadiska bez nejakých veľkých zvrátov viedlo k poukrajinceniu. Používaným slovanským jazykom je dnes už jednoznačne ukrajinský jazyk, ruština prakticky vymizla, rusínčina sa používa sporadicky. Podľa výsledkov sčítania obyvateľov z roku 2001 u Maďarov a Rumunov je skoro stopercentná zhoda medzi národnostnou príslušnosťou a materinským jazykom, skoro polovica Slovákov a Nemcov považuje za svoj materinský jazyk ukrajinčinu, iba v prípade Rómov je situácia odlišná: vyše 60 % označilo za materinský jazyk maďarčinu.⁵⁸

56 ШЕВЕЛЬОВ, Юрий. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941). Стан і статус. Київ : Сучасність, 1987, s. 254.

57 PASTOR, Peter. Kárpátalja kérdése a magyar-szovjet kapcsolatokban, 1938 – 1945. In FEDINEC, Csilla (szerk.). Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai. Pozsony : Kalligram, 2014, s. 284.

58 About number and composition population of Zakarpattia region by data All-Ukrainian population census ,2001. State Statistics Service of Ukraine. Dostupné z: <http://2001.ukr-census.gov.ua/eng/results/general/language/Zakarpattia/> (Navštívené 02. 10. 2015).

KVETINOVÁ SYMBOLIKA ORNÁTU Z ROKU 1821, ULOŽENÉHO V ARCHÍVE NITRIANSKEHO BISKUPSTVA NA NITRIANSKOM HRADE

Veronika PLEŠTINSKÁ - Pavol KAŠŠÁK

Abstract: *Floriculture symbolics of ornament from 1821, deposited in the archives of the Nitra bishopric at Nitra castle. Article deals with the Christian and secular symbolism of certain flowers depicted on Ornament 1821. Of the eleven species of embroidered flowers were designed six (passion flower, cornflower, peony, bud, rose, iris). For all identified species were briefly described the history of their cultivation, the Latin origin of their name and symbolic significance in terms of alchemy, natural religion, Wiccan religion, language of flowers and Christian symbols.*

Key words: *Christian and secular symbolism. Liturgical garments. Plant themes. Slavic symbolism.*

Zusammenfassung: *Die Blumensymbolik des im Bistumsarchiv Nitra in der Burg Nitra aufbewahrten Ornats aus dem Jahre 1821. Der Beitrag befasst sich mit christlicher und weltlicher Symbolik einiger Arten von Blumen, die auf dem Ornat aus dem Jahre 1821 dargestellt sind. Von elf eingestickten Blumen wurden sechs Blumenarten bestimmt (die Passionsblume, die Kornblume, die Pfingstrose, die Winde, die Rose, die Schwertlilie). Bei den angeführten Blumenarten wurde kurz die Geschichte ihrer Züchtung beschrieben, die Herkunft ihres lateinischen Namens und ihre symbolische Bedeutung aus der Sicht der Alchimie, der Naturreligionen, der Wiccanischen Religion, der Blumensprache und der christlichen Symbolik erklärt.*

Schlüsselwörter: *Christliche und weltliche Symbolik. Das liturgische Gewand, Blumenmotive. Slawische Symbolik.*

Metódy

Liturgické rúcho, ktoré sme si vybrali pre náš bádateľský záujem, nie je signované. Jediným poznávacím znamením sú pre nás anjelské postavičky na dolnom okraji chrbtovej strany, ktoré pridržávajú iniciály C. E. N.D. G. K. G.N. Nápis obsahuje tiež datovanie Anno 1821. Uvedený rok spadá do obdobia pôsobenia biskupa Jozefa Klucha na nitrianskom biskupskom stolci.¹ Či bol tento biskup i jeho nositeľom nevieme dnes s istotou určiť. Každopádne, bol známy svojim hlbokým sociálnym cítením, všetky osobné príjmy venoval na dobročinné ciele, najmä chudobným a chorým. Mnoho úsilia venoval tiež výchove a vzdelávaniu žiakov, na čo vynakladal nemalé finančné prostriedky. Samotné rúcho je vyrobené z jedného kusa preloženej bielej hodvábnej látky so zlatožltou hodvábnu podšívku. Náprsná strana je laločnatého strihu, bez rukávov, s otvorom na hlavu v tvare zaobleného „V“. Náprsná a chrbtová

1 JUDÁK, Viliam. *Nitrianske biskupstvo v dejinách*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 1999, s. 22.

strana je členená na tri zvislé pásy, oddelené zlatými niťami vyšívanými pruhmi vlnovky zo štíhlych akantových lístkov a flitrov. Rovnakým spôsobom je lemovaný aj okraj kazule, výstrih, horizontálny pás pod výstrihom na náprsnej strane a otvor na hlavu na chrbtovej strane. Plocha zvislých pásov je pokrytá abstraktným dekórom v tvare konkávno-konvexných vykrajovaných zrkadiel, vyhotovených technikou hladkovanej plnej výšivky zlatými niťami. Plochy zrkadiel a plochy medzi nimi sú vyplnené rôznofarebnými, symetricky komponovanými listovými a kvetinovými úponkami. Rastlinné motívy sú doplnené plochými zlatými flitrami.

Na základe detailných fotografií (Radoslav Gazdík, rok fotenia 2008) patriacich Diecéznemu múzeu Nitrianskeho biskupstva boli určené kvetinové druhy vyšité na prednej a zadnej strane ornátu – kazule z roku 1821. Identifikácia bola vykonaná na základe osobných skúseností. Aj napriek detailnej práci a vernému zobrazeniu rastlín na výšivke, bolo u niektorých rastlín ťažké určiť o aký konkrétny druh ide. Stopercentne pozitívna identifikácia bola len u druhu kosatec (*Iris* sp.) vďaka nezameniteľnému tvaru kvetu. Vzhľadom k počtu okvetných lístkov a tvaru listu boli identifikované pivonka (*Paeonia* sp.) a ruža (*Rosa* sp.). Typický mechúrikovitý zákrov bol identifikačným znakom u nevädze (*Centaurea* sp.) a tvar kvetu spolu s vyobrazením popínavého výhonu u pupenca (*Convolvulus* sp.). U druhu mučenka (*Passiflora* sp.) bolo určenie len približné na základe farby, počtu okvetných lístkov a celkovej stavby kvetu. U ostatných vyšitých druhov nedošlo k pozitívnej zhode medzi reálnymi rastlinami a vyšitým vyobrazením hlavne v dôsledku nedostatočných informácií z vyšitej predlohy. Detailný popis symbolického významu jednotlivých identifikovaných rastlín spolu s označením pôvodného zdroja uvedenej informácie nasleduje.

Nevädza poľná a jej príbuzné rastliny patria do rodu *Centaurea*, ktorý obsahuje cca 650 rastlín a vyskytujú sa na celej severnej pologuli, ale hlavne v Stredomorí a juhozápadnej Ázii. Najbežnejším zástupcom je modrá *Centaurea cyanus*, ktorá sa pestuje a šľachtí od 16. storočia,² vytrvalá *C. montana* a burinná *C. nigra*. Ďalej *C. moschata*, pôvodom z Iránu, pestovaná v širokej škále farieb, vytrvalá, žltá kvitnúca *C. macrocephala* z Kaukazu a šedo strieborná *C. cineraria* (známa v záhradách od roku 1710).³ *Centaurea depressa* sa bežne pestovala už v staroegyptských záhradách.⁴ V Grécku rastie *Centaurea raphanina* subsp. *mixta*, endemický druh rastúci na skalách. V gréčtine sa volá *Kentavrio*, čo je odvodené od mena pre bájneho gréckeho polokoňa, poločloveka – kentaur. Túto nevädzu údajne na vyliečenie svojej rany na nohe spôsobenej šípom od Herakla použil kentaur Cheirón, učiteľa Asklepiea, neskôr známeho ako boh lekárov.⁵ A na základe pôvodného gréckeho mena pomenoval nevädzu v latinčine aj Linné.⁶ Druhá verzia hovorí že jej meno pochádza z latinského „centum“, sto

2 SMRŽ, Oskar. *Dějiny květin III díl*. Chrudim : Zahradnická bursa v Chrudimi, 1923, s. 93.

3 PRANCE, Ghillean a NESBITT Mark. *The cultural history of plants: garden plants in myth and literature*. New York : Routledge, 2005, s. 263.

4 TURNER, Tom. *Garden History Philosophy and Design 2000 BC - 2000 AD*. London : Spon Press, 2004, s. 45.

5 MARGARIS, Nikos. S. *Flowers in Greek Mythology*. Proc. IV Int. Symp. New. Flor. Crops. 2000, č. 541, s. 27.

6 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 97.



Liturgické rúcho pravdepodobne nitrianskeho rímskokatolíckeho biskupa Jozefa Klucha.
Diecézne múzeum Nitrianskeho biskupstva

a „aurum“, zlato, čo má označovať jej cenu ako liečivej rastliny.⁷ Z Anglicka je známe použitie *Centaurea cyanus* na liečenie zápalu očí alebo na prečistenie zraku starších ľudí a *Centaurea nigra*, ktorá sa v Írsku používala na problémy pečene a ako čistiace tonikum.⁸ Nevädza bola obľúbenou kvetinou nemeckého cisára Viléma I.⁹ V reči kvetín znamená nevädza ohladupnosť a citlivosť,¹⁰ alebo požehnanie, blahoslavenstvo.¹¹ V českej reči kvetín znamená nevädza som šťastný/á¹² alebo „čisté srdce je najkrajšou ozdobou“. ¹³ Jeden samostatný kvet nevädze znamená celibát.¹⁴ V slovanskej symbolike znamená nevädza úprimnosť a vernosť, ale niekedy má aj význam smútku.¹⁵

-
- 7 SMRŽ, Oskar. *Dějiny květin III díl*. Chrudim : Zahradnická bursa v Chrudimi, 1923, s. 93.
 8 ALLEN, David E. a HATFIELD, Gabrielle. *Medicinal plants in folk tradition*. Portland, Or: Timber Press, 2004, s. 283.
 9 SMRŽ, Oskar. *Dějiny květin III díl*. Chrudim : Zahradnická bursa v Chrudimi, 1923, s. 91
 10 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 98.
 11 KIRKBY, Mandy. *A Victorian flower dictionary The language of flowers companion*. New York : Ballantine Books, 2011, s. 112.
 12 KLEMPERA, Josef. *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 72.
 13 KULHAVÁ, Iveta. *Květomluva*. <http://web.quick.cz/> [online]. 2002 [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: http://web.quick.cz/iveta_kulhava/Kvetomluva.htm
 14 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 98.
 15 SMRŽ, Oskar. *Dějiny květin III díl*. Chrudim : Zahradnická bursa v Chrudimi, 1923, s. 91.

Pupenec je členom čelade *Convolvulaceae*, veľkej čelade šplhavých a plazivých bylín a krov. Existuje okolo 250 druhov pupencov.¹⁶ Jeho meno je odvodené z latinského *convolve* –krútiť, vinúť, šplhať.¹⁷ Po japonsky sa pupenec povie asago, čo v preklade znamená tvár rána, alebo drahokam rána.¹⁸

Najstaršia literárna zmienka o pupenci pochádza z diela Dioscoridesa, ktorý popísal *Convolvulus ovalifolius*, ako rastlinu, z ktorej odvary navodzujú spánok a tiež ako rastlinu vhodnú pre nápoje lásky. Varuje však, že nadmerné požitie môže mať smrtiaci účinok. V staršej anglickej literatúre je často menom pupenec nazývaných viacero rastlín, ktoré nie sú ani botanicky príbuzné, napríklad *Calystegia*. Shakespeare napríklad často používa rovnaký názov pre pupenec aj pre zimolez.¹⁹ Prvý doklad o záhradníckom pestovaní pupenca je z knihy *The Herbal or General History of Plants* (1633) od Johna Gerarda, ktorý radí vysievať pupenec zároveň s melónmi a uhorkami, aby sme sa dočkali kvetov v auguste.²⁰

V reči kvetín ružový pupenec znamená „*stojí za to trpieť pre lásku*“, alebo narážku na niečo a modrý pupenec znamená pretváрку.²¹ Iný výklad prisudzuje pupencu význam neistota alebo jemná náklonnosť.²² Celá čelad je v reči kvetín braná ako symbol zväzkov, neistoty a „*utrpenia, ktoré láska pôsobí*“.²³ V českej reči kvetín znamená biely pupenec „*buďme navždy priatelia*“, modrý „*tvoje oči sú plné duševnej dobroty*“ a ružový „*mňa sa neznavíš*“.²⁴ Podľa verzie z roku 1912 vyjadruje myšlienku „*žádná radost bez bolu*“.²⁵

Pivonky (*Paeonia*) tvoria spolu rod obsahujúci 33 druhov bylenných aj drevitých rastlín pôvodom zo severnej pologule, z miernych oblastí Európy, Ázie a západnej Severnej Ameriky. Okrasné druhy sú typické veľkými kvetmi v bielej, žltej alebo červenej farbe.²⁶ Najstarším pestovaným druhom je pravdepodobne *Paeonia mascula*, ktorá sa pestuje už od 12. storočia, hlavne ako liečivá rastlina a neskôr ako

16 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 268.

17 COOMBES, Allen J. *The A to Z of plant names*. Portland, Or. : Timber Press, 2012, s. 66.

18 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 269.

19 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 269.

20 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 270.

21 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 269.

22 RIDDLE, John M. *Goddesses, elixirs, and witches*. New York : Palgrave Macmillan, 2010, s. 68.

23 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

24 KLEMPERA, Josef. *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 185.

25 MALINOVÁ, Jiřina. *Květomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 111.

26 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 279.

rastlina okrasná,²⁷ ale o použití pivonky ako rastliny liečivej sú písomné záznamy už zo 4. storočia p. n. l.²⁸ *Paeonia tenuifolia*, od ktorej je odvodených najviac okrasných hybridov je pôvodom z Kaukazu a začína sa v Európe pestovať až v roku 1765 a *P. lactiflora*, pôvodom zo Sibíra. Drevité pivonky *Paeonia suffruticosa*, ktoré sa v Európe objavujú až v roku 1789,²⁹ pochádzajú z hory menom Mou-Tan-Shan v Číne. Slovo Mou-tan znamená najkrajší a meno hory je odvodené práve od množstva veľkokvetých pivoniiek na nej rastúcich.³⁰ V 11. storočí v Číne bolo známych 19 kultivarov *Paeonia suffruticosa*.³¹ Medzi najnovšie druhy zaradené do šľachtenia patrí *Paeonia delavayi* dovezená z Číny v roku 1886 a *Paeonia obovata* dovezená v roku 1899, ďalej *Paeonia mlokosewitschii* z Kaukazu, zaradená do šľachtenia v roku 1907.³² Z oblasti Čiech sú najstaršie záznamy o pestovaní pivoniiek zo 17. storočia a pivonky sú popisované ako bežné rastliny.³³

Meno *Paeonia* pochádza z etymologického základu paeon, čo je epitet či hymna žiadajúca boha o pomoc.³⁴ Ďalšia verzia tvrdí, že meno je odvodené od gréckeho mena Paeon (Paion), čo bol najstarší boh lekárstva, ktorý liečil bohov zo zranení utržených v Trójskej vojne a ktorý ako prvý využil zázračné liečivé vlastnosti tejto rastliny.³⁵ Iná verzia hovorí, že Asklepius, syn Apolóna, vyučený kentaurom Cheirónom v liečení, po tom, čo dosiahol dospelosti a stal sa liečiteľom bohov, bol kvôli jeho ohromným znalostiam liečivých bylín nazývaný ako *Paeon* – liečiteľ.³⁶ Iná legenda hovorí, že *Paeonia* bola nymfa, s ktorou flirtoval Apolón. Jedného dňa ich nachytala Afrodita a plachá *Paeonia* sa začervenala tak silne, že táto červeň nikdy neopustila jej líca a to ani po tom ako ju Afrodita premenila na kvet.³⁷ Posledná verzia hovorí, že jej meno je odvodené od gréckeho paio (udriem).³⁸

27 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 283.

28 SMRŽ, Oskar. *Dějiny květin IV díl*. Chrudim : Zahradnická bursa v Chrudimi, 1923, s. 129.

29 PRANCE, Ghillea a NESBITT Mark. *The cultural history of plants: garden plants in myth and literature*. New York : Routledge, 2005, s. 277.

30 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 279.

31 KINGSBURY, Noel. *Hybrid*. Chicago : University of Chicago Press, 2009, s. 331.

32 PRANCE, Ghillea a NESBITT Mark. *The cultural history of plants: garden plants in myth and literature*. New York : Routledge, 2005, s. 277.

33 SMRŽ, Oskar. *Dějiny květin IV díl*. Chrudim : Zahradnická bursa v Chrudimi, 1923, s. 130.

34 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 279.

35 MARGARIS, Nikos. S. *Flowers in Greek Mythology*. Proc. IV Int. Symp. New. Flor. Crops. 2000, č. 541, s. 26.

36 MCINTOSH, Christopher. *Gardens of the gods: myth, magic and meaning*. 1st ed. New York : In the United States and Canada distributed by Palgrave Macmillan, 2009, s. 179.

37 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 280.

38 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html



Detail kvetinovej výšivky na ornáte nitrianskeho biskupa

Pivonky sú aj dôležitou súčasťou v tradičnej čínskej medicíne.³⁹ Pivonka sa používa pre svoje ochranné vlastnosti. Jeden kvet nosený na tele chráni svojho nositeľa, váza pivoniek celý dom pred nočnými morami a rastlina v záhrade chráni celý pozemok.⁴⁰ Tiež voľne rastúce pivonky údajne v noci svietia a ochraňujú pastierov a ich stáda. Naproti tomu v niektorých oblastiach Európy prevládal názor, že pivonky sa môžu trhať len v noci (bola zasvätená bohyni Selene), inak ďateľ, ktorý chráni kvety pivonky, vydobie oči toho, kto by sa ju pokúšal odtrhnúť cez deň. Kvôli tomuto nebezpečenstvu sa korene pivonky zbierali tak, že sa k rastline priviazal hladný pes, ktorý sa potom lákal na mäso. Ten v snahe dostať sa k mäsu následne rastlinu vytrhol. Pivonka sa kvôli spojitosti s mesiacom (jej starý názov bol *Rosa Lunaria*) používala na liečenie šialenstva, nervozity, epilepsie a problémov s pečeňou.⁴¹ Podľa iných autorov sú všetky druhy pivoniek jedovaté, hlavne ich kvety a semená.⁴² Túto informáciu však nepotvrďuje žiadna literatúra o jedovatých rastlinách. V Číne bola

39 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 280.

40 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 29.

41 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 282.

42 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

pivonka *Paeonia suffruticosa* považovanú za kráľovnú kvetín, znamenajúca lásku a úctu a bola rastlinou prosperity.⁴³

V reči kvetín pivonka vyjadruje nenaplnený, tajný, prehliadaný vzťah⁴⁴ a vo viktoriánskych časoch znamenala hnev.⁴⁵ Iná verzia hovorí o význame hanba, šťastná svadba, súcít, stud.⁴⁶ V českej reči kvetín vyjadruje pivonka myšlienku „minula krásna doba našej lásky“,⁴⁷ a myšlienku „rumenec tvojich tváří je krásny“.⁴⁸ V Japonsku je nazývaná kvetom júna a znamená šťastie, svadbu a prosperitu. V literatúre sa pivonka objavuje už v 8. storočí v diele čínskeho básnika Po Chü-I. Pivonky boli jedny z prvých rastlín, ktoré kolonisti previezli do Ameriky.⁴⁹ Štát Indiana má pivonku vo svojom znaku.⁵⁰ V dnešnej dobe je pivonka považovaná za staromódnu.⁵¹

Mučenka (*Passiflora*) patrí do čelade obsahujúcej okolo 530 druhov bylenných či drevitých šplhavých rastlín rozšírených najmä v trópoch Ameriky, Ázie a Austrálie.⁵² Samotných mučeniek je na svete asi 370 druhov. Z nich je 350 druhov pôvodom amerických a 20 ázijských a austrálskych. Najdôležitejším druhom je jedlá *P. edulis* a okrasná *P. incarnata*.⁵³ Meno *Passiflora* je odvodené od latinského *passi* – trpieť, utrpenie a *flora* – kvitnúť, spolu tvoriace „kvet utrpenia, umučenia“, mučenka.

Niektorí veria, že existuje symbolické prepojenie medzi morfológiou kvetu mučenky a ukrižovaním Ježiša Krista. Kňazi, ktorí sprevádzali španielskych dobyvateľov do Mexika a Peru v 16. storočí boli nadchnutí myšlienkou, že táto liana prináša božie posolstvo o tom, že kresťanstvo bude v Amerike dobre prijaté a v indiánoch jediacich plody mučenky videli znamenie, že domorodé obyvateľstvo hladuje po kresťanstve. Päť vnútorných a päť vonkajších okvetných lístkov údajne predstavuje desať verných apoštolov, rátané bez Judáša a Tomáša, ktorý neveril, alebo Petra, ktorý Ježiša zaprel. Podľa inej verzie okvetné lístky reprezentujú veľké množstvo žiakov a stred kvetu trňovú korunu. Päť tyčiniek znamená päť rán na Kristovom tele. Tvar nevyvinutého semena pripomína kladivo, ktorým bol Kristus na kríž pribitý.

43 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 281.

44 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 281.

45 KIRKBY, Mandy. *A Victorian flower dictionary The language of flowers companion*. New York : Ballantine Books, 2011, s. 121.

46 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

47 KLEMPERA, Josef. *Kvetomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 148.

48 MALINOVÁ, Jiřina. *Kvetomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 88.

49 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 281.

50 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

51 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 284.

52 COOMBES, Allen J. *The A to Z of plant names*. Portland, Or. : Timber Press, 2012, s. 148.

53 PRANCE, Ghilleen a NESBITT Mark. *The cultural history of plants: garden plants in myth and literature*. New York : Routledge, 2005, s. 93.

Predĺžené piestiky zase predstavujú klince. Pokrútené úponky sú biče a päťpočetné listy sú ruky vojakov, ktoré biče zvierajú.⁵⁴

Vôňa kvetu mučenky druhu *Passiflora caerulea* údajne pôsobí na psychiku človeka a vyvoláva pocit nádeje a piety.⁵⁵ V reči kvetín vyjadruje kvet mučenky myšlienku „láske je nutné prinášať obeť“⁵⁶, alebo myšlienku „znášaj trpezlivo svoj ból a žal“.⁵⁷

Kosatec patrí do rodu *Iris*, ktorý obsahuje okolo 300 druhov rozšírených hlavne na severnej pologuli. Kosatec je jednou z najstarších pestovaných rastlín.⁵⁸ Kvôli širokej škále farieb kvetov bol kosatec, v latinčine *Iris*, pomenovaný podľa gréckej bohyně dúhy.⁵⁹ *Iris* bola poslom bohov a prenášala správy medzi podsvetím, svetom ľudí a palácom bohov na Olympe. *Iris* mala tiež za úlohu dopravovať duše žien do Elýzia (Merkur to robil pre mužov) a preto Gréci často sadili kosatce na ženské hroby.⁶⁰ Rimania zasvätili kosatec bohyni Juno, bohyni svetla. V kresťanskej symbolike je kosatec symbolom Krista a svätej Barbory, ktorá bola patrónkou delostrelcov a teraz je patrónkou baníkov.⁶¹ Kosatec sa objavuje aj v mnohých legendách. Podľa jednej z nich si purpurový kosatec za svoj emblém vzal francúzsky kráľ Louis VII. a to na základe sna ktorý mal pri návrate z križiackej výpravy v roku 1147. Z mena Louiso v kvet „*fleur-de-Louis*“ sa postupne stal symbolom s názvom „*fleur-de-lis*“. Tento heraldický symbol sa prekladá pod názvom „*kvet lalie*“ a jeho časti predstavujú vieru, múdrosť a chrabrosť.⁶² V roku 1376 Charles V. vytvoril oficiálny erb Francúzska, ktorý pozostával z troch zlatých „*fleur-de-lis*“ na modrom podklade. Tento erb sa udržal až do revolúcie v roku 1789. Kosatec, biely na červenom podklade, je aj v erbe Florencie, okolo ktorej boli kosatce pestované od stredoveku. Kosatec je takisto znakom štátu Tennessee.⁶³ Podľa inej legendy je „*fleur-de-lis*“ odvodený už od prvého kresťanského kráľa Francúzska Clovisa I., ktorý ho ako symbol prijal v roku 496, kedy sa mu vďaka vodnému kosatcu (*Iris pseudacorus*, ktorý rastie na plytčinách) podarilo nájsť brod cez rieku a unikol tak smrti. Iná verzia príbehu tvrdí, že názov symbolu je „*fleur-de-luce*“ – „*kvet svetla*“ a bol Clovisovi znesený

54 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

55 MILLER, M. J. *Shamanic gardening: timeless techniques for the modern sustainable garden*. Port Townsend, WA : Process, 2012, s. 117.

56 KLEMPERA, Josef . *Kvĕtomluva, aneb, Řekni to kvĕtinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 130.

57 MALINOVÁ, Jiřina. *Kvĕtomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 77.

58 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 215.

59 COOMBES, Allen J. *The A to Z of plant names*. Portland, Or. : Timber Press, 2012, s. 116.

60 MARGARIS, Nikos. S. *Flowers in Greek Mythology*. Proc. IV Int. Symp. New. Flor. Crops. 2000, č. 541, s. 26.

61 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

62 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 216.

63 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

z neba.⁶⁴ Existuje aj legenda, že fialový kosatec je kvet, ktorý mal pôvodne zlatú farbu, ale vzdal sa jej zo smútku nad ukrižovaním Ježiša Krista.⁶⁵ Kosatec v starovekom Egypte vyjadroval dôstojnosť, bol symbolom boha Hora a vzkriesenia.⁶⁶ Tri okvetné lístky kosatca sú symbolom pre vieru, znalosti a odvahu.⁶⁷

Kosatec, hlavne korene *I. pallida*, sa používali na získavanie prášku menom Orris root (fialkový koreň) používaného v kozmetike, pri príprave likérov, voňavých vrecúšok či práškov na zuby. Účinky Orris root poznal už grécky lekár Dioscorides, ktorý ho odporúčal na liečbu bolesti zubov, žalúdka a uhryznutí jedovatým hadom. V Severnej Amerike kmeň indiánov Ottassesovia používajú koreň *I. versicolor* ako prostriedok na prečistenie organizmu.⁶⁸ Koreň kosatca sa používal aj v kúzlach slúžiacich na prilákanie lásky.⁶⁹ V západnej Indii sa korene kosatcov, vďaka tvarovej podobnosti so sediacim človekom používajú ako woodoo bábiky.⁷⁰ Na východe je kosatec symbolom, obrazom ohrdutej lásky, na severe zase symbolom príchodu jari (Vesny).⁷¹ V reči kvetín kosatec vyjadruje myšlienku „mám pre teba správu“.⁷² V českej květomluvě zase znamená „som najradšej o samote“;⁷³ „iba ty mi môžeš vrátiť pokoj“⁷⁴ alebo „všetkého sa odvážim pre teba“.⁷⁵ Fleur-de-lis má v reči kvetov význam oheň alebo páliť.⁷⁶

Ruža je spolu s laliou a lotosom jedným z najdôležitejších kvetinových symbolov na svete.⁷⁷ Rod ruža pozostáva zo 150 šplhavých alebo vzpriamených opadavých krov. Prirodený areál rozšírenia je na severnej pologuli a v horách tropickej oblasti.⁷⁸ Ruže majú pravdepodobne pôvod v Malej Ázii. Sýria dokonca v miestnom

64 MCINTOSH, Christopher. *Gardens of the gods: myth, magic and meaning*. 1st ed. New York : In the United States and Canada distributed by Palgrave Macmillan, 2009, s. 48.

65 SMRŽ, Oskar. *Dějiny květin III díl*. Chrudim : Zahradnická bursa v Chrudimi, 1923, s. 173.

66 MCINTOSH, Christopher. *Gardens of the gods: myth, magic and meaning*. 1st ed. New York : In the United States and Canada distributed by Palgrave Macmillan, 2009, s. 174.

67 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 42.

68 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 217.

69 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 42.

70 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html.

71 SMRŽ, Oskar. *Dějiny květin III díl*. Chrudim : Zahradnická bursa v Chrudimi, 1923, s. 173.

72 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 216.

73 SMRŽ, Oskar. *Dějiny květin III díl*. Chrudim : Zahradnická bursa v Chrudimi, 1923, s. 173.

74 KLEMPERA, Josef. *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 100.

75 MALINOVÁ, Jiřina. *Květomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 57.

76 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html.

77 NOZEDAR, A. *The Element encyclopedia of secret signs and symbols: the ultimate A-Z guide from alchemy to the zodiac*. London : HarperElement, 2009, s. 125.

78 HARKNESS, Peter. *The rose: an illustrated history*. Buffalo, NY : Firefly Books, 2003, s. 49.

nárečí znamená zem ruží.⁷⁹ Fosilizované zvyšky ruží sú známe z obdobia pred 35 miliónmi rokov a ružové vence sa nachádzajú už v najstarších hrobch.⁸⁰

Meno rosa je odvodené z gréckeho rodon – červený alebo keltského rhos – červený, prípadne od klasického latinského mena pre ružu.⁸¹ Pod pojmom Rosa však boli mnohokrát v minulosti označované aj iné rastliny z čeľade *Rosaceae*. Napríklad v Británii sa pod pojmom nevestina ruža skrýva ostružina (*Rubus*).⁸² Konfucius spomína ruže pestované v Cisárskych záhradách už v roku 500 p. n. l., Nástenné maľby z Kréty s ružami sú z roku 1700 p. n. l.⁸³ V Európe je najstarším pestovaným druhom ruže *R. gallica* var. *officinalis*, ktorá bola symbolom rodu Lancasterov počas vojny ruží (1455 až 1485).⁸⁴ Pred rokom 1500 sa v Európe ruže pestovali a šľachtili hlavne pre liečivé účinky a na kozmetické či kulinárske účely (ružová voda).⁸⁵ Ružové lístky sa pridávali do šalátov, robil sa z nich sirup, namáčali sa v cukre alebo sa uchovávali v octe.⁸⁶ Ružové lístky údajne zosilňujú účinok kúziel a zrýchľujú ich pôsobenie⁸⁷ a boli preto jednou z 36 ingrediencií nápoja, ktorý Mithridates (asi 132 – 63 p. n. l.), kráľ Pontu na severe Turecka, denne užíval na posilnenie imunity.⁸⁸ V 16. storočí sa v európskych záhradách objavuje *R. centifolia* a ruže sa začínajú pestovať aj kvôli okrasným vlastnostiam. Okolo roku 1700 prichádzajú do Európy dlho kvitnúce ruže z Číny a vznikajú nové tzv. čajové hybridy.⁸⁹ Prvá žltá kvetá ruža sa objavuje v roku 1820, ale prvá naozaj sýto žltá ruža bol až hybrid 'Soleil d'Or' z roku 1900.⁹⁰ Poslednými príspevkami do kultúry ruží boli začiatkom 20. storočia *Rosa moyesii*, *R. sericea*, *R. xanthine* f. *hugonis*, a *R. filipes*.⁹¹

79 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

80 HARKNESS, Peter. *The rose: an illustrated history*. Buffalo, NY : Firefly Books, 2003, s. 114.

81 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

82 BAILEY, L.H. *How plants get their names: techniques from ancient herbal lore*. New Dover edition. New York : Dover, 1963, s. 93.

83 MILLER, M. J. *Shamanic gardening: timeless techniques for the modern sustainable garden*. Port Townsend, WA : Process, 2012, s. 107.

84 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 312.

85 PRANCE, Ghilleán a NESBITT Mark. *The cultural history of plants: garden plants in myth and literature*. New York : Routledge, 2005, s. 244.

86 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 11.

87 DUGAN, Ellen. *Garden witch's herbal green magick, herbalism*. 1st ed. Woodbury, Minn : Llewellyn Publications, 2009, s. 25.

88 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

89 PRANCE, Ghilleán a NESBITT Mark. *The cultural history of plants: garden plants in myth and literature*. New York : Routledge, 2005, s. 244.

90 KINGSBURY, Noel. *Hybrid*. Chicago : University of Chicago Press, 2009, s. 344.

91 PRANCE, Ghilleán a NESBITT Mark. *The cultural history of plants: garden plants in myth and literature*. New York : Routledge, 2005, s. 280.

Tisíce ruží sa na celom svete pestujú aj kvôli získavaniu ružového oleja.⁹² Jednou z najstarších pestovaných ruží, ktorá sa pestovala a pestuje hlavne za účelom získavania ružového oleja je tzv. damascénska ruža *Rosa × damascena*. Záznamy o extrakcii oleja z tejto ruže sú už z 9. storočia p. n. l.⁹³ Do celej Európy damascénske ruže rozšírili križiaci v 12. storočí.⁹⁴ Moderný postup na získavanie ružového oleja bol vynájdený v severnej Indii niekedy medzi rokmi 1582 až 1612.⁹⁵ Najvýznamnejším svetovým producentom ružového oleja je Bulharsko,⁹⁶ po prvej svetovej vojne dokonca Bulharsko platilo za americké dodávky jedla ružovým olejom. Na druhom mieste je Turecko a následne Rusko, India, Maroko a Egypt. Ružový olej sa v menšej miere vyrába aj z iných druhov, a to z *R. alba*, *R. centifolia*, a *R. gallica*. Ružový olej sa od 12. storočia používa pri korunovácii britských monarchov.⁹⁷

Ruža bola oddávna v mnohých kultúrach považovaná za kráľovnu kvetín.⁹⁸ Grécka legenda hovorí, že ruža bola vytvorená bohyňou Chloris, bohyňou kvetín (u Rimanov nazývanou Flora). Z tela v lese nájdenej nymfy s pomocou Afrodity, tá jej dala krásu, s pomocou troch grácií (Aglaia, Euphrosyne a Thalia), darkyňami nádhery, radosti a mladistvého vzhľadu a s pomocou Dionýza, ktorý jej venoval nektár a vôňu, vytvorila kvetinu, ozdobila ju kvapkami rosy a vyhlásila za kráľovnú kvetín.⁹⁹ Ruža bola v symbolike západným protikladom lotosu a bola symbolom dokonalosti, nebeskej krásy a mystéria.¹⁰⁰ V súčasnosti je červená ruža celosvetovo rozšíreným symbolom lásky. Láska však nie je jediným symbolickým znakom ruže. Jej krása vychádzajúca zo „špinavej“ zeme je symbolom víťazstva ducha nad hmotou.¹⁰¹ Ruža je aj symbolom vojny a mieru, symbolom čistoty, ale vďaka svojej vôni je spájaná aj so ženskou sexualitou. Je súčasne symbolom života aj smrti, nebeskej dokonalosti a pozemských túžob.¹⁰² Ruža je symbolom tajomstiev. Hovoriť niečo „sub rosa“, pod ružou, znamená zachovať túto informáciu v tajnosti. Termín sub rosa pochádza z gréckej legendy, v ktorej Kupid podplatil ružou Harpocratesa,

92 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 311.

93 HARKNESS, Peter. *The rose: an illustrated history*. Buffalo, NY : Firefly Books, 2003, s. 53.

94 PRANCE, Ghilleen a NESBITT Mark. *The cultural history of plants: garden plants in myth and literature*. New York : Routledge, 2005, s. 280.

95 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

96 HARKNESS, Peter. *The rose: an illustrated history*. Buffalo, NY : Firefly Books, 2003, s. 53.

97 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

98 MCINTOSH, Christopher. *Gardens of the gods: myth, magic and meaning*. 1st ed. New York : In the United States and Canada distributed by Palgrave Macmillan, 2009, s. 180.

99 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

100 MCINTOSH, Christopher. *Gardens of the gods: myth, magic and meaning*. 1st ed. New York : In the United States and Canada distributed by Palgrave Macmillan, 2009, s. 180.

101 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or.: Timber Press, 1999, s. 311.

102 NOZEDAR, A. *The Element encyclopedia of secret signs and symbols: the ultimate A-Z guide from alchemy to the zodiac*. London : HarperElement, 2009, s. 125.

boha mlčania, aby pomlčal o milostných aférach bohyně Afrodity. Ruže sa vešali nad hodovné stoly v Ríme, aby hodovníci nezabudli, že čo ich susedia pri stole v opitosti povedia musí ostať tajomstvom. Neskôr boli ruže prevedené len do podoby stropného ornamentu nazývaného roses alebo rosettesto, miesta, z ktorého často krátkrát visel luster.¹⁰³ Sub rosa sa prenieslo aj do kresťanskej symboliky, keď sa ruža objavuje ako častý motív na spovedniciach.¹⁰⁴ Dokonca tri ruže sú aj na zástere slobodomurárskeho majstra, ako pripomienka viery, ticha a tajomstva. Na ružovom kríži rosenkruciánov ruža symbolizuje srdce, život a tajomstvo.¹⁰⁵

V alchýmii divá ruža znamenala spojenie opozít, konjunkciu. Farby ruže majú tiež svoj význam v alchymistickej tradícii a boli postupne prenesené aj do iných systémov. Červená ruža znamenala mužskú energiu, vášeň, lásku. Biela ženskú energiu, nevinnosť, čistotu. Žltá bola symbolom pre humanitu a ľudskosť. Ružová pre priateľstvo a vďaku a Oranžová pre entuziazmus a optimizmus. Čierna ruža, ktorá v prírode neexistuje, je symbolom smrti, depresie a straty.¹⁰⁶

Pre prvých kresťanov nebola ruža významným symbolom, dokonca bola odmietaná pravdepodobne kvôli jej spojitosti s uctievaním v starovekom Ríme. Neskôr sa to však zmenilo a ruža sa stala symbolom preliatej krvi mučeníkov a jej päť okvetných lístkov symbolom piatich rán Kristových.¹⁰⁷ Prvé písomné dielo, ktoré využíva ružu ako kresťanský symbol je *Hortulus*, od nemeckého mnícha Walafrida Strabo (809 – 849). Ten používa ružu a laliu ako symboly krvi Krista a čistoty kresťanskej viery.¹⁰⁸ V kresťanskej symbolike ruža predstavuje božskú lásku, milosrdenstvo, mučeníctvo a odpustenie. K tomu je ruža ešte symbolom Krista a Panny Márie, ktorá je nazývaná aj ako „Mystická ruža“¹⁰⁹ alebo ako Ruža zo Sharonu.¹¹⁰ S Pannou Máriou sú spájané aj rozety, veľké, okrúhle okná s farebného skla umiestnené nad vstupom do katedrály, ktoré sú tiež jej symbolom.¹¹¹ Pre niektorých kresťanov vyjadruje ruža nebeské požehnanie a červená ruža márnosť sveta a nešťastie. Ruže vytesané na kresťanských hrobkách zase znamenajú vzkriesenie. Ruža je spájaná aj s niekoľký-

103 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or.: Timber Press, 1999, s. 312.

104 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

105 NOZEDAR, A. *The Element encyclopedia of secret signs and symbols: the ultimate A-Z guide from alchemy to the zodiac*. London : HarperElement, 2009, s. 125.

106 NOZEDAR, A. *The Element encyclopedia of secret signs and symbols: the ultimate A-Z guide from alchemy to the zodiac*. London : HarperElement, 2009, s. 233.

107 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

108 MCINTOSH, Christopher. *Gardens of the gods: myth, magic and meaning*. 1st ed. New York : In the United States and Canada distributed by Palgrave Macmillan, 2009, s. 47.

109 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

110 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or.: Timber Press, 1999, s. 312.

111 NOZEDAR, A. *The Element encyclopedia of secret signs and symbols: the ultimate A-Z guide from alchemy to the zodiac*. London : HarperElement, 2009, s. 233.

mi kresťanskými svätými napríklad so sv. Terezou z Lisieux,¹¹² v kostole boli biele a červené ruže zasvätené sv. Jurajovi a kládli sa na oltár v jeho sviatok 23. apríla, ružová ruža sa obetovala Márii Magdaléne (22. jún), žltá ruža sv. Nikoméde (1. jún), ruža trojlístá je zasvätená sv. Bonifácovi (5. jún).¹¹³

V reči kvetín má ruža obrovské množstvo významov. Všeobecne ruže znamenajú lásku a krásu.¹¹⁴ Damascénska ruža znamená brilantný charakter, *Rosa moschata* znamená náladovosť.¹¹⁵ Popínavá ruža je symbolom húževnatosti vzťahu.¹¹⁶ Čím staršej žene je kvet ruže určený, tým viac má byť rozvitý (puk sa hodí pre mladé dievča, plne otvorený kvet pre zrelú ženu). V reči kvetín tiež platí, že čím je tmavšia farba ruže, tým silnejšie city ňou vyjadrujeme.¹¹⁷ Červená ruža je symbolom túžby, lásky a romantiky,¹¹⁸ ale môže znamenať aj utíchnutie vášní.¹¹⁹ Je symbolom obdivu, požehnaní, krvi, červenania, vášne, materstva. Tmavočervená je symbolom hanby, zahanbenia, elegancie.¹²⁰ Purpurovo červená ruža znamená pôvab a očarenie.¹²¹ Puk červenej ruže hovorí „si mladá a krásna“;¹²² ale vyjadruje aj nádej, alebo hovorí „inclinujem k láske“.¹²³ V českej květomluvě znamená červená ruža „láska zvíťazila, si kráľovnou môjho srdca“¹²⁴ alebo prosté „milujem ťa“, jasne červená ruža vyjadruje „som veľmi blažený tvojou láskou“¹²⁵ a kytica červených ruží je vyjadrením vďaky.¹²⁶ Biela

112 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

113 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 313.

114 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn: Llewellyn Publications, 2012, s. 11.

115 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 313.

116 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 11.

117 KIRKBY, Mandy. *A Victorian flower dictionary The language of flowers companion*. New York : Ballantine Books, 2011, s. 91.

118 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 12.

119 ZALEWSKI, C.L. *Herbs in magic and alchemy: techniques from ancient herbal lore*. Repr. Lindfield [u.a.]: Unity Press, 1991, s. 69.

120 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

121 KIRKBY, Mandy. *A Victorian flower dictionary The language of flowers companion*. New York : Ballantine Books, 2011, s. 91.

122 WARD, Bobby J. *A contemplation upon flowers: garden plants in myth and literature*. Portland, Or. : Timber Press, 1999, s. 313.

123 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

124 MALINOVÁ, Jiřina. *Květomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 101.

125 KLEMPERA, Josef. *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 167.

126 KULHAVÁ, I. *Květomluva*. [Http://web.quick.cz/](http://web.quick.cz/) [online]. 2002 [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: http://web.quick.cz/iveta_kulhava/Kvetomluva.html.

ruža znamená mier, lásku a nové začiatky,¹²⁷ tiež znamená srdce nepoznamenané láskou.¹²⁸ Je symbolom abstraktných túžob a vyjadruje otázku „*som ťa hodný, som hodný tvojej lásky?*“. Usušená biela ruža vyjadruje stratu nevinnosti. Puk bielej ruže znamená dievčenský vek, snobnosť, srdce ignorujúce lásku. Zvädnutá biela ruža znamená „*zúfám si*“.¹²⁹ V českej květomluvě vyjadruje biela ruža myšlienku „*ty mnou pohrdaš? Nech som teda obeťou lásky beznádejnej*“¹³⁰ alebo myšlienku „*súžim sa, lebo si mnou opovrhla*“.¹³¹ Plný kvet bielej ruže značí „*si božská*“ a puk bielej ruže „*si príliš mladá na lásku*“.¹³² Slonovinovo biela ruža znamená romantiku a vytrvalú, zrelú lásku.¹³³ Červená a biela ruža spolu v jednej kytici znamenajú jednotu.¹³⁴ Červená a žltá ruža v jednej kytici znamenajú blahoželám.¹³⁵ Samotná žltá ruža je symbolom radosti a šťastia,¹³⁶ znamená dosiahnutie dokonalosti,¹³⁷ ale značí aj neveru,¹³⁸ plameň, vôňu, priateľstvo, krehkosť.¹³⁹ V Čechách žltá ruža znamená žiarlivosť¹⁴⁰ alebo vyjadruje myšlienku „*ty mi závidíš?*“,¹⁴¹ či „*žiarlim na teba*“.¹⁴² Oranžová ruža je znamením

127 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 12.

128 KIRKBY, Mandy. *A Victorian flower dictionary The language of flowers companion*. New York : Ballantine Books, 2011, s. 91.

129 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

130 MALINOVÁ, Jiřina. *Květomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 100.

131 KLEMPERA, Josef. *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 167.

132 KULHAVÁ, I. *Květomluva*. <http://web.quick.cz/> [online]. 2002 [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: http://web.quick.cz/iveta_kulhava/Kvetomluva.html

133 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 39.

134 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

135 KULHAVÁ, I. *Květomluva*. <http://web.quick.cz/> [online]. 2002 [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: http://web.quick.cz/iveta_kulhava/Kvetomluva.html.

136 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 38.

137 ZALEWSKI, C.L. *Herbs in magic and alchemy: techniques from ancient herbal lore*. Repr. Lindfield [u.a.] : Unity Press, 1991, s. 69.

138 KIRKBY, Mandy. *A Victorian flower dictionary The language of flowers companion*. New York : Ballantine Books, 2011, s. 91.

139 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

140 KULHAVÁ, I. *Květomluva*. <http://web.quick.cz/> [online]. 2002 [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: http://web.quick.cz/iveta_kulhava/Kvetomluva.html

141 MALINOVÁ, Jiřina. *Květomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 101.

142 KLEMPERA, Josef. *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 167.

vitality a energie,¹⁴³ fascinácie,¹⁴⁴ v Čechách značí túžbu.¹⁴⁵ Ružová ruža predstavuje nevinnú lásku a priateľstvo,¹⁴⁶ milosť,¹⁴⁷ šťastnú lásku a myšlienku „naša láska musí byť tajná“.¹⁴⁸ Fialová ruža znamená moc a vášeň.¹⁴⁹ Broskyňová – skromnosť.¹⁵⁰

Plne rozkvitnutá ruža akejkoľvek farby je symbolom krásy alebo zasnúbenia, polorozvitá ruža znamená nesmelú lásku. Divá ruža je symbol jednoduchosti,¹⁵¹ v Čechách tiež hovorí „tvoja láska nepotrebuje ozdôb“¹⁵² alebo „nežartuj so mnou!“¹⁵³ prípadne „prečo odpíráš mi lásku svoji?“¹⁵⁴ Ružový trň je symbolom bolesti a smrti a ružový list znamená „môžeš dúfať“.¹⁵⁵ V Čechách ružový list znamená „áno“¹⁵⁶ alebo myšlienku „mám ťa stále na mysli“.¹⁵⁷ Ružová vetvička znamená „nie“¹⁵⁸ alebo myšlienku „Prečo vás Boh obdaril toľkými prednosťami?“¹⁵⁹ Podľa knihy Selam čili květomluva je význam ruže prostý „prosím vás, kedy mi zas prinesiete ružový olej“.¹⁶⁰ Vidieť ružu vo sne znamená, že láska je za rohom. Ruža je kvetom v národnom znaku Anglicka.

143 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 38.

144 KIRKBY, Mandy. *A Victorian flower dictionary The language of flowers companion*. New York : Ballantine Books, 2011, s. 91.

145 KULHAVÁ, I. *Květomluva*. <http://web.quick.cz/> [online]. 2002 [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: http://web.quick.cz/iveta_kulhava/Kvetomluva.html

146 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications, 2012, s. 38.

147 KIRKBY, Mandy. *A Victorian flower dictionary The language of flowers companion*. New York : Ballantine Books, 2011, s. 91.

148 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

149 DUGAN, Ellen. *Garden witchery magick from the ground up*. 1st ed. St. Paul, Minn : Llewellyn Publications. 2012, s. 38.

150 KIRKBY, Mandy. *A Victorian flower dictionary The language of flowers companion*. New York : Ballantine Books, 2011, s. 91.

151 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

152 KULHAVÁ, I. *Květomluva*. <http://web.quick.cz/> [online]. 2002 [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: http://web.quick.cz/iveta_kulhava/Kvetomluva.html

153 MALINOVÁ, Jiřina. *Květomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 101.

154 KLEMPERA, Josef. *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 168.

155 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

156 KLEMPERA, Josef. *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 169.

157 MALINOVÁ, Jiřina. *Květomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 102.

158 KLEMPERA, Josef. *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*. Editor Dagmar Šlampová. Ilustrace Jiří Slíva. Praha : Bohemia, 1996, s. 169.

159 MALINOVÁ, Jiřina. *Květomluva lásky a přátelství*. Praha – Karlín : Nakladatelství Emil Šolc, 1912, s. 102.

160 NĚMCOVÁ, Božena., JURENKA, Hanuš a STRÁNICKÝ, Václav Čeněk Bendl. *Selam čili Květomluva*. Praha : Kvasnička a Hampl, 1948, s. 19.

Tiež sa objavuje v znaku karibského ostrova St. Lucia. V roku 1980 sa stala symbolom robotníckej strany Anglicka a od roku 1955 je symbolom štátu New York.¹⁶¹

Aj keď sa v zbierkach Diecézneho múzea Nitrianskeho biskupstva nachádza niekoľko ďalších ornátov; (verejnosti budú predstavené na výstave tohto roku), žiaden z nich nemá takú bohatú kvetinovú výzdobu ako nami skúmaný ornát z roku 1821. Kvalita výšivky, ako aj počet zobrazených kvetinových druhov z neho robia naozaj výnimočný kus kolekcie. Bohužiaľ, vzhľadom na to, že nie je presne jasné komu ornát patril, nedá sa určiť či vznikol priamo v Nitre alebo sem bol privezený z iných končín jeho majiteľom. Taktiež, keďže nie je známe meno autora výšivky, je len ťažko zistiteľné či zvolené rastlinné druhy boli vybrané pre svoj symbolický význam alebo ide len o „umeleckú licenciu“ výšivkára či výšivkárky. Nedostatok informácií však nič neuberá hodnotenému ornátu na jeho výnimočnosti, ale dokonca dáva priestor na ďalšie výskumy a bádanie.

161 PLANTLIVES.COM. *Plant Biographies* [online]. 1991-2013 [cit. 2014-09-16]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/biblio_r.html

PREDSTAVUJEME



*Pamätník Sovietskej armády vo Svidníku.
Foto Jozef Jurčíšin*

MINULOSŤ A SÚČASNOSŤ KRAJSKÉHO MÚZEA V PREŠOVE

Jozef KUŠNÍR

Počiatky múzejníctva v Prešove

Krajské múzeum v Prešove vzniklo v jeseni roku 1945 ako mestské múzeum, no záchranné a zbierkotvorné aktivity v múzejnom ponímaní existovali v Prešove už oveľa skôr a realizovali sa predovšetkým v školách. Už koncom 18. storočia sa začalo s budovaním prírodovedných a historických zbierok na prešovskom gymnáziu a od polovice 19. storočia aj na evanjelickom kolégiu, ktoré získalo v roku 1895 aj cennú numizmatickú kolekciu Jozefa Herfurtha. Známe boli tiež viaceré súkromné zbierky príslušníkov bohatej šľachty i obchodníkov, predovšetkým pozoruhodná kolekcia cudzokrajných a exotických predmetov a celých súborov patriaca nájomníkovi opálových baní na Dubníku, Gabrielovi Fejervárymu, plniaca aj účel prvého súkromného múzea v Prešove. Okrem neho boli v 19. a začiatkom 20. storočia známymi súkromnými zberateľmi obchodník židovského pôvodu Leo Holländer, Karol Helner, Ľudovít Steinhübel, slávny prešovský maliar a portrétista Ján Rombauer, dr. Július Holénia a lekárnik Július Vaško.

Už v roku 1904 bol prešovský rodák a neskorší riaditeľ Národného múzea v Budapešti, Kornel Divald, poverený Ministerstvom výučby a kultúry v Budapešti preskúmať stav historických a umeleckohistorických pamiatok v Šarišskej župe. Jeho výskum sa stal predpokladom pre zriadenie župného múzea s oddelením v Prešove (umeleckohistorické a národopisné zbierky) a v Bardejove (kultúrnohistorické zbierky). K zriadeniu múzea v Prešove nakoniec nedošlo z dôvodu absencie vhodnej budovy, a tak sa dovtedy získané predmety odovzdali múzeu v Bardejove, časť múzea v Košiciach (dnešné Východoslovenské múzeum) a zvyšok Krajskému inšpektorátu múzeí a knižníc v Budapešti.¹

Snahy o zriadenie múzea v Prešove však pokračovali. Už v máji roku 1911 vyzýval podžupan Šarišskej župy Jozef Tahy obyvateľov miest, aby odovzdávali svoj starý nábytok, nádoby, keramiku, textilie a knihy, ak ich nevyužívajú, zriaďujúcemu sa múzeu. Iniciátorom tejto myšlienky bol profesor prešovského gymnázia Jozef Janíček. Ako vhodné sídlo múzea sa už vtedy javil Rákocziho palác. Prvá svetová vojna však nepriala kultúre a umeniu a ani múzejným snahám v Prešove, no so zberateľskou činnosťou sa neprestalo a už v roku 1917 sa tu uskutočnila výstava vojnových a umeleckohistorických pamiatok.² Potrebu bezprostredne zachytiť prebiehajúcu vojnu vnímal Kornel Divald, ktorý verejne vyzýval k zbieraniu dokladov a dokumentov o vojne pre múzejné účely.³ Sám podnikol v roku 1916 výskumnú cestu po miestach

-
- 1 PAŽUR, Š. a kol. *Dvadsať rokov Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum Slovenskej Republiky Rád v Prešove, 1967, s. 11.
 - 2 PAŽUR, Š. a kol. *Dvadsať rokov Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum Slovenskej Republiky Rád v Prešove, 1967, s. 12.
 - 3 DIVALD, K. Kisebb közlemények. A háború emlékei és múzeumaink. In *Muzeumi és könyvtári Értesítő*, roč. 9, 1915, č. 1 – 2, s. 166-170.



Sídlom múzea je Rákociho palác, ktorý bol počas najväčšieho protihabsburského povstania rezidenciou vodcu povstania Františka II. Rákociho

sídlom bol dom na Jarkovej ulici č. 23, kde sa nachádzala židovská modlitebňa z prelomu 18. a 19. storočia. Kuratórium múzea však zakrátko získalo od mesta budovu vodárenskej veže zvanej Kumšt (spomína sa aj ako Kunst), v ktorej bola v januári 1931 sprístupnená múzejná expozícia. Od konca 30. rokov sa však židovské múzeum stávalo častým terčom vandalizmu a vďaka Bárkánym bola cenná zbierka predmetov zachránená prevezením do Židovského múzea v Prahe.⁵

Vznik a vývoj Krajského múzea

Myšlienka zriadiť v Prešove aj mestské múzeum bola aktuálna celé medzivojnové obdobie, no k jeho vzniku napokon došlo až v druhej polovici roku 1945, keď bolo vytvorené kuratórium, ktoré začalo s akvizíciou písomných a hmotných pamiatok. Sídlom múzea sa stala v roku 1947 vodárenská veža – Kumšt, niekdajšie sídlo židovského múzea. V tom istom roku bola pri príležitosti 700. výročia prvej písomnej zmienky o meste Prešov slávnostne otvorená prvá výstava múzea.⁶

Potreba záchrany a dokumentovania historických, umeleckohistorických a prírodných pamiatok veľmi rýchlo prerástla rámec mesta, a preto sa v roku 1950 na

zasiahnutých bojmi a fotograficky zdokumentoval škody a ďalšie dopady vojny v oblasti Šariša a severného Zemplínu.

V medzivojnovom Československu sa zbieraniu a záchrane trojrozmerných dokladov kultúrneho dedičstva venovali aj spolky, predovšetkým Federácia robotníckych telovýchovných jednot (FRTJ) – miestna jednotka, pobočka Matice slovenskej a spolok Alexandra Duchnoviča, známeho rusínskeho národného buditeľa a zároveň sa na pôde gréckokatolíckeho biskupstva začala budovať zbierka sakrálneho umenia.⁴

Mimoriadnu zásluhu na záchrane pamiatok a rozvoj múzejníctva v tomto období mal Eugen Bárkány, z iniciatívy ktorého bolo v roku 1928 zriadené Židovské múzeum v Prešove. Jeho prvým

4 V nedávnom období bola myšlienka zbierania a prezentácie sakrálnych pamiatok obnovená a v súčasnosti sa táto expozícia nachádza v časti bývalého kláštora minoritov, ktorý je súčasťou gréckokatolíckeho arcibiskupského paláca (Hlavná 1, Prešov).

5 KONČEK, E. a kol. *Krajské múzeum a pamiatky mesta Prešova*. Martin : Osveta, 1958, s. 11.

6 KONČEK, E. *Krajské múzeum v Prešove*. In *Nové obzory*, roč. 1, 1959, s. 154.

základe uznesenia Rady Krajského národného výboru v Prešove mestské múzeum menilo na múzeum s pôsobnosťou v celom Prešovskom kraji, čo sa odrazilo v novej názve – Krajské múzeum v Prešove. Jeho prvým riaditeľom sa stal v roku 1951 Štefan Gmitro. Potreba adekvátnych priestorov pre sídlo rýchlo sa rozvíjajúceho múzea si vyžiadala kúpu reprezentatívne pôsobiacej renesančnej budovy Rákocziho paláca za 1 000 000 Kčs od rodiny Geršovej. Po druhej svetovej vojne však bola niekdajšia rezidencia vodcu najväčšieho protihabsburského povstania Františka II. Rákocziho v dezolátnom stave a jej renovácia trvala v rokoch 1950 – 1956 a stála približne 3 000 000 Kčs.

Práve 50. roky 20. storočia boli čo do akvizičnej činnosti tým najplodnejším obdobím a dôraz sa kládol na predmety archeologické, historické, umeleckohistorické, prírodovedné, etnografické, historické tlače i rukopisy. Druhým riaditeľom múzea sa stal v roku 1956 Emil Konček a pod jeho vedením tu pracovali viacerí výborní odborníci ako prírodovedec Jozef Palášthy, etnograf Ján Koma a externe archeológovia Vojtech Budinský-Krička či Ferdinand Blahuta. Výsledky ich práce boli v plnej miere prezentované pri príležitosti 12. výročia SNP, 29. augusta 1956, kedy boli slávnostne otvorené prvé expozície múzea v Rákocziho paláci.⁷ Prvými expozíciami bola prírodovedná, obsahujúca živú (botanika, zoológia) i neživú (astronómia, geológia) prírodu, archeologická s akcentom na Prešovský kraj, historická a etnografická.

Okrem stálych expozícií sa začalo aj s výstavnou činnosťou, ktorá mala dokumentačnú podobu a mapovala predovšetkým významné jubileá revolučnej histórie. S účinnosťou od 1. januára 1958 bolo v Krajskom múzeu zriadené oddelenie ukrajinskej kultúry.⁸ Zároveň sa rozvinula aj publikačná činnosť a popri prvých monografiách začala od roku 1958 pôsobiť vlastivedná redakcia na čele s Imrichom Sedlákom. V nasledujúcom roku bolo vydané prvé číslo spoločenskovedného zborníka *Nové obzory*. Zborník bol múzeom vydávaný do roku 1991 a za toto obdobie vyšlo 32 čísel.

Začiatkom 60. rokov nastala v múzeu zmena obsahovej náplne na úseku spoločenských vied. Dôraz sa začal klásť na výskum a dokumentáciu dejín robotníckeho hnutia, KSC, protifašistický odboj, výstavbu socializmu a na Slovenskú republiku rád (SRR),⁹ čo sa premietlo aj do zmeny názvu múzea na Múzeum Slovenskej republiky rád.

Veľmi plodným múzejníckym obdobím boli predovšetkým 70. roky s presahom do začiatku 80. rokov, kedy sa v plnej miere využil dovtedajší akvizičný potenciál na tvorbu nových expozícií a kvalitných výstav. V Župčanoch bola zriadená pamätná izba Jonáša Záborského, v Solivare pamätná izba revolučných tradícií, ťažby soli a čipkárstva, v Zlatej Bani bola inštalovaná pamätná izba o odboji v Slánskych vrchoch a neskôr bola zriadená aj pamätná izba Jána Andraščíka v Lipovciach. V roku 1974 bola v areáli múzea dostavaná výstavná hala, ktorá bola slávnostne

7 KONČEK, E. a kol. *Krajské múzeum a pamiatky mesta Prešova*. Martin : Osveta, 1958, s. 13.

8 KONČEK, E. a kol. *Krajské múzeum a pamiatky mesta Prešova*. Martin : Osveta, 1958, s. 79.

9 Slovenská republika rád bola vyhlásená 16. júna 1919 z balkóna radnice v Prešove a jej krátke trvanie bolo ukončené znovuobsadením územia československým vojskom. V staršej literatúre sa označovala ako prvý pokus o nastolenie diktatúry proletariátu na našom území.

otvorená výstavou *SNP a dnešok* a v nasledujúcom období slúžilo jej horné podlažie na výstavné účely a dolné ako študijný depozitár rozmernej historickej hasičskej techniky. Pri príležitosti 30. výročia oslobodenia Prešova bola inštalovaná výstava *30 slobodných rokov Prešovského okresu*, ktorá sa stala základom pre expozíciu dejín výstavby socializmu. V tomto roku bola zároveň v pobočke múzea v Sabinove, v budove bývalého piaristického gymnázia, otvorená expozícia mapujúca dejiny Sabinova a okolia a výtvarného umenia Prešovského okresu. Po ukončení adaptačných prác na klasicistickom kaštieli v Župčanoch tu bola v roku 1976 otvorená expozícia s názvom *Literárne tradície východného Slovenska*, ktorá bola výsledkom zberateľskej a vedeckovýskumnej činnosti predovšetkým Imricha Sedláka. Mimoriadny prírastok hasičskej techniky a ďalších hasičských artefaktov prispel k vytvoreniu samostatnej múzejnej zbierky a v roku 1978 aj k otvoreniu expozície prezentujúcej dejiny hasičstva s názvom *Človek a oheň – minulosť a prítomnosť požiarnej ochrany na Slovensku*. V nasledujúcom roku bola pri príležitosti 60. výročia SRR reinštalovaná expozícia v Rákocziho paláci a pod názvom *SRR – plnenie jej revolučného odkazu* spĺňala svojím prevedením na tú dobu aj prísne kritériá modernej expozície. Po ukončení nevyhnutných stavebných úprav klasicistického kaštiela vo Svinej tam bola verejnosti prístupná expozícia poľnohospodárskeho charakteru s názvom *Od háku po kombajn*. Frekvencia výstav a tvorba nových expozícií zamestnávali predovšetkým spoločenskovedných odborných zamestnancov múzea a relatívna stálosť prírodovednej a etnografickej expozície v tomto období umožňovala systematický terénny výskum a zber prírodovedcov a etnografov.

Múzeum zároveň zabezpečovalo základné odborné činnosti ako nadobúdanie a odborné spracovanie zbierkových predmetov, ich odborné uloženie, bezpečnosť, konzervovanie, správu historických budov a popri nich plnilo aj úlohu metodicko-didaktického a školiaceho pracoviska pre obecných kronikárov, pri tvorbe izieb revolučných tradícií v okrese, realizovalo pravidelné prednášky, besedy, semináre a rôzne kultúrno-výchovné podujatia.

Po roku 1989 došlo k prehodnoteniu dejín s cieľom ich objektivizácie a k príprave nových expozícií. Múzeum sa vrátilo k názvu *Vlastivedné múzeum* a v priebehu rokov 1990 – 1993 došlo k inštalácii novej prírodovednej, etnografickej a historickej expozície a reinštalácii hasičskej expozície. Od začiatku 90. rokov sa prijatím Márie Belejkanicovej začalo so systematickým reštaurovaním najmä olejomalieb zo zbierky umeleckej histórie, vďaka čomu došlo k záchrane množstva cenných umeleckých diel, a tým aj k zvýšeniu prezentačných možností múzea.

V priebehu rokov 1995 – 1996 používalo prešovské múzeum názov *Šarišské múzeum*, v roku 1997 sa vrátilo k označeniu *Vlastivedné múzeum* a od 1. apríla 1999 užíva názov *Krajské múzeum v Prešove* a v nadobúdaní, dokumentácii, výskume a prezentácii spoločenskovedných a prírodovedných pamiatok pôsobí v prostredí Prešovského kraja, s celoslovenskou pôsobnosťou v oblasti dejín hasičstva.

Od 90. rokov sa začali, po úspešných reštitučných nárokoch Rehole piaristov na historickú budovu v Sabinove, problémy s depozitárnymi priestormi. Múzeum bolo nútené presťahovať svoje depozitáre, v dôsledku čoho bola v roku 1997 zatvorená expozícia vo Svinej a postupne aj pobočky v Sabinove a v Župčanoch. Od roku 2003 nebola verejnosti prístupná ani ťažká hasičská technika z dôvodu nevyhovujúceho technického stavu výstavnej haly a v roku 2008 bola zrušená aj zvyšná časť expozí-

cie umiestnená vo vyhovujúcich priestoroch. V tomto období bolo múzeum zamestnávané najmä riešením problému absencie vhodných depozitárov a veľkým počtom realizovaných archeologických výskumov. Bezpečnosť a ochrana zbierkových predmetov boli nakoniec zabezpečené zriadením depozitárov v budove bývalého Stredného odborného učilišťa lesníckeho na Sigorde.

Múzeum v súčasnosti

Koncom roku 2011 nastala zmenou vedenia múzea aj zmena v spôsobe realizácie základných odborných činností múzea a hlavným zámerom bolo opätovne nadviazať spoluprácu s kultúrnymi a vedeckými inštitúciami a sebaaprezentáciou zvýšiť záujem širokej verejnosti o umenie, kultúru a históriu. Po niekoľkoročnej odmlke tak začiatkom mája 2012 došlo k opätovnému otvoreniu expozície zameranej na požiarnu ochranu a hasičskú techniku s názvom *Z dejín hasičstva na Slovensku* a v novembri 2013 bola expozícia obnovená vo svojej kompletnej podobe sprístupnením ťažkej historickej hasičskej techniky.¹⁰ V spolupráci s mestom Sabinov bola v priestoroch jednej z bást mestského opevnenia otvorená v roku 2012 expozícia obsahujúca umelecké diela sabinovských akademických maliarov zo zbierkového fondu múzea, interiérové zariadenie bohatého meštianstva v 19. storočí a národopis stredného Šariša. Navyše má múzeum v súčasnosti ďalšie štyri expozície. Historická expozícia je tvorená celkami predstavujúcimi historický nábytok a interiérové doplnky, militárie, historické hodiny, dejiny Prešova, numizmatiku a pamätnú izbu významného hudobného skladateľa Mikuláša Moyzesa. Etnografická expozícia prezentuje soľnobanské čipky, obvyklé ľudové remeslá, sviatočný ľudový odev, ľudové bývanie a tradičný pastiersky chov oviec v prostredí Šariša – bačovstvo. Vysunutou je expozícia v Mestskom múzeu a galérii v Stropkove obsahujúca unikátnu zbierku bábik z celého sveta. Prírodovedná expozícia bola sprístupnená koncom októbra 2014 a prezentuje celok *Neživá príroda*. V krátkej budúcnosti je naplánované otvorenie druhej časti, živej prírody.

V súčasnosti tvorí zbierkový fond múzea 16 samostatných zbierok, ktoré spolu obsahujú takmer 100 000 zbierkových predmetov prírodovedného, spoločenskovedného a technického charakteru. Jedinečnými zbierkovými predmetmi sú celodrevená cechová ručná striekačka z konca 18. storočia, parná hasičská striekačka Wm. Knaust z Viedne z konca 19. storočia, viaceré kočiarové ručné striekačky a hasičské automobily značky Škoda. Veľmi cenné sú archeologické bronzové nálezy, gotické zlatené kalichy, historické palné a chladné zbrane, keltské mince (tetradrachmy) i známe Eper bloky, razené v Prešove v roku 1704. Pozornosť si zaslúžia bohato zdobené kroje z celého Šariša, výnimočná soľnobanská čipka a z umelecko-historických predmetov najmä olejomalba Obetovanie Jefteho dcéry, pripisovaná neskorobarokovému rakúskemu maliarovi českého pôvodu Johannovi W. Berglovi (1718 – 1789), obojstranná tabuľová malba (epitaf) znázorňujúca na jednej strane výjav Bolestného Krista (Vir dolorum) a na druhej strane scénu Posledného súdu, pripisovaná dielni majstra tabúl sabinovského Oltára zvestovania, kolekcia šľachtických portrétov od neznámych

10 KUŠNÍR, J. Hasičská expozícia v Krajskom múzeu v Prešove. In *Múzeum*, roč. 59, 2013, č. 4, s. 32-33.

maliarov zo 17. – 19. storočia a diela majstrov ako Ján Rombauer, Max Kurth, Mikuláš Jordán, Jozef Theodor Mousson, Ernest Rákoši či Jozef Bendík.

O nadobudnutie prírodovedných zbierkových predmetov sa najviac pričínili zoológ Jozef Palášthy a dlhoročný botanik múzea Ludovít Dostál, ktorý realizoval rozsiahly výskum a zber v oblastiach Nízkych Beskýd, Slánskych vrchov, Čergova, Levočských vrchov a Šarišskej vrchoviny. Ján Koma a Terézia Kravčíková výskumom v prostredí stredného a dolného Šariša výrazne obohatili zbierku etnografie, predovšetkým ľudovým odevom a ďalšími predmetmi dokladajúcimi ľudovú kultúru, remeslá a bývanie. Zbierky historického, literárnohistorického, umeleckohistorického charakteru zvelaďovali Štefan Pažur, Mária Chmelárová,

Imrich Sedlák, Mária Kyseľová, Boris Beňovský, Blahoslav Lazorík a ďalší, archeologické zbierky tvoria najmä výsledky výskumov Vojtecha Budinského-Kričku, Michala Slivku a Boženy Tomášovej. Bohatú fotodokumentáciu činnosť múzea zabezpečoval takmer 40 rokov Milan Kalavský. Mimoriadnym spôsobom obohatili zbierkový fond múzea aj súkromní zberatelia, najmä dlhoročný veliteľ Dobrovoľného hasičského zboru v Prešove Pavol Košík svojou hasičskou zbierkou a agilný zberateľ dokladov ľudovej tvorby a kultúry Ján Lazorík. Vďaka Antonovi Bartunkovi sa do zbierok múzea dostalo, a tým zachránilo, pôvodné vybavenie dvoch lekární, jednej z prvej polovice 19. storočia a druhej z 20. rokov 20. storočia.

Krajské múzeum v Prešove si v roku 2015 pripomína 70. výročie svojho vzniku a v rámci toho je naplánovaných viacero podujatí, ktorých zámerom je pritiahnúť väčší počet návštevníkov a prostredníctvom spoznávania dejín, umenia a tradícií prispieť k budovaniu kultúrnej a uvedomelej spoločnosti.



Verejnosť má mimoriadny záujem o jedinečné exponáty zo zbierky požiarnej ochrany. Na obr. hasičský automobil značky Škoda



Pohľad na časť súčasnej etnografickej expozície prezentujúcej tradičný pastiersky chov oviec v prostredí Šariša – bačovstvo

SVIDNÍK A KRAJ POD DUKLOU – PRIESTOR VOJENSKEJ MUZEÁLNEJ ČINNOSTI

Gabriel BLAŠKO



Vojenské historické múzeum – múzejné oddelenie Svidník (VHM – Mo Svidník) je dnes súčasťou Vojenského historického ústavu (VHÚ). VHÚ vznikol 1. mája 1994. Ide o vedeckovýskumné, archívne a múzejné zariadenie Ministerstva obrany SR pre oblasť vojenskej histórie.¹



Štýlová budova Vojenského historického múzea – múzejného oddelenia Svidník

História vzniku dukelského múzea

Múzejné oddelenie vo Svidníku, ako súčasť VHM Piešťany VHÚ Bratislava, nadväzuje na tradície *Dukelského múzea*, ktoré vzniklo 2. júna 1965. Expozičné priestory múzea boli slávnostne sprístupnené 4. októbra 1969 pri príležitosti 25. výročia Karpatko-duklianskej operácie (KDO).²

Myšlienka vytvoriť múzeum, a tak zachovať pamiatku na boje v KDO sa prvýkrát objavila hneď po vojne v roku 1945. Hlavným iniciátorom tejto idey bol veliteľ 1. československého (čs.) armádneho zboru gen. Ludvík Svoboda a priami účastníci duklianskych bojov. Tento zámer sa v danom období nepodarilo realizovať. V roku 1949 bol odhalený Pamätník 1. čs. armádneho zboru na Dukle s cintorínom v katastri obce Vyšný Komárnik. V roku 1954 bol odhalený Pamätník Sovietskej armády s cin-

-
- 1 Základné informácie o VHÚ. [cit. 2015-05-29]. Dostupné z: <http://www.vhu.sk/index.php?ID=11>.
 - 2 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 118.

torínom vo Svidníku. K 15. výročiu KDO v roku 1959 bola na poľsko-slovenských hraniciach v katastri obce Vyšný Komárnik vybudovaná drevená vyhlídková veža a obnovené bunkre štábu 3. čs. brigády. Pri rázcestí smerom k obci Kapišová boli inštalované tanky – symbolika tankových bojov v Údolí smrti. V roku 1964 bol v katastri obce Vyšný Komárnik vybudovaný „delový areál“ – pôvodné palebné postavenia čs. delostrelcov a v Nižnom Komárniku bolo umiestnené lietadlo AVIA B-33 a ďalšia vojenská technika. Z roka na rok sa návštevnosť pamätných miest duklianskych bojov zvyšovala. Z toho vychádzala potreba zdokumentovať tieto historické boje. Preto sa v 60. rokoch opätovne začalo uvažovať o vybudovaní múzea. V tomto čase – po územnej reorganizácii – Svidnícky okres zanikol, stal sa súčasťou okresu Bardejov a jeho vedenie na základe rozhodnutia vyšších orgánov iniciovalo výstavbu múzea vo Svidníku. Dňa 23. novembra 1961 plánovacia komisia Okresného národného výboru v Bardejove schválila výstavbu Múzea KDO vo Svidníku. So stavbou budovy sa malo začať v roku 1963 a s jej ukončením sa počítalo v roku 1964 k 20. výročiu KDO. Projekt budovy vypracovaný Ing. arch. Františkom Jesenkom schválila 29. januára 1965 Rada Východoslovenského Krajského národného výboru v Košiciach na svojom zasadnutí 2. júna 1965 uznesením č. 177. Základný kameň múzea bol položený 6. októbra 1966 za prítomnosti riaditeľa múzea JUDr. Pavla Krnáča, ktorý v tejto funkcii pôsobil do roku 1970. V roku 1967 pribudli v katastri obce Vyšný Komárnik ďalšie pomníky: pomník ženistom Ruky ženistu a pomník generála Jaroslava Vedrala-Sázavského na mieste jeho tragickej smrti. Od svojho vzniku sa múzeum staralo o celé prírodné duklianske bojisko a pamätníky na Dukle a vo Svidníku. Celý areál vyhlásili za národnú kultúrnu pamiatku. Novovzniknuté múzeum nemalo vlastné zbierky, začalo s vlastným zberom po duklianskom bojisku, medzi príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru, miestnym obyvateľstvom. Časť zbierok bola získaná darom zo zahraničia a iným spôsobom. Z vlastných zbierok sa vybuďovala prvá expozícia, ktorú 4. októbra 1969 pre verejnosť sprístupnil minister obrany ČSSR gen. Martin Dzúr. Na druhý deň po otvorení navštívil múzeum prezident ČSSR arm. gen. Ludvík Svoboda, v jeho sprievode boli maršali ZSSR A. A. Grečko a K. S. Moskalenko, arm. gen. A. A. Jepišev a ministri obrany členských štátov Varšavskej zmluvy. V roku 1969, k 25. výročiu KDO, bola v Údolí smrti vybudovaná symbolika tankových bojov „tanková rota v útoku“. V roku 1969 vyšiel prvý zborník múzea Dukla večne živá, zborník spomienok priamych účastníkov KDO; jeho zostavovateľmi boli I. Mindoš a J. Rodák. Vo Východoslovenskom vydavateľstve vyšlo spolu 11 čísel tohto zborníka. V roku 1970 múzeum vydalo obrazovú publikáciu Dukla a neskôr i ďalšie publikácie: Kalinov, Tokajík, Bojovali na Dukle, Sprievodca po pamätných miestach duklianskych bojov a ďalšie.³ V rokoch 1971 – 1974 sa realizovala výstavba Parku bojovej techniky v blízkosti centrálnej expozície vo Svidníku, v rámci ktorého bola umiestnená veľkorozmerná vojenská technika.⁴ V roku 1974 bola postavená vyhlídková veža na Dukle v katastri obce Vyšný Komárnik a v roku 1981 na vojnovom cintoríne 1. čs. armádneho zboru na Dukle bola vybudovaná Aleja hrdinov

3 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 119 a s. 120.

4 Pamätné miesta duklianskych bojov (zatiaľ ostatný leták VHÚ Bratislava – VHM – Mo Svidník).

Dukly. V roku 1984 bol v katastri obce Vyšný Komárnik pri poľsko-slovenských hraniciach postavený Míľnik – pomník čs. prieskumnej hliadky, venovaný jednotke, ktorá ako prvá vstúpila na územie Československa.⁵

Centrálne expozícia múzejného oddelenia Svidník

Najnovšia expozícia s názvom Vojenské dejiny Slovenska v rokoch 1914 –1945 bola, po dlhobohjšej renovácii, modernizácii a reinštalizácii slávnostne otvorená a sprístupnená 3. októbra 2011. Na 48 expozičných paneloch si môžu návštevníci študovať textovú časť v slovenskom a anglickom jazyku doplnenú dobovými fotografiami. Prvá miestnosť expozície sa venuje vojenským dejinám Slovenska v období prvej svetovej vojny a medzivojnového Československa (1914 – 1939), v týchto tematických okruhoch: Východné Slovensko v predvečer 1. svetovej vojny, Vypuknutie „Velkej vojny“, Boje v Karpatoch 1914 – 1915, Zahraniečny odboj a česko-slovenské légie, Vznik Československa, Vojenské obsadzovanie Slovenska, Boje o Slovensko 1919, Budovanie čs. brannej moci a región východného Slovenska, Prípravy na obranu Československa, Osudový rok 1938, Všeobecná mobilizácia čs. brannej moci. Autorom scenára obdobia 1914 – 1939 je plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD. Druhá miestnosť expozície sa venuje vojenským dejinám Slovenska v období druhej svetovej vojny (1939 – 1945), v týchto tematických okruhoch: Rozbitie Československej republiky; Vznik Slovenskej republiky a jej armády; Agresia maďarských vojsk (Malá vojna); Po boku nacistického Nemecka; Slovenská armáda v ťažení proti Poľsku; Slovenská armáda na východnom fronte; Slováci v čs. zahraničnom vojenskom odboji; Východoslovenská armáda; Partizánske hnutie; Slovenské národné povstanie. Značná časť je venovaná Východokarpatskej operácii; Bojová činnosť na území Slovenska v novembri a decembri 1944; Západokarpatská operácia. Autorom scenára obdobia 1939 – 1945 je plk. v. v. doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. S textovými časťami s dobovou fotodokumentáciou korešpondujú trojrozmerné exponáty, vojenská technika, výstroj a výzbroj príslušníkov cisárskej a kráľovskej armády, čs. zahraničného vojska (v Taliansku, Francúzsku a Rusku), čs. brannej moci, slovenskej armády, nemeckého Wehrmachtu, Červenej armády, 1. čs. armádneho zboru. Návštevníci si taktiež majú možnosť pozrieť pravidelné výstavy, ako aj dobové a dokumentárne filmy na dvoch LCD televízoroch a premietacom plátne (napr. dokumenty Boje o Slovensko 1918 – 1919, Karpatsko-duklianska operácia, 1. čs. armádny zbor, 2. svetovej vojna, Pamätné miesta na Dukle).

V objekte múzejného oddelenia Svidník sú okrem expozičných priestorov aj depozitárne a administratívne priestory; pričom múzejné oddelenie Svidník registruje v súčasnosti vyše 10 000 zbierkových predmetov. *Výber niektorých exponátov z centrálnej expozície vo Svidníku: Obdobie 1. svetovej vojny:* poľná kaplnka košického 9. honvédskeho pešieho pluku rakúsko-uhorskej armády; prehliadková rovnošata uhorskej kráľovskej vlastibrany (Honvéd); vojak prešovského 67. pešieho pluku cisárskej a kráľovskej armády; poručík husárskeho pluku cisárskej a kráľovskej armády; prilba dôstojníkov dragúnskych plukov vz. 1850; uniformy pod-

5 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 120.

dôstojníkov čs. zahraničného vojska v Taliansku, Francúzsku a Rusku (čatár); guľomet Schwarzlose M7/12 z r. 1919; torzo 7,62 mm ruského ťažkého guľometu Maxim vz. 1910; rakúske pušky (8 mm Mannlicher vz. 95, 11 mm Werndl vz. 1861); 7,92 mm nemecká puška Mauser vz. 98, 7,62 mm ruská pechotná puška Mosin vz. 1891 a iné. **Medzivojnové obdobie:** ďalejšlúžiaci poddôstojník – slobodník čs. brannej moci; desiatnik pluku útočnej vozby; čs. četník, príslušník jednotky SOŠ (Stráž obrany štátu); poručík zdravotnej služby, 7,92 mm čs. ťažký guľomet vz. 37; 7,92 mm čs. ľahký guľomet ZB vz. 26; 7,92 mm čs. armádna puška vz. 24; 7,92 mm čs. krátka puška vz. 33; a iné. **Obdobie II. svetovej vojny:** jazdec slovenskej armády (máj 1939 – október 1940); vojak pechoty slovenskej armády (máj 1939 – október 1940); šikovateľ nemeckej armády (Wehrmacht), služobná ústroj s plášťom; vojak nemeckého Wehrmachtu na strážnom stanovišti, ústroj so zimnými doplnkami; staršina Červenej armády v poľnej ústroji; zdravotníčka Červenej armády v letnej ústroji; vojak Červenej armády v zimnej poľnej ústroji; podplukovník jazdectva Červenej armády; major Červenej armády v poľnej ústroji; nadporučík 2. čs. samostatnej paradessantnej brigády v ZSSR; rotná 1. čs. armádneho zboru v ZSSR; kapitán 1. čs. armádneho zboru v ZSSR v poľnej ústroji; podporučík 1. čs. tankovej brigády v letnej výstroji; blúza rovnošaty armádneho generála Ludvíka Svobodu a jeho osobné veci; blúza rovnošaty maršala ZSSR K. S. Moskalka; 45 mm sovietsky protitankový kanón vz. 42; nemecký motocykel Zündapp 500; 12,7 mm sovietsky veľkokalibrový guľomet DŠK vz. 38; 7,92 mm nemecký guľomet M. G. 34;



Pohľad do centrálnej expozície VHM – Mo Svidník

7,92 mm nemecký ľahký gulomet M. G. 42; 7,62 mm sovietsky ťažký gulomet vz. 43 – Gorjunov; 7,62 mm sovietsky ľahký gulomet vz. 27 DP (Degťarev pechotný); 82 mm sovietsky mίνomet vz. 38; nemecká ručná protitanková zbraň Panzerfaust 30 Klein; nemecký tesák pre príslušníkov Ríšskej pracovnej služby (RAD); Nemecká dýka pre príslušníkov zbraní SS; 9 mm nemecký samopal MP-40; 7,62 mm sovietsky samopal PPŠ vz. 41; 7,62 mm sovietsky samopal PPD vz. 40; 7,62 mm sovietsky samopal PPS vz. 43; 7,92 mm nemecká karabína 98 K/model 98; 7,92 mm útočná puška (Sturmgewehr) Stg 44; 7,92 mm nemecká samonabíjacia puška Gew 43; 7,62 mm sovietska karabína Mosin vz. 44; 7,62 mm sovietska samonabíjacia puška systému Tokarev vz. 40 (SVT-40) a iné V expozícii sa tiež nachádza zbierka vyznamenaní, medailí, a to rakúskych, rakúsko-uhorských, nemeckých a ruských z prvej svetovej vojny; niekoľko čs. medailí!!!, odznakov; ďalej nemecké odznaky, vyznamenania z 2. svetovej vojny; sovietske odznaky a medaily; čs. odznaky, medaily a pamätné medaily súvisiace s druhou svetovou vojnou.

Park bojovej techniky – vonkajšia expozícia



Pohľad do centrálnej expozície VHM – Mo Svidník

V blízkosti centrálnej budovy múzejného oddelenia vo Svidníku sa nachádza Park bojovej techniky, vybudovaný v rokoch 1971 – 1974.⁶ Je tu umiestnených 14 exponátov:

- stredný tank T-34/85
- 152 mm kanónová húfnica vz. 37
- 122 mm húfnica vz. 38
- sovietsky gardový mínomet BM 13/16 (Kaťuša)
- 85 mm protiletadlový kanón vz. 44
- sovietske lietadlo Lisunov Li-2
- 57 mm protitankový kanón vz. 43
- obrnený transportér OT 810
- žeriavový tank JT-34
- vyslobodzovací tank VT-34
- samohybné delo SD-100
- kanónová húfnica 152 mm vz. 18/47
- sovietsky delostrelecký ťahač AT-S

Duklianske bojisko s pamätníkmi vo Svidníku a na Dukle – národná kultúrna pamiatka

Ako súčasť VHÚ v Bratislave má VHM – Mo Svidník v starostlivosti národnú kultúrnu pamiatku Duklianske bojisko s Pamätníkom Sovietskej armády s cintorínom vo Svidníku a Pamätníkom 1. čs. armádneho zboru na Dukle s cintorínom, ako aj objekt vyhladkovej veže na Dukle. Na základe uznesenia Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 24 z 27. februára 1961 bolo Duklianske bojisko zapísané do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu. V prírodnej expozícii duklianskeho bojiska, od rázcestia obce Kapišová po slovensko-poľský hraničný prechod, je rozmiestnená bojová technika, ako symbolika bojov v KDO.⁷

Pamätník Sovietskej armády vo Svidníku

Pamätník s cintorínom sa nachádza v blízkosti centrálnej expozície VHM – Mo vo Svidníku. Tento mramorový pamätník bol odhalený pri príležitosti 10. výročia KDO 3. októbra 1954.

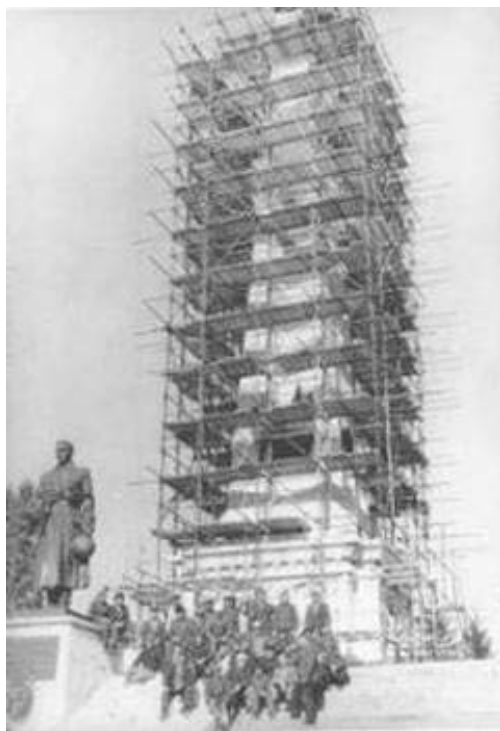
Autori projektu pamätníka (českí architekti)	Autori sochárskych prác	Autori bronzovej plastiky sovietskeho seržanta
Ing. arch. Karel Lodr Václav Šedivý Jan Krumprecht	národný umelec Oskar Kozák národný umelec Jan Hana zaslúžilý umelec František Gibala	Jan Bartoš Jan Hána

6 Pamätné miesta duklianskych bojov (zatiaľ ostatný leták VHÚ Bratislava – VHM – Mo Svidník).

7 PURDEK, Imrich a kol. 15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009). Bratislava : 2009, s. 120.



Pamätník Sovietskej armády vo Svidníku



Výstavba Pamätníka Sovietskej armády vo Svidníku, 1954



Rok po slávnostnom otvorení Pamätníka Sovietskej armády vo Svidníku, 1955

Výška pylónu pamätníka s hviezdou je 37 m, z toho samotná päťramenná hviezda na jeho vrchole meria 3,5 m. Pred pylónom pamätníka je bronzová plastika sovietskeho seržanta, ktorý vzdáva hold padlým spolubojovníkom. Plastika je vysoká 4 m. Po bokoch sokla, na ktorom stojí socha, sú vysekané mramorové lipové vence. Čelné steny ohrady pamätníka výtvarne symbolizujú Slovenské národné povstanie a príchod Sovietskej armády. Na ľavej strane pamätníka sa nachádza súsošie Útok Sovietskej armády a na pravej strane reliéf Partizánska hliadka v Slovenskom národnom povstaní. Architektonicky komplex pamätníka dotvárajú dve pieskovcové súsošia: Smelý pohľad do budúcnosti od Františka Gibalu a Stretnutie od Jana Hánu. Na štvorcovom piedestáli, obelisku, tohto pamätníka sú osadené veľkorozmerné mramorové reliéfy: Zdvihnutie zástavy na slávu víťazstva, 9. máj 1945, Ľudia vítajú svojich sovietskych osloboditeľov, Zvítanie partizánov so Sovietskou armádou a Dedina víta sovietskych vojakov. V komplexe pamätníka je vojnový cintorín, ktorý tvoria štyri masové hroby. V hrobách je pochovaných vyše 9 000 sovietskych vojakov, ktorí zahynuli počas KDO a pri bojoch o severovýchodné Slovensko. Pri stene sú vytvorené symbolické mramorové hrobky padlých príslušníkov sovietskej pechoty, tankistov, delostrelcov a letcov a na hrobkách sú vytesané symboly rozlišovacích znakov týchto druhov sovietskych zbraní.⁸

Pamätník 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na Dukle s vojnovým cintorínom

Pamätník s cintorínom je situovaný do mierne svahovitého terénu za obcou Vyšný Komárnik po pravej strane cesty v blízkosti slovensko-polskej hranice, vklinený do zalesneného terénu. Má tvar „V“, čo znázorňuje klin, hlavný úder do nepriateľ-

⁸ PURDEK, I. a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 124.



Pamätník 1. čs. armádneho zboru na Dukle s prvou pôvodnou sochou čs. vojaka vzdávajúceho na poctu zbraň

skej nemeckej obrany na poľsko-slovenskom pohraničí.⁹ Základný kameň na výstavbu pamätníka bol položený 6. októbra 1947.¹⁰ Pamätník bol postavený podľa architektonického návrhu Ing. arch. Josefa Grusa.¹¹ Na jeho stavbu bol použitý čadič z Krupiny a sivobiely kameň z Jeseníka na Morave. V oboch prípadoch bol materiál opracovaný do pravidelných tvarov s príslušným očíslovaním podľa projektu. Pod vrcholom pamätníka bol v roku 1949 na čelnej strane osadený čs. znak ako symbol spolupatričnosti oboch národov v boji za slobodu. Výstavba pamätníka a cintorína bola dokončená v septembri 1949.¹² Pamätník 1. čs. armádneho zboru bol oficiálne otvorený 2. októbra 1949 ministrom školstva a osvety Zdenkom Nejedlým. Na akte bol prítomný aj minister národnej obrany arm. gen. L. Svoboda.¹³ Pamätník s obradnou

-
- 9 ŠKORPÍK, Š. Výstavba Pamätníka a národného cintorína v Duklianskom priesmyku. In *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 3, s. 122.
 - 10 RODÁK, J. Múzejná dokumentácia pamätných miest duklianskych bojov a ich uchovanie v pamäti národa. In ČAPLOVIČ, M. – STANOVÁ, M., Ed. *Karpatsko-duklianska operácia – plány, realita, výsledky (1944 – 2004)*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie vo Svidníku 30. septembra – 1. októbra 2004. Bratislava : 2005, s. 257.
 - 11 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 121.
 - 12 ŠKORPÍK, Š. Výstavba Pamätníka a národného cintorína v Duklianskom priesmyku. In *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 3, s. 123.
 - 13 RODÁK, J. Múzejná dokumentácia pamätných miest duklianskych bojov a ich uchovanie v pamäti národa. In ČAPLOVIČ, M. – STANOVÁ, M., Ed. *Karpatsko-duk-*

sieňou má výšku 28 metrov. V kolumbáriu sú vyryté najznámejšie miesta bojov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR od Buzuluku po Prahu. Portál kolumbária zdobia reliéfy a výjavy z tejto bojovej cesty. Sú to práce Jána Kulicha.¹⁴ V roku 1959 bol pamätník doplnený bronzovým súsoším Vďaka matky sovietskemu vojakovi za oslobodenie – od akademického sochára Jána Kulicha.¹⁵ Toto súsošie bolo už tretie v poradí, pričom pôvodná prvá socha znázorňovala čs. vojaka, ktorý vzdáva pochovaným vojakom na cintoríne hold „pocťou zbraň“. Táto pôvodná prvá socha bola vymenená za súsošie, ktoré zobrazovalo slovenské dievča, ktoré odovzdáva kyticu vďaky sovietskemu vojakovi v prítomnosti príslušníka čs. armádneho zboru. V roku 1964 bol pôvodný čs. znak prekrytý kovovým znakom ČSSR.¹⁶ Na bronzových tabuliach, ktoré sa nachádzajú na kolonáde vedúcej k pamätníku, sú vygravírované mená 1 265 padlých vojakov, príslušníkov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Autori tohto diela sú Ing. architekt František Jesenko a akademický sochár František Patočka.¹⁷ Súčasťou pamätníka je vojnový cintorín, ktorý vyplňa priestor za pamätníkom, kde boli po exhumovaní prevezené pozostatky



Pohľad na Pamätník čs. armádneho zboru na Dukle, 1954



Pohľad na Pamätník, 1974

lianska operácia – plány, realita, výsledky (1944 – 2004). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie vo Svidníku 30. septembra – 1. októbra 2004. Bratislava : 2005, s. 257.

- 14 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 121.
- 15 BALLOVÁ, E. – ADAMEC, V. *Pieniny – Dukla – Latorica turistický sprievodca*. Bratislava : 1960, s. 228.
- 16 Socha čs. vojaka bude opäť dominantou pamätníka na Dukle. 02. 10. 2014 [cit. 2015-05-29]. Dostupné z: <http://www.vhu.sk/index.php?ID=2272&l=sk>
- 17 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 121.



Pamätník s umeleckou kópiou pôvodnej sochy čs. vojaka, 2014

padlých vojakov zo širokého okolia, ako aj z príslušného územia Poľska (Barwinek, Posada, Jaslička a iné).¹⁸ Na tomto cintoríne je pochovaných 565 príslušníkov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ktorí zahynuli počas KDO.¹⁹ V roku 1981 po obvode vojnového cintorína vznikla Aleja hrdinov, ktorú tvorí 15 búst. Ján Kulich je autorom šiestich búst: I. S. Koneva, K. S. Moskalenka, L. Svobodu, R. Tesaříka, A. Sochora a I. V. Babina. Zaslúžilý umelec Arpád Račko je autorom piatich búst: A. A. Grečka, K. Klapálka, R. Jasioka, P. A. Kondyru, V. Golovaňa. Akademický sochár Alexander Trezuliak vytvoril busty J. Kholla, F. Vránu, Dž. Karakulova. Akademický sochár Ladislav Borák vytvoril bustu V. Opatrného.²⁰

V roku 2012 bol na Pamätníku 1. čs. armádneho zboru zreštaurovaný pôvodný znak ČSR z roku 1949²¹ a v roku 2014, pri príležitosti 70. výročia KDO, bola na pamätník inštalovaná umelecká kópia pôvodnej sochy čs vojaka z roku 1949, ktorej autorom bol akademický sochár Jan Adolf Vitek. Takto bola prinavrátená Pamätníku 1. čs. armádneho zboru na Dukle pôvodná podoba, akú mal v októbri 1949, keď bol slávnostne odhalený. Znak ČSSR z pamätníka a súsošie Vďaka matky sovietskemu vojakovi za oslobodenie – *Žalujem* boli umiestnené v priestoroch vyhliadkovej veže na Dukle.²²

18 ŠKORPÍK, Š. Výstavba Pamätníka a národného cintorína v Duklianskom priesmyku. In *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 3, s. 124.

19 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 121.

20 SLEPCOV, Igor. Pätnásť hrdinov Dukly. In *Dukla večne živá* 10. Košice : 1988, s. 110.

21 Rekonštrukcia Pamätníka čs. armádneho zboru na Dukle. 03. 09. 2012 [cit. 2015-05-29]. Dostupné z: <http://www.vhu.sk/index.php?ID=1733&l=sk>

22 68. výročie „Karpatsko-duklianskej operácie“. 08. 10. 2012 [cit. 2015-05-29]. Dostupné z: <http://www.vhu.sk/index.php?ID=1772&l=sk> a Socha čs. vojaka bude opäť dominantou

Vyhliadková veža na Dukle

Vyhliadková veža sa nachádza v tesnej blízkosti slovensko-poľských hraníc, neďaleko hraničného prechodu Vyšný Komárnik – Barwinek, v Duklianskom priesmyku. Z vyhliadkovej veže môžu návštevníci vidieť široký priestor slovenského a poľského územia – dejiska bojov počas KDO.



Pôvodná drevená veža



Súčasná vyhliadková veža pred dokončením

Prvá vyhliadková veža na Dukle. Prvá vyhliadková veža na Dukle bola drevená. V roku 1959 bola sprístupnená pre návštevníkov a slúžila do roku 1967. Táto 18 m vysoká veža bola postavená jednotkami Čs. ľudovej armády podľa projektu Ing.-architekta Karola Revického zo Stavoprojektu Prešov. Tento objekt slúžil širokej verejnosti na obhliadku terénu podľa panoramatických snímok poľského a slovenského územia. Veža slúžila aj ako informačné stredisko. Pre dezolátny stav drevenej konštrukcie bol tento objekt demontovaný.²³ **Súčasná vyhliadková veža.** S jej výstavbou sa začalo v apríli 1973 a v októbri 1974, pri príležitosti 30. výročia KDO, bol objekt

pamätníka na Dukle. 02. 10. 2014 [cit. 2015-05-29]. Dostupné z: <http://www.vhu.sk/index.php?ID=2272&l=sk>

23 Príhovor riaditeľa Duklianskeho múzea prom. pedagóga Ivana Mindoša. In *Stavba Vyhliadkové veže na Dukle 1973-74*. Vojenské stavby o. p. Praha, závod Brno závod 30. výročí SNP, Vydáno pro vnitřní potřebu Voj. staveb, oborový podnik, Praha u příležitosti 30. výročí bojů o Duklu. Spracoval pplk. Karel Dobeš, s. 3.

sprístupnený verejnosti.²⁴ Výstavba vyhliadkovej veže sa uskutočnila podľa projektu Ing. architekta Alojza Družbackého a Ing. Vladimíra Koscelanského z Hutného projektu Košice. Generálnym dodávateľom stavby boli Vojenské stavby, o. p., Praha – závod Brno (Vojenské stavby Brno), riaditeľ plk. Ing. Josef Rotter; hlavným stavbyvedúcim bol pplk. František Chmelař. Úloha položiť základný kameň stavby pripadla majstrovi Deziderovi Konkolovi. Pri stavbe veže pomáhali jednotky Čs. ľudovej armády.²⁵ Prízemie objektu pozostáva zo vstupnej a čakacej haly a vstupného priestoru. Vežová časť pozostáva z drieku veže s rýchlou výťahom, a núdzovým schodiskom a z vyhliadkových priestorov. Nadmorská výška podlahy prízemnia vyhliadkovej veže je 549,50 m a výška drieku veže je 49 m.²⁶ Pozornosť si zasluhujú i umelecké práce. Vo vstupnej hale plastika Vďaka za oslobodenie od akademického sochára Arpáda Račku z Košíc, v čakacej hale Družba armád plastika v dubovom dreve akademického sochára J. Koreňa z Bratislavy a lipové ratolesti (symbol slovanskej vzájomnosti) v exteriéri od akademického sochára Františka Patočku z Prešova.²⁷

Pamätné miesta

Mílnik VOLANIE

Na slovensko-poľskej hranici, neďaleko vyhliadkovej veže na Dukle, bola v r. 1984 postavená symbolika vstupu čs. prieskumnej hliadky na územie Československa – Mílnik VOLANIE, v katastrálnom území obce Vyšný Komárnik, v blízkosti miesta, kde 6. októbra 1944 v skorých ranných hodinách



Akademický sochár Dušan Pončák pri dokončovacích prácach na mieste, kde bude stať jeho dielo Mílník, 1984

-
- 24 *Stavba Vyhliadkové veže na Dukle 1973-74.* Vojenské stavby o. p. Praha, závod Brno závod 30. výročí SNP, Vydáno pro vnitřní potřebu Voj. staveb, oborový podnik, Praha u příležitosti 30. výročí bojů o Duklu. Spracoval pplk. Karel Dobeš, s. 16.
- 25 *Stavba Vyhliadkové veže na Dukle 1973-74.* Vojenské stavby o. p. Praha, závod Brno závod 30. výročí SNP, Vydáno pro vnitřní potřebu Voj. staveb, oborový podnik, Praha u příležitosti 30. výročí bojů o Duklu. Spracoval pplk. Karel Dobeš, s. 3 a 4.
- 26 *Stavba Vyhliadkové veže na Dukle 1973-74.* Vojenské stavby o. p. Praha, závod Brno závod 30. výročí SNP, Vydáno pro vnitřní potřebu Voj. staveb, oborový podnik, Praha u příležitosti 30. výročí bojů o Duklu. Spracoval pplk. Karel Dobeš, s. 16.
- 27 Príhovor riaditeľa Duklianskeho múzea prom. pedagóga Ivana Mindoša. In *Stavba Vyhliadkové veže na Dukle 1973-74.* Vojenské stavby o. p. Praha, závod Brno závod 30. výročí SNP, Vydáno pro vnitřní potřebu Voj. staveb, oborový podnik, Praha u příležitosti 30. výročí bojů o Duklu. Spracoval pplk. Karel Dobeš, s. 3.

prieskumná hliadka čatára Vasiľa Nebiljaka dosiahla predvojnové československo-poľské hranice. Hliadka vykonávala prieskum pre 2. prápor 1. čs. samostatnej brigády. V ten istý deň padol čat. Vasiľ Nebiljak v bojoch o Vyšný Komárnik. Mílnik je dielom akademického sochára Dušana Pončáka z Prešova.²⁸

Plastika – Ruky ženistu

V bezprostrednej blízkosti slovensko-poľskej štátnej hranice sa nachádza pomník padlým čs. ženistom, ktorý znázorňuje ruky ženistu, zneškodňujúceho nemeckú tanierovú protitankovú mínu. Bol odhalený v roku 1967. Nachádza sa v blízkosti pôvodného vojnového cintorína čs. vojakov.²⁹ Plastika je dielom zaslúžilého umelca sochára Vojtecha Löfflera, akademického sochára Arpáda Račku a Ing. architektov Mikuláša Budu a Jána Kurču.³⁰



Slávnostný akt odhalenia symboliky ženijného vojska na Dukle. Október 1967

Pomník generála Jaroslava Vedrala-Sázavského

Približne 150 m od štátnej hranice, na mieste tragédie, sa nachádza pomník generála Jaroslava Vedrala-Sázavského – veľký okrúhly kameň rozpoltený na dve polovice, symbolizujúci puknuté srdce gen. Sázavského. Pozostatky generála boli pochované na vojnovom cintoríne na Dukle.³¹ Pomník bol vybudovaný v roku 1967.³²

28 *Pamätné miesta duklianskych bojov* (zatiaľ ostatný leták VHU Bratislava – VHM – Mo Svidník).

29 *Pamätné miesta duklianskych bojov* (zatiaľ ostatný leták VHU Bratislava – VHM – Mo Svidník).

30 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu* (1994 – 2009). Bratislava : 2009, s. 122.

31 *Pamätné miesta duklianskych bojov* (zatiaľ ostatný leták VHU Bratislava – VHM – Mo Svidník).

32 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu* (1994 – 2009). Bratislava : 2009, s. 120.



Ukončovacie práce na pomníku na mieste tragickej smrti generála J. Vedrala-Sázavského

Bunkre štábu 3. čs. brigády

V lese Mativka vo Vyšnom Komárniku bol v čase od 18. do 24. novembra 1944 umiestnený štáb veliteľa 3. čs. brigády, po dobytí kóty 532 Obšár sa 25. novembra 1944 štáb brigády s vojskom premiestnil k Ondave. Bunkre štábu 3. čs. brigády boli obnovené v roku 1959.³³



Bunkre štábu 3. čs. brigády

33 RODÁK, J. Z histórie vzniku múzea na Dukle a pomoc armády pri jeho zveladovaní. In *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 1, s. 92 a 93.

Delový areál

V roku 1964 bolo znovu vybudované palebné postavenie čs. delostrelectva.³⁴ Z tohto miesta podporovali 18. novembra 1944 húfnicové a mínometné batérie čs. delostreleckého pluku prvý útok jednotiek 67. sovietskeho streleckého a 1. čs. zboru na nepriateľské obranné postavenie južne od Krajnej Bystrej a Nižného Komárnika.³⁵ Sú tu inštalované:

- 152 mm kanónová húfnica vz. 37
- 122 mm húfnica vz. 38

Obec Nižný Komárnik

Táto dedina bola dejiskom bojov 1. čs. armádneho zboru s nemeckou obranou od 6. októbra 1944 do 25. novembra 1944.³⁶ V obci Nižný Komárnik je umiestnená 152 mm kanónová húfnica vz. 37 – symbol delostrelectva a 85 mm protiletadlový kanón vz. 1944.

Obec Hunkovce – nemecký vojnový cintorín z druhej svetovej vojny

Cintorín bol založený na kraji obce Hunkovce na svahu pod lesom už počas vojny.³⁷ Nemecká humanitárna organizácia Ľudový zväz starostlivosti o nemecké vojnové hroby znovu vybudovala cintorín v roku 1994.³⁸ V rámci stavebných prác boli hroby exhumované, areál bol rozšírený a dostal úplne inú podobu.³⁹ V roku 1995 bol cintorín vysvätený. Je na ňom pochovaných takmer 3100 nemeckých vojakov, ktorí padli počas bojov v KDO. Na hroboch



Vstup do cintorína v Hunkovciach

34 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 119.

35 Delový areál – Vyšný Komárnik. Palebné postavenie čs. delostrelectva november 1944. *Informačný panel*. VHÚ – Vojenské historické múzeum – Múzejné oddelenie Svidník.

36 *Pamätné miesta duklianskych bojov (zatiaľ ostatný leták VHÚ Bratislava – VHM – Mo Svidník)*.

37 Nemecké vojenské cintoríny. Slovenská republika. Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. Werner-Hilpert-Straße 2 34112 Kassel, Schreckhase/6/4-2009 (leták), s. 8.

38 PURDEK Imrich. a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 125.

39 Nemecké vojenské cintoríny. Slovenská republika. Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. Werner-Hilpert-Straße 2 34112 Kassel, Schreckhase/6/4-2009 (leták), s. 8.

stojá križe s menami, údajmi a vojenskými hodnotnosťami. Pre cintorín je príznačný centrálny križ; vstupná budova z dreva je typickým regionálnym architektonickým prvkom, pričom plot okolo cintorína je pokrytý drevenými šindľami.⁴⁰ Od roku 1995 zastupuje záujmy Ludového zväzu Spoločnosť starostlivosti o nemecké vojnové hroby na Slovensku so sídlom v meste Prešov.⁴¹

Obec Ladomirová

V obci je umiestnená aj mramorová tabuľa s nápisom: „V tomto dome dňa 11. decembra 1944 vystupoval prvýkrát v oslobodenej vlasti Vojenský umelecký súbor. Posledný raz tu dirigoval jeho zakladateľ Vít Nejedlý.“⁴²

Obec Dlhoňa – Pomník sovietskym letcom

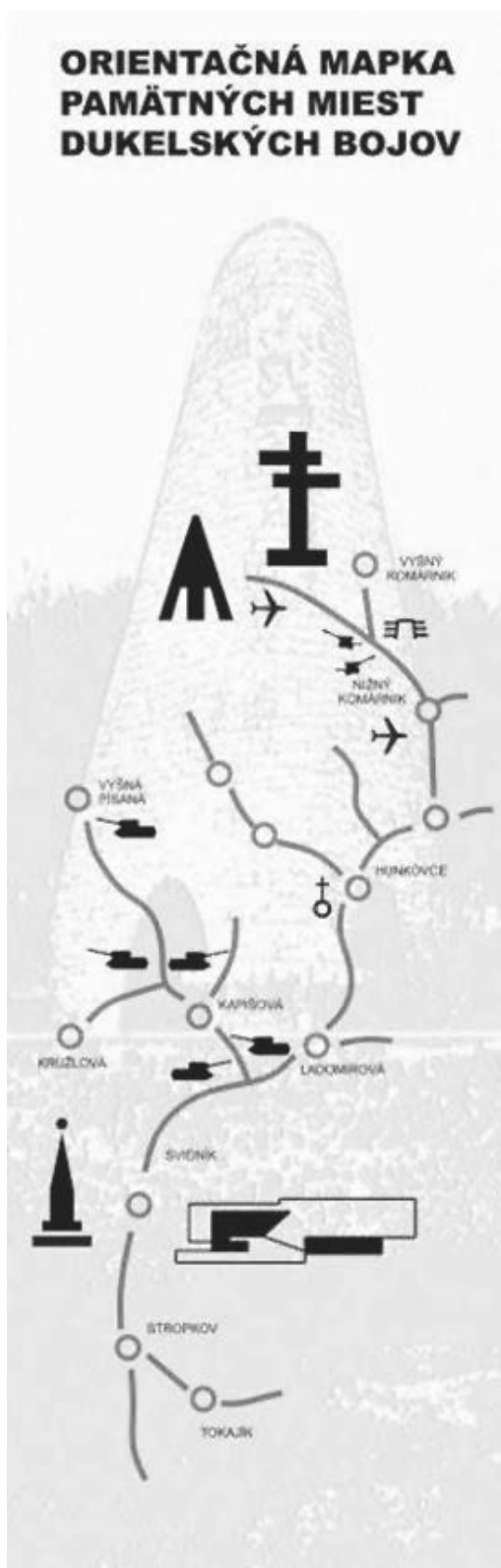
V obci Dlhoňa bol v roku 1984 odhalený pomník štyrom sovietskym letcom (V. G. Tokareva, N. I. Aristova, N. I. Vovku, L. V. Grinberga), ktorých lietadlo bolo zostrelené nad touto dedinou 22. septembra 1944. Pomník bol v roku 1988 doplnený sochou Pamäť od ukrajinského akademického sochára Michala Beleňa z Užhorodu.⁴³

40 PURDEK, Imrich a kol. *15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009)*. Bratislava : 2009, s. 126.

41 Nemecké vojenské cintoríny. Slovenská republika. Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. Werner-Hilpert-Straße 2 34112 Kassel, Schreckhase/6/4-2009 (leták), s. 5.

42 *Pamätne miesta duklianskych bojov* (zatiaľ ostatný leták VHÚ Bratislava – VHM – Mo Svidník).

43 *Pamätne miesta duklianskych bojov* (zatiaľ ostatný leták VHÚ Bratislava – VHM – Mo Svidník).



Pomník čs. ženistom

Tento pomník sa nachádza pri hlavnej komunikácii, pred mestom Svidník, asi 50 m za odbočkou na obec Kapišová. Je postavený na mieste, kde 25. septembra 1949 zahynuli traja čs. ženisti voj. Miroslav Dlouhý, voj. Ján Brezovský a voj. Pavol Mojžiška pri odmínovacích prácach.⁴⁴

Tankový taran – symbol tankových bojov v Údolí smrti



Pri rázcestí na obec Kapišová bol v r. 1959 inštalovaný **Tankový taran** – do seba vklinené tanky, sovietsky tank T 34/85 a nemecký tank Panzerkampfwagen IV, Pz Kpfw IV (T-40/75) – symbol tankových bojov v Údolí smrti v dňoch 25. – 27. októbra 1944. Ďalším svedectvom týchto bojov sú umiestnené tanky a bojová technika v katastroch obcí Kapišová, Kružlová, Nižná Písaná, Vyšná Písaná, Svidnička a Vápeník.⁴⁵ V roku 1969, k 25. výročiu KDO bola v Údolí smrti vybudovaná symbolika tankových bojov „tanková rota v útoku“. Autorom tejto myšlienky bol plk. Ondrej Ondík, bývalý príslušník čs. tankovej brigády.⁴⁶



Inštalácia tankov T-34/85 od 14. tankovej divízie v obci Kapišova vojakmi VÚ – Sabinov. 8. august 1969

44 Pamätné miesta duklianskych bojov (zatiaľ ostatný leták VHÚ Bratislava – VHM – Mo Svidník).

45 Pamätné miesta duklianskych bojov (zatiaľ ostatný leták VHÚ Bratislava – VHM – Mo Svidník).

46 PURDEK, Imrich. a kol. 15 rokov Vojenského historického ústavu (1994 – 2009). Bratislava : 2009, s. 120.



ADAM
MICKIEWICZ

megabank
Грошова банка

SANT

КВІТКОВЕ ГОСПОДСТВО
САДІВНИЙ ЦЕНТР

ROZHOVORY



*Pamätník ukrajinského literáta Ivana Franka v Lvove.
Foto Peter Švorc*

◀ *Pamätník poľského básnika a dramatika Adama Mickiewicza v Lvove.
Foto Peter Švorc*

ROZHOVOR

S PhDr. IVANOM KAMENCOM, CSc.,

pracovníkom Historického ústavu SAV a dlhodobým predsedom slovenskej časti Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov



PhDr. Ivan Kamenec, CSc.

Ján Džujko: Pán doktor, narodili ste sa v Nitre, strednú školu ste absolvovali v Topoľčanoch a univerzitné štúdiá v Bratislave. Kde a kedy sa vo vás prebudil vážnejší záujem o dejiny, resp. čo rozhodlo o tom, že ste si zvolili dráhu historika?

Ivan Kamenec: Moje prvé „stretnutie s dejinami“ sa asi dialo pri detskom počúvaní, no predovšetkým čítaní najrôznejších historických povestí, ktoré sa mi spájajú najmä s trojväzkovým dielom Ludovíta Janotu Slovenské hrady. Neskôr to už boli viaceré historické romány: Od Joža Nižňanského, cez Aloisa Jiráska, až po Stefana Zweiga, Liona Feuchtwangera, Leva N. Tolstého a ďalších. Mimochodom, krásnu literatúru považujem za jeden dôležitý, no nami historikmi málo využívaný

prameň pre vlastný výskum. Moju profesionálnu orientáciu a záujem o históriu nepochybne ovplyvnili aj viacerí stredoškolskí profesori, ktorí ma učili dejepis alebo slovenčinu (literatúru). Ako stredoškolák som už dúfal, že sa mi podarí raz študovať históriu, hoci som stále váhal medzi všeobecnými dejinami a dejinami literatúry.

Ján Džujko: Kto zo slovenskej či československej historickej školy mal vplyv na vaše vedecké zameranie?

Ivan Kamenec: Nevieťm či možno hovoriť o československej historickej škole. V Čechách možno hovoriť o viacerých „školách“ Palackého, Masaryka, Pekařa, Golla. Na Slovensku „školu“ asi vytvoril iba Daniel Rapant, no nemohol ju ďalej plnohodnotne rozvíjať, lebo pod politickým tlakom musel opustiť Univerzitu Komenského. Ani moja generácia historikov však nevyrastala na „zelenej lúke“. Formovali nás v pozitívnom i negatívnom zmysle rôzne dobové vplyvy – nielen na univerzite, ale i mimo nej. Aj mňa ovplyvnili – svojím špecifickým spôsobom a rozdielnou intenzitou – viacerí slovenskí i českí historici tým, že som čítal ich práce, resp. počúval ich verejné vystúpenia. Nechcem ich všetkých menovať, lebo by ten zoznam nikdy nebol celkom úplný a pravdivý. Spomedzi nich ma určite najviac a najvýraznejšie ovplyvnil Lubomír Lipták. Nielen tým, že bol mojim školiteľom pri získavaní vedeckej hodnoty, ale najmä svojimi odbornými i esejistickými prácami, ich príťažlivou formou a priam nevyčerpateľnou invenciou.

Ján Džujko: Prečo ste sa vo svojom výskume zamerali hlavne na roky druhej svetovej vojny a na tému holokaust?

Ivan Kamenec: Spomínané témy, ktoré v našej historiografii až do šesťdesiatych rokov minulého storočia, keď som vstupoval na pôdu profesionálnej historiografie, boli interpretované pod ideologickým tlakom schematicky v čierno-bielych farbách alebo boli účelovo obchádzané. Zrejme tu však zohrali úlohu aj niektoré moje subjektívne dôvody.

Ján Džujko: Slovenský štát bol dlho pomerne tabuizovanou témou. Zmena nastala po novembri 1989. Vynára sa však otázka, či táto téma je v ponovembrovej slovenskej historiografii spracovaná dostatočne, ale najmä objektívne?

Ivan Kamenec: Po novembri 1989 výskum dejín vojnovnej Slovenskej republiky, ako aj ďalších tém, hlavne z moderných slovenských dejín, výrazne pokročil dopredu, jednak z aspektu historiografickej interpretácie, jednak vďaka exploatacii domácich i dovtedy nedostupných zahraničných prameňov. Tá tabuizácia problematiky vývoja rokov 1938 – 1945 (okrem tém protifašistického odboja) však nebola úplná, o čom svedčí relatívne bohatá produkcia zo šesťdesiatych rokov. Niektoré vtedajšie monografie, štúdie, resp. edície dokumentov nie sú podnes celkom prekonané. Nemožno však paušálne odmietat (ako sa to neraz robí) ani práce zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov, hoci niektoré nemohli byť publikované. V historiografii nemôže byť nikdy žiadny problém dostatočne a objektívne spracovaný. Veď to by znamenalo koniec ďalšieho výskumu. Okrem toho som presvedčený, že absolútne objektívny historik nikdy a nikde neexistuje. Žiadny bádateľ nie je akýmsi strojom na produkovanie „objektívnych či zamlčaných právd“ a poučení, lebo je ovplyvnený aj svojimi občianskymi či inými subjektívnymi faktormi (rodinnou a školskou výchovou, sociálnym zaradením, národnostnými i náboženskými determinantmi, atď.). Všetky tieto faktory sa do jeho interpretácií dejinných udalostí či osobností viac alebo menej premietajú, no nesmú v nich nadobudnúť rozhodujúcu úlohu. Tú musí vždy zohrávať racionálny výskum a triezva interpretácia jeho výsledkov.

Ján Džujko: V čom spočíval hlavný rozpor pri interpretácii slovenských dejín vojnového obdobia a jeho hlavných predstaviteľov medzi slovenskou exilovou a domácou historiografiou do roku 1989 a potom na začiatku 90. rokov 20. storočia, prípadne aj neskôr?

Ivan Kamenec: V prvom rade treba povedať, že ten „hlavný rozpor“ pri interpretácii vojnovnej Slovenskej republiky, resp. jej hlavných predstaviteľov nie je medzi celou exilovou a celou domácou historiografiou. Často sa zabúda, že v exile tvorili a podnes pôsobia nielen tí historici, ktorí idealizujú vojnový slovenský štát a jeho predstaviteľov, ale aj tí, čo majú k nemu racionálny, zväčša kritický postoj (P. Ličko, L. Lipscher, J. A. Jelinek a mnohí ďalší). A na druhej strane aj v súčasnej slovenskej historiografii tvoria a publikujú historici, ktorí sa neraz stávajú epigónmi časti exilovej obce historikov, legendarizujúcej nielen vojnový slovenský štát, ale aj jeho režim a jeho najvyšších predstaviteľov, resp. apriórne odsudzujúcej domácu protifašistickú rezistenciu a jej vyvrcholenie v Slovenskom národnom povstaní. Táto skupina historikov nielenže ignoruje výsledky domáceho dejepisectva, obviňujúc jeho predstaviteľov z protinárodných a protislovenských úmyslov, ale odmieta v tomto smere aj výsledky výskumu zahraničnej historiografie. Tento spor bude prebiehať ešte dlho aj v nasledujúcich rokoch.

Ján Džujko: Ktorý z vami preštudovaných archívnych materiálov zo slovenských, ale i zahraničných archívov bol pre vás najviac zaujímavý a snáď aj kľúčový z hľadiska hlbšieho poznania postavenia židov a riešenia židovskej otázky v období slovenského štátu?

Ivan Kamenec: Neviem v tomto smere urobiť nejaký „rebríček dôležitosti“. Každý archívny fond z domácich či zahraničných archívov prináša niečo nové. V Slovenskom národnom archíve sú to fondy jednotlivých ministerstiev a centrálnych úradov (pokiaľ sú zachované) – najmä Ministerstvo vnútra, Ministerstvo hospodárstva, Ústredný hospodársky úrad, Kancelária prezidenta republiky, Policajné riaditeľstvo, atď. Zo zahraničných archívov sú to fondy v Jad Vašem v Jeruzaleme a archívy v Spolkovej republike Nemecko. Ich materiály v kritických edíciách sprístupňujú V. Prečan, E. Nižňanský, J. Hlavinka, K. Hradská a ďalší domáci i zahraniční kolegovia.

Ján Džujko: Sú ešte témy, ktoré sa chystáte otvoriť a spracovať, prípadne na čo by ste upriamili pozornosť mladých historikov, čo by si zaslúžilo väčšiu pozornosť v súčasnom historickom bádani?

Ivan Kamenec: Vzhľadom na svoj vek si už nemôžem pred seba stavať nejaké dlhodobé plány. Mladším historikom sa neodvážim radiť. Tí si svoju cestu a svoje výskumné témy iste nájdu sami. Logicky ich k nim privedie systematický výskum. Dôležité je, aby sme si všetci viac všímali aj stránky „malých dejín“, teda životy a osudy občanov v rámci všeobecných oficiálnych politických a spoločenských udalostí.

Ján Džujko: Ktorá z vašich monografických prác je pre vás najmilšia, resp. najcennejšia a prečo?

Ivan Kamenec: Ani tu neviem urobiť hierarchiu dôležitosti. Urobím si však reklamu. Za najdôležitejšie považujem tieto tri svoje knihy: Po stopách tragédie; Tragédia politika, kňaza a človeka (Dr. Jozef Tiso 1887 – 1947); Hľadanie a blúdenie v dejinách.

Ján Džujko: V slovenskom politickom prostredí sme zachytili názor, že minulosť, teda dejiny Slovenska a jeho súčasnosť treba vnímať oddelene, že spolu nesúvisia. Ako by ste vy, ako historik, hodnotili takýto postoj?

Ivan Kamenec: Nie som prívržencom oblúbenej a často citovanej frázy, že história je učiteľkou života. Časté opakovanie tejto tézy (hlavne politikmi, ktorí sú v tomto prípade najhoršími žiakmi!) devaluje sám obsah pôvodnej myšlienky. Napriek tomu si myslím, že poznávanie národných či svetových dejín bez ich prepojenia na súčasnosť (nie ich účelového aktualizovania a falšovania!) ochudobňuje náš všeobecný kultúrny a civilizačný rozhľad a navyše sterilizuje výsledky historického bádania.

Ján Džujko: Aký je váš názor na aktuálne miesto dejepisu vo vyučovaní na základných a stredných školách?

Ivan Kamenec: Túto problematiku, žiaľ, bližšie nepoznám. Všeobecne sa tvrdí, že množstvo hodín vyučovania dejepisu je poddimenzované, čo sa prejavuje aj na úrovni dejepisných znalostí študentov prichádzajúcich na vysoké školy humanitného zamerania. Zo svojho laického aspektu sa domnievam, že na získavanie znalostí z histórie nemusia slúžiť iba vyučovacie hodiny z dejepisu, ale aj iných predmetov (z jednotlivých jazykov – hlavne zo slovenčiny, z občianskej výchovy, z etickej, resp. náboženskej výchovy a pod.).

Ján Džujko: Myslíte si, že súčasné učebnice dejepisu pre stredné školy sú obsahovo vyvážené a venujú sa dostatočne dejinám 20. storočia?

Ivan Kamenec: Na túto otázku neviem kvalifikovane odpovedať, lebo učebnice dejepisu nepoznám alebo ich poznám len veľmi povrchné. A znova laický pohľad: Učebnice sú síce veľmi dôležité a ich úloha je nezastupiteľná, no najdôležitejším faktorom je tu pedagóg – učiteľ, resp. profesor dejepisu či iných vyučovacích predmetov.

Ján Džujko: Ste členom Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov a boli ste od jej počiatku až donedávna jej dlhoročným predsedom. Ako a kedy vznikla myšlienka založiť takúto komisiu, kto stál pri zrode myšlienky a ako sa komisia formovala?

Ivan Kamenec: Komisia vznikla v roku 1994, jeden rok po rozdelení Československej federatívnej republiky. Viaceré podobné bilaterálne komisie historikov existovali a podnes existujú aj medzi historikmi iných krajín. Komisiu akceptovali a jej členov menujú Národné komitety historikov ČR a SR. Pri „kolíske“ vzniku komisie stáli českí historici Karel Pichlík a Viliam Prečan; a slovenský historik Dušan Kováč. Komisia bola založená a funguje na paritnom princípe. Má 18 členov – 9 z ČR a 9 zo SR.

Ján Džujko: Ako hodnotíte spoluprácu českých a slovenských historikov nielen v rámci spomínanej komisie historikov, ale najmä mimo nej?

Ivan Kamenec: Spoluprácu českých a slovenských historikov v rámci komisie i mimo nej hodnotím pozitívne – so všetkými jej prínosmi, no aj s jej problémami, ktorých riešenie je často mimo kompetencie samých historikov. Komisia už od roku 1996 vydáva svoju Ročenku, iniciuje rôzne vedecké podujatia a priamo alebo nepriamo sa podieľa na spoločných výskumných projektoch pod gesciou jednotlivých českých a slovenských historických vedeckých ústavov, univerzít, múzeí, archívov a iných inštitúcií.

Ján Džujko: Dlhé obdobie boli centrami historického vzdelávania a tiež výskumu na Slovensku Bratislava a Prešov. Dnes je ich podstatne viac. Ako v kontexte mnohých historických pracovísk vnímate „prešovskú historickú školu“, jej plusy a mínusy?

Ivan Kamenec: Na túto otázku si netrúfam odpovedať, lebo nepoznám k tomu potrebné fakty. Každé univerzitné alebo iné vedeckovýskumné pracovisko má svoje špecifiká, ktoré formujú a naplňajú konkrétni pracovníci, spravidla profilujúci historici na príslušnom ústave. Nepoznám ani „prešovskú historickú školu“. Existuje také niečo? Pred viacerými rokmi som so záujmom sledoval ambiciózný výskumný projekt prešovských kolegov, ktorý mal rekonštruovať dejiny slovenskej historiografie od jej počiatkov až do súčasnosť, vrátane osobných a profesionálnych profilov jej význačných protagonistov. Projekt, žiaľ, ostal z viacerých objektívnych i subjektívnych dôvodov nedokončený, čo je veľká škoda. Prirodzene, nemám právo pridelať úlohy kolegom – historikom na Prešovskej univerzite, no bolo by prospešné pre celú slovenskú historiografiu, ak by sa k tomuto nedokončenému projektu raz vrátili.

Ján Džujko: Pán doktor, v mene celej redakcie internetového časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove – DEJINY Vám dakujem za tento rozhovor.

S PhDr. Ivanom Kamencom, CSc., sa zhovárал Ján Džujko



RECENZIE ANOTÁCIE



*Súsošie pri vstupe na Univerzitu Ivana Franka v Lvove.
Foto Peter Švorc*

◀ *Múzeum lvovskej Univerzity Ivana Franka. Foto Peter Švorc*

Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska III. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2014. 202 s. ISBN 978-80-89614-14-1



Roku 2013, pri príležitosti 1150. výročia príchodu solúnskych bratov, usporiadala Štátna vedecká knižnica v Prešove, vedeckú konferenciu pod názvom Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska s podnázvom (pramene – pamiatky – osobnosti). Nasledujúceho roku sa Štátnej vedeckej knižnici podarilo časť príspevkov knižne v zborníku, s rovnomenným názvom *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska III. (pramene – pamiatky – osobnosti)* na čele s hlavnou redaktorkou Marcelou Domenovou. Spolu 11 štúdií približuje dejiny, osobnosti, písomníctvo či hmotné pamiatky kresťanskej kultúry v jednotlivých regiónoch východného Slovenska.

Úvodná štúdia Petra Žarnovského *Rekatolizačné aktivity rodu Ludomirských v Lubovnianskom dekanáte* ponúka pohľad na rekatolizačné hnutie na severe Spiša prebiehajúce pod vplyvom poľskej magnátskej rodiny Ludomirských na začiatku 17. storočia. Štúdia *Vplyv piaristického kláštora na život meste Podolínec na základe súdnych kníh mesta Podolínec v rokoch 1634 – 1793* autorky Františky Marankovej, charakterizuje vplyv kláštora na Podolínec z hľadiska súdnych konfliktov obyvateľov kláštora a mesta.

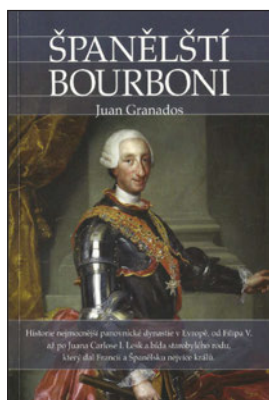
Dejiny katolíckeho písomníctva na Spiši reflektuje vo svojej práci *Diarium novitatus Leutschoviensis Ordinis Minorum (1690 – 1783) a jeho prínos v rámci kresťanskej kultúry* Dominika Dudžáková. Autorka charakterizuje dokument jednak po obsahovej i formálnej stránke. Sondu do krátkého pôsobenia jezuitského kolégia v Humennom poskytuje Marián Naster vo svojej práci *Jezuiti a humenské kolégium. Cyrill a Method : Katolícke Noviny pre Cirkev a Dom a jubilejný rok 1863 na stránkach časopisu* je v poradí piatou štúdiou v zborníku, v ktorej autorka Lucia Němcová približuje nielen obsahovú stránku časopisu roku 1863, no v úvode približuje aj krátky historický vývoj tohto periodika. Rozsiahlejšou štúdiou v zborníku je príspevok *Profesori teológie na prešovskom evanjelickom kolégiu v 19. storočí* od Libuše Frankovej, ktorá ponúka aj prehľad profesorov teológie počas celej existencie kolégia. Nadežda Jurčišinová svojím príspevkom *Evanjelický farár Juraj Kello-Petruškin na Šariši (1874 – 1898)* približuje pôsobenie tohto liptovského rodáka v Bardejove koncom 19. storočia a zároveň ponúka stručnú biografiu tohto kňaza a národovca. *Slovo pred slovom v básnickej interpretácii* je štúdiou autorky Martiny Petrikovej, ktorá analyzuje prácu slovenského kazateľa a spisovateľa Daniela Pastirčáka. *Slovo pred slovom. Proglas pre deti a rodičov*. Posledné tri štúdie zborníka sa zaoberajú sakrálnymi hmotnými pamiatkami. Prvá z nich *Stavebno-historický vývoj Urbanovej veže v Košiciach (sonda k zachovalým sepulkrálnym)* od Magdalény Marjakovej poskytuje pohľad na historický vývoj Urbanovej veže so zreteľom na náhrobníky. *Epiraficko-kampanologické pamiatky v Novej Kelči*, autora Matúša Kmeca, predstavuje pôvod a charakteristiku piatich zvonov v dvoch kostoloch v Novej Kelči.

Poslednou publikovanou štúdiou v zborníku je príspevok Móniky Bodnár *Malé sakrálné pamiatky (Božie muky, kríže, kaplnky) v historickej Turnianskej župe*. Autorka

v ňom autorka analyzuje tieto pamiatky v obciach Turnianska Nová Ves, Hostovce a Chorváty. Štandardne obsah zborníka dopĺňajú recenzie, anotácie, správy a kronika.

Katarína Bužbacherová

GRANADOS LOUREDA, Juan Antonio. *Španělští Bourboni*. Praha : Grada, 2012. 264 s. ISBN 978-80-247-4097-3.



Možnosť nazrieť do často veľmi zaujímavého a pred verejnosťou vo väčšine prípadov prísne stráženého súkromia významných osobností, predstavovala pre verejnosť vždy veľké lákadlo. Osobitne v prípade ak ide o stále vládnući rod, navyše dlhodobo známy svojimi rôznorodými a nie vždy nasledovania hodnými záľubami. V prvom rade preto treba pri sledovanej publikácii oceniť skutočnosť, že o španielskej panovníckej rodine píše autor pochádzajúci z tejto krajiny a dobre poznajúci tunajšiu históriu i súčasnosť. To je vzhľadom na komplikovanú minulosť, ale i prítomnosť Španielska mimoriadne dôležité. Autor sa venoval iba jednej časti bohatých dejín tejto krajiny, konkrétne obdobiu vlády dynastie Bourbonovcov, ktorej jednotlivých celkovo

deviatich, resp. desiatich predstaviteľov sleduje v chronologickom poradí. Táto rodina si napriek rôznym peripetiám, prerušeniam vlády, vynúteným odchodom do exilu i nie vždy úspešným pokusom o reformy, dokázala v konečnom dôsledku stále udržať svoju pozíciu na čele jednej z najväčších krajín súčasnej Európskej únie.

Pohľad samotného autora na jednotlivých predstaviteľov tejto dynastie nie je vo väčšine prípadov veľmi lichotivý. Mnohé naznačuje už konštatovanie uvedené v predhovore, podľa ktorého „... v prípade tejto dynastie nie je ovzdušie neistoty po usadnutí nového princa na trón nielen niečím novým, ale ide o akúsi historickú konštantu.“ (s. 11) Zložité a často sa meniace pomery v Španielsku 18. – 20. storočia predstavovali pre každého nástupcu na tento trón problém, ktorý bolo potrebné riešiť. Rovnako komplikované, navyše nie vždy možné, sa stalo pre jednotlivých panovníkov tiež udržanie sa na tróne. Osobitne v obdobiach, keď napriek niektorým čiastkovým úspechom postupne prechádzala niekdajšia svetová veľmoc s rozsiahlymi koloniálnymi dŕžavami do pozície druhu až treťoradej mocnosti, s vplyvom obmedzeným prevažne na priestor Pyrenejského polostrova a niektorých, svojou rozlohou a hospodárskym potenciálom nepatrných oblastí severnej Afriky.

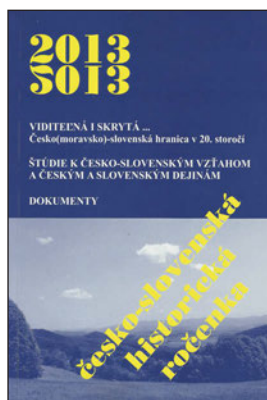
Pozícia stredoškolského profesora umožňuje na jednej strane autorovi vyhnúť sa pri svojom výklade zložitým vedeckým konštrukciám, ktoré by v tomto prípade bežného čitateľa od sledovanej problematiky skôr odradili. Na druhej strane skúsenosti dlhoročného plodného publicistu a autora viacerých knižných publikácií venovaných dejinám Španielska, mu dovoľuje nielen využívať kvalitné informačné zdroje, ale súčasne tiež vybrať z obrovského množstva informácií to najdôležitejšie i najzaujímavejšie. Výsledkom snaženia sa tak stal zrozumiteľný, dynamický i pre laika ľahko čitateľný text. Ten síce nepredstavuje oslavu či apológiu vládnucej dy-

nastie, súčasne však celkom neupiera hned viacerým jej predstaviteľom schopnosti a úprimnú snahu viesť krajinu k prosperite. Niektorým panovníkom autor venoval väčšiu, iným menšiu pozornosť. Do veľkej miery to záviselo od dĺžky panovania, problémov, ktoré museli riešiť, ale tiež od celkovej politickej situácie v Európe. Z nášho pohľadu za osobitne zaujímavý možno označiť napríklad autorov pohľad na vývoj v druhej polovici 20. storočia, keď sa frankistický režim postupne usiloval nájsť možnosti spolupráce s Bourbonovcami. Jednak sa stali dôležitým podporným prvkom pri upevňovaní diktátorovej moci, jednak mali značný význam pri riešení otázky potreby postupnej obnovy demokratických inštitúcií. Práve tu sa ukázala úloha kráľa Juana Carlosa po smrti F. Franca ako mimoriadne dôležitá.

Text napriek viacerým doplňujúcim poznámkam a súpisu základnej literatúry možno zaradiť skôr do kategórie odborných publikácií. Bez ohľadu na túto skutočnosť však predstavuje z hľadiska čitateľa vďačný text, ktorý možno prečítať doslova „jedným dychom“. Vďaka množstvu faktografických údajov však súčasne predstavuje dobré východisko pre poznávanie celkovo komplikovaných dejín Španielska počas viac ako tristo rokov trvajúceho obdobia.

Patrik Derfiňák

Česko-slovenská historická ročenka 2013. Eds. Vladimír Goněc, Roman Holec. Skalica – Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2014. 312 s. ISBN 978-80-89391-35-6.



Ďalší zo zväzkov česko-slovenskej historickej ročenky prináša celý rad zaujímavých materiálov venovaných rôznym formám vzájomných česko-slovenských vzťahov. Z tematického i chronologického hľadiska rozdelili zostavovatelia texty do troch základných častí. Prvá z nich nazvaná „Viditeľná i skrytá. Česko (moravsko) – slovenská hranica v 20. storočí“ mapuje prostredníctvom siedmich štúdií rôzne obdobia i problémy spojené nielen s organizáciou pohraničného styku, ale tiež pestré formy spoločných kultúrnych či ekonomických aktivít na oboch stranách pomyslenej, resp. reálnej hranice. Práve v kontexte 20. storočia je sledovanie vývinu udalostí na hraniciach medzi Česko (Moravou) a Slovenskom veľmi zaujímavé. Zahŕňa totiž obdobia, keď žiadna hranica neexistovala, ale tiež časové

úseky, keď išlo o prísne strážený priestor s vlastným režimom.

Spomedzi zaradených štúdií by si nepochybne viaceré zaslúžili osobitnú zmienku. Krátko spomenúť, ako z nášho hľadiska osobitne inšpirujúce, by sme však chceli spomenúť aspoň dva z nich. N. Jurčišinová sa v texte s názvom „Prejavý česko-slovenskej spolupráce na oboch stranách moravsko-slovenskej hranice pred prvou svetovou vojnou“ (s. 11 - 23), venovala rôznym formám vzájomnej spolupráce rozvíjanej v období pred prvou svetovou vojnou v slovensko-moravskom pohraničí. Okrem kultúrnej oblasti, kde sa tieto kontakty rozvíjali najintenzívnejšie, približuje autorka i niektoré zámery realizované v hospodárskej a politickej rovine. Ako príklad konkrétnych vzájom-

ne rozvíjaných aktivít pripomína významné postavenie Luhačovic, ktoré priamo v praxi prezentovali rôzne možnosti vzájomnej česko-slovenskej spolupráce v období pred prvou svetovou vojnou.

V štúdiu „Hraniční režim mezi Protektorátem Čechy a Morava a Slovenskem a poměry v moravsko-slovenskem pohraničí v letech 1939 – 1945“, (s. 39-55), sa Jan Rychlík venuje postupnému budovaniu hranice medzi slovenským a protektorátnym územím. I keď s vytýčením samotnej hranice neboli vážnejšie problémy priamo v teréne, administratívne, ale tiež hospodárske a spoločenské dopady celej akcie na obyvateľstvo boli značné. Podrobné načrtnutie v praxi realizovaných, ale i pripravovaných opatrení rovnako ako ich iba postupné zavádzanie do každodenného života názorne ukazuje, aká silná bola previazanosť oboch oblastí a aké zložité ju bolo v tomto prípade narúšať.

Druhý väčší blok príspevkov nazval zostavovateľ V. Goněc „Štúdie k Česko-slovenským vzťahom a českým a slovenským dejinám“. Tu boli zaradené štyri príspevky mapujúce obdobie 18. – 20. storočia, ktoré sa dotýkali problematiky rôznych oblastí česko-slovenských vzťahov. V tomto bloku by sme chceli osobitne spomenúť aspoň text M. Ducháčka, nazvaný „Holíčska fara v conceptualizaci dějin Václava Chaloupeckého a Daniela Rapanta.“ (s. 199-224). V rámci neho sa autor na pozadí životných osudov i formovaní odborných názorov predovšetkým V. Chaloupeckého pokúša priblížiť jeho vzťah k Slovensku, vnímanie jeho dejín, pretrvávaní istých stereotypov, ale tiež zmeny, ktoré sa objavovali v súvislosti s politickým a hospodárskym vývinom pred a po vzniku Československa. Autor zaujímavým spôsobom umožňuje čitateľovi priamo nazrieť do „dielne“ historika. Škoda len, že napriek uvedenému názvu iba v prípade V. Chaloupeckého.

V tretej časti ročenky majú opäť svoje miesto pôvodné materiály, ktoré už i v predošlých ročníkoch dostali značný priestor. J. Rychlík a M. Rychlíková pripravili na publikovanie „Zprávy Státní stěhovací komise v Bratislavě o postavení Čechů na Slovensku (1939 – 1945)“ (s. 237-293). Veľmi komplikovaná otázka vysťahovania českých štátnych a verejných zamestnancov bola zásadnou, v súčasnej odbornej spisbe však stále málo sledovanou otázkou. Zostáva iba veriť, že aj prezentované dokumenty pomôžu k objasneniu situácie, ktorá v regionálnom zábere nemala jednotný priebeh ani dopady.

Súčasť Česko-slovenskej historickej ročenky 2013 predstavujú tiež rôzne doplnkové informačné texty, najčastejšie správy a recenzie. R. Holec v článku „Česko-slovenská komisia historikov v rokoch 2012 – 2013“ (s. 297-300) prezentuje množstvo vedeckých, odborných a popularizačných aktivít realizovaných komisiou i napriek potrebe riešiť otázky finančného či personálneho zabezpečenia. Umožňuje i laikovi aspoň sčasti nazrieť do náročnej práce členov komisie nielen vo vzťahu k organizácii jednotlivých podujatí, ale tiež pri zapojení odborníkov z praxe.

Česko-slovenská historická ročenka už od deväťdesiatych rokov minulého storočia umožňuje bádateľom po oboch stranách spoločnej hranice nielen prezentovať výsledky svojich často dlhodobých výskumov, ale stala sa tiež priestorom na vzájomnú výmenu skúseností a v súčasnom období tak dôležitú komunikáciu. Zostáva iba dúfať, že súčasnú odbornú úroveň sa podarí udržať i v nasledujúcich rokoch.

Patrik Derfiňák

Spišské exody v 20. storočí. Eds. Peter Švorc, Miroslav Pollák. Levoča – Bratislava : Občianske združenie Krásny Spiš a Kalligram, 2015. 228 s. ISBN 978-80-8180-883-1.



Začiatkom roka 2015 vydalo Občianske združenie Krásny Spiš v spolupráci s vydavateľstvom Kalligram zaujímavú publikáciu s názvom *Spišské exody v 20. storočí*. Jej editormi sú Miroslav Polák a Peter Švorc a čitateľovi v nej prinášajú výber šiestich tematicky zameraných príspevkov týkajúcich sa dejín obyvateľstva na Spiši. O obálku a ilustrácie, ktoré sprevádzajú text knihy sa autorsky postaral František Guldan.

Úvodný príspevok má názov *Spiš na prahu novej doby (1914 – 1921)* a jeho autorom je Peter Švorc. V úvode čitateľa stručne oboznamuje zo základnými rysmi spišského regiónu, predovšetkým s jeho multietnickým charakterom, takým typickým pre župy severovýchodného Uhorska.

Opiera sa pri tom o dochované sčítania obyvateľstva, prostredníctvom ktorých demonštruje početný vývoj jednotlivých národností, a to od prvého moderného sčítania obyvateľstva v Uhorsku v roku 1869 až do kontroverzného sčítania roku 1910. Autor nezabudol ani na problém etnicity tunajšieho židovského obyvateľstva, ktorý kopíroval situáciu z prilahlých žúp. Istý priestor venoval aj zachyteniu maďarizačného procesu, najmä v spišských mestách Levoča, Spišská Nová Ves či Kežmarok. Rozhodujúce politické, hospodárske a kultúrne postavenie na Spiši malo v tom čase nemecké, príp. maďarské etnikum, a to až do vzniku československého štátu na jeseň 1918. V príspevku sú cez dobovú tlač zdokumentované nielen udalosti prvej svetovej vojny, ale aj to, aký dopad mala porážka Rakúsko-Uhorska na život spišského obyvateľstva. Boli to predovšetkým spišskí Nemci, ktorí si nárokovali rozhodovať o osude Spiša na jeseň 1918. Akceptovaní boli všetci, ktorí podporovali integritu Uhorska, odmietané zase akékoľvek nároky zo strany či už slovenského alebo rusínskeho etnika. Autor sa sústredil na hektické dni a týždne krátko po konci vojny, ktoré boli sprevádzané rabovaním židovských obchodov a krčiem (nielen) zo strany vojenských navrátilcov. Reakciou na to bolo zakladanie národných rád a občianskych stráží aj na území Spiša. Protičeskoslovenské snahy tunajšieho neslovanského obyvateľstva vyvrcholili vyhlásením Spišskej republiky v Kežmarku na začiatku decembra 1918. Koniec otvorených prejavov separatizmu znamenal až príchod československého vojska koncom roka 1918. No ako autor uvádza, s pasívnou rezistenciou nemeckého a maďarského obyvateľstva (napr. odmietanie zložiť sľubu vernosti ČSR) sa možno stretnúť ešte aj v druhej polovici 20. rokov 20. storočia.

Autorkou druhého príspevku je Zuzana Kollárová a jeho názov znie *Vystahovalectvo spod Vysokých Tatier na prelome dvoch storočí*. Štúdia mapuje problematiku vystahovalectva slovenského obyvateľstva z územia Spišskej župy v období rokov 1881 – 1900, keď odtiaľ odišlo vyše 33-tisíc osôb (takmer pätina obyvateľov Spiša), pričom postihnuté boli najmä vidiecke obce. Autorka priblížila osudy celých rodín i vybraných jednotlivcov z Batizoviec, Gerlachova, Vyšnej a Nižnej Suňavy, Slovenskej Vsi i Ždiaru. Obzvlášť zaujímavé je sledovať udalosti, ktoré boli dôsledkom kontaktu

tradičných domácich cirkví s novými náboženstvami, ktoré si so sebou do vlasti prinášali navrátilci. Príspevok sa okrajovo dotýka aj problematiky ilegálnych odchodov „za veľkú mláku“ potom, čo uhorské úrady začali vystáhovalectvo výrazne obmedzovať.

Tretí príspevok nesie pomenovanie *Židia na Spiši a ich exody* a jeho autorkou je Ružena Kormošová. V úvode čitateľa oboznamuje s počiatkami židovského osídlenia na Spiši, ktoré prebiehalo rovnako ako v prípade ostatných severovýchodných stolíc Uhorska na pôde miestnych šľachticov. V skratke priblížila židovské komunity vznikajúce na spišskom vidieku, z ktorých dominantné postavenie mala židovská náboženská obec v Huncovciach. V súvislosti s rozkolom dovtedy jednotného uhorského Židovstva v roku 1869 však nesprávne uviedla, že židovská náboženská obec v Poprade, ktorá vznikla koncom 70. rokov 19. storočia, reprezentovala neologický (reformný) prúd. Na území dnešného východného Slovenska existovala neologická obec iba v Prešove a Košiciach. Židovská obec v Poprade sa naopak prihlásila k ortodoxii. Trochu problematická je aj argumentácia v prípade obcí „status quo ante“. Podľa názoru recenzenta nešlo o samostatný prúd, ale o obce ktoré odmietali akékoľvek nové delenie a zostávali na pôvodnej platforme z obdobia pred rokom 1869. Ťažiskom príspevku je však obdobie druhej svetovej vojny a problematika holokaustu spišských Židov. Autorka najprv podrobne mapuje zavádzanie protizidovských nariadení zo strany slovenského štátu. Následne sa sústreďuje na samotné deportácie židovského obyvateľstva z územia Spiša – osobitne sa zaoberá ženskými, mužskými a rodinnými transportami, ktoré smerovali do táborov smrti.

Štvrtý príspevok má názov *Nemecká komunita na Spiši v rokoch 1918 – 1948* a jeho autorom je Milan Olejník. V úvode čitateľovi stručne priblížil základnú charakteristiku nemeckého osídlenia na území Spišskej župy od 13. storočia. Následne sa zamerával na roky druhej svetovej vojny a obdobie krátko po jej skončení. Podrobne sa zaoberal nielen otázkou verbovania karpatských Nemcov do radov SS, ale aj zhoršenia slovensko-nemeckých vzťahov počas SNP, keď sa možno stretnúť s viacerými prípadmi fyzickej likvidácie nemeckého civilného obyvateľstva zo strany partizánskych skupín. Značný priestor autor venoval evakuácii spišských Nemcov počas posledných mesiacov trvania druhej svetovej vojny, po ktorej nasledovala konfiškácia ich majetku a jeho prerozdelenie medzi prichádzajúce slovenské obyvateľstvo. V závere sa sústreďuje na zachytenie riešenia národnostnej otázky v obnovovanej ČSR prostredníctvom tzv. Benešových dekrétov a rovnako podrobne priblížil odsun nemeckého obyvateľstva zo Spiša do americkej a neskôr sovietskej okupačnej zóny v porazenom Nemecku.

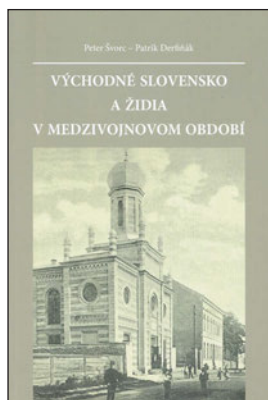
Autorom piatej štúdie je Patrik Dubovský a jej názov znie *Likvidácia rehoľných diel a jej dopad na Spiš v 50. rokoch 20. storočia*. V úvode čitateľa oboznamuje s nástupom komunistického režimu v obnovenom Československu po skončení 2. svetovej vojny. Všimá si predovšetkým prijímanie reštrikčných opatrení voči cirkevným rehoľiam. Potom podrobne mapuje priebeh akcií KSC a ŠtB, ktoré systematicky likvidovali mužské a ženské rehoľné komunity, a to aj na území Spiša. Dotkol sa tiež deportácií nepohodlných osôb na územie Čiech, kde hlavne ženy slúžili ako pracovná sila v priemyselných podnikoch na výrobu textílií. V závere neobišiel ani postupné rozkrádanie, resp. ničenie majetku zdecimovaných rehoľí.

Posledný príspevok, ktorého autorom je Miroslav Pollák, má názov *Gulagovské exody na Spiši*. Po krátkom úvode, kde sa čitateľ dozvedá základné informácie o sovietskom represívnom systéme, sa autor sústredil na priblíženie problematiky nekontrolovaného odsunu slovenského obyvateľstva do gulagov, ktorý sa začal ihneď po príchode Červenej armády na naše územie. Zaujímavé sú najmä zápisky Jána Fajtha z kroniky spišskej obce Bystrany. Za ťažisko celého príspevku však možno považovať výpoveď Františka Čambala, ktorému sa po ôsmich rokoch strávených na nútených prácach v Sovietskom zväze podarilo vrátiť naspäť do vlasti. Z jeho slov sa čitateľ podrobne dozvedá, aký priebeh malo zatýkanie, odsun, samotný pobyt i návrat z gulagu.

Na záver je možné konštatovať, že *Spišské exody v 20. storočí* sú zaujímavým počínom v rámci regionálnych slovenských dejín a svojím obsahovým spracovaním môžu zaujať aj širšiu verejnosť.

Martin Hajduk

ŠVORC, Peter – DERFIŇÁK, Patrik. *Východné Slovensko a Židia v medzivojnovom období. Sondy do spoločensko-politického, hospodárskeho a kultúrneho života*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. 244 s. ISBN 978-80-555-1142-9.



Koncom roka 2014 vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove s podporou vydavateľstva Universum monografiu, ktorej predmetom záujmu sú dejiny židovského obyvateľstva na východnom Slovensku v období medzi dvoma svetovými vojnami. Ako uvádza jej podtitul, ide predovšetkým o sondy do spoločensko-politického, hospodárskeho či kultúrneho života východoslovenskej židovskej komunity. Autormi publikácie sú slovenskí historici a vysokoškolskí pedagógovia prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., a PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. A hneď na úvod je potrebné vyzdvihnúť dve výrazné pozitíva recenzovanej monografie. Obaja autori pristúpili k zvolenej problematike bez predsudkov a stereotypné nazeranie na židovské obyvateľstvo je im

cudzí, čo výrazne pomáha čitateľovi vnímať dejiny Židov na východnom Slovensku neskreslene. Zároveň sú to ich pedagogické skúsenosti, ktoré sa v pozitívnom slova zmysle odzrkadlili na štýle, akým je celá kniha napísaná, t. j. prístupná aj tým záujemcom, ktorí nie sú pravidelnými „konzumentmi“ odbornej historickej literatúry.

Samotnú publikáciu tvorí sedem kapitol – dve syntetizujúce a päť analytických, pričom všetky sa opierajú v prvom rade o archívny materiál, ktorý dopĺňa dobová tlač a do dnešných dní vydaná odborná, ale aj memoárová literatúra. Podľa slov z úvodu knihy, autori sa pokúsili načrtnúť isté tendencie, ktorými prechádzala židovská komunita po rozpade Rakúsko-Uhorska a po vzniku československého štátu na jeseň roku 1918. Snažili sa nájsť odpoveď na otázku, ako sa menil vzťah východoslovenských Židov k novému štátu, ako a či vôbec sa s ním stotožnili, resp. do akej miery. Sledovali, ako sa formoval ich vzťah k majoritnej spoločnosti a naopak.

Prvá kapitola má názov *Východné Slovensko a Židia na prelome 19. a 20. storočia*. Jej autorom je Peter Švorc a možno ju považovať za akýsi vstup do problematiky. Od potreby geografického vymedzenia východného Slovenska, cez polemiku etnickej príslušnosti tunajšieho obyvateľstva v rámci historickej vedy, až po základnú charakteristiku židovského osídlenia v mestách a mestečkách v šiestich župách severovýchodného Uhorska. Čitateľ dostáva základný prehľad o tom, kde v téme sa nachádza a akým smerom sa budú uberať nasledujúce kapitoly.

Druhá kapitola, ktorej autorom je taktiež Peter Švorc, má názov *Východné Slovensko po vzniku ČSR a jeho židovskí obyvatelia*, a možno ju označiť ako jednu z ťažiskových v rámci celej monografie. Tvorí ju niekoľko kratších a tematicky ladených podkapitol, resp. statí. Po stručnom úvode, kde autor zadefinoval tému a jej špecifiká, sa v prvej podkapitole podrobne venuje problematike etnicity východoslovenských Židov po vzniku československého štátu. Opiera sa pri tom o dobové sčítania obyvateľstva, pričom upozorňuje na ich problematickú interpretáciu obzvlášť v prípade národnej príslušnosti židovského obyvateľstva. Z časového hľadiska sa pohybuje prevažne v 20. rokoch 20. storočia. V druhej podkapitole sa zase bližšie zaoberá postojom tunajšej židovskej komunity k Československu počas prvých mesiacov od jeho vyhlásenia. Aj za pomoci dobovej tlače podrobne rekonštruje udalosti odohrávajúce sa vo východoslovenských mestách od jesene 1918 do leta nasledujúceho roku. Čitateľ sa dozvie o udalostiach ako bolo rabovanie židovských obchodov (a tragickej dohre v prípade mesta Prešov) alebo vytváraní maďarských národných gárd, v ktorých boli aktívni aj miestni Židia. Autor nezabudol ani na antisemitské vyjadrenia Vavra Šrobára, ministra s plnou mocou pre správu Slovenska na adresu slovenských Židov. Tretia podkapitola sa venuje udalostiam, ktoré sa odohrali v úzkej nadväznosti na maďarskú bolševickú revolúciu. Tá sa stala „vývozným artiklom“ maďarskej Červenej armády, ktorá obsadila územie východného Slovenska, čoho dôsledkom bola krátka existencia Slovenskej republiky rád počas leta 1919. Štvrtá a zároveň posledná podkapitola je venovaná obdobiu, ktoré nasledovalo po hektických udalostiach prvých mesiacov od skončenia „Veľkej vojny“. Autor opäť podrobne rekonštruje jednotlivé udalosti, ktoré sa v tom čase odohrávali na východnom Slovensku. Všíma si najmä postoj židovskej komunity k mladému československému štátu, poukazuje na jej pasívnu rezistenciu, ktorú deklarovala nielen počas konania štátnych sviatkov, ale aj v každodennom živote napríklad odmietaním komunikovať v slovenskom jazyku. 20. roky 20. storočia tak autor charakterizuje ako obdobie hľadania a formovania československého štátneho povedomia u neslovenského obyvateľstva. Poukazuje pritom na rozdiely medzi slovenskými Židmi a židovskou komunitou v Čechách, kde sa českožidovské hnutie rozvíjalo už v 70. rokoch 19. storočia. V závere ešte priblížil politickú orientáciu a spolkový život východoslovenského Židovstva. Vymenúva nielen židovské periodiká, ktorých redakcie sídlili v Košiciach alebo v Prešove, ale aj tých Židov, ktorí sa úspešne uplatňovali na rôznych pozíciách mestskej správy.

Tretia kapitola má názov *Osobnosti židovskej komunity z východného Slovenska (tri portréty)* a jej autorom je Patrik Derfiňák. Čitateľ sa v nej dozvedá viac o živote Žigmunda Starka, ktorý bol nielen propagátorom elektrifikácie východného Slovenska, ale napríklad aj spoločnej európskej meny. Autor sa sústredil hlavne na obdobie jeho pôsobenia v Prešovskej elektrárni. V druhom portréte zase zachytil osobu košické-

ho rabína a publicistu Dr. Emanuela Entena, jeho životné osudy od narodenia až do smrti v koncentračnom tábore v roku 1944. Poslednou spracovanou osobnosťou je košická rodáčka Irena Matznerová. Známa bola nielen ako majiteľka kníhkupectva Génus na Mlynskej ulici v Košiciach, ale, a to predovšetkým, ako zakladateľka Sociálneho podporného spolku pre židov Slovenska.

Štvrtá kapitola je venovaná Židovskému múzeu v Prešove. Jej autor Patrik Derfiňák sa v nej podrobne zaoberá dejinami najstaršej inštitúcie tohto druhu na Slovensku, a to od príprav na otvorenie v roku 1928, cez stručný pohľad na zhromaždené predmety až po viaceré problémy, ktoré sprevádzali jeho existenciu počas celého medzivojnového obdobia.

Piata a zároveň druhá najrozsiahlejšia kapitola monografie má názov *Židovské úverné družstvá na východnom Slovensku* – osobitý článok ľudového finančníctva v medzivojnovom období. Jej autorom Patrik Derfiňák v nej nadviazal na svoj predchádzajúci výskum v oblasti regionálnych hospodárskych dejín. V úvode čitateľa oboznamuje so špecifikami finančného systému, ktorý existoval vo východných častiach ČSR medzi dvoma svetovými vojnami. Následne v prvej podkapitole podrobne analyzuje činnosť Židovského úverného družstva pre Prešov a okolie počas sedemnástich rokov jeho existencie. To okrem poskytovania malých a stredných úverov podporujúcich rozvoj podnikania a zamestnanosti v celom Šariši, poskytovalo zo svojho zisku aj finančnú pomoc rôznym charitatívnym a školským organizáciám. A hoci sa primárne orientovalo na príslušníkov židovskej komunity, neuzatváralo sa ani pred záujemcami z iných konfesií. V ďalších dvoch podkapitolách sa zase venuje vývoju finančného podnikania v hornozemplínskom mestečku Stropkov, kde vzniklo niekoľko židovských družstiev.

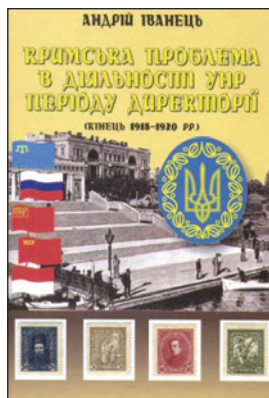
Dejinami židovského obyvateľstva v Stropkove od najstaršej písomnej zmienky v 17. storočí až do konca druhej svetovej vojny sa doktor Derfiňák zaoberal aj v šiestej kapitole s názvom *Židovská náboženská obec v Stropkove*.

Siedma a zároveň posledná kapitola knihy nesie pomerne rozsiahle pomenovanie *Metamorfózy medzivojnového slovenského politického života s akcentom na židovské obyvateľstvo na príklade mestečka Spišská Belá* a jej autorom je Peter Švorc. V centre jeho záujmu stoja osobitosti vývoja spoločnosti jedného zo spišských mestečiek, pričom autor sa snažil zachytiť to, kedy a za akých okolností sa lokálne dejiny odlišovali od celoštátnych či celonárodných, a kedy a za akých okolností boli s nimi v súlade. Dôraz pri tom kladie na udalosti späté s tunajšou židovskou komunitou. Všíma si, aký dopad malo na obyvateľstvo mesta vyhlásenie československého štátu a aký postoj k nemu zaujali spišskobelianski Židia počas obdobia jeho existencie.

Celý text knihy je vhodne doplnený dobovými fotografiami. Pozitívne možno hodnotiť aj pomerne podrobný poznámkový aparát, ktorý ocenia najmä ďalší bádatelia, rovnako ako prehľadný zoznam prameňov a literatúry na konci knihy. Na druhej strane si však možno všimnúť nejednotnosť písania začiatočného písmena v slove židia/Židia, čo pôsobí trochu rušivo. Zamrzí aj absencia pevnej obálky, ide však o osobnú preferenciu recenzenta. Celkovo však publikáciu hodnotíme pozitívne, o to viac, že z hľadiska dejín židovského obyvateľstva na východnom Slovensku v medzivojnovom období ide v súčasnosti o jedinú monografiu svojho druhu.

Martin Hajduk

IVANEC, Andrij. *Krymska problema v dijalnosti UNR periody Dyrektoriji (kiniec 1918 – 1920 rr.)*. Symferopol : DOLA, 2013. 176 s. ISBN 978-966-366-619-8.



Ukrajinský historik Andrij Ivanec sa v monografii *Krymská otázka v období činnosti Direktória UNR - koniec 1918 – 1920* (Кримська проблема в діяльності УНР періоду Директорії - кінець 1918 – 1920 pp.) pokúša o komplexný obraz postoja Ukrajinskej národnej republiky počas vlády Direktória v riešení tzv. krymskej otázky. Publikácia historika Ivaneca predkladá, že ide o tému, ktorá patrila medzi kľúčové aj v období tzv. ukrajinskej revolúcie, kedy sa Ukrajina snažila získať a vytvoriť vlastnú štátnosť a zvrchovanosť a zjednotiť územie považujúce za ukrajinské.

Monografia je rozdelená do štyroch kapitol. Prvá kapitola pod názvom *Vznik krymského problému a snaha o jeho vyriešenie ukrajinskými štátnymi zriadeniami v 1917 – 1918*

(Виникення кримської проблеми і спроба її вирішення українськими державними утвореннями у 1917 – 1918 pp.) nám približuje obdobie, kedy pred predstaviteľmi ukrajinského národného hnutia vznikla potreba riešenia krymského problému. Potreba riešiť zložitý problém Krymu bola sprevádzaná vznikom Ukrajinskej národnej republiky v novembri 1917 a ideou prebudovať bývalé cárske Rusko na federatívnu demokratickú republiku, ktorá mala rešpektovať právo národov na sebaurčenie. Prvá kapitola stručne predstavuje aj Ukrajinský štát pod vedením Pavla Skoropadského a jeho pohľad na riešenie Krymu, ktorý považoval za nedeliteľnú súčasť Ukrajiny.

V druhej kapitole, ktorá nesie názov *Formovanie a realizácia politiky UNR v období Direktória 1918 – 1919. Politika UNR v období Direktória vo vzťahu ku krymskej otázke* (Формування і реалізація у 1918 – 1919 pp. Політики УНР періоду Директорії щодо кримської проблеми) sa autor, vo vzťahu ku krymskému problému, sústredil na obdobie existencie Direktória Ukrajinskej národnej republiky a charakter riešenia problému, ktorý prešiel od vnímania Krymu ako jednoznačnej súčasti štátu Ukrajincov, až po predstavu včleniť krymské územie ako administratívno-teritoriálne alebo štátne zriadenie do svojej sféry vplyvu a vytvoriť s týmto územím federatívny zväzok. Autor publikácie v druhej kapitole opisuje aj snahu vlády Ukrajinskej národnej republiky právne upevniť ukrajinský štatút krymského poloostrova na medzinárodnej scéne.

Kontakty UNR a režim P. Vrangela v roku 1920 – zložitě hľadanie kompromisu (Стосунки УНР і режиму П. Врангеля у 1920.: важкий пошук компромісу) je názov tretej kapitoly. Dozvedáme sa v nej o režime „bieleho“ generála Piotra Vrangela na Kryme s centrom v Sevastopole. Snažil sa o dosiahnutie celoruského štátneho zriadenia Krymu, v ktorom ho podporovala časť ruských politických síl a vojenského velenia z iných častí bývalého cárskeho Ruska. Stretol sa aj z medzinárodnou podporou, ktorá vo Vrangelovom režime videla strategickú silu na boj proti boľševickému systému v bývalom cárskom Rusku. Oficiálne bol režim „bieleho“ diktátora na Kryme uznaný Francúzskom. Autor analyzuje vzťahy predstaviteľov Direktória Ukrajinskej národnej republiky a Vrangelovho režimu, ich diplomatické kontakty a nega-

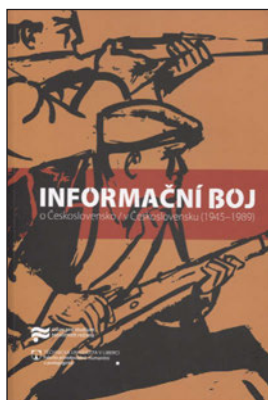
tívne faktory, ktoré ovplyvnili možnú spoluprácu medzi dvoma politický a ideovo rozdielnymi systémami.

V poslednej kapitole s názvom *Smer UNR v roku 1920 za pričlenenie Krymu a vyhlásenie jeho autonómie* (Курс УНР в 1920 р. на приєднання Криму та надання його автономії). V tejto časti monografie autor stručne priblížil záverečnú fázu vývoja krymskej problematiky, ktorá bola súčasťou dramatických udalostí sprevádzajúcich posledné mesiace vládnutia Direktória Ukrajinskej národnej republiky. Ukrajinskí politici sa pokúsili svoj cieľ pričlenenia krymského poloostrova realizovať diplomatickými metódami v zložitej politicko-vojenskej situácii. Dôležitým momentom bolo uznanie samourčenia krymských Tatárov ukrajinskými politickými predstaviteľmi, čo naznačovalo možnosť vyhlásenia autonómie na Kryme.

Monografia *Krymská otázka v období činnosti Direktória UNR* nám prináša zaujímavo spracovaný prehľad politických udalostí týkajúce sa územia Krymu po rozpade cárskeho Ruska. V posledných mesiacoch sme boli svedkami udalostí súvisiacich s politickým vývojom na Kryme, ktoré výrazne ovplyvňujú medzinárodne dianie vo svete. Publikácia nám nepochybne prinesie lepšie pochopenie súčasnej situácie na Kryme cez prizmu historických skutočností.

Štefánia Kováčová

Informační boj o Československo / v Československu (1945 – 1989). Ed. Jaroslav Pažout. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů; Technická univerzita v Liberci, 2014. 288 s. ISBN 978-80-7494-089-7



Stalo sa už pravidlom, že vedecké prednášky odznené na augustovom seminári „Česko-slovenské vzťahy, Slovensko-české vzťahy“ konanom v Liberci, tvoria základ pomerne obširnej a veľmi zaujímavej vedeckej publikácie. Témou seminára a aj predloženého zborníka, vydaného Ústavom pro studium totalitních režimů a Technickou univerzitou v Liberci v roku 2014, bol „Informační boj o Československo / v Československu (1945 – 1989)“.

Táto tematika síce už bola v minulosti vedecky spracovávaná (zaoberali sa ňou autori ako napr. Petr Fidelius, Petr Koura, Pavlína Formánková či Jiří Pernes), no určite nebola vyčerpaná. Najnovšia publikácia z tejto problematiky má ambíciu priniesť o. i. aj podnety k didaktickému využitiu

danej témy. Obsahovo je rozčlenená do troch blokov, ktoré obsahujú príspevky staršej i mladšej generácie českých a slovenských historikov.

Úvodné slovo na seminári a aj prvý príspevok v zborníku má Robert Kvaček. Zdôraznil, že propagandou sa vo väčšej či menšej miere zaoberal každý štátny celok a v podstate aj vytváranie, písanie jeho dejín sa stáva súčasťou „štátnej propagandy“. Po roku 1945 to bolo evidentné aj tým, že bolo zriadené ministerstvo informácií reprezentované komunistom Václavom Kopeckým, ktoré sa napr. snažilo rôznymi prostriedkami eliminovať kritiku Sovietskeho zväzu. Jan Rychlík vo svojom texte konštatuje, že propaganda je účinná hlavne vtedy, pokiaľ s jej obsahom má obyvateľ-

stvo bezprostrednú skúsenosť. Dôkazom toho tvrdenia je napr. fakt, že sa nepodarilo štátnemu aparátu vypestovať averziu voči USA ako „hlavnému protivníkovi“. Nee-
xistovala totiž v tomto ohľade z minulosti žiadna negatívna skúsenosť. Komunistická
moc po roku 1948 však mohla využívať negatívne skúsenosti námezdnych robotní-
kov s nízkou sociálnou úrovňou v čase prvej ČSR či skúsenosti obyvateľstva s nacisti-
ckou okupáciou. A to sa jej aj viac-menej darilo. Karol Krpala v štúdiu predstavuje,
akým spôsobom v čase prebiehajúcej studenej vojny vznikol v Spojených štátoch
amerických centralizovaný systém šírenia propagandy a politickej informácie.

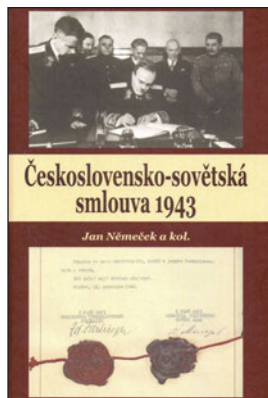
V druhom obsahovom bloku zborníka sú uverejnené konkrétne prípady infor-
mačného boja a propagandy spracované do odborných štúdií. Michal Ulvrt sa ve-
nuje počiatkom amerických informačných, dezinformačných a propagandistických
iniciatív v čase po skončení druhej svetovej vojny. Rádio Slobodná Európa v 50.
rokoch 20. storočia znamenalo významný propagandistický nástroj hlavne v prvej
fáze jeho vysielania, t. j. v rokoch 1948 – 1956. Výskum tejto problematiky do svojej
štúdie zhrnul Prokop Tomek. Rovnako zdôraznil, že režim v Československu reago-
val na vysielanie tohto rádia svojou kontrapropagandou. Ján Lomniček predstavuje
vo svojom článku analýzu základných premien obrazu Sovietskeho zväzu v povoj-
novom Československu, ako bol prezentovaný domácej verejnosti. Akým spôsobom
prebiehala propagácia 1. mája na Liberecku, nám vo svojej štúdiu ukazuje Alena
Černá. Tieto oslavy slúžili hneď od začiatku k legitimizácii komunistického režimu.
V čase normalizácie sa komunistická moc snažila podriaďiť si cirkev a zabezpečiť
si úplnú kontrolu náboženského života. Táto problematika bola ústrednou témou
článku Norberta Kmeťa, ktorý sa sústredil predovšetkým na snahy ateizovať veria-
cich v čase normalizácie.

Posledný blok, obsahujúci štyri štúdie, je zameraný na vykreslenie propagandy
vo filme a zároveň využitie tejto problematiky z didakticko-pedagogického hľadiska.
Svoju štúdiu tu má uverejnenú Jaroslav Najbert (Propaganda jako interpretační
hra: využití karikatur ve výuce 50. let) a Jaroslav Pinkas (Propaganda, škola, norma-
lizace. Didaktické využití normalizační propagandy). Film bol z hľadiska propagandy
veľmi účinným médiom. To si uvedomovala aj komunistická garnitúra, a preto
v 50. rokoch tomu venovala mimoriadnu pozornosť. Tieto fakty si všimla vo svojej
štúdiu Kateřina Lozoviuková. Systém propagandy vo filme pretrvával počas celého
spomínaného obdobia. Záverečným článkom zborníka sa prezentoval Petr Kopal,
ktorý v ňom interpretuje film režiséra Jiřího Menzla z roku 1974. Ten podľa slov
autora natočil absurdne vernú simuláciu, repliku politického budovateľského mýtu
prezentovaného oficiálnou štátnou ideológiou.

Uvedená vedecká publikácia potvrdzuje fakt, že propaganda mala miesto prak-
ticky v absolútnej väčšine štátnych zväzkov. Je prirodzené, že každý režim sa snažil
prostredníctvom propagandy ovplyvniť domácu aj zahraničnú verejnú mienku,
o svoje legitimizovanie a presadenie svojich úloh. Zároveň sa snaží prostredníctvom
informačného boja o zastrašenie, resp. o zničenie svojich protivníkov. Nakoľko bola
takáto propaganda úspešná, záviselo od viacerých faktorov, napr. do značnej miery
bola limitovaná zdrojmi a prostriedkami jej realizovania. Zborník vedeckých štúdií
poukazuje na historické obdobie, kedy sa Československo stalo predmetom infor-
mačného boja medzi politickými silami a ideovými smermi.

Peter Koval'

NĚMEČEK, Jan a kol. *Československo-sovětská smlouva 1943*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2014. 212 s. ISBN 978-80-7286-237-5



Česká historiografia sa dlhodobo a systematicky zaoberá dejinami československého štátu v jeho medzinárodných súvislostiach. Kolektív autorov vedených Janom Němečkom z Historického ústavu Akadémie vied ČR pripravil a v nakladateľstve Historického ústavu AV ČR vydal v jej sérii *Monographia* prácu zaoberajúcu sa československo-sovietskou zmluvou z roku 1943 a jej dobovými súvislosťami.

Úvodnú kapitolu *Československá vláda, prezident a československo-sovětská smlouva z r. 1943* (s. 9-48) napísal zostavovateľ monografie **Jan Němeček**. V nej najskôr priblížil udalosti zo začiatku 40. rokov, predchádzajúce podpísanie československo-sovietskej zmluvy. Ukázal, že čsl. exilová vláda nemala jednoduchú pozíciu v kontexte veľmocenských záujmov Veľkej Británie a USA na jednej strane a ZSSR sa strane druhej. Potom opísal proces, v ktorom sa rodila samotná zmluva a súčasne aj to, ako o ňom vypovedajú pamäti niektorých aktérov prípravy zmluvy – najmä E. Beneša a L. Feierabenda. J. Němeček upozornil, že tie majú svoje determinanty a rozchádzajú sa pri konfrontácii s inými pramennými zdrojmi, napr. denníkovými zápiskami Jana Opočenského, ktorý si aj ako historik robil denné záznamy dôležitých udalostí v londýnskom exile. V tomto prípade šlo napríklad o konfrontáciu textov dvoch zmlúv ČSR so ZSSR – o zmluvu z roku 1935 a 1943, o ich zhody a rozdiely, ktoré neskôr (1946) opísal Benešov tajomník, právnik Eduard Tábořský. Ťažisko tejto kapitoly však spočíva v popise prijatia samotnej zmluvy, jej podpísania v Moskve za účasti najvyšších predstaviteľov ZSSR i čsl. exilovej vlády, následne v problematike jej ratifikácie na čsl. strane, ale aj poukazaní na to, že prijatie československo-sovietskej zmluvy sa nestretlo len s pozitívnymi reakciami, ale si vyslúžilo aj tvrdú kritiku pravicovej protibenešovskej opozície. Podobné reakcie, popri pozitívnych ohlasoch, zazneli aj v britskej tlači, ale aj v americkej, ba i v neutrálnych štátoch. V diplomatických kruhoch sa neskôr začalo špekulovať o tajných dodatkoch, čo vyvolávalo nedôveru voči E. Benešovi a jeho exilovej vláde.

Vít Smetana je autorom druhej kapitoly *Britové, Američané a československo-sovětská smlouva* (s. 49-66). V nej píše o anglickom a americkom postoji k pripravovanej zmluve a rokovaniach E. Beneša s anglickou i americkou diplomaciou, a osobitne s americkým prezidentom F. D. Roosveltom. Autor dospel k zisteniu, že E. Beneš neinformoval spojencov vždy rovnako, a najmä nie otvorene, čo následne vyvolávalo voči jeho osobe nedôveru a pochybnosti, to všetko s obavou, aby sa povojnovému Československu nestal dominantným spojencom Sovietsky zväz, voči ktorému E. Beneš zastával relatívne nekritické postoje a presvedčenie, že sa ZSSR vnútorne pretvára na demokratický štát. V štúdiu je podrobne načrtnutý proces anglického a následne i amerického vyrovnávania sa s československou, resp. benešovskou orientáciou na ZSSR, a tiež chyby anglickej diplomacie vo vzťahu k Československu, ktoré len pomáhali k čsl. obratu k sovietskemu spoločenstvu. Čitateľ sa tu dozvie, ako boli analyzované dopady československo-sovietskej zmluvy pre ďalší vývoj veľmo-

cenských vzťahov navzájom i voči budúcej povojnovej Európe i to, či a do akej miery zmluva ovplyvnila americkú politiku tak voči ČSR, ako aj voči ZSSR. V závere štúdie autor konštatuje, že sa americké i britské politické kruhy od prvej polovice roku 1944 stále viac vyrovnávali so zmluvou a nakoniec ju ešte pred skončením vojny pokladali za prijateľnú.

Tretia kapitola má názov *Polská exilová vláda a československo-sovetská smlouva*, jej autorom je **Jiří Friedl**. V tejto kapitole vychádza autor z odlišného postoja susedných štátov – Poľska a Československa k Sovietskemu zväzu, ktorý bol historicky podmienený. Ak ČSR vnímala ZSSR ako záruku bezpečnosti, Poľsko ho zásadne vnímalo ako nepriateľa. Napadnutie ZSSR hitlerovským Nemeckom skomplikovalo situáciu poľskej exilovej vláde, lebo, ako píše autor, nepriateľ Poľska (ZSSR) sa stal spojencom spojencov Poľska. Predchádzajúce negatívne skúsenosti so Sovietskym zväzom podmieňovali poľský vzťah k Československu, s ktorým sa v roku 1940 rozbíhali rokovania o konfederácii oboch krajín v budúcej povojnovej Európe. A tie sa neustále komplikovali. J. Friedl to so vo svojej štúdii s prehľadom a jasným a logickým vysvetlením opísal a prispel k osvetleniu ďalšej stránky prípravy československo-sovietskej zmluvy i situácii po jej podpísaní. Poliáci, ako to autor uvádza, neboli s takouto zmluvou nadšení, boli presvedčení, ako to povedal bývalý poľský veľvyslanec v Moskve Stanislaw Kot ministrovi vnútra Jurajovi Slávikovi v londýnskom exile, že táto zmluva vytvára priestor, aby v budúcnosti Sovietsi zabrali aj Československo. Jeho slová sa po komunistickom prevrate vo februári 1948 začali skutočne naplňať.

Blanka Jedličková je autorkou state *Ohlas československo-sovetskej smlouvy v protektorátnom tisku* (s. 79-91). V nej písala, ako sa česká verejnosť dozvedala o podpise zmluvy. Nemecká propaganda nemohla zatajiť túto skutočnosť, a protektorátna tlač, ktorá mala formovať verejnú mienku v pronemeckom duchu, mala za úlohu ju Čechom v Protektoráte vysvetliť zmluvu tak, aby v nich nevzbudzovala prílišné nádeje. Autorka v obsiahlejšom exkurze vysvetlila postavenie českej tlače počas okupácie a spôsob fungovania cenzúry a odraziac sa od toho prezentovala nacistickú propagandu a jej vysvetlenie zmluvy ako dielo E. Beneša, ktorý sa rozhodol vydať svoju bývalú domovinu boľševizmu. České slovo, Národní politika a Národní práce zhodne označovali E. Beneša ako zradcu národa. Z podnetu K. H. Franka bola založená Česká liga proti boľševizmu, ktorá organizovala vystúpenia proti Benešovi a vôbec všetkým aktivitám, ktoré sa dali označiť ako boľševické, resp. proboľševické. Autorka neobišla ani ilegálnu tlač, ktorá bola v českých krajinách vo veľkom útlme. Všimla si Rudé právo, ktoré zmluvu privítalo.

Spojenecká zmluva medzi ČSR a ZSSR – cesta k potupe a porobe, cesta k slobode a nezávislosti. Dva rozdielne postoje Slovákov k zmluve (s. 93-104) je piatou kapitolou knihy. Jej autorka **Zlatica Zudová-Lešková** sa zamerala na slovenské reakcie na podpísanie zmluvy. Na Slovensku existovali dva rozdielne názory. Oficiálny zmluvu odmietal, zdôrazňujúc právo Slovákov na svoj štát, ktorý by bol realizáciou zmluvy zasa ohrozený. V tejto spojitosti pasoval E. Beneša do úlohy „gašparka“ (s. 99) a „sovietsko-českú“ zmluvu charakterizoval len ako prostriedok na krytie anglických a amerických záujmov. Noviny Gardista E. Beneša obviňovali z toho, že obnovuje priateľstvo s boľševikmi, proti ktorému od roku 1935, keď bola podpísaná československo-sovietska dohoda, ľudácka tlač i HSLS kriticky vystupovali. Iné stanovisko k zmluve mal demokratický, ale aj komunistický odboj.

David Hubený v kapitole *Vládní delegace na Podkarpatské Rusi jako ukázka (ne)respektování spojenecké smlouvy* (s. 105-120) písal o Podkarpatskej Rusi, ktorá sa v roku 1944 stala akýmsi „lakmusovým papierikom“ pri pohľade na dodržiavanie spojeneckej československo-sovietskej zmluvy z decembra 1943. Najskôr sa zaoberal maďarskou tlačou a jej reakciou na podpísanie uvedenej zmluvy, ktorá Maďarsko zneistovala a znervózňovala, lebo jednoznačne do budúcnosti posilňovala Československo i s jeho územnými nárokmi, ktoré sa týkali nielen juhu Slovenska, ale aj celej Podkarpatskej Rusi, ktorá sa stala po okupácii v marci 1939 súčasťou horthyovského Maďarska. Autor popisuje úvahy o tom, ako spravovať územie Podkarpatskej Rusi po oslobodení, o ktorom exilová vláda od vypuknutia vojny nemala žiadne bližšie informácie, i o osobe vládneho delegáta, ktorým sa stal pravicový sociálny demokrat František Němec. Ďalšie pohľady do dejín Podkarpatskej Rusi ukazujú ako sa čl. vládný delegát ujímal jej správy po oslobodení vojskami Červenej armády v októbri 1944 a kto zo Sovietov bol ten, čo v podstate riadil nasledujúci vývoj na tomto území. D. Hubený zdôraznil úlohu Leva Zacharoviča Melchisa, blízkeho Stalinovho spolupracovníka, ktorú mal pri eliminovaní čl. delegácie a presadení sovietskych záujmov na Podkarpatskej Rusi, ale aj pri eliminovaní Rusínov, ktorí sa k Československu hlásili. V záverečnej časti kapitoly popisuje udalosti, ktoré sa následne odohrávali, situáciu, ale aj stanoviská vládneho delegáta a neustále silnejúce pripútavanie Podkarpatskej Rusi k Sovietskemu zväzu. Kapitulu uzatvára opisom vierolomnej reakcie Stalina na dianie na Podkarpatskej Rusi, keď Benešovi na jeho protestný list odpísal, že citlivo vníma vôľu obyvateľov Zakarpatskej Ukrajiny.

Jan Eichler je autorom nasledujúcej kapitoly *Intermezzo: Edvard Beneš a Charles de Gaulle – problém politického vŕdčovství* (s. 121-137). Kapitola je istým zamyslením sa nad úlohou a možnosťami E. Beneša a Ch. de Gaulla v rokoch vojny, komparáciou, ktorá ukazuje niektoré spoločné črty francúzskeho a československého odboja cez ich najvyšších predstaviteľov a cez ich vzťah k Spojencom i k ZSSR počas vojny i po nej. Autor v stati načrtol aj udalosti, ktoré bezprostredne po druhej svetovej vojne naštartovali cestu k bipolarite sveta a zvlášť Európy, čo sa tiež odrážalo v správaní i stanoviskách oboch hlavných protagonistov Eichlerovho príspevku.

Predposlednú kapitolu knihy spracoval **Emil Voráček**. Jej názov je *Koncepcie poválečného hospodárského systému v Československu a místo hospodárské spolupráce Československa se Sovětským svazem v diskurzu zahraničného a domácího odboje* (s. 139-158). V jej úvodnej časti načrtol prognózy povojnového vývoja s dôrazom na Benešove vízie, ktoré formuloval už počas vojny. V nich Sovietsky zväz zohrával dôležitú a nezameniteľnú úlohu, čo spätne vplývalo na formulovanie hlavných a strategických zásad československej zahraničnej politiky. Ďalej si všima koncepcie, ktoré determinovali československé sociálne, ekonomické a politické predstavy o riešení povojnového života v obnovenom Československu. Pripomína Benešove fatálne chybné presvedčenie, že Sovietsky zväz sa nebude usilovať o soviétizáciu Československa a Poľska. A nakoniec píše o strategických úvahách niektorých špičkových sovietskych politikov, ktorí do sféry vplyvu ZSSR celkom prirodzene zaradili aj Československo.

Poslednú kapitolu knihy s názvom *Prodloužení československo-sovětské smlouvy v prosinci 1963 a uzavření nové smlouvy v květnu 1970* (s. 159-174) napísal **Jindřich Dejmek**. V nej ukazuje väzby na predchádzajúce zmluvy a na úlohu prezidenta a prvého tajomníka ÚV KSČ Antonína Novotného pri vzniku novej zmluvy v roku 1963,

ktorá československo-sovietsku zmluvu z roku 1943 predlžovala o ďalších 20 rokov, a to najmä z iniciatívy A. Novotného. Aj po výmene stranického vedenia a nástupe L. Svobodu na post prezidenta republiky sa zahraničnopolitická orientácia Československa nezmenila. Svojim spôsobom ju konzervoval prístup Moskvy k svojim satelitom, teda aj k Československu, tézou o nedeliteľnosti „svetového socializmu“, čo jasne prezrádzalo, že Sovietsky zväz nie je ochotný tolerovať akékoľvek, hoci len kozmetické úpravy u svojich socialistických partnerov. Táto téza, ktorú predniesol L. I. Brežnev na V. zjazde Poľskej zjednotenej robotníckej strany vo Varšave 12. novembra 1968, bola súčasne ospravedlnením a sovietskym vysvetlením okupácie Československa. J. Dejmek ešte sleduje líniu ďalších zmlúv, ktoré podpísalo Československo so Sovietskym zväzom, ako bola zmluva o dočasnom pobyte vojsk v ČSSR, podpísanej 16. októbra 1968 v Prahe a československo-sovietska zmluva zo 6. mája 1970, ktorá sa, ako uvádza autor, stala „akousi politickou a právnou osou ďalších vonkajších aktivít komunistického Československa“, čo sa v podstate nezmenilo ani po nástupe liberálne orientované Michaila Gorbačova.

Kniha kolektívu autorov Československo-sovietska smlouva 1943 je nesporne zaujímavým čítaním o československých moderných dejinách, prináša komplexný, ucelený pohľad na jednu stránku našej histórie, a tak, ako je zostavená, umožňuje pochopiť mnohé veci z minulosti v oveľa jasnejšom svetle tak vo vnútropolitickom i zahraničnopolitickom kontexte.

Peter Švorc



KRONIKA



Renesančná nástenná malba biblickej legendy o Samsonovi a Dalile vo Vojtěchovej sále v pardubickom zámku. Foto Peter Švorc

◀ *Zámok v Pardubiciach, dnes slúži pre múzeum a galériu. Foto Peter Švorc*

Jeden deň vysokoškolákom IV.

Prešov, 4. február 2015

Luciána HOPTOVÁ

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove sa aj tohto roku rozhodol sprístupniť svoje priestory pre všetkých záujemcov o štúdium histórie. Dňa 4. februára 2015 sa uskutočnil už štvrtý ročník podujatia *Jeden deň vysokoškolákom*. Ústrednou témou tohtoročného dňa otvorených dverí na inštitúte bola *História pošepky*. Prezrieť si priestory Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove i vypočuť zaujímavé a podnetné prednášky prišlo viac ako dvesto študentov zo 17 gymnázií a stredných odborných škôl z Prešovského a Košického kraja. Prítomných študentov v úvode podujatia privítala riaditeľka inštitútu doc. PhDr. Lubica Harbulová, CSc. História a súčasnosť pracoviska, ako aj študijné odbory nášho inštitútu, predstavila Mgr. Marcela Domenová, PhD. Následne po predstavení pracoviska mali študenti možnosť nerušene sa započúvať do prednášok našich kolegov.



Študenti odboru história, archéonictvo a dejepis v kombinácii vítajú záujemcov o štúdium dejín

Ako prvý vystúpil s prednáškou doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc. s názvom „*La Dolce vita*“ v starovekom Ríme. Neresti uhorskej šľachty v ranom novoveku vo svojej prednáške priblížila Mgr. Annamária Kónyová, PhD. Mgr. Monika Bizoňová, PhD. charakterizovala osobnosť uhorského panovníka Žigmunda Luxemburského a prvý blok prednášok uzavrel doc. Mgr. Ján Adam, PhD., s prednáškou *Konzum ako nerest či slasť*. Po prvom bloku prednášok si študenti stredných škôl prezreli priestory nášho inštitútu ako aj Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove.



Pohľad do preplnenej auly



Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., hovorí stredoškólakom o pravekých dejinách

Druhý blok podujatia otvoril doc. PhDr. Martin Javor, PhD., s prednáškou *Slobodomurárske hry a radovánky mocných*. Františka Jozefa I. a jeho peripetie s majestátom predstavila vo svojej prednáške doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. Na záver druhého bloku vystúpil PhDr. Peter Koval, PhD., ktorý priblížil zákulisný život prezidentov ČSR.

Celé podujatie *Jeden deň vysokoškólakom IV. – História pošepky* sa nieslo v priateľskej a podnetnej atmosfére, začo patrí poďakovanie všetkým referujúcim, učiteľom stredných škól, ale predovšetkým študentom, ktorí sa rozhodli na jeden deň stať poslucháčmi nášho inštitútu.

Erasmus+ mobilita na Ústave historických věd Pardubické univerzity, Česká republika

Pardubice, 16. – 19. marec 2015

Peter KOVAL

Ústav historických věd Filozofické fakulty Pardubické univerzity patří k zahraničním pracovištím z České republiky, s kterými Inštitút histórie FF PU udržiava veľmi dobré kontakty. V minulosti už dvaja českí kolegovia navštívili Prešovskú univerzitu v rámci učiteľskej mobility (Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D., v roku 2010 a doc. PhDr. Václav Veber v roku 2011) a prof. PhDr. Petr Vorel, CSc., bol aktívnym účastníkom konferencie: „Profil absolventa odboru história. Kurikulárne programy a pripravenosť absolventov odboru história na prax“, organizovanej Inštitútom histórie v spolupráci so Slovenskou historickou spoločnosťou v roku 2012.

V polovici marca 2015 som strávil jeden pracovný týždeň na Erasmus+ mobilite práve v Pardubiciach. Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D., prodekan Filozofickej fakulty pre



Radnica na Pernštýnskom náměstí v Pardubiciach. Foto Peter Koval

zahraničné vzťahy mi zorganizoval návštevy rôznych historických pamätihodností mesta a mestských inštitúcií. Pobyt však zahrňoval aj to najhlavnejšie, prednášky pre študentov odboru história na Pardubickej univerzite.

Po porade s kolegami som sa rozhodol prezentovať dve nosné témy. Prvou bolo predstavenie základného vývoja v meste Prešov v období po vzniku Československa v roku 1918. Prednáška bola určená pre študentov magisterského a doktorandského stupňa štúdia. V rámci diskusie sme potom hľadali podobné paralely aj vo vývoji mesta Pardubice, ktoré prešlo podstatne iným vývojom, čo bolo samozrejme ovplyvnené hlavne odlišným geografickým priestorom. Druhej zvolenej téme, pripravenej pre študentov bakalárskeho stupňa, sa naši pardubickí kolegovia v rámci výučby venujú len okrajovo. Dejiny Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom období však rezonujú, aj v súvislosti so súčasným stavom na Ukrajine, vo veľkej miere aj medzi študentmi. Dôkazom toho bola aj mimoriadne plodná diskusia.

V rámci prednášok som študentom Pardubickej univerzity mal možnosť predstaviť Inštitút histórie FF PU s hlavným zámerom osloviť prítomných študentov a motivovať ich k prípadnej mobilite na našej univerzite. Výdatnou mierou mi v tom pomohol aj môj kolega vedúci Ústavu historických vied doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D., zdôrazniac hlavné výhody mobilityných programov pre študentov. Ide hlavne o jedinečnú príležitosť získať nové skúsenosti a rozšíriť si obraz o nových problematikách historickej vedy, s ktorými sa študenti na svojej domovskej inštitúcii tak často alebo možno vôbec nestretávajú. Veríme, že tento spôsob propagácie Inštitútu histórie FF PU bude úspešný a namotivuje študentov Ústavu historických vied Pardubickej univerzity pri potencionálnom rozhodovaní o mobilite v zahraničí.

Prezentácia knihy *Východné Slovensko a Židia v medzivojnovom období*

Prešov, 24. marec 2015

Martin HAJDUK

Dňa 24. marca 2015 sa v priestoroch Centra regionálnych dokumentov uskutočnila prezentácia knihy *Východné Slovensko a Židia v medzivojnovom období* za aktívnej účasti jej autorov prof. PhDr. Petra Švorca, CSc., a PaedDr. Patrika Derfiňáka, PhD. Prezentáciu zorganizoval Inštitút histórie Filozofickej fakulty v Prešove v spolupráci s Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov a Knižnicou P. O. Hviezdoslava v Prešove, ktorá poskytla nielen uvedené priestory, ale prispela aj k propagácii samotnej akcie.

Podujatie otvorila riaditeľka knižnice pani Mgr. Marta Skalková, ktorá srdečne privítala všetkých prítomných. Hneď nato pracovníčky knižnice predstavili odborné zameranie oboch autorov. Potom sa slova ujal profesor Peter Švorc, ktorý v krátkosti charakterizoval prezentovanú publikáciu ako výstup z grantového projektu VEGA *Od československej štátnosti k slovenskej štátnosti. Židia a ich osudy vo vybraných východoslovenských mestách (1918 – 1945)*. Ďalej uviedol, že ich cieľom bolo načrtnúť tendencie, ktorými prechádzala židovská komunita po rozpade Rakúsko-Uhorska a po vzniku československého štátu v roku 1918. Snažili sa nájsť odpoveď na otázku, ako sa menil vzťah východoslovenských Židov k novému štátu, ako a či vôbec sa s ním stotožnili, resp. do akej miery. Sledovali ako sa formoval ich vzťah k majoritnej spoločnosti a naopak. No ešte predtým, ako autori dostali priestor priblížiť každý svoju časť knihy, sa o úvod do samotnej témy postaral doktorand Inštitútu histórie Mgr. Martin Hajduk. Vo svojom vystúpení zhrnul históriu Židov na východnom Slovensku od konca 18. storočia, pričom poukázal najmä na ich právne postavenie v rámci uhorskej spoločnosti, na proces emancipácie v priebehu 19. storočia i na formujúci sa moderný antisemitizmus v jeho závere. Následne sa slova opäť ujal



*Riaditeľka Krajskej knižnice v Prešove
Mgr. Marta Skalková otvára prezentáciu knihy
*Východné Slovensko a Židia**



*PaedDr. Patrik Derfiňák predstavuje knihu *Východné Slovensko a Židia**

profesor Peter Švorc. Prítomným priblížil dejiny židovskej komunity na východnom Slovensku v období vzniku československého štátu. Upozornil najmä na problematiku etnickej príslušnosti tunajšieho židovského obyvateľstva počas rokov medzi dvoma svetovými vojnami. Hneď nato pokračoval v prezentácii svojich kapitol aj doktor Patrik Derfiňák. Zúčastnených oboznámil so životom významných regionálnych osobností židovského pôvodu – Žigmunda Starka a Ireny Matznerovej. V základoch osvetlil dejiny prešovského Židovského múzea i problematiku židovských úverných družstiev v Prešove a v hornozemplínskom mestečku Stropkov.

Po prezentácií bol poskytnutý priestor aj na diskusiu. Zo strany publika zaznelo niekoľko zaujímavých otázok, ktoré autori ochotne zodpovedali.

Študentská vedecká konferencia

Prešov, 25. marec 2015

Annamária KÓNYOVÁ

K tradičným podujatiam na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove a v rámci toho aj na Inštitúte histórie patrí študentská vedecká konferencia, ktorá tohto roku mala už svoj 11. ročník. Aj v tomto roku mala študentská vedecká konferencia dve kolá. Inštitútové sa uskutočnilo 25. marca 2015, pričom tradične z dôvodu veľkého počtu prihlásených študentov bolo rozdelené na dve sekcie. Prvej sekcii pre bakalársky a magisterský stupeň štúdia sa zúčastnilo 10 študentov a v druhej, doktorandskej sekcii sa zúčastnilo 12 doktorandov Inštitútu histórie. Členmi komisie pre prvú sekciiu boli: Mgr. Annamária Kónyová, PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD., Mgr. et Mgr. Luciana Hoptová, PhD. a členmi druhej sekciiu boli: doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., doc. Mgr. Ján Adam, PhD., PhDr. Peter Koval, PhD.

Z inštitútového kola postúpili všetci účastníci na fakultné kolo, ktoré sa uskutočnilo 29. apríla 2015. Po odznení referátov bol vyčlenený priestor na diskusiu, záverom ako poďakovanie za účasť získali všetci referujúci knižné publikácie. Záverom možno konštatovať, že aj 11. ročník študentskej vedeckej konferencie priniesol mnohé zaujímavé študentské referáty, účastníci preukázali svoj záujem nielen o dejiny, ale aj o vedeckú činnosť. Príspevky budú publikované už rézii Filozofickej fakulty na elektronickom nosiči.

Zoznam referujúcich s názvami príspevkov:

I. sekcia

- Miron Jurík: Poznámky o osídľovaní výšinných polôh v oblasti Šariša kolektívmi bukovohorskej kultúry
- Matúš Vojna: Pohanské kultové miesta starých Slovanov v strednej Európe a otázka existencie pohanských kňazov na našom území
- Veronika Drábová: Korint – centrum kultu Afrodity
- Slavomír Klein: Albigénstvo a jeho prenasledovanie
- Lukáš Lisý: Mestská správa Podolínca v prameňoch zo 14. storočia
- Jana Kráľovská: Ženy a reformácia
- Anna Hoptajová: Postoje Francúzska k slovanským hnutiam od 2. polovice 19. storočia
- Zuzana Koščová: Dejiny obce Tušice do roku 1918
- Simona Andrejčinová: Blokáda Leningradu z pohľadu slovenskej dobovej tlače

II. sekcia

- Adriana Volanská: Postavenie stanice Prešov – Bikoš III v paleolitickom osídlení polôh Kráľová hora a Bikoš (Prešov a Veľký Šariš)
- Radovan Rusinko: Rondely ako kultúrno-historický fenomén v oblasti strednej Európy

- Michaela Kurinovská: Práca katov pri výkone súdnej moci v Provincii XIII spišských miest v 16. storočí na základe provinčných protokolov
- Tibor Dohnanec:
- Lucia Šteflová: Vybrané problémy evanjelického a.v. školstva zachytené v kano­nických vizitáciách Trenčianskej stolice na konci 19. Storočia
- Dávid Palaščák: Vzťah Gréckokatolíckej cirkvi a štátu v Rakúsko-Uhorsku na konci 19. storočia
- Valéria Pulenová: Rožňavský dobročinný ženský spolok od polovice 19. a začiatkom 20. storočia
- Lýdia Miroľová: Britské vplyvy na činnosť a tvorbu Martina Rázusa
- Katarína Bužbacherová: Stretnutia českej a slovenskej mládeže na Morave začiatkom 20. storočia
- Štefánia Kováčová: PavloSkoropadskyj – posledný hejtman Ukrajiny
- Zuzana Dzimková: Košická diecéza a následky 2.svetovej vojny
- Martin Hajduk: Židia a ich obraz v slovenskej historickej spisbe alebo písanie o dejinách židovského národa na našom území

Prezentácia vedecko-výskumnej a publikačnej činnosti Inštitútu histórie

Prešov, 14. apríla 2015

Peter KOVAL



*PhDr. Peter Koval, PhD., otvára prezentáciu publikačnej činnosti Inštitútu histórie na FF PU.
Foto Martin Hajduk*



Doc. PhDr. Marián Vizdal predstavuje novú publikáciu. Foto Martin Hajduk

Aj v roku 2015 sa na pôde Prešovskej univerzity uskutočnilo pravidelné podujatie Inštitútu histórie, na ktorom sa predovšetkým študentskej verejnosti prezentovali výsledky vedecko-publikačnej činnosti členov tohto pracoviska, patriaceho k najväčším na Filozofickej fakulte, čomu zodpovedá aj jeho publikačná produkcia.

Tohoročnú prezentáciu mala organizačne na starosti Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín. Konala sa 14. apríla 2015 za účasti pedagógov a študentov. Na stretnutí sa postupne odprezentovali monografické práce, vysokoškolské texty a zborníky, na vydávaní ktorých sa autorsky podieľali členovia Inštitútu histórie.

Úvodný priestor patril prof. PhDr. Petrovi Kónyovi, PhD., vedúcemu autorského kolektívu troch monografií venujúcich sa dejinám slovenských miest a obcí – *Dejiny obce Banské* (Michalovce 2014), *Dejiny Vyšného Žipova* (Prešov 2014), *Dejiny Kráľovského Chlmca* (Prešov 2013). Prof. Kónya predstavil autorský kolektív a základnú štruktúru uvedených prác. V roku 2014 z produkcie Inštitútu histórie vyšla tiež monografia, na ktorej sa autorsky podieľali prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., a PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. – *Východné Slovensko a Židia v medzivojnovom období* (Prešov 2014). Prof. Švorc odprezentoval túto prácu aj v mene spoluautora a spomenul, že v tomto prípade išlo o vyústenie grantovej úlohy. Zároveň zdôraznil aktuálnosť a popularnosť

tejto problematiky, dôkazom čoho je mimoriadny záujem o túto knihu, ako vo vedeckej, tak aj v laickej sfére. Poslednou predstavenou prácou bola monografia Mgr. Marcely Domenovej, PhD., a PaedDr. Patrika Derfiňáka, PhD., *Šľachta a jej knižnice (Po stopách šľachtických knižníc na východnom Slovensku)* (Prešov 2014). Dr. Domenová predstavila túto publikáciu ako ojedinelú svojho druhu. Zameraná je na predstavenie súčasného stavu zachovaných knižníc významných osobností z radov šľachty (Bánó, Zámoyský, Zábor).

Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., vydal v roku 2014 vysokoškolskú učebnicu *Európsky pravek* (Prešov 2014). Ako sám poznamenal, text toho druhu dlhodobo v ponuke Filozofickej fakulty chýbal a mal by byť nápomocný všetkým študentom odboru história, resp. učiteľstva dejepisu v kombinácii, ktorí sa pripravujú na skúšku z najstarších európskych dejín alebo venujú tomuto obdobiu.

Clenovia Inštitútu histórie sa podieľali v roku 2014 aj na zostavovaní viacerých vedeckých (konferenčných či nekonferenčných) zborníkov. Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., v tejto súvislosti predstavil publikáciu *Univerzita v kontexte zmien* (Prešov 2014), ktorá vzišla z príspevkov odznených na rovnomennej konferencii. Dva zborníky, venujúce sa dejinám knižnej kultúry na Slovensku, odprezentovala, ako ich zostavovateľka, Mgr. Marcela Domenová, PhD. – *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku II. (Fragmenty – pramene – sídla)* (Prešov 2014), resp. *Šľachta a šľachtické knižnice na východnom Slovensku* (Prešov 2014). Interdisciplinárne koncipovaný zborník *Človek, telesná kultúra, šport a starostlivosť o zdravie v kontexte dejín* (Prešov 2014) zostavila rovnako Mgr. Domenová, PhD. Publikácia prináša hlavne pohľady na stanovenú



Pohľad do auditória. Foto Martin Hajduk

problematiku od najstarších dejín až po obdobie prvej polovice 20. storočia. Ako výsledok grantovej úlohy v roku 2014 vznikol zborník *Spoločnosť a kultúra východného Slovenska* (Prešov 2014). Jeho zostavovateľkami boli doc. PhDr. Libuša Franková CSc., a Mgr. Marcela Domenová, PhD. Príspevky v ňom obsiahnuté sú venované špecifickým témam výskumu z oblasti kultúrneho života východoslovenskej spoločnosti – knižniciam, osobnostiam, kultúrno-osvetovej činnosti či dobovým udalostiam. Doc. Franková bola v roku 2014 aj editorkou nekonferenčného zborníka *Východné Slovensko v kontexte moderného národného vývinu Slovákov v 19. a v prvej polovici 20. storočia* (Prešov 2014). Predstavila ho ako jeden z hlavných výsledkov riešenia grantovej úlohy, mapujúceho historický vývin na východnom Slovensku v období od 19. až po prvú polovicu 20. storočia. Veľkým pozitívom predstavených vedeckých zborníkov bol fakt, že na ich obsahu sa nepodieľali len členovia Inštitútu, ale aj mladí kolegovia – doktorandi. To poukazuje na nádejnú perspektívu vo vedeckom raste pracoviska.

V závere prezentácie publikačnej činnosti Inštitútu histórie vystúpili dvaja zodpovední redaktori vedeckých periodík Inštitútu. Doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., ako zástupca internetového časopisu *Dejiny* pripomenula jeho základnú štruktúru a vyzdvihla najzaujímavejšie štúdie a iné príspevky, nachádzajúceho sa v dvoch číslach vydaných v uvedenom roku. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., podobným štýlom predstavil aj druhé periodikum Inštitútu histórie *Annales Historici Prešovenses*. Obaja zdôraznili, že periodiká sú prístupné nielen pedagogickým členom nášho Inštitútu či mimoprešovským vedeckým pracovníkom, ale aj študentom, ktorí sa môžu publikačne realizovať napr. aj vo forme rôznych anotácií či recenzií na zaujímavé publikácie.

Stretnutie pedagógov s ich študentmi na predstavovaní publikačnej činnosti dokázalo, že Inštitút histórie patrí aj po tejto stránke k nosným v rámci celej Filozofickej fakulty a predstavilo študentom ich pedagógov tiež z tej druhej stránky ako plnohodnotných vedecko-výskumných pracovníkov.

42. zasadnutie Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov

Ružomberok, 21. – 23. apríl 2015

Peter ŠVORC

Česko-slovenská / Slovensko-česká komisia historikov koná už 21 rokov svoje pravidelné zasadnutia na jednom z vybratých univerzitných pracovísk v Čechách a na Slovensku. Tohtoročné prvé, jarné, zasadnutie komisie sa uskutočnilo na pôde Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Organizácia zasadnutí komisie je už tradičná, prvý deň je venovaný pracovným a organizačným otázkam života komisie, prípravy nových vedeckých podujatí a ďalších zasadnutí komisie, ktoré sa v tomto prípade týkali Univerzity v Hradci Králové, ktorá bude hosťiteľskou inštitúciou jesenného zasadnutia Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov, a Prešovskej univerzity, ktorá bude hosťiteľskou univerzitou na jar 2016. Súčasťou pracovného zasadnutia komisie je aj príprava Česko-slovenskej historickej ročenky. Tá už tradične dáva priestor štúdiám, ktoré v referátovej podobe odzneli na vedeckých podujatiach organizovaných komisiou a príspevkom z česko-slovenských dejín.



*Zasadnutie Česko-slovenskej komisie historikov na FF Katolíckej univerzity v Ružomberku.
Rokovanie vedie predseda slovenskej časti komisie prof. PhDr. Roman Holec, CSc.
Vľavo: PhDr. Vojtech Čelko; vpravo: prof. PhDr. Jan Rýchlík, DrSc.*

Česko-slovenská historická ročenka si už dávno našla významné postavenie v českej a slovenskej historiografii, je pozorne sledovaná aj inými európskymi historiografiami, keďže jej jednotlivé čísla sú venované konkrétnym témam zo slovenských, českých a spoločných česko-slovenských dejín.

Druhý deň zasadnutia patrí vedeckým podujatiam, ktoré komisia organizuje na pôde hostiteľských vedeckých pracovísk. V tomto prípade na pôde Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Na 42. zasadnutie bola zvolená téma *Cirkev, štát a česko-slovenské vzťahy v prvej polovici 20. storočia*.



*Hostitelia a spoluorganizátori konferencie z ružomerskej katedry dejín.
Vpravo stojí doc. Mgr. Jaroslav Nemeš, PhD., vedúci katedry*

Medzinárodnú vedeckú konferenciu otvoril dekan FF KU v Ružomberku doc. Marian Kuna, MA, MPhil, PhD., ktorý privítal jednak členov Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov, ako aj ostatných účastníkov konferencie.

Rokovanie konferencie bolo rozdelené do dvoch blokov. Dopoldňajšie rokovanie viedol predseda českej časti komisie *univ. prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.*, z Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe.

Prvý referát predniesol *doc. PhDr. Jaroslav Šebek, PhD.*, z Historického ústavu Akadémie vied ČR v Prahe. Jeho názov bol *Meziválečný katolicizmus v Československu v kontextu papežských programových stratégií*. J. Šebek patrí medzi popredných českých historikov, ktorí sa zaoberajú cirkevnými dejinami a obzvlášť dejinami československého katolicizmu, čo potvrdil aj vo svojom referáte. V ňom načrtnul obraz formovania medzivojnového katolicizmu v Československu a ukázal na jeho roz-

diely v slovenskom a v českom prostredí. Tento vývoj sledoval v kontexte pápežských programových stratégií, ku ktorým mali bližšie slovenskí katolíci ako českí. Vyplývalo to z odlišného vnútorného vývoja na Slovensku a v českých krajinách, vďaka čomu Vatikán vnímal Andreja Hlinku ako človeka, ktorý viac bráni záujmy katolíckej cirkvi, ako jej českí predstavitelia, tí boli obviňovaní skôr z toho, že podliehali vtedajším českým protikatolíckym tendenciám.

Druhým referujúcim bol JUDr. Ján Štefanica, PhD., z Právnickej fakulty Komenského univerzity v Bratislave s príspevkom *Vzťah cirkvi ako problém slovensko-českých vzťahov v medzivojnovom období*. Referát dopĺňal predchádzajúci konkrétnymi príkladmi



*PhDr. Dušan Kováč, DrSc., v diskusii na konferencii v Ružomberku.
Moderuje PhDr. Peter Zmátlo, PhD. Vedľa neho sedí prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.*

z dejín medzivojnového Československa, ktorý smeroval k zdôrazneniu katolícko-evanjelickej spolupráce v slovenskom prostredí na začiatku 30. rokov 20. storočia.

PhDr. Lukáš Krajčír z Filozofickej fakulty Komenského univerzity v Bratislave v referáte s názvom *Vývoj vzájomných vzťahov českých a slovenských evanjelikov v medzivojnovnej ČSR* hovoril o úvahách a snahách spojiť slovenských a českých evanjelikov do jednej cirkvi, ktoré zaznievali z českej strany, ale ktoré slovenská strana, najmä ústami Juraja Janošku, odmietala a požadovala samostatnosť slovenskej evanjelickej cirkvi v ČSR. Podotkol, že spolupráca oboch národných cirkví však existovala a rozvíjala sa počas celého medzivojnového obdobia v rôznych podobách. Šlo predovšetkým o myšlienku vytvoriť federáciu evanjelických cirkví v ČSR, s ktorou vyšla Kostnická jednota. Hľadanie vzájomnej spolupráce českých a slovenských evanjelikov vyústilo do vzniku Zväzu (Sväz) evanjelických cirkví v Československej republike v roku 1927 (SEC), ktorý zanikol vďaka rozpadu ČSR v roku 1939. Okrem neho

existovali aj ďalšie snahy podporiť vzájomnú spoluprácu, o čom referent hovoril vo svojom dobre pripravenom vystúpení.

Posledný referát v dopoludňajšom bloku mal *prof. PhDr. Pavel Marek, CSc.*, z Filozofickej fakulty ružomerskej Katolíckej univerzity. Jeho názov bol *Pravoslávna cirkev v ČSR*, v ktorej ukázal genézu vývoja pravoslávnej cirkvi po vzniku ČSR a zložitost' v jej vnútornom formovaní za aktívneho zasahovania vonkajších pravoslávnych autokefálnych cirkví – srbskej i moskovskej.

Popoludňajší blok referátov, moderovaný *PhDr. Petrom Zmátlom, CSc.*, z ružomerskej Katedry histórie FF KU, začal vystúpením *PhDr. Michala Pehra* z Masarykovho ústavu Akadémie vied ČR v Prahe. Jeho referát mal názov *Představitel českého politického katolicismu Jan Šrámek a jeho vizespolečného československého štátu*. V ňom predstavil jednu z najvýznamnejších politických osobností medzivojnového Československa predsedu Československej strany lidovej a jeho predstavu československého štátu ako demokratickej krajiny. Zároveň ukázal, ako bol tento politik vnímaný svojimi súputníkmi – spojencami i odporcami. Nakoniec sa zameril na vzťah Jana Šrámka a Andreja Hlinku, ktorý sa v medzivojnovom období vyvíjal od priateľstva až po vzájomnú nevraživosť. Dôvodom ich animozity boli ich rozdielne povahy, ktoré, ako to povedal referent, sa prejavili v ich odlišnom vzťahu k podobe spoločného štátu, k účasti českých lidovcov v čl. vláde, ale najmä v odlišnom vzťahu k slovenskej autonómii.

Druhý popoludňajší referát mal *prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.*, z Pedagogickej fakulty UK v Bratislave, ktorý zas predstavil slovenskú osobnosť konfesijného a politického medzivojnového života – Andreja Hlinku v referáte *Andrej Hlinka, katolícky kňaz a politik v súradniciach prevej Československej republiky a jeho nazeranie na česko-slovenský pomer*. R. Letz predstavil A. Hlinku nielen v medzivojnovom období, ale aj pred vznikom ČSR. Ukázal, že slovenský a český katolicizmus stáli na rozdielnych platformách, ktoré sa mali, podľa Hlinku, zblížovať po vytvorení spoločného štátu. Pripomenul zložitost' Hlinkovej osobnosti, ktorá sa nedá „zaškatulkovať“ do jednej charakteristiky, pretože samotný Andrej Hlinka prechádzal vývojom, podobne aj strana, na čele ktorej stál. Vo všeobecnej diskusii sa otvorilo viacero tém súvisiacich s témou konferencie, ale zároveň naznačujúcich zložitost' prerokovanej problematiky. V diskusii sa spontánne otvorila aj otázka zaangažovania sa historika do predmetu výskumu tak, že môže hroziť strata jeho odstupu od problematiky spojená s deformáciou interpretácie skúmaných dejín, čo nie je výnimočným javom nielen v slovenskej a českej historiografii, čo potvrdzujú viaceré publikované práce.

Večerné zasadnutie komisie spočívalo v tradičnom vyhodnotení konferencie a prednesených referátov a v skonkretizovaní úloh pre prípravu nasledujúcich čísel Česko-slovenskej historickej ročenky. V tejto súvislosti sa riešila aj otázka distribúcie ročenky, ktorá je doteraz spájaná predovšetkým s osobnou zaangažovanostou členov komisie a ich hrebendovským úsilím dostať ročenku do relevantných knižníc tak v Čechách, ako aj na Slovensku. Staršie čísla už nie sú k dispozícii, pričom, ako sa konštatovalo, je o ne vo verejnosti stále veľký záujem. To viedlo komisiu k plánom v čo najkratšej dobe ponúknuť verejnosti zdigitalizované staršie čísla ročenky cez stránku Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov (<http://www.cskh.sk/>).

Posledný deň zasadnutia využili členovia komisie na exkurziu po pamätihodnostiach mesta Ružomberok.

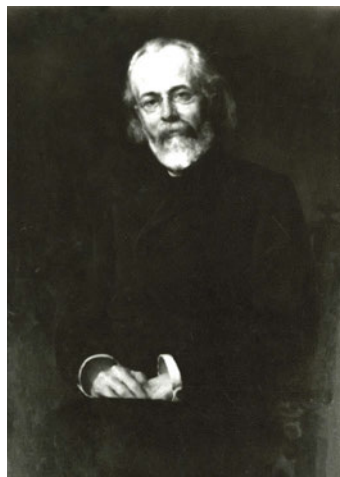
Osobnosti, na ktoré nemožno zabudnúť

Poprad Veľká, 23. apríl 2015

Zuzana KOLLÁROVÁ

V apríli tohto roku sa konali v okrese Poprad dve slávnosti venované mimoriadnym osobnostiam pochádzajúcich z tohto územia, ktoré spája láska k ľuďom. 23. apríla 2015 si v Poprade-Velkej pripomenuli 180. výročie narodenia a 120. výročie úmrtia lekárnik, chemika a botanika Aurela Viliama Scherfela a v obci Štrba 200. výročie narodenia lekára, zdravotníckeho organizátora a vedca Dr. Ludovíta Markušovského. Nevieme, či sa spomenutí niekedy stretli, keďže ich delila skoro jedna generácia, no domnievame sa, že o sebe vedeli, keďže obaja pochádzali spod končiarov Vysokých Tatier a spájala ich medicína...

Lekárnik, chemik, botanik *Aurel Viliam Scherfel* (*23. 4. 1835 Poprad-Veľká – †23. 4. 1895 Poprad-Veľká), ktorý sa narodil a celý svoj život strávil najmä vo svojom rodisku – v podtatranskom meste Veľká (v súčasnosti mestská časť Popradu) pochádzal z lekársko-lekárníckej rodiny. Jeho starý otec z matkinej strany Jakub Maléter bol mestským lekárom a zomrel v roku 1855 na cholery. Lekármi boli aj bratia jeho matky, z ktorých sa Gustáv Viliam Maléter stal v tom istom roku rovnako obeťou cholery. Otec Aurela Scherfela lekárnik Jonatán tiež zomrel v roku 1855 na cholery. Scherfelovci mali 5 detí, z ktorých Amália a Július August sa nedožili dospelého veku, lekárom bol Július Konštantín, ktorý zomrel ako 30-ročný a lekárnikom bol okrem Aurela Viliama aj jeho brat Pavol Kornel. Napriek ťažkým životným skúškam, bol Aurel Viliam vynikajúcim študentom. Na univerzitu vo Viedni sa zapísal ako 14-ročný žiak. V roku 1855 sotva dvadsaťročný ukončil štúdium farmácie. Po návrate domov sa musel postarať o svoju matku a súrodencov a o otcovu lekárňu. Oženil sa v roku 1865 s Augustínou Krompecherovou a spolu mali jediného syna Aurela Richarda Juraja, ktorý podľa rodinnej tradície vyštudoval za lekárnik. Po návrate zo štúdií po štyroch dňoch zomrel na šarlach. Krátky životopis iba načrtáva ťažké životné podmienky výnimočného muža, akým bol Aurel Viliam Scherfel. Aby prehlušil bolesť, ktorá obklopovala jeho samotného a jeho rodinu, ponoril sa do svojich veľkých lások – do botaniky, chémie, do práce pre evanjelickú cirkev, pre svoje mesto, ktorého bol dva roky starostom. Aurel Scherfel spieval vo veľickom spevokole, aktívne sa venoval aj činnosti v Uhorskom karpatskom spolku a v Tatranskom múzeu, ktorého bol spoluzakladateľom a bol aj jeho riaditeľom. Pod vplyvom okolností napísal v roku 1892 poslednú vôľu, v ktorej veľkú časť svojho majetku daroval Veľkej na dobročinné účely. Jednu budovu venoval veľčianskym deťom na „opatrovňu“, do ktorej mali chodiť bez rozdielu národnosti a majetku.



Aurel Viliam Scherfel



Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predniesol v Štrbe referát o MUDr. L. Markušovskom

Filantropovi s veľkým srdcom bolo venované odpoľudnie 23. apríla 2015. Sprievod Velčanov, hostí a veľčianskych detí si uctil jeho pamiatku na miestnom cintoríne krátkym programom a položením kytíc s červenými ružami, ktoré Aurel Scherfel tak miloval a prijal si aj vo svojej poslednej vôli. Prítomným sa prihovril primátor mesta Poprad Jozef Švagerko. Z cintorína odišiel sprievod do Scherfelovho domu, ktorý daroval Aurel Scherfel mestu Veľká. V ňom sa v súčasnosti nachádzajú expozície Podtatranského múzea v Poprade venované jeho životu a dielu. Tu sú vystavované aj výtvarné diela súčasných umelcov. V priestoroch Scherfelovho domu sídli Klub Veličanov, ktorý sa snaží naplniť odkaz Aurela Scherfela a rôznou spoločenskou činnosťou napomáha rozvoju Veľkej. V Scherfelovom dome pokračoval spoločenský program vystúpením žiakov základnej a materskej školy a príhovormi ďalších hostí. Pri tejto príležitosti bola do života uvedená publikácia od autorov – Zuzany Kollárovej, Daniely Mlynárčikovej a Stanislava Spišiaka: *Aurel Viliam Scherfel*, ktorá je určená predovšetkým mládeži a záujemcom o regionálne dejiny. 26. apríla pokračovala spomienková slávnosť službami Božími v evanjelickom a. v. kostole vo Veľkej za prítomnosti biskupa Východného dištriktu ev. a. cirkvi na Slovensku Slavomíra Sabola a miestneho farára Jozefa Vereščáka.

MUDr. Ludovít Markušovský (*25. 4. 1815 Štrba – † 21. 1893 Opatija, pochovaný vo Vasegerszegu) pochádzal zo Štrby. Jeho otcom bol evanjelický farár Ondrej Markušovský a matkou Žofia, rodená Medvecká. Základné vzdelanie nadobudol v rodičovskom dome, gymnázium absolvoval v Rožňave a v Kežmarku. Študoval právo na Kráľovskej akadémii v Bratislave a od roku 1834 medicínu v Pešti. V roku 1844 získal titul Dr., v roku 1892 sa stal čestným profesorom univerzity v Budapešti. Pôsobil na chirurgickej klinike vo Viedni a v Pešti, počas revolúcie v roku 1848 pracoval ako

nemocničný a štábný lekár i osobný lekár veliteľa armády A. Görgeya. Od roku 1849 sa stal súkromným lekárom v Pešti, neskôr pracoval na Ministerstve kultu a výučby a od roku 1866 ako ministerský radca. Patril medzi významných organizátorov uhorského zdravotníctva a priekopníkov rinológie, je objaviteľ nosného zrkadla. V roku 1859 prispel značnou sumou na opravu rodného domu a školy a tieto zahrnul aj do testamentu. Založil lekársky časopis *OrvosiHeti*lap. Bol autorom vyše 200 pôvodných prác zameraných na verejno-zdravotnícku problematiku. Od roku 1956 nesie jeho meno nemocnica v Szombathely a krajská nemocnica v župe Vas. Od roku 1955 pracuje v Maďarsku stála Markušovského komisia, ktorá každoročne vypisuje Markušovského vedecký konkurz a na lekárskej konferencii vo Vaskej župe udeľuje Markušovského cenu za rozvoj maďarskej medicíny. Pamätná tabuľa bola v Štrbe inštalovaná na budove ev. a. v. farského úradu 8. mája 1965 pri príležitosti 150. výročia jeho narodenia. Bola po ňom pomenovaná aj ulica.

Veľkolepá oslava sa konala v kultúrnom dome v Štrbe za účasti obyvateľov obce a mnohých hostí. Prítomným sa prihovril starosta Štrby Michal Sýkora. O živote Dr. Markušovského predniesol prednášku prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., pochádzajúci zo Štrby. Okrem iného pripomenul jeho neľahký život, na ktorý vplývali silné maďarizačné tlaky spoločnosti koncom 19. storočia. Napriek všetkému sa tento významný lekár presadil v Uhorsku svojimi vedomosťami, usilovnosťou a filantropiou. Pamiatkam pripomínajúcim Dr. Markušovského na Slovensku, no hlavne v Maďarsku a v Opatii, sa venovala prezidentka Regionálnej komory v Prešove a ORL lekárka v Novom Smokovci MUDr. Eva Bérešová. Nasledovali pozdravy hostí z Maďarska – viceprezidenta župy Vas Ferenc Martona a Josefa Nemetha, starostu obce Vasegerszeg, kde Markušovský strávil podstatnú časť svojho života. Za odbor kultúry Ministerstva zahraničných vecí sa prihovrila Zora Boháčová. Sociológ a publicista Jozef Schwarz hovoril o svojom „stretnutí s Dr. Markušovským“ na dovolenke v Opatiji, kde si jeho pamiatku vysoko vážia. Kultúrny program pripravili žiaci Základnej umeleckej školy v Štrbe, s básňou pozdravila hostí bývalá učiteľka Jolana Kubisová a spestrením bola monoscénka Michala Ďuriša, ktorý predstavoval samotného Dr. Markušovského.

Slávnosť pokračovala službami Božími v ev. a. v. kostole v Štrbe, kde sa verejnosti prihovril biskup Východného dištriktu ev. a. v. cirkvi na Slovensku Slavomír Sabol. Po ich skončení sa prítomní odobrali k evanjelickej fare, na ktorej je umiestnená pamätná tabuľa Dr. Markušovskému a neskôr do parku pri kultúrnom dome. Tu pokračovali príhovory hostí – poslanca NR SR Ing. Jána Mičovského, CSc., ktorý predstavil umelecké dielo umiestnené v parku od slovenského výtvarníka a sochára Fera Guldana pripomínajúce Dr. L. Markušovského. O dare Štrbčanom od maďarských priateľov – pamätnej tabuli, rovnako umiestnenej v parku, hovoril prof. Dr. Boldizsár Horváth, riaditeľ vedeckého odboru Markušovského nemocnice v Budapešti. Pamätné diela odhalili starostovia obcí Štrba Michal Sýkora a Vasegerszeg Josef Németh. Na záver sa všetkým prihovril riaditeľ Členského ústredia Matice slovenskej PhDr. Martin Fejko.

Spomienkové podujatia majú svoje čaro a význam. Osobnosti, na ktoré sa nezaбудlo ani po storočiach, ožívajú v srdciach spoluobčanov a mládeži ukazujú cestu do budúcnosti. Vzácné je to, že sa takýmto udalostiam venujú nielen historici, ale aj samosprávy.

„Večery s históriou“ – prednáška PhDr. Slavomíra Micháleka, DrSc.

Prešov, 28. apríl 2015

Štefánia KOVÁČOVÁ



PhDr. Slavomír Michálek, DrSc.

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov pripravili dňa 28. apríla 2015 ďalšiu prednášku v rámci cyklu „Večery s históriou.“ Pozvanie prijal a na akademickej pôde Prešovskej univerzity vystúpil popredný slovenský historik PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., ktorý pôsobí ako riaditeľ Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

Úvodného slova sa ujal prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., ktorý hosta prítomným predstavil. PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., sa vo svojej vedeckej činnosti

zaoberá prevažne dejinami Československa v druhej polovici 20. storočia a dejinami Organizácie spojených národov. Konkrétnejšie sa venuje československo-americkým vzťahom v druhej polovici 20. storočia, osobnostiam československej zahraničnej politiky, druhému a tretiemu československému a slovenskému demokratickému exilu v USA. PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., je autorom viacerých monografií venovaných najmä československej diplomacii. Práve v týchto dňoch vychádza publikácia, ktorá má byť predstavená aj v USA. Historik Slavomír Michálek je držiteľom ceny Literárneho fondu za vedeckú literatúru.

Prednáška pod názvom *San Francisco 1945, Vznik OSN a Československo* ako samotný názov naznačuje bola zameraná na prvé kľúčové udalosti, ktoré sa spájajú so vznikom tejto medzinárodnej inštitúcie ku koncu druhej svetovej vojny a pôsobenia československej delegácie pri zakladaní tejto organizácie. PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., v úvode prednášky priblížil svoju prácu v archívoch a výskum v USA, kde nazbieral množstvo zaujímavého materiálu potrebného pre vedeckú činnosť, ktorej sa venuje. Uviedol, že záujem o bližší výskum OSN u neho vzbudila práca o dip-



Študenti na prednáške PhDr. Slavomíra Micháleka, DrSc.

lomatovi Jánovi Papánkovi, ktorý pôsobil ako veľvyslanec v tejto medzinárodnej organizácii.

PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., okrem udalostí týkajúcich sa založenie OSN prezentoval prítomným historické momenty a významné dokumenty, ktoré predznamenali potrebu vytvorenia medzinárodnej organizácie reprezentujúcej a presadzujúcej kolektívnu bezpečnosť. Patrilo sem podpísanie Atlantického charty v roku 1941 a Deklarácia spojených národov ku ktorej sa v roku 1942 pripojilo dvadsaťšesť štátov bojujúcich proti fašizmu. Poukázal na rozdiely medzi OSN a jej predchodkyňou, ktorou bola Spoločnosť národov. Zdôraznil úsilie politikov a diplomatov vyhnúť sa pri zakladaní OSN chybám, ktoré so sebou od svojho vzniku niesla Spoločnosť národov.

Osobitú pozornosť v prednáške venoval PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., československej delegácii a hlavne štyrom slovenským diplomatom, ktorý tvorili jej súčasť. Išlo o také osobnosti ako boli Vladimír Hurban, Ján Papánek, Ivan Krno a Ernest Šturc. V závere poukázal prednášajúci na dramatické momenty československých dejín vo februári 1948 a auguste 1968 a postoja OSN k týmto dôležitým udalostiam našej histórie. Prednáška bola spojená so zaujímavou prezentáciou osobností a miest, ktoré zohrávali významnú úlohu pri zakladaní OSN. Úplne na záver nasledovala diskusia, kde prítomní mali možnosť smerovať otázky ohľadom tejto zaujímavej témy na PhDr. Slavomíra Micháleka, DrSc. Prednáška *San Francisco 1945, Vznik OSN a Československo* nepochybne prispela k rozšíreniu poznatkov o najznámejšej medzinárodnej organizácii, ktorá by mala presadzovať kolektívnu bezpečnosť a mier v celej ľudskej spoločnosti.

História v regióne – región v histórii

Prešov, 6. máj 2015

Luciána HOPTOVÁ

Dňa 6. mája 2015 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnil odborný seminár *História v regióne – región v histórii; Spolupráca univerzity, múzeí, archívov a pamiatkových úradov pri výskume a propagácii dejín východného Slovenska*. Organizátormi odborného seminára bol Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Prešovský samosprávny kraj – odbor kultúry a Košický samosprávny kraj – odbor kultúry a cestovného ruchu. Odborného seminára sa zúčastnili zástupcovia jednotlivých pracovísk pôsobiacich na území Prešovského a Košického samosprávneho kraja, a to: Krajské múzeum v Prešove, Lubovnianske múzeum – hrad, Múzeum v Kežmarku, Šarišské múzeum Bardejov, Vihorlatské múzeum v Humennom, Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou, Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, Múzeum a Kultúrne centrum južného Zemplína v Trebišove, Východoslovenské múzeum v Košiciach, Zemplínske múzeum v Michalovciach, SNM – Spišské múzeum, SNM – Múzeum rusínskej kultúry Prešov, Podtatranské múzeum v Poprade, Krajský pamiatkový úrad Prešov, Krajský pamiatkový úrad Košice, Štátny archív v Prešove a Štátny archív v Levoči.

V úvode podujatia prítomných privítal za Prešovský samosprávny kraj – odbor kultúry, vedúci odboru Mgr. Vasiľ Fedič a za Košický samosprávny kraj – odbor kultúry a cestovného ruchu, vedúca odboru PhDr. Jana Kováčsová, ktorí zároveň predstavili aj činnosť svojich pracovísk. Za domáce pracovisko prítomných privítala a zároveň predstavila aj činnosť Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove jeho riaditeľka doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc.

Po úvodnej časti bol odborný seminár rozdelený na dve časti. V prvej časti seminára bola predstavená profilácia a výskumné zameranie pracovísk. Druhá časť se-



Doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc., riaditeľka Inštitútu histórie FF PU otvára seminár



Vedúca odboru kultúry a cestovného ruchu Košického samosprávneho kraja PhDr. Jana Kováčsová

minára bola venovaná predovšetkým diskusií o možnostiach a formám spolupráce pri výskume a propagácii dejín východného Slovenska.

Zúčastnení zástupcovia akademických a odborných pracovísk pôsobiacich na území Prešovského samosprávneho kraja a Košického samosprávneho kraja na záver odborného seminára konštatovali, že prehĺbenie a zintenzívnenie vzájomnej spolupráce je v záujme všetkých účastníkov a jej synergický efekt bude mať pozitívny vplyv na rozvoj vedeckých a kultúrnych aktivít pri výskume, prezentácii a propagácii dejín východného Slovenska.



Vedúci odboru kultúry Prešovského samosprávneho kraja Mgr. Vasil Fedič



Riaditeľka Krajského pamiatkového ústavu v Prešove Ing. Eva Semanová

O AUTOROCH

BLAŠKO, Gabriel, Mgr. (vhmsvidnik@vhu.sk)

samostatný výskumný pracovník – kustód. Vojenské historické múzeum vo Svidníku.

BUŽBACHEROVÁ, Katarína, Mgr. (buzbacherova.katarina@gmail.com)

externá doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

CSERNICKSKÓ, István (csistvan@kmf.uz.ua)

Ústav Antala Hodinku, Podkarpatská maďarská vysoká škola Františka II. Rákócziho (Berehovo), riaditeľ

DERFIŇÁK, Patrik, PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

ĎZUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

FEDINEC, Csilla (fedinec.csilla@tk.mta.hu)

hlavná vedecká pracovníčka, Ústav pre výskum menšín Spoločenskovedného výskumného centra Maďarskej akadémie vied (Budapešť)

FRANKOVÁ, Libuša, doc., PhDr., CSc. (libusa.frankova@unipo.sk)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HAJDUK, Martin, Mgr. (hajduk.po@gmail.com)

interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HARBULOVÁ, Lubica, doc., PhDr., CSc. (lubica.harbulova@unipo.sk)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín, riaditeľka inštitútu histórie

HOPTOVÁ, Luciána, Mgr. et Mgr., PhD. (luciana.hoptova@gmail.com)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KAŠŠÁK, Pavol, Ing. (pavolkassak@gmail.com)

vysokoškolský pedagóg Zahradníckej fakulty Mendelovy univerzity v Brně

KOCÁK, Peter, PhD., akademický maliar (peter.kocak@unipo.sk)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút hudobného a výtvarného umenia Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra výtvarnej výchovy a umenia

KOLLÁROVÁ, Zuzana, PhD., PhD. (kollarova_z@sale-ppp.vs.sk)

Štátny archív Levoča, pobočka Poprad, zástupkyňa riaditeľky

KÓNYOVÁ, Annamária, Mgr., PhD. (annamaria.konyova@unipo.sk)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín

KOVÁČOVA, Štefánia, Mgr. (steffi77@centrum.sk)

interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

KOVAL, Peter, PhD., PhD. (peter.koval@unipo.sk)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KUŠNÍR Jozef, JUDr., Mgr. (krajskemuzeumpo@stonline.sk)

historik, odborný pracovník Krajského múzea v Prešove

LAJČÁK, Ján, Mgr. (lajcakjanko@gmail.com)

interný doktorand. Inštitút filozofie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

MOJDIS, Ján, doc. PhD. CSc. (jan.mojdis@unipo.sk)

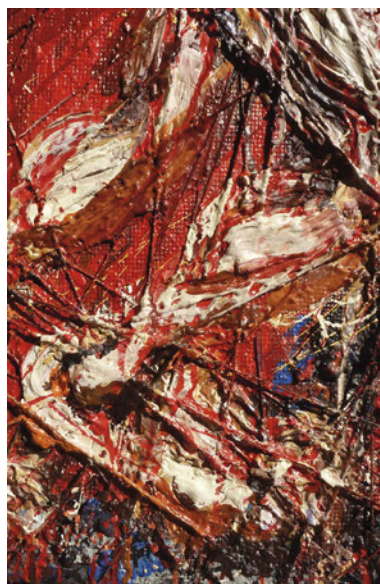
vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

PLEŠTINSKÁ, Veronika, Mgr. PhD. (dieceznemuzeum@gmail.com)

Diecézne múzeum Nitrianskeho biskupstva Nitra

ŠVORC, Peter, prof., PhD., CSc. (peter.svorc@unipo.sk)

vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín



Fragment

Autor obálky:

Mgr. art. Prokip Kolisnyk

Narodil sa 16. júla 1957 v obci Potašňa vo Vinnyckej oblasti Ukrajiny. V r. 1976 (roky štúdia 1972 – 1976) ukončil Odeské štátne umelecké učilište odbor vyučovanie rysovania a maľovania. V r. 1987 (štúdium 1981 – 1987, profesori V. I. Zabašta, O. M. Lopuchov) s vyznamenaním a Zlatou medailou Akadémie umenia ukončil Kyjevský štátny umelecký inštitút (teraz Národná akadémia umenia a architektúry), odbor maľba, kvalifikácia akademicky maliar a pedagóg.

V r. 1995 absolvoval letnú akadémiu umenia v Salzburgu v Rakúsku. Zúčastnil sa iných umeleckých a vedeckých podujatí – plenérov, sympózií, konferencií, projektov... (na Ukrajine, v Rakúsku, v Česku, na Slovensku). Je členom Zväzu umelcov

Ukrajiny (od r. 1988), Asociácie ukrajinských spisovateľov (od r. 2001), Slovenskej výtvarnej únie (od r. 1991), Spolku ukrajinských spisovateľov Slovenska (od r. 2002). Člen výtvarného spolku „Čarunka“ (od r. 2004).

Dvakrát bola tvorba autora nominovaná na Národnú cenu Ukrajiny Tarasa Ševčenka. Od r. 2009 je nositeľom titulu zaslúžilý umelec Ukrajiny.

Od r. 1999 pôsobí na Katedre výtvarnej výchovy a umenia Prešovskej univerzity v Prešove, kde vyučuje maľbu.

Prokip Kolisnyk vstúpil do dejín výtvarnej kultúry, podľa slov Vasilja Herasymjuka, ako „... kresťanský umelec... so skúsenosťou neúnavného bádatela, kde hľadanie nerozdielne od najbezprostrednejšej emócie, kde neprítomné slepé kopírovanie západných vzorov, ale prítomný prielom do vlastnej národnej reči, prítomna vola ku štýlu ...“.

„Pre Prokipa Kolisnyka, umelca s vrodenným maliarskym pudom, sú dôležité otázky farby, jej nálady a atmosféry ... Farba ako dominantný tvárny prvok nielen obraz buduje, ale je aj nositeľkou výrazu a dynamiky, vytvára dramatické dejisko-...“ napísal o ňom Michal Tokár.

Prokip Kolisnyk je maliarom bytostne spätým s matériou farby. Farbu má hlboko v srdci. Emócie a myšlienky nám predkladá vo svojich kompozíciách farebnou hmotou, ktorá nikdy nie je samoučelná. Spontánne zachytené skice a náčrty po dlhom nosení v srdci a v hlave potom premyslene, ale vrúcne, prenáša do priestoru obrazu farbou.... Cyklus obrazov „Napätie“ prináša do súčasnej slovenskej maľby nečakaný, no nanajvýš aktuálne angažovaný maliarsky a ľudský apel. Forma dokonale napĺňa tému. Dokazuje, že maľba môže byť krásna nie len ideálnym zobrazením prírody, ale má vždy svoje nekonečné možnosti vývoja výrazu a foriem.

Je autorom stoviek pôvodných umeleckých diel, prevažne maľba (ale aj kresba, grafika a plastika).

Výber z hlavných diel:

Napätie, 2013 – 2014, (cyklus veľkoplošných malieb na tému Napätie-Majdan). *V krajine farieb*, 2012, (cyklus na tému krajina). Dvanásť cyklov: *Dvanásť úprimnosti*, *Genezis*, *Mystérie*, *Ecce homo*, *Axiómy*, *Ikony*, *Tichý život*, *Méty osudu*, *Premenenie*, *Blahoslavenstvo*, *Vence – symboly*, z nich: *Človek s paletou*, 2011, poliptych; *Ecce homo*, 1997 – 2007 (poliptych); *Premenenie* (sviatky), 2007 (poliptych); „*Znamenie*“, 2009; *Blahoslavenstvo nad Potašňou*, 2006 (triptych); *Potašňa ...*, 2006 (triptych); *Plaščanycia*, 2005; *Majdan*, 2005; *Genezis*, 2007, poliptych; *Púšť osamelosti*, 2007 (triptych); *Maľbopisec*, 2004 (triptych); *UFO*, 1990 – 2007 (triptych); *Axióma* (portrét matky), 2003; *Zrodenie*, 1995; *Kalich*, 1994; *Rodina*, 1995 (poliptych); *Nanebovstúpenie*, 1994; *Veľký deň*, 1994; *Vianoce*, 1994; *Antynómie*, 1994; *Sólo pre kobzu*, 1994; *Legenda*, 1993; *Sviatok*, 1991 (triptych); *Chrám*, 1991; *Návrat*, 1991; *Čysnycia*, 1990; *Kocka*, 1990 (triptych); *Step*, 1990 (triptych); *Smútok*, 1989; *Myšlienka o slobode*, 1987.

Diela boli prezentované na desiatkach národných, medzinárodných, kolektívnych, skupinových, (55-krát) a 40-krát na samostatných výstavách: *Národné umelecké múzeum Ukrajiny v Kyjeve*, *Ukrajina*; *Medzinárodné triennale Maľby Euroregiónu Karpaty* 2009; *Poľsko*, *Rumunsko*, *Maďarsko*, *Slovensko*, *Ukrajina* 2009 – 2010; *Múzeum Narodowe*

Ziemi Przemyskiej v Przemyslu; Galéria BWA Krosno; Galéria BWA Rzeszów; Múzeum Tăril Crișurilor, Oradea; Deri Múzeum, Debrecín; Východoslovenská galéria, Košice; Palac Mystectvo, Lvov; Národné múzeum v Lvove; Galéria zväzu umelcov, Černivci; Múzeum ukrajinskej kultúry, Svidník; VIC Art Club, UNO City, Viedeň; Múzeum moderného umenia A. Warhola v Medzilaborciach; Múzeum Kroměřížska, Kroměříž; Galéria pravoslávneho chrámu sv. Cyrila a Metoda, Praha; Univerzitná knižnica v Prešove; Národné múzeum Tarasa Ševčenko v Kyjeve; Galéria Prokopa Kolisnyka v Potašni. Diela sa nachádzajú v múzeách a zbierkach Ukrajiny, Slovenska, Česka, Poľska, Maďarska, Bieloruska, Ruska, Rakúska, Rumunska, Izraela, Kanady, USA, Nemecka, Francúzska, Švajčiarska ... Autor a kurátor projektu „Potašňa...“, v rámci ktorého bolo zriadené stredisko kultúry a Galéria Prokopa Kolisnyka v Potašni na Ukrajine. V rokoch 2004 – 2013 tam boli uskutočnené rôzne kultúrne a umelecké podujatia: plenéry, výstavy, stretnutia, koncerty... V r. 2006, 2013 projekt bol predstavený v Národnom múzeu Tarasa Ševčenko a v r. 2010 v Národnom múzeu literatúry Ukrajiny v Kyjeve.

Autor kníh:

Čysnycja. 2001; Vid peršoji osoby samoty. 2002; Prokip Kolisnyk – Tajomstvo plátna, malba. 2007; Potašňa – čarunka Podilla. 2009; Prokip Kolisnyk – V krajine farieb (malba). 2012; Prokip Kolisnyk – Napätie. 2014.

Peter Kocák, akad. mal., PhD.

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriek, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadne fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

1/2015

Ročník / Volume X

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12015.html>

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

